

UNIVERSITY OF BERGEN
Department of Sociology

BERGEN STUDIES IN SOCIOLOGY

Åpne russcener i Bergen etter stengningen av
Nygårdsparken:

En studie av strategi,
tiltak og brukererfaringer

Ingrid Rindal Lundeberg

Kristian Mjåland

BERGEN STUDIES IN SOCIOLOGY SERIES NR. 1/2017
ISSN: 2535-3519
RESEARCH PAPER:
ISBN13 978-82-578-1000-9
DEPARTMENT OF SOCIOLOGY
UNIVERSITY OF BERGEN
BOX 7802, 5020 BERGEN

Innholdsliste

Forord	4
Sammendrag	5
Kapittel 1: Innledning	14
1.1 Rapportens tema og problemstillinger	14
1.2 Bakgrunnen for forskningsprosjektet	15
1.3 Handlingsplanen mot åpne russcener	17
1.4 De åpne russcenenene i Bergen før stengningen av Nygårdsparken	19
1.5 Forskning på åpne russcener	20
1.6 Metode og datagrunnlag	22
1.6.1 Hva vi har gjort og hvorfor	22
1.6.2 Tilgang og informasjon	24
1.6.3 Feltarbeidet	25
1.6.4 Feltnotater	27
1.6.5 Brukerintervjuene	28
1.6.6 Intervjuer med ansatte på system og tiltaksnivå	29
1.6.7 Koding og analyse av de kvalitative dataene	29
1.6.8 Spørreundersøkelsen	30
1.6.9 Styrker og svakheter ved datagrunnlaget	31
1.7 Avgrensning og presisering	32
1.8 Rapportens oppbygning	32
Kapittel 2: Det tverrsektorielle samarbeidet	34
2.1 Innledning	34
2.2 Bakgrunnen for samarbeidet og opprettelsen av operativ gruppe	36
2.3 Erfaringer med operativ gruppe	38
2.3.1 Informasjonskontinuitet og rolledistanse	38
2.3.2 Tillit og sosiale bånd	40
2.3.3 Vi-følelse, mediesårbarhet og beskyttelse	42
2.4 Hjelpens territorium i møte med politiet	45
2.4.1 Brobyggende gatearbeid	45
2.4.2 Lavterskel som asyl	48
2.4.3 Problemløsning og faktasjekk	49
2.5 Helse og politisamarbeid	51
2.5.1 LAR-lekkasje og politikontroll	51
2.6 Oppsummerende diskusjon	55
Kapittel 3: Politiets innsats mot åpne russcener og brukererfaringer med politikontroll	58
3.1 Innledning	58
3.2 Tidligere forskning	58

3.3	Politiets innsats i Nygårdsparken 1980-2014: reaktivt og aksjonsrettet	61
3.4	Innsatsgruppen i Vågsbunnen 2014–2015: Patruljering og proaktivt arbeid	64
3.4.1	Virkemidler i regulering av det offentlige rom	67
3.4.2	Bortvisningene: Lovgrunnlag, saksgang og omfang	68
3.4.3	Skjønnsutøvelse på gata	72
3.4.4	Dialogmodellen: Småpratens disiplin	74
3.4.5	Personkunnskap og «trynefaktorjustis»	76
3.4.6	Brukernes erfaringer	77
3.4.7	Ransaking, visitasjon og pågripelser	84
3.4.8	Bøtelegging og domstolens overprøving	85
3.5	Utvisning av utenlandske borgere	90
3.6	Endringer i politiets handlemåter	91
3.7	Forflytningen fra Vågsbunnen til Tunellen	94
3.7.1	Opptrappingen av innsatsen våren 2015	94
3.7.2	Situasjonen i tunellen: Ikke-håndhevelse og unntakstilstand	96
3.8	Oppsummerende diskusjon	101
	Kapittel 4: Hjelpekonteksten	108
4.1	Innledning	108
4.2	Forskning på hjelpetiltak overfor brukere av åpne russcener	109
4.3	Lavterskeltiltakene	110
4.3.1	MO-senteret Strax-huset	112
4.3.2	MO-Nesttun	120
4.3.3	MO-Wergeland	123
4.4	Boligsituasjon og åpne russcener	126
4.5	Rusakutten og overdoser	131
4.6	Rusbehandling	136
4.7	Oppsummerende diskusjon	141
	Kapittel 5: LAR og åpne russcener	145
5.1	Innledning	145
5.2	Forskning på LAR og åpne russcener	146
5.3	Hvorfor oppsøker LAR-pasienter åpne russcener?	148
5.3.1	Ekspansjonen i LAR	148
5.3.2	Kjøp og salg av LAR-legemidler	150
5.3.3	Kjøp og salg av andre reseptbelagte legemidler	153
5.3.4	Bruk, kjøp og salg av opiater blant LAR-pasienter	155
5.3.5	LAR og ensomhet	157
5.3.6	Risikabel kjedsomhet	159
5.4	Ureglementert atferd i LAR	160
5.4.1	Kampen for å administrere sin egen medisin	160

5.4.2 Kampen om henteordningene.....	164
5.5 LAR-sentre som omsetningsarenaer	166
5.6 LAR mellom tillit og mistillit.....	169
5.7 Har LAR-satsningen redusert heroinmarkedet i Bergen?	170
5.8 Oppsummerende diskusjon	173
Kapittel 6: Vold og politiets tillit	175
6.1 Innledning.....	175
6.2 Vold og politiets rolle i illegale rusøkonomier på gateplan	175
6.3 Vold i rusmiljøene etter stengningen av Nygårdsparken	177
6.3.1 Forekomst og sted	177
6.3.2 Kjønn og alder.....	180
6.3.3 Endring i omfanget av vold over tid.....	181
6.3.4 Årsaker til vold.....	182
6.4 Voldens mening.....	184
6.4.1 Voldens mannlige mytologi	184
6.4.2 Protestmaskulinitet.....	187
6.4.3 Gatefeminiteter, kontroll og vold	188
6.5 Politi, trygghet og tillit	191
6.5.1 Politiets rolle for trygghet	191
6.5.2 Tillit til politiet	193
6.6 Oppsummerende diskusjon	197
Kapittel 7: Avslutning	201
7.1 Innledning.....	201
7.2 En tryggere by for alle?	201
7.3 Har de åpne russcenene blitt redusert?.....	204
7.4 Har samarbeidet om innsatsen mot åpne russcener blitt bedre?.....	206
7.5 Har flere brukere fått hjelp?	208
7.6 Brukermedvirkning og skadereduksjon.....	209
Litteraturliste	210
Appendiks.....	218

Forord

Forskningsprosjektet som ligger til grunn for denne rapporten er blitt gjennomført ved Uni Research Rokkansenteret, og er finansiert av Universitetet i Bergen.

Denne rapporten er en studie av offentlige tiltak mot åpne russcener og konsekvensene disse har hatt for brukerne. Forskningen er basert på et omfattende kvalitativt og kvantitativt datamateriale samlet inn i perioden fra august 2014 til juni 2016. Aller først vil vi takke alle brukerne som har inkludert oss i sine liv, delt sine kunnskaper, erfaringer og opplevelser og for den tilliten vi ble vist gjennom feltarbeidet. En særlig stor takk går til de seks brukerne som vi fikk følge tett og over tid gjennom forskningsprosjektet. Forskningen som presenteres i denne rapporten er også gjort mulig på grunn av en enorm tilrettelegging fra en rekke mennesker i de ulike instansene i hjelpe- og kontrollapparatet i Bergen. Dette gjelder Helse Bergen, Bergen kommune, Uteseksjonen, Bergen sentrum politistasjon, Kirkens Bymisjon, Hallwardsstuen, Møtestedet, MO-Nesttun, MO-Wergeland og MO-Strax-huset. En stor takk går til alle våre intervjudeltakere i disse instansene som har vist stor åpenhet og brukt av sin dyrebare og hardt pressede tid, og som raust har gitt oss tilgang til sine gode og dårlige erfaringer med et utfordrende tema. Dere har alle bidratt til å generere betydningsfull kunnskap om livet i åpne russcener, og tiltak knyttet til dem, som ellers ikke ville vært offentlig tilgjengelig. Vi takker alle tiltak som har satt sammen og oversendt statistikk til oss. En særlig takk her går til Hanne Cook ved Analyse og registerseksjonen ved Hordaland politidistrikt. Vi er også takknemlige til alle deltakerne i Operativ gruppe og i Koordineringsgruppen, som har latt oss få lov til å sitte stille og notere i blokkene våre hver 14. dag i Rådhuset. En ekstra stor takk til lavterskelstedene Hallwardsstuen, Møtestedet, MO-Strax-huset, MO-Nesttun og MO-Wergeland for å holde «dører åpne» under vårt feltarbeid, for bistand til å rekruttere forskningsdeltakere, for å tilrettelegge for datainnsamlingen, og for all kaffe og vennlige blikk. Ekspertgruppen vår bestående av Karen Christensen, Hans-Tore Hansen, Astrid Skatvedt og Synnøve Økland Jahnsen har gitt uvurderlige kommentarer til et tidlig utkast av denne rapporten. Hilde Kjerland fortjener en stor takk for sine kreative innspill, for rollen som språkkonsulent, for utarbeidelse av layout og bildematerialet. Masterstudent Julie Marie Ryager fortjener en takk for å bistå oss under gjennomføringen av spørreundersøkelsen i tunellen i juni 2016 og Jørgen Hatløy for å hjelpe til med å lage undersøkelsens layout. Vi takker kollegaer og ledelse ved Uni Research Rokkansenteret for all støtte og oppmuntring i arbeidet med forskningsprosjektet.

Vi vil til slutt takke Universitetet i Bergen for å ha finansiert forskningen som rapporten baserer seg på, og til prosjektleder Knut Helland for inspirerende oppfølging, tillit og kommentarer. Analysene og argumentene i denne rapporten, og eventuelle feil og mangler, står imidlertid fullt og helt for forfatterens regning.

Ingrid Lundeberg Kristian Mjåland

Sammendrag

Denne rapporten handler om resultater av offentlige tiltak mot åpne russcener og konsekvensene disse har for brukerne. En åpen russcene kan defineres som en permanent konsentrasjon av rusmiddelbrukere i et bestemt offentlig område der salg og bruk av illegale rusmidler skjer åpenlyst (Bless mfl. 1995). Nygårdsparken i Bergen var i flere årtier en av Nord-Europas største åpne russcener. Stengningen av parken den 25. august 2014 var et ledd i en ny, koordinert og tverretattlig strategi med formål å redusere åpne russcener i Bergen. Handlingsplanen mot åpne russcener som ble iverksatt i 2014 representerte et skifte i tenkningen om åpne russcener som problem ved å vektlegge en større samordning og integrering av kontroll- og hjelpeinnsatsene, og ved å øke den gatenære ressursinnsatsen. Denne strategien ble utviklet i nært samarbeid mellom særlig Bergen kommune, Hordaland politidistrikt og Helse Bergen. Tiltakene består av stengning og rehabilitering av Nygårdsparken, opprettelsen av tre MO-sentre, nye boligsosiale tiltak, lavterskel LAR-behandling og opprettelsen av en egen innsatsgruppe i politiet. Politiets nye hovedstrategi har vært patruljering, bortvisning og strengere bøtelegging i utsatte områder av byen. I rapporten undersøker vi hvordan strategien mot åpne russcener har blitt iverksatt, og hvilke konsekvenser dette har hatt for brukerne.

Forskningsprosjektet har undersøkt virkningen av strategien på tre ulike nivå: Det vi har kalt for systemnivået, tiltaksnivået og brukernivået. I rapporten diskuterer vi både hvordan strategien mot åpne russcener koordineres og styres, hvordan de enkeltstående tiltakene i strategien mot åpne russcener virker i praksis, og hvilken betydning de har sett i forhold til målsetningen om å redusere de åpne russcenerne i Bergen. Brukerperspektivet er imidlertid det mest fremtredende i rapporten. Forskningen vi har gjort på brukernivå handler om hvilke konsekvenser ulike kontroll- og hjelpetiltak mot åpne russcener har for brukernes livssituasjon og for de åpne rusmiljøene i Bergen. Forskningen på brukernivået tar samlet sikte på å forstå endringer i brukernes situasjon over tid, for så å kunne forstå hvordan slike endringer henger sammen med tiltakene i strategien mot åpne russcener.

Undersøkelsen består av et omfattende datamateriale, basert på både kvalitative og kvantitative metoder. Materialet er samlet inn i perioden august 2014 – juni 2016. Datagrunnlaget på systemnivået baserer seg for det første på observasjon av de to gruppene som koordinerer, evaluerer og styrer strategien overfor de åpne russcenerne (Operativ gruppe og koordineringsgruppen) og referater fra møtene. For det andre har vi gjennomført individuelle intervju med nøkkelpersoner som er representert på styringsnivået i Helse Bergen, Bergen kommune og Hordaland politikammer (N= 5). Datagrunnlaget på tiltaksnivået består både av kvalitative intervjuer med ledere og ansatte på de mest sentrale tiltakene, som lavterskeltiltak, oppsøkende virksomhet, politiet, rusakutten og LAR (N= 20), og av årlige aktivitetsdata fra disse tiltakene i perioden før og etter Nygårdsparken ble stengt. Hensikten har vært å få kunnskap om hvordan ansatte beskriver åpne russcener, brukernes livssituasjon og hvordan ulike tiltak brukes, fungerer, legitimeres og endrer seg over tid.

Vi har særlig fokusert på hvordan brukere fremstiller og opplever livet i de åpne russcenerne og betydningen av ulike tiltak. For å undersøke dette gjennomførte vi et fler-stedlig etnografisk feltarbeid i perioden august 2014 – april 2016, primært i området rundt Vågsbunnen i Bergen sentrum og Strax-huset på Damsgård. Observasjonene og samtalene fra dette etnografiske feltarbeidet utgjør hovedstammen i datagrunnlaget. En viktig del av dette feltarbeidet var at vi fulgte seks personer tett gjennom prosjektperioden, og ble kjent med deres hverdagsliv i og rundt de åpne russcenerne. Vi gjennomførte til sammen også kvalitative

intervjuer med brukere av åpne russcener og byens ulike lavterskeltilbud (N= 17). I tillegg har vi også gjennomført en spørreundersøkelse blant brukere av de åpne russcenene i Vågsbunnen og i tunellen ved Strax-huset. Spørreundersøkelsen ble gjennomført i juni 2016 (N= 165).

En viktig ambisjon med forskningsprosjektet var å undersøke hvordan arbeidet mot åpne russcener endret seg over tid, og med hvilke konsekvenser for brukerne. Datainnsamlingsperioden strakk seg derfor over nesten to år. Den 25. august, dagen da Nygårdsparkens øvre del ble stengt for rehabilitering, var det så å si ingen brukere i parken. I de to årene vi fulgte russcenene tett, var det nesten ingen rusrelatert aktivitet i Nygårdsparken. Store deler av rusmiljøet hadde derimot trukket ned mot Vågsbunnen i Bergen sentrum. Fra august 2014 og fram til forsommeren 2015 tilbrakte vi mye tid i Vågsbunnen, ettersom dette var den største russcenen i Bergen i denne perioden. Våren og forsommeren 2015 skjedde en ny forflytning av russcenene, denne gangen fra Vågsbunnen til området rundt Strax-huset, byens største lavterskeltilbud. I undergangstunellen ved Strax-huset på Damsgård, i utkanten av Bergen sentrum, etablerte det seg en stor men komprimert russcene. Fra forsommeren 2015 og fram til april 2016 tilbrakte vi mye tid i denne tunellen og området rundt. Analysene i denne rapporten utforsker hjelpe- og kontrollinnsatsene ved disse to russcenene, og hvordan brukerne opplevde og reagerte på dem.

Rapporten består, foruten innledning og avslutning, av fem analysekapitler. Temaene som tas opp er det tverrsektorielle samarbeidet (kapittel 2), politiets (kapittel 3) og hjelpetiltakenes (kapittel 4) rolle i arbeidet mot åpne russcener, brukererfaringer med legemiddelassistert rehabilitering (LAR) (kapittel 5) og vold og trygghet i rusmiljøene (kapittel 6). Nedenfor gis først en kort presentasjon av rapportens overordnede funn, før vi oppsummerer analyser og resultater fra hvert av kapitlene i rapporten.

Den sentrale målsetningen med Handlingsplanen var å gjøre Bergen til en tryggere by for alle. Vi finner at innsatsen mot åpne russcener ser ut til å ha gjort Bergen til en tryggere by for noen, særlig for beboere og næringsdrivende på Møhlenpris, Nygårdshøyden og i Vågsbunnen. Beboere og næringsdrivende på Damsgård og Laksevåg, bydeler med allerede store levekårsutfordringer, har fått problemene som åpne russcener skaper tettere på kroppen. Brukerne som tilbringer dagene i tunellen og området rundt Strax-huset ser ut til å oppleve mer utrygghet.

Stengningen av Nygårdsparken og innsatsen mot åpne russcener har ikke ført til en reduksjon i antallet slike scener, men størrelsen på scenene ser ut til å ha blitt redusert og sammensetningen har blitt endret. Utenlandske selgerne er i langt mindre grad til stede i russcenene nå sammenliknet med i Nygårdsparken. Skadepotensialet ved den russcenen som nå er den største, tunellen ved Strax-huset og området rundt, er imidlertid stort.

Det nye med satsningen mot åpne russcener i Bergen har vært den sterke vektleggingen av at tverrsektorielt samarbeid er avgjørende for å lykkes med å redusere problemene knyttet til åpne russcener. Et viktig funn i denne rapporten er at den nye strategien mot åpne russcener ser ut til å ha skapt et bedre samarbeid mellom de sentrale aktørene og tiltakene. Samtidig etterlyser flere at det tettere samarbeidet materialiserer seg i bedre løsninger på «bakkeplan». Samarbeidet som har blitt etablert gjennom handlingsplanen har også i liten grad inkludert brukerne.

Handlingsplanen mot åpne russcener har utløst en større satsning på rustiltak i Bergen. En gjennomgang av tilgjengelig statistikk viser at stoffbrukere i Bergen har fått flere nye tilbud og tiltak, og at flere benytter seg av dem. Denne positive utviklingen er imidlertid

vanskeligere å få øye på for brukerne i vår undersøkelse. Mange opplever at de ikke får den hjelpen de trenger, og at de har fått en forverret livssituasjon.

Fra brukernes perspektiv har de viktigste tiltakene i satsningen mot åpne russcener vært stengningen av Nygårdsparken og politiets bortvisningspraksis i Vågsbunnen. Begge disse tiltakene har en *ekskluderende* profil. For de brukerne som i dag tilbringer tid i en trang, folksom og uhygienisk tunell på den andre siden av Puddefjordsbroen, fremstår satsningen mot åpne russcener med en mer ekskluderende enn inkluderende profil.

I **kapittel 2** om det tverrsektorielle samarbeidet undersøker vi hvordan samarbeidsforhold har fungert både på systemnivå, i praksis i tiltakene, og på gata. Spørsmålet er hvilke utfordringer og muligheter en slik samordningsstrategi har hatt, også sett fra brukernes ståsted.

På styringsnivået har særlig «operativ gruppe» vært en viktig arena for samarbeid. Operativ gruppe er et tverrsektorielt organ som koordinerer, evaluerer og styrer strategien overfor de åpne russcenene. Et av de viktigste resultatene av dette faste møteorganet har vært at den «informative kontinuiteten» har økt ved at relevant og oppdatert informasjon om brukerne, tiltakene og russcenene er tilgjengelig for de berørte aktørene i samarbeidet. Samtidig har gruppen tidvis fungert mer som et rapporteringsorgan enn et diskusjonsorgan. Møtene i operativ gruppe ble ofte dominert av tallbaserte rapporteringsrutiner som gav omfattende og detaljert informasjonsmengde om tiltakenes aktiviteter. Dette gikk imidlertid til en viss grad på bekostning av en større innsikt i tiltakenes reelle tidsbruk og rusfaglige arbeid. Det manglet ofte tid, ressurser og kontekstuell kunnskap for å analysere den oppstykkede informasjonen i en helhet, noe som er en forutsetning for bedre samordning. Vi ser samtidig at operativ gruppe har fungert som en samhandlingsarena ved at det gjennom møtene har utviklet seg en «rolledistanse». I økende grad ser deltakerne sitt tiltak med et utenfra-blikk, og det har utviklet seg en større forståelse av hvordan enkelttiltak er en del av det større prosjektet om å redusere de åpne russcenene i Bergen. Den viktigste verdien av samarbeidsorganene er imidlertid møteplassenes betydning for sosial kapital og forvaltningen av tillit. Deltagelse i operativ gruppe og de nettverk, møteplasser og ressurser som dette gav tilgang til, gav noen av deltakerne en følelse av å ha «en snarvei til makten» ved at problemer ble løst fortløpende. Særlig har enkelte tiltak kommet i tettere dialog med- og styrket tillitsforholdet til politiet. Den forskningsbaserte anbefalingen om samordning (Waal mfl. 2011; Ørn 2011), Bergenspatriotiske allianser og entusiasme over en radikalt ny kurs i den lokale ruspolitikken (Bjerkestrand 2015), og flere tverrsektorielle møteplasser både i Rådhuset og på gata, har ført til tettere relasjoner, forsterket samarbeidsviljen, og gitt økt sektoroverskridende forståelse, respekt og informasjonsflyt mellom mange av de sentrale aktørene. Dette tette samarbeidet har samtidig ført til en større robusthet overfor ekstern kritikk og en større samstemthet og felles «fasade» overfor brukerne. Samarbeidet som har oppstått ser ut til å ha bidratt til å skape en statusheving av «gateplanekspertisen» og en mer oppgiret «samstyringsfølelse».

Samtidig har ansatte ved lavterskeltiltakene mer blandede erfaringer med det konkrete samarbeidet på «gateplan». De opplever større utfordringer i å sette profesjonsetiske grenser. Både ansatte i hjelpetiltak og i politiet opplever økende rolleblandinger og kompromisser som tidvis er konfliktfylte, og til dels ineffektive og vanskelig begrunnbare. Vi har sett at politiets økte nærvær og tettere samhandling med hjelpetiltakene har bedret informasjonsflyten, men setter taushetsplikten og brukerens tillit på prøve. Den økte overvåkningskapasiteten og informasjonskontinuiteten har ført til raskere og mer treffsikre reaksjoner og en bedre målretting av kontrolltiltak. Informasjonsutvekslingen om personer i rusmiljøet kan samtidig bidra til et økt kontrollnivå som får vidtrekkende konsekvenser for brukernes dagligliv. Dette

kan i verste fall hindre det skadereduserende arbeidet ved å svekke tillitsrelasjoner, og bidra til utstøtelse og stigmatisering ved å gjøre flere til gjenstand for mistanke, observasjon og eksklusjon fra full deltagelse i det offentlige rom. Måten de «intervenerende» «gateplanarbeidere» går frem på i møte med brukere er enda viktigere i en situasjon der forholdet mellom hjelpe- og kontrollapparatet fremstår som tett.

Samarbeidet som er etablert gjennom handlingsplanen mot åpne russcener har i liten grad inkludert brukerne. Kunnskapen om brukerne blant ansatte i tiltakene og blant beslutningstakere har økt blant annet på grunn av operativ gruppe, men brukerdeltagelsen har vært tilfeldig, personavhengig og i hovedsak reaktiv ved at brukere har fått innflytelse basert på enkelthendelser. Det har ikke vært en systematisk og organisert form for brukermedvirkning i den overordnede utviklingen og oppfølgingen av handlingsplanen. Det betyr at brukerkunnskap i liten grad har blitt inkludert i forslag til forbedringer og i beslutningsprosesser av stor betydning for brukeres livssituasjon og hverdag.

I **kapittel tre** diskuterer vi politiets innsatsgruppes arbeid i bekjempelsen av åpne russcener i Bergen. Kapitlet undersøker hva som har kjennetegnet politiets plass-spesifikke innsatser overfor de tre største åpne russcenene i Bergen og hvordan brukerne opplever, erfarer, og reagerer på ulike former for makt. Vi drøfter hvordan politiet både kan redusere og forsterke skader forbundet med åpne russcener.

Politiet har hatt en av de viktigste rollene for forflytningene av de åpne russcenene (utover den fysiske stengningen av Nygårdsparken). Vi har funnet at politiets plass-spesifikke innsats ved de tre største åpne russcenene i Bergen har vært svært forskjellige og har hatt svært ulike konsekvenser. I Vågsbunnen var politiets tilstedeværelse og synlighet i hverdagen langt større enn tidligere og kontakten med brukerne var tettere og tidvis mer dialogrettet. Brukerne opplevde imidlertid den økte kontrollfrekvensen som stigmatiserende og ekskluderende. Politiets plassorienterte innsats i Vågsbunnen var svært forskjellig fra slik den var i Nygårdsparken og slik den ble i tunellen på Damsgård. Politiinnsatsen i Nygårdsparken var preget av sporadiske uroaksjoner med massepågrepser, og i tunellen av en bilpatroljeorientert ikke-håndhevelse. Felles for russcenene i Nygårdsparken og tunellen var politiets manglende tilstedeværelse. Etter at Nygårdsparken stengte har rusmiljøet dermed erfart ytterlighetene i politiarbeid fra nærmest null-toleranse til full-toleranse, fra kontinuerlig synlig tilstedeværelse til en mer distansert rolle med hendelsesstyrte aksjoner og minimumsnærvar, fra tett dialog, relasjonsbygging og småprat til skuldertrekning, avstandtaking og taushet.

Politiets myndighetsutøvelse på gateplan har vært under kontinuerlig endring ut fra bakkemannskapenes erfaringer, og har også vært styrt av en rekke eksterne forhold der ikke bare politiledelsen og samarbeidspartnere, men også aksept og kritikk fra media og publikum, har hatt stor betydning. Opprettelsen av innsatsgruppen var en betydelig satsning, og representerer en ny tenkning om politiets rolle og arbeidsmetoder mot åpne russcener i Bergen. Innsatsgruppens problemorienterte partnerskapstilnærming i Vågsbunnen førte til en brobyggende tillits- og kompetanseoppbygging mellom beboere og hjelpetiltak i nærmiljøet og politiet. Politiet legger vekt på at partnerskapstilnærmingen, den døgnkontinuerlige stedlige patruljeringen, kombinert med omfattende bruk av bortvisnings- og utvisningstiltak, har vært avgjørende for den reduksjons- og forflytningseffekten som skjedde forsommeren 2015. Politiet betraktet bortvisning som et særlig effektivt kriminalitetsbekjempende virkemiddel som samtidig ble oppfattet som et mildere og mer skånsomt inngrep overfor brukerne enn det tradisjonelle straffesakssporet.

Politiet legger vekt på at innsatsen har bidratt til at den største og desidert verste russcenen vi har hatt i Bergen, Nygårdsparken, ikke er gjenetablert. Selv om deler av rusmiljøet har forflyttet seg, mener politiet at det har et langt mindre skadelig omfang enn slik det var i Nygårdsparken. De utenlandske selgerne som hadde en betydningsfull rolle i parken og som politiet mener bidro til profesjonalisering, vold og kynisme, har en mindre rolle i de åpne russcenene i dag. Både brukere og politiet sier at dette har ført til at det åpne rusmiljøet ikke er preget av de tidligere sterke frontene mellom norske og utenlandske selgere. Russcenene i Vågsbunnen og i tunellen har i større grad vært kjennetegnet av en mer homogen gruppe av marginaliserte brukere med et langvarig og omfattende avhengighetsproblem som selger mindre mengder narkotika for å finansiere eget bruk. Slike brukere mener politiet bidrar til å gjøre de åpne russcenene til mer stigmatiserte steder, noe som minker attraksjonskraften og rekrutteringsproblemet.

Brukerne i vår undersøkelse hadde varierte erfaringer med politiet i ulike områder av byen, men opplevde i den perioden vi fulgte miljøet en repressiv vending med høyere kontrollnivå. Dette førte til økte konflikter og spenningsnivå mellom politiet og stoffbrukere. Mange sluttet etter hvert å oppholde seg i Vågsbunnen og å bruke lavterskeltilbudene der på grunn av politiet, de opplevde at politiet hindret deres adgang til hjelpetiltakene og en del av byen de hadde en sterk tilknytning til. Det høye kontrollnivået førte også til mer stressede og farlige rusinntak. Kontrollnivået gjorde Vågsbunnen til et mer stigmatisert sted å være. En særlig utfordring var at brukerne opplever at politiet opererer med en selektiv kontroll og maktbruk og at det er en «trynefaktorjustis» på gata. Det var en utbredt oppfatning blant brukerne at det var store skjønnsforskjeller i politiets reaksjonsmåter og en urimelig og ubegrunnet forskjellsbehandling.

I spørreundersøkelsen oppgav 51 % av respondentene at de hadde blitt bortvist av politiet, 63 % ransaket og 42 % anmeldt av politiet minst en gang i perioden siden Nygårdsparken ble stengt. Svært mange av dem som har oppholdt seg i de åpne russcenene har altså opplevd å bli bortvist og de fleste bortvisninger ble gitt i det politiet kaller «sone Vågsbunnen». Selv om bortvisningene formelt ikke er regnet som straff, har denne reaksjonsmåten blitt oppfattet som et særlig integritetskrekkende inngrep blant brukerne. Brukernes sterke reaksjoner på en strengere regulering av det offentlige rom og deres opplevelse av «jaging» og krenkelser har sammenheng med mange brukeres sterke tilhørighet til denne plassen. De opplevde å bli ekskludert fra nærmiljøet og nærliggende hjelpetiltak. Bortvisningspraksisen førte samtidig til at flere opplevde «å bli en sak for politiet». Det generelt økte kontrollnivået og bortvisningene spesielt bidro til å forsterke den individuelle skamfølelsen og opplevelsen av å være annerledes og mindreverdig.

I kapitlet diskuterer vi politiets håndtering av forflytningsproblemet og den «ikke-håndhevelses»-strategien som har kjennetegnet politiinnsatsen i tunellen. En slik plassorientert avkriminalisering av bruk av narkotika kan skape bedre betingelser for skadereduksjon ved at stoffbrukere slipper kontroll, straff og kan ta seg tid til å tilberede stoff til eget bruk med mindre risiko for feildosering og hurtige injiseringer. Samtidig er dette en frihet med klare strukturelle begrensninger. Aggresjon, vold og trusler var utbredt i tunellen, som domineres av medtatte brukere som er overlatt til seg selv i trange, uhygieniske og desperate omgivelser. Den mer eller mindre lovløse krisetilstanden i tunellen er mulig fordi det finner sted i en mer bortgjemt, mindre attraktiv og glemt del av byen. Nedprioriteringen av den operative tilstedeværelsen har gitt volds- og kriminalitetsutsatte tunellbrukere svakere beskyttelse fra politiet. Dette viser at plassfokuserede og målrettede aksjoner i tett samarbeid med hjelpe- og kontrollapparat kan ha en viss effekt, slik som i Vågsbunnen, men at en

forflytning i verste fall kan føre til en forverring av stoffbrukeres livssituasjon og levekår hvis innsatsen opphører.

I kapittel 4 om hjelpekonteksten undersøker vi utviklingen i hjelpetiltakenes aktiviteter før og etter at Nygårdsparken ble stengt. Samlet ser vi at stoffbrukere i Bergen har fått en økt tilgang til ulike former for tjenester og hjelpetiltak i denne perioden, både på boligsiden, i forhold til rusbehandling og i forhold til lavterskeltilbud. Det har blitt flere lavterskeltiltak for brukergruppen og disse har blitt mer besøkt. Både de etablerte lavterskeltiltakene – Møtestedet, Halvardsstuen og Strax-huset – og de to nye tiltakene – MO-Nesttun og MO-Wergeland – har hatt en jevn økning i sine besøkstall siden de ble opprettet i løpet av 2014. På det boligsosiale området ser vi at antallet med midlertidige boforhold ser ut til å ha holdt seg stabilt (i alle fall fram til 2014), men det har kommet til flere nye forsterkede boligtiltak i Bergen siden handlingsplanen ble iverksatt, og køen for å få kommunal bolig har blitt mer enn halvert fra 2014 til 2016.

Når det gjelder rusbehandling så har både etterspørselen og tilgjengeligheten økt. Helse Bergen har hatt en vekst i henvisninger til både poliklinisk behandling og til døgnbehandling fra 2012 til 2015, mens det har vært en nedgang i antallet henvisninger til LAR i samme periode. Ventetiden til ordinær rusbehandling har blitt halvert, og for LAR har den sunket enda kraftigere. Tallene fra Helse Bergen viser videre at det har vært en jevn vekst i antallet pasienter som får poliklinisk behandling og i antallet innleggelser til døgnbehandling fra 2012 til 2015.

Disse positive utviklingstrekkene er imidlertid vanskelig å få øye på for brukere som tilbringer dagene i tunellen eller i Vågsbunnen. I spørreundersøkelsen vi gjennomførte oppgir over halvparten av brukerne at de ikke får den hjelpen de opplever at de har behov for. Nesten halvparten av de som besvarte undersøkelsen var uenig i at det er blitt lettere å få hjelp etter at Nygårdsparken stengte, og like mange var litt eller svært uenig i at de har fått bedre helse og en bedre livssituasjon etter at Nygårdsparken stengte.

Vi diskuterer i kapitlet hvordan vi kan forstå brukernes negative erfaringer og vurderinger med et hjelpeapparat som ser ut til å ha blitt betydelig utbygget de siste årene. En mulig forklaring er at de som har blitt hjulpet av den sterkere satsningen på bolig-, lavterskel- og rusbehandlingstiltak ikke lenger frekventerer de åpne russcenene, og at de «positive» stemmene dermed er i mindretall i vår undersøkelse. Det er også mulig at de brukerne som vi har møtt i de åpne russcenene ikke (enda) har nytt godt av den økte hjelpeinnsatsen, eller at de har fått tilbud om tjenester, men finner dem utilstrekkelige eller lite konstruktive.

I kapitlet diskuterer vi avslutningsvis hvilke betingelser denne hjelpekonteksten gir for å lykkes med handlingsplanens mål om å redusere de åpne russcenene i Bergen. Politininnsatsen, slik den var i Vågsbunnen i 2014 og første halvdel av 2015, hadde som en uintendert konsekvens at den gjorde hjelpetiltakene i Vågsbunnen mindre tilgjengelige og aktuelle å benytte seg av. I likhet med tidligere forskning finner også vi at den typen politistrategi som kjennetegnet Vågsbunnen vanskeliggjorde hjelpetiltakenes misjon om å yte god og kontinuerlig hjelp og omsorg for stoffbrukere.

Forflytningen av miljøet i umiddelbar nærhet til Strax-huset kan imidlertid se ut til å ha hatt en forebyggende effekt på overdosedødsfall. Overdosedødsfallene i Bergen gikk kraftig ned fra 2014 til 2015, på samme tid som antallet overdoseinnleggelser ved Rusakutten var stabilt

og antallet overdosetilsyn ved Strax-huset ble mer enn fordoblet. Tallene tyder altså på at overdoser forekommer minst like hyppig som før, men at flere overlever. Dette viser at nedgangen i overdosedødsfall ikke nødvendigvis har sammenheng med mindre eller tryggere narkotikabruk. Injiseringskulturen i en trang, folksom og uhygienisk tunell utgjør en betydelig risiko for skade, men den umiddelbare nærheten til Strax-huset kan ha bidratt til å gjøre situasjonen mindre fatal.

I et skadereduksjonsperspektiv er det positivt at stoffbrukere i tunellen har så umiddelbar tilgang til rent brukerutstyr, helsehjelp, omsorg, mat og assistanse ved overdoser. Samtidig gjør denne fysiske nærheten mellom hjelpetiltaket og russcenen at brukere av Strax-huset mer eller mindre automatisk også er brukere av den åpne russcenen. Dette skaper store tids- og ressursmessige utfordringer hvor akutte problemstillinger, kriseavverging og «her-og-nå» oppleves som viktigst og må prioriteres av medarbeiderne. Ansatte ved Strax-huset har fått problemene knyttet til åpne russcener tettere på kroppen. Den umiddelbare nærheten til det største lavterskeltiltaket i Bergen gjør også tunellen til et mer attraktivt sted å oppsøke for stoffbrukere, og øker sannsynligheten for at tunellen «sementer» som en åpen russcene. Dette forholdet kan gjøre det vanskelig å redusere det som for øyeblikket fremstår som en stor og etablert åpen russcene i Bergen.

I **kapittel 5** diskuterer vi nærmere hvilken rolle LAR har i arbeidet mot åpne russcener, og brukernes erfaringer med denne behandlingen. I forskningslitteraturen trekkes LAR fram som et av de avgjørende virkemidlene for å bekjempe åpne russcener. I handlingsplanen mot åpne russcener vektlegges det også at lett tilgjengelig LAR-behandling med kort eller ingen ventetid vil være viktig for å få flere opiatbrukere inn i behandling og bort fra russcenene. Et sentralt funn i forskningen vår er at mange av brukerne som oppholder seg i de åpne russcenene er pasienter i LAR. I spørreundersøkelsen som vi gjennomførte i Vågsbunnen og i tunellen oppgav halvhalvparten at de var i LAR. I kapitlet utforsker vi spørsmålet om hvorfor så mange LAR-pasienter tilbringer tid i åpne russcener. Et viktig forhold ser ut til å være at inklusjonskriteriene har blitt lavere i LAR. Dette gjør at mange som har dårlig rusmestring og som ikke nødvendigvis har et ønske om rusfrihet nå også er i LAR. Samtidig er åpne russcener viktige markedsplasser for LAR-pasienter som er involvert i kjøp, salg og bruk av illegale rusmidler. Våre observasjoner, som underbygges av andre kilder, tyder på at tilgjengeligheten av, og etterspørselen etter, LAR-legemidler var stabilt høy i de åpne russcenene i perioden vi gjennomførte forskningen. Et siste viktig forhold er at åpne russcener har en viktig sosial funksjon for de LAR-pasientene som opplever at de mangler andre relevante og meningsfulle tiltak og aktiviteter i hverdagen.

Et overordnet funn er at flertallet av LAR-pasientene i undersøkelsen vår hadde et ambivalent forhold til behandlingen. Mange opplevde LAR like mye som et kontrollorgan som et hjelpetiltak, og at behandlingen var preget av mistillit. Kontrollen i LAR begrunnes i hovedsak med hensynet til tredjepart: Legemidlene som deles ut har et stort misbruks- og avhengighetspotensialet, og det nødvendiggjør en streng kontroll. Det er en daglig overvåket utdeling av LAR-legemidlene som anses av Helse Bergen som det fremste virkemidlet for å unngå lekkasje til det illegale markedet. Våre data tyder også på at «strengere» henteordninger fører til mindre lekkasje. Den strenge kontrollen i LAR kan slik ha en skadereduserende effekt ved å begrense lekkasjen av LAR-legemidler til tredjepart.

Samtidig kan den strenge kontrollen også føre til mer skadelige og ruseksperimenterende praksiser. Vi viser i kapitlet at LAR-pasienter foretar til dels drastiske grep for å klare å lure unna medisin. Kontrollordninger som oppleves svært rigide kan ha et stort skadepotensiale ved at brukere tar større risikoer for å omgå kontrollen. Den kanskje mest alvorlige konsekvens av den restriktive kontrollen er imidlertid at den gir grobunn for mistillit. Svært få av LAR-pasientene i vår undersøkelse som på ulike vis trikset med medisinen, enten for å kunne selge/gi den videre eller for å kunne administrere den selv, opplevde at dette var noe som kunne drøftes eller tas opp med behandlerne i LAR. De fryktet straff og sanksjoner ved å gjøre det. På denne måten kan den strenge kontrollen i LAR låse LAR-pasientene fast i et mistillitsforhold: Årsakene til triksingen med medisinen er ulike behov – det være seg økonomiske behov eller mer grunnleggende behov som å ivareta autonomi og en opplevelse av frihet – men disse behovene forblir uuttalt av frykt for konsekvensene. Incentivsystemet i LAR, hvor god rusmestring fører til goder mens dårlig rusmestring fører til straff, kan dermed bidra til at pasientenes grunnleggende behov ikke blir møtt, sett eller behandlet. Slik sett har den strenge kontrollen både skadereduserende og -produserende effekter.

I **kapittel 6** diskuterer vi hva som kjennetegner vold i de åpne russcenene og hvordan politiets tiltak har bidratt til brukernes trygghet og tillit.

Kapitlet viser at vold er et stort og omfattende problem i rusmiljøet i Bergen og at tilliten til politiet er svak. 40 % av de brukerne som besvarte vår spørreundersøkelse oppgav å ha blitt utsatt for vold den siste måneden. 73 % oppgav at de hadde vært vitne til episoder med vold minst en gang i rusmiljøet den siste måneden, og om lag halvparten av disse har vært vitne til vold flere ganger. En høyere andel av kvinnene enn mennene i utvalget vårt oppgir å ha blitt utsatt for vold den siste måneden. Særlig stor kjønnsforskjell fant vi i å være offer for voldtekt: over halvparten av kvinnene oppgav at de hadde blitt voldtatt minst en gang i rusmiljøet. Samtidig er det et tydelig fellestrekk at den volden som brukerne forteller om som gir status, respekt og kredibilitet *alltid er mellom menn*. Fortellinger om vold blir en del av en maskulin mytologi som vedlikeholder et kjønnet statushierarki der voldens kostnad for kvinner blir usynliggjort. Et kjennetegn med volden i rusmiljøene var også at den i stor grad skjedde *i det offentlige rom*. Når brukerne ble bedt om å oppgi hvor de sist gang ble utsatt for vold, oppgav 2/3 at det skjedde i det offentlige rom, og dermed ofte trolig i påsyn av andre. Noen områder er også betydelig mer voldsutsatte enn andre. Det er tunellen utenfor Straxhuset som i vår undersøkelse utpekes som det stedet der brukerne var mest utsatt for, og hyppigst vitne, til vold. Utryggheten i tunellen må ses i sammenheng med mangelen på både uformell og formell kontroll i det som har blitt en døgnåpen russcene i en bortgjemt del av byen.

Både spørreundersøkelsen og de kvalitative intervjuene indikerer at en av de viktigste grunnene til bruk av vold var inndrivelse av narkotikagjeld. Dette er en *disiplinerende vold*, som brukes for å straffe illojale eller upålitelige brukere. Den disiplinerende volden viser at brudd på «gatekodene» gjør en person voldsutsatt og at brukerne relaterer seg til en voldelig subkultur der konflikter løses internt med vold uten innblanding av politiet. Imidlertid blir volden også satt i sammenheng med den *farmakologiske effekten* som narkotika kan ha på brukerens psyke. Egenskaper ved gjerningspersonen som at gjerningspersonen er psykotisk eller psykisk ustabil tillegges stor forklaringsverdi når brukerne i spørreundersøkelsen besvarte spørsmålet om årsaker til vold.

I kapitlet diskuterer vi også hvordan forhold i russcenenes omgivelser påvirker voldsnivået. Politiets opptreden er her av stor betydning og kan påvirke voldsnivået på flere måter.

Patroljering, bortvisning, spaning og dialog, slik det ble praktisert i Vågsbunnen, ser ut til å kunne forebygge åpenlys vold. Økt politinærvær gjør at vold i større grad unngås eller brukes med mer varsomhet fordi brukere ikke ønsker å tiltrekke seg oppmerksomhet fra politiet. I tunellen forholdt det seg annerledes. Den manglende tilstedeværelsen fra politi og andre gjorde tunellen til en mer ubevoktet plass, hvor voldshandlinger kunne foregå uten at utenforstående ble vitne til den og kunne melde fra.

Et viktig funn i vår undersøkelse er at brukernes møte med politiet har betydning for deres vurdering av tilliten, legitimiteten og effektiviteten til politiet. Spørreundersøkelsen viser at flertallet av dem som besvarte undersøkelsen oppgav å ha lav tillit til politiet (62 %). De vurderte politiets trygghetsskapende innsats som lav (56 %) og opplevde i liten grad å bli respektfullt behandlet (55 %). Brukerne som har vært gjenstand for mye politikontroll har også mer negative vurderinger av politiet enn de med mindre eller ingen erfaring med politikontroll.

Et betydelig problem med svak tillit til politiet er at det kan føre til at ofre for vold ikke melder ifra. Selv om den oppgitte volden i vår undersøkelse i stor grad pågår i det offentlige rom, og ofte med flere tilskuere til stede, blir sjelden disse voldstilfellene anmeldt til politiet. Våre tall, basert på brukernes selvrapporteringer, indikerer at vold er langt mer utbredt i rusmiljøene enn den offisielle kriminalitetsstatistikken gir uttrykk for. Mye av denne uanmeldte volden er også grov. Brukerne gav uttrykk for at de generelt hadde en høy terskel for å kontakte politiet, blant annet på grunn av fare for represalier ved tysting, redselen for selv å bli tatt, og tidligere negative erfaringer med politiet. Det er et stort problem at mange marginaliserte mennesker føler seg redde og opplever at de mangler beskyttelse i de åpne russenene.

Fortellinger om, og eksponering for, vold og trusler var en del av hverdagen i de åpne russenene. Av noen ble dette nærmest bagatellisert og ufarliggjort. Samtidig bidro et høyt voldsnivå til å forsterke både angstberedskap, helserisiko, skamfølelsen og opplevelsen av å være annerledes og mindreverdige. Eksponering for vold og overgrep er funnet å øke risikoen for både post-traumatisk stressforstyrrelse, depresjon, rus, personlighetsforstyrrelser og andre psykiske og somatiske helseproblemer og sosiale problemer. Mange av brukerne i vår studie bærer sterkt preg av å ha en eller flere slike sykdommer og lidelser, og mange forklarer og setter sin egen rusbruk i sammenheng med voldsutsatthet og de somatiske og psykiske helseproblemer det har gitt.

Når politiet ikke er tilgjengelige for stoffbrukere oppstår lettere situasjoner der noen «tar saken i egne hender» når de opplever seg utsatt for en krenkelse. Politiets manglende tilstedeværelse kan dermed føre til eskalering av vold i russenene. Bekymringen for et høyt voldsnivå i rusmiljøet i Nygårdsparken var en viktig bakgrunnsfaktor for handlingsplanen mot åpne ruscener og den senere stengningen av parken. I selve handlingsplanen og oppfølgingen av den har imidlertid ikke voldsforebyggende tiltak vært prioritert. En sterkere satsning på det voldsforebyggende arbeidet ser ut til å være avgjørende for å øke brukernes trygghet og tillit.

Kapittel 1: Innledning

1.1 Rapportens tema og problemstillinger

Nygårdsparken i Bergen var i flere årtier en av Nord-Europas største åpne russcener. En åpen russcene kan bli definert som en permanent konsentrasjon av rusmiddelbrukere i et bestemt offentlig område der salg og bruk av illegale rusmidler skjer åpenlyst (Bless mfl. 1995). Sommeren 2013 varslet Byrådet i Bergen kommune at Nygårdsparkens øvre del skulle stenges for rehabilitering. Stengningen av parken den 25. august 2014 var et ledd i en ny, koordinert og tverretattlig strategi med formål å redusere åpne russcener i Bergen. Denne strategien ble utviklet i nært samarbeid mellom særlig Bergen kommune, Hordaland politidistrikt og Helse Bergen.¹ I denne rapporten utforsker vi offentlige myndigheters forsøk på å redusere problemene forårsaket av åpne russcener i Bergen, og hvordan stoffbrukere opplever, fortolker og reagerer på slike intervensjoner.

På tross av at russcenen i Nygårdsparken i flere tiår var gjenstand for bekymring, debatt og omfattende medieoppmerksomhet, har det vært lite forskning på Nygårdsparken og de åpne russcenene i Bergen. Kunnskapsgrunnlaget for utformingen av politikk mot åpne russcener i Bergen har blitt utviklet internt i kommunen (særlig har Utekontakten levert viktig kunnskap) og av andre samarbeidspartnere slik som Stiftelsen Bergensklinikkens «Føre Var» rapporter og Hordaland politidistrikt (Ørn 2011). Selv om disse har bidratt med viktig kunnskap for å utvikle tiltak, tjenester og politikk, har det vært et stort behov for en mer systematisk forskningsinnsats om hva som kjennetegner russcenene i Bergen og tiltakene som er iverksatt for å møte problemene de skaper. Universitetet i Bergen bevilget i 2014 penger til et større forskningsprosjekt for å skaffe til veie slik kunnskap. Denne rapporten sammenstiller funn og analyser fra dette forskningsprosjektet.

Den overordnede problemstillingen som utforskes i denne rapporten er: *Hvordan har strategien mot åpne russcener blitt koordinert og iverksatt, og hvilken betydning har den hatt for stoffbrukeres hverdag og livssituasjon?* For å besvare problemstillingen utviklet vi et forskningsdesign hvor vi studerte strategien mot åpne russcener på tre forskjellige nivå og over tid. De tre nivåene bestod av *systemnivået*, *tiltaksnivået* og *brukernivået*. Den overordnede problemstillingen ble dermed videre operasjonalisert i tre mer avgrensede problemstillinger for hvert av disse nivåene:

Systemnivået: Hvordan koordineres strategien mot åpne russcener, og hvordan foregår samarbeidet mellom de ulike etatene og aktørene på systemnivå og i praksis?

Tiltaksnivået: Hvordan virker de enkeltstående tiltakene i strategien mot åpne russcener i praksis, og hvilken betydning har de sett i forhold til målsetningen om å redusere de åpne russcenene i Bergen?

Brukernivået: Hvilke konsekvenser har strategien mot åpne russcener hatt for brukerne, og hvordan har de opplevd, fortolket og reagert på myndighetenes intervensjoner?

Rapporten baserer seg på et omfattende datamaterialet produsert og samlet inn i perioden august 2014 – juni 2016 (se nærmere nedenfor i kapittel 1.6). Datagrunnlaget består av

¹ Strategien ble nedfelt i to byrådssaker i løpet av 2012 (Bergen kommune 2012a, b), og tiltakene den foreslo for å få bukt med problemene knyttet til åpne russcener i Bergen oppnådde bred politisk og faglig oppslutning

feltnotater fra et etnografisk feltarbeid i de åpne russcenen fra august 2014 – april 2016; kvalitative intervjuer med nøkkelpersoner som koordinerer satsningen, ledere og ansatte ved sentrale tiltak og stoffbrukere som tilbringer tid i åpne russcener (48 personer er intervjuet); sammenstilling av statistikk fra hjelpe- og kontrollapparatet; og en spørreundersøkelse gjennomført i de åpne russcenene sommeren 2016 (N=165).

I dette kapitlet vil vi først beskrive bakgrunnen for forskningsprosjektet. Det gjør vi ved å redegjøre for utviklingen i Nygårdsparken og presentere de mest sentrale elementene i kommunens handlingsplan mot åpne russcener. Vi vil deretter plassere studiens forskningsmessige bidrag på fenomenet åpne russcener, før vi til slutt presenterer datagrunnlag og redegjør for metodiske valg. Kapitlet avsluttes med en presisering og avgrensning av hvilke åpne russcener, og hvilke temaer, som rapporten omhandler.

1.2 Bakgrunnen for forskningsprosjektet

Nygårdsparken i Bergen er en vakker park i engelsk landskapsstil som ble offisielt åpnet i 1885. Parken ligger tett på Bergen sentrum, og strekker seg fra Nygårdshøyden i det nordvestre-hjørnet til Florida i det sørlige hjørnet. På 1960-tallet begynte den øvre delen av Nygårdsparken å bli brukt av unge mennesker som samlet seg for å drikke øl og røyke hasj (Myrmel 2014: 5). Russcenen som fikk forsiktig fotfeste i Nygårdsparken på denne tiden minner om det tilsvarende miljøet av bohemer, hippier og freakere som etablerte seg i Slottsparken på samme tid i Oslo (Nafstad 2012). Utover 70- og 80-tallet ble miljøet i denne delen av parken større. De tyngre stoffene kom i denne perioden til Bergen, først amfetamin, og senere heroin. Glenn Nord, en selverklært «junkie», beskriver i sin erindringsbok Nygårdsparken på tidlig 70-tall slik:

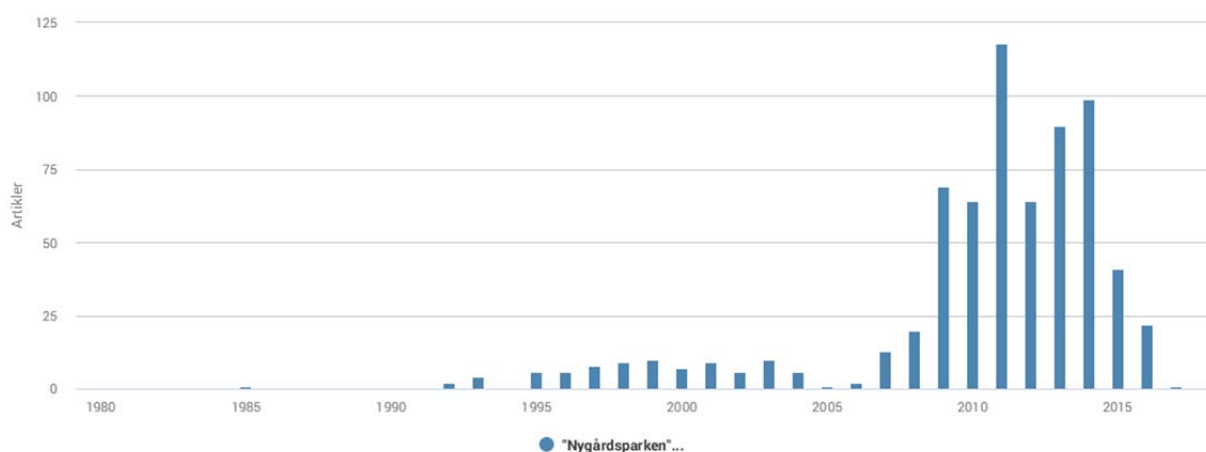
Samtidig var det nå folk begynte å trekke i Nygårdsparken. Vi var selvfølgelig der oppe før også, men stort sett bare for å fyre en bom og drikke noe gulløl [...]. På dette tidspunktet var jeg ikke hektet på heroin, for ennå skulle gå noen år før dette stoffet var salgsvare på linje med hasj og amfetamin. Nå er det på sin plass å nevne at miljøet som begynte å trekke i parken var forsvinnende lite i forhold til alle dem som brukte forskjellige narkotiske midler. Men vi var en god gjeng i parken også, og ofte var det folk som bodde et sted i nærheten. I dag kommer jo folk helt fra Nord-Norge for å handle i Nygårdsparken. Politiet var en sjelden gjest på denne tiden, men det hendte jo at de dukket opp også (Nord 2010: 89–90).

I følge Nord og øvrige offentlige kilder så hardnet miljøet i parken til da de tyngre stoffene kom (Myrmel 2014; Ørn 2011). Nygårdsparken ble i økende grad en salgsarena, og med de tunge stoffene kom også det injiserings-dominerte bruksmønsteret. Den nasjonale responsen på inntoget av tyngre narkotiske stoffer til Norge var repressiv: Strafferammene økte utover 70-tallet og nådde et foreløpig høydepunkt i 1984 hvor strafferammen for alvorlige narkotikaforbrytelser ble satt til 21 års fengsel – lovens strengeste straff (Andenæs 1996). Også lokalt merket man denne repressive vendingen, hvor politiet intensiverte innsatsen sin mot de åpne russcenene (Ørn 2011). Til forskjell fra i Oslo, hvor politiets vedvarende og intense innsats førte til at russcenen i Slottsparken forflyttet seg (Nafstad 2012, se også Sandås 2016 for en grafisk fremstilling av de åpne russcenene i Oslo fra 60-tallet og fram til i dag), forble Nygårdsparken en stor og etablert russcene helt fram til sommeren 2014.

I forbindelse med den intensiverte politiinnsatsen mot Nygårdsparken sent på 80-tallet og utover starten av 90-tallet, forsøkte politiet å splitte opp miljøet i Nygårdsparken (Ørn 2011: 12). Dette var krevende. Effekten var en kortvarig forflytning av miljøet mot Byparken og

andre deler av sentrum, og da aksjonene opphørte trakk miljøet tilbake til Nygårdsparken (ibid.). Morten Ørn, ved analyseenheten i Hordaland politidistrikt, beskriver hvordan disse mislykkede forsøkene ved repressive virkemidler førte til en mer pragmatisk tilnærming i politiet som innebar et «utalt samarbeid og kompromiss med de tyngste rusmisbrukerne» (ibid.). Politiet holdt seg tilbake så fremt brukerne begrenset sine aktiviteter til bestemte geografiske områder av parken, viste respekt for politiet og opptådte minst mulig til sjenanse for befolkningen ellers (ibid.).

Utover 2000-tallet var det en voksende bekymring for situasjonen i Nygårdsparken. Bekymringen dreiet seg om de uverdige forholdene for rusmiddelmissbrukerne i parken, og utryggheten, volden og kriminaliteten som beboerne i området rundt parken opplevde. Bekymringene kom blant annet til uttrykk i avisspaltene. Et søk i mediearkivet Atekst for nøkkelordene «Nygårdsparken» og «narkotika» viser følgende utvikling fra 80-tallet og utover.²

Figur 1.1: Antall avisartikler om «Nygårdsparken» og «narkotika»

Den økte bekymringen og oppmerksomheten om situasjonen i Nygårdsparken fra særlig 2008 og utover settes særlig i sammenheng med en økning i den narkotikarelaterte kriminaliteten i og rundt Nygårdsparken, og i en økning i andelen utenlandske selgere på scenen (Ørn 2011: 12-15). Naboer reagerte særlig på at rusmiljøet i Nygårdsparken i mindre grad enn tidligere var konsentrert rundt øvre del og Flagghaugen, men at det hadde forflyttet og spredt seg ut over et større område av Møhlenpris og Nygårdshøyden. Det ble opplevd som utrygt å bevege seg gjennom parken og i områdene rundt. I perioden fra 2008 og årene etter ble det et økt press på kommunen og andre aktører om å ta grep om en situasjon som utviklet seg i svært negativ retning.

² Søk ble gjennomført 130317, og med kommandoen «Nygårdsparken» AND «narkotika» i alle norske papiraviser fra 1980 fram til 130317. Et liknende søk med kommandoen «Nygårdsparken» AND «rus» viste liknende mønster men hadde færre treff.

Nygårdsparken var helt fram til 2014 den store og dominerende åpne russcenen i Bergen, men det fantes også andre og mindre russcener. Området rundt Korskirken i Vågsbunnen har historisk vært en del av byen hvor mennesker i marginale livssituasjoner har oppholdt seg, blant annet drankere og alkoholbrukere, men også i senere år stoffbrukere. I følge Utekontaktens kartlegginger var Vågsbunnen i perioden før Nygårdsparken ble stengt en russcene hvor det primært var aktivitet på dagtid, færre utenlandske stoffselgere og i mindre grad offentlig og åpenlys kjøp, salg og bruk av rusmidler (Utekontakten i Bergen 2014). Også aksene fra Bergen Storsenter via Strømgaten og opp til Nygårdsparken var et område med mye rusrelatert aktivitet.

Forverringen av tilstanden i Nygårdsparken, og et økt press på offentlige myndigheter fra omgivelsene om å bedre situasjonen i og rundt parken, var viktig for de møtene og det samarbeidet som skulle lede fram til Handlingsplanen mot åpne russcener. En arbeidsgruppe fikk i mandat av Politirådet om å utarbeide en plan for å håndtere problemene med de åpne russcenene i Bergen (Utekontakten i Bergen 2015: 6). I arbeidsgruppen satt representanter fra Bergen kommune, Hordaland Politikammer, Helse Bergen HF, Kriminalomsorgen region Vest, Stiftelsen Bergensklinikkene, Barne- ungdoms- og familietaten (Bufetat) og NAV stat (ibid.). Planen som arbeidsgruppen utarbeidet ble gjenstand for politisk behandling, og ble så nedfelt i to byrådsaker i løpet av 2012 (Bergen kommune 2012a, b)

1.3 Handlingsplanen mot åpne russcener

Den overordnede strategien mot åpne russcener kan beskrives som sektoroverskridende og tverretattlig. Strategien overfor de åpne russcenene i Bergen har lenge vært «tradisjonell», i den forstand at det har vært stor avstand mellom politi- og hjelpeinnsatsene. Det nye med strategien mot åpne russcener, og handlingsplanen den munnet ut i, er primært erkjennelsen av at kommunen må samarbeide og samhandle med øvrige etater for å løse problemene knyttet til åpne russcener. De viktigste etatene utover kommunen finner vi i kontrollapparatet (Hordaland politidistrikt, Kriminalomsorgen region Vest), helse- og sosialtjenesten (Helse Bergen, Stiftelsen Bergensklinikkene, NAV) og det frivillige feltet (Kirkens Bymisjon mfl.). Strategien om samarbeid og samhandling er videre institusjonalisert i flere felles møteplasser og organ, hvorav de tre mest sentrale er:

- 1) Opprettelsen av en egen ruskoordinator i Bergen kommune som har ansvar for oppfølging av Handlingsplanen og koordinering av de felles innsatsene mot de åpne russcenene. Koordinatorstillingen ble underlagt Byrådsavdeling for sosial, bolig og områdesatsning.
- 2) Opprettelsen av en Operativ gruppe, bestående av de etatene som jobber tettest på brukermiljøene og som er ansvarlige for de tjenestene som mest direkte er relatert til brukergruppen. Operativ gruppe møtes hver 14. dag, ledes av Bergen kommunes ruskoordinator, og personene som møter i denne gruppen har enten selv beslutningsmyndighet og/eller kort vei til den/de med beslutningsmyndighet i egen etat/eget tiltak.
- 3) Opprettelsen av en Koordineringsgruppe som møtes sjeldnere. Koordineringsgruppen ledes av kommunaldirektøren i Byrådsavdeling for sosial, bolig og områdesatsning, og er sammensatt av ledere fra de etatene og instansene som er berørt av Handlingsplanen. Formålet er en overordnet oppfølging, orientering og koordinering av arbeidet mot de åpne russcenene i Bergen.

Formålet med strategien i Bergen er å redusere de åpne russcenene og bidra til at Bergen «skal være en trygg by med trygge byrom for alle» (Bergen kommune 2012b: 1). I de politiske dokumentene fremgår det ikke nærmere hva som menes med «å redusere de åpne

russcenene», men det er nærliggende å tenke at dette består i a) redusere *antallet* åpne russcener; b) forebygge utviklingen av *nye* åpne russcener; og c) redusere *omfanget* av den illegale aktiviteten forbundet med åpne russcener.

Som nevnt innledningsvis har Nygårdsparken, som den definitivt største og viktigste åpne russcenen i Bergen, både vært en markeds plass for narkotika og en sosial arena. I den nye strategien mot åpne russcener er det begge disse funksjonene av åpne russcener som adresseres. Når det gjelder den sosiale funksjonen skriver Byrådet i sin *Oppfølging til handlingsplanen mot åpne russcener*:

Grunnsteinen i strategien for å redusere åpne russcener er økt sosial inkludering av folk som har tilhørighet til åpne russcener. Byrådets viktigste ambisjon er å utvikle tilbud og tjenester som møter brukernes daglige behov for sosialt fellesskap og som underbygger utvikling av en positiv egenomsorg og opplevelse av verdighet og selvstendighet (Bergen kommune 2012b: 5).

Når det gjelder markedsfunksjonen skriver Byrådet:

Det må iverksettes raske og synlige reaksjoner mot åpenbar kriminalitet. Politiet vil prioritere kontrolltiltak rundt nye sentre og videreføre kontrolltiltakene i de åpne russcenene for å redusere åpen narkotikaomsetning og bruk i offentlige rom (Bergen kommune 2012b: 5-6).

Ved å integrere hjelpe- og kontrolltiltak i en overordnet strategi ønsker man både at brukernes situasjon skal bli bedre, og at den åpenlyse narkotikakriminaliteten i Bergen skal bli mindre.

Den nye strategien overfor åpne russcener består av en rekke ulike tiltak, som kan sorteres i følgende kategorier:

- a) *Helse- og sosiale tiltak.* Det eksisterende lavterskeltiltaket Strax-huset har blitt et mottaks- og oppfølgings senter (heretter MO-senter).³ To nye MO-sentre ble etablert på Nesttun og Wergeland i 2014, for å spre brukerne og gi et bedre nært tilbud for brukere som bor i bydelene. Helsetilbudet ble også utbygd ved at Helse Bergen opprettet et lavterskel LAR-tilbud, M31, etter modell fra LASSO-tiltaket i Oslo.
- b) *Boligsosiale tiltak.* Kommunen iverksetter Housing First i samarbeid med Husbanken, det skal utvikles kvalitativt bedre og mer målgruppedifferensierte midlertidige botilbud, kommunen framskaffes nye kommunale utleieboliger og boligoppfølging prioriteres
- c) *Forebyggende tiltak.* Prosjektet Tidlig Ute videreføres og det utredes om ordningen også kan utvides for målgruppen over 25 år. Målet med Tidlig Ute prosjektet er å forhindre rekruttering til alvorlig rusbruk ved å tilby deltakere hjelp og behandling som alternativ til straff
- d) *Kontrolltiltak.* Politiet skal være proaktive og reagere raskt og synlig ved åpenlys narkotikakriminalitet, og skal forhindre at det utvikler seg nye åpne russcener i forbindelse med opprettelsen av MO-sentrene og andre steder når Nygårdsparken ble stengt. Politiet skal bruke virkemidler som tilsnaking, bortvisning, transporter og straffeforfølgelse for å hindre åpenlys narkotikakriminalitet. Politiet har nedsatt en egen

³ MO-sentrene i Bergen er inspirert av Stoltenbergutvalgets rapport (Helse- og omsorgsdepartementet 2010). MO-sentrene i Bergen skal være bydelsvise sentre med sosialfaglig rådgivning, helsetilbud og tilknyttet aktivitets-/arbeidstilbud (Bergen kommune 2012).

enhet bestående av 11 polititjenestemenn som spesifikt skal jobbe med de åpne russcenene.

I tillegg til disse tiltakene kommer de eksisterende tilbudene og tjenestene til rusmiddelmissbrukere som kommunen, Helse Bergen, Stiftelsen Bergensklinikkene, og ulike frivillige organisasjoner tilbyr.

Stengningen av Nygårdsparken var ikke med som et tiltak i Handlingsplanen. Beslutningen om å stenge øvre del av Nygårdsparken ble først tatt i 2013, og beslutningen ble annonsert av daværende byråd Dag Inge Ulstein (Krf) på en pressekonferanse. Selv om det offisielle formålet med denne stengningen var å *rehabiliterer parken*, gir det like fullt mening å betrakte stengningen som et *fysisk tiltak* som skulle bidra til å oppnå handlingsplanens formål om å redusere de åpne russcenene i Bergen.

1.4 De åpne russcenene i Bergen før stengningen av Nygårdsparken

Hvordan var situasjonen i de åpne russcenene i tiden før stengningen av Nygårdsparken? Utekontakten i Bergen foretok en kartlegging av situasjonen i Nygårdsparken og i Vågsbunnen våren 2014, et halvt år før den vedtatte stengningen (Utekontakten i Bergen 2014). Selv om illegale rusmidler ble brukt og omsatt også i andre deler av det offentlige rom, var det kun Nygårdsparken og Vågsbunnen som i 2014 var å regne som åpne russcener (ibid.: 8).

Kartleggingen viste at det til en hver tid oppholdt seg 30-70 personer i den åpne russcenen i Nygårdsparken (ibid.: 5). Kartleggingen viste at brukerne kunne deles inn i tre grupperinger: Norske rusmiddelmissbrukere, nord-afrikanere og øst-europeere. De norske brukerne ble beskrevet «som en hard kjerne av personer med et langvarig rusmiddelbruk», men også med innslag av yngre brukere (ibid.: 8). Disse oppsøker plassen både for å bruke, kjøpe og selge narkotika, og ble ansatt å ha sammensatte hjelpeutfordringer og en marginal livssituasjon. De nord-afrikanske personene var ifølge kartleggingsrapporten primært i parken for å selge stoff, men noen av dem ble også antatt å ha et rusproblem. Utekontakten fremholder også at mange av dem var unge, og at en del var nyankomne asylsøkere som hadde reist fra mottaksplass på Østlandet (ibid.). Noen av var ofre for menneskehandel, og flertallet ble vurdert å ha svært dårlig psykisk helse med omfattende hjelpebehov. Øst-europeerne i parken kom oftest fra Romania og Polen, og oppsøkte plassen for å selge hasj, alkohol og tobakk. Øst-europeerne oppholdt seg mest på plenen ved Smultringen, i krysset nedenfor Flagghaugen (ibid.: 9). I tillegg til disse tre grupperingene var en siste brukergruppe personer som kun oppsøker plassen for å kjøpe rusmidler, og som forlater området med en gang handelen er overstått. Denne gruppen beskrives som svært sammensatt, med «personer fra alle samfunnslag», som studenter, håndverkere og andre tilsynelatende velfungerende personer som kommer til Nygårdsparken for å kjøpe hasj, amfetamin eller medikamenter» (ibid.).

De ulike grupperingene benyttet parken til ulike formål. Mens Nygårdsparken var en viktig sosial arena for særlig de norske brukerne, var den primært en salgsarena for de utenlandske brukerne, og en kjøpsarena for de «alminnelige» personene som kun var innom for å handle før de forlot parken. Utekontakten gir følgende miljøbeskrivelse av parken:

Arenaen bærer preg av pågående selgere, mye åpenlys injisering av rusmidler, støy, forsøpling, aggressiv atferd, vold og kriminalitet. Slik aktivitet oppleves ubehagelig og truende for personer som ikke er en del av rusmiljøet, og medfører at allmennheten ikke bruker denne delen av parken (ibid.: 5).

I følge Utekontakten var det særlig de nord-afrikanske selgerne som hadde «en mer pågående salgsteknikk, og narkotika tilbys de fleste som går forbi» (ibid.: 12). I Nygårdsparken var det rusrelatert aktivitet døgnet rundt, og de fleste typer rusmidler var mulig å få kjøpt.

Kartleggingen viste at Vågsbunnen i 2014 var en mindre åpen russcene enn Nygårdsparken, med alt fra 3-25 brukere under observasjonsøktene. Utekontakten definerer scenen som området rundt Korskirken, Hollendergaten og Hamburgersmauet (ibid.: 5). Vågsbunnen var først og fremst en russcene på dagtid, og Utekontakten setter dette i sammenheng med åpningstidene til Kirkens Bymisjons hjelpetiltak i området. Brukergruppen i Vågsbunnen ble beskrevet som norske brukere, kjøpere og selgere. De fleste var godt voksne og etablerte rusmiddelmissbrukere. De utenlandske selgerne var stort sett fraværende i Vågsbunnen. Det ble generelt observert mer åpenlys bruk enn salg av rusmidler, og mye «brukerutstyr, annet søppel og menneskelig avføring og urinlukt» (ibid.: 6). Utekontakten fremhever også at en del av de faste brukerne av Nygårdsparken trakk ned mot Vågsbunnen våren 2014, fordi de opplevde situasjonen som roligere der.

Den 25. august 2014 representerer en merkedag i Bergens ruspolitiske historie. Denne dagen ble den delen av parken som hadde vært en stor og åpen russcene helt fra 60-tallet fysisk stengt ved at det ble satt opp gjerder langs gangveien i parkens øvre del.

Det var også denne dagen vi påbegynte vårt forskningsprosjekt. Dette prosjektet hadde et metodisk og teoretisk utgangspunkt som vi kort vil gjøre rede for i det følgende.⁴

1.5 Forskning på åpne russcener

De fleste nordiske og europeiske byer av en viss størrelse har åpne russcener, og de har også vært gjenstand for til dels omfattende forskning. I forskningslitteraturen er det særlig tre tematiske områder som er relevante for forskningsprosjektet og for å kunne forstå utviklingen i de åpne russcenerne i Bergen.

Det første forskningsområdet knytter seg til den type samordnede og koordinerte strategier som ble iverksatt i Bergen, hvor kontroll- og hjelpetiltak integreres i en felles innsats mot åpne russcener. Internasjonalt så har det også vært en viss forskning på konsekvensene av slike koordinerte strategier hvor kontroll og hjelpetiltak integreres i arbeidet mot å redusere de åpne russcenerne. En hovedkonklusjon fra forskningen som undersøker slike «blandede regimer» (Wälti og Kübler 2003) er at både hjelpetiltakene og kontrolltiltakene endres av slike strategier. Houborg, Frank og Bjerger (2014) har studert innsatsen mot den åpne russcenen på Vesterbro i København, og fant at polititjenestemenn utviklet i økende grad lokal kunnskap om brukere og hjelpetiltak på bakgrunn av en slik mer integrert strategi. Et tettere tverrsektorielt samarbeid førte til at patruljene begynte å integrere flere hjelpe- og omsorgsoppgaver i sitt arbeid, samtidig som hjelpetiltakene i økende grad introduserte kontrolloppgaver i sitt arbeid (Houborg, Frank og Bjerger 2014; se også Wälti og Kübler 2003). Sammenblandingen av virkemidler og fremgangsmåter fra hjelpe- og kontrollapparatet gjorde dermed at «harde» virkemidler ble avløst av «myke» i den daglige reguleringen og forhandlingen om stoffbrukeres adgang til bestemte deler av det offentlige rom (ibid.). Samtidig viser forskning at hvordan brukerne opplever møtene de har med hjelpe- og kontrollapparatet i hverdagslivet i de åpne russcenerne er avgjørende for deres vurdering av

⁴ Vi presenterer mer inngående forskning av relevans for det spesifikke temaet som behandles i introduksjonen til hvert kapittel.

tilliten, legitimiteten og effektiviteten til de ulike myndigheter (Gau og Brunson 2009; Tankebe og Liebling 2013; Tyler 2006). Måten polititjenestemenn, sosialarbeidere og andre gatenære ansatte behandler brukere på vil kunne ha enda større betydning i en situasjon der forholdet mellom hjelpe- og kontrollapparatet fremstår som tett.

Strategien for å redusere de åpne russcenene i Bergen involverer samarbeid både på systemnivå og på gata mellom en rekke forskjellige instanser ansvarlige for både kontroll- og hjelpetiltak. I denne rapporten vil vi derfor undersøke forholdet mellom hjelp og kontroll både på systemnivå og i praksis i tiltakene og på gata.

Det andre forskningsområdet som ligger til grunn for denne rapporten knytter seg til et *skadereduksjonsperspektiv*. Skadereduksjon har blitt et av de viktigste prinsippene for å håndtere problemer knyttet til rusbruk (Rhodes og Hedrich 2010). Mange av initiativene og intervensjonene som er basert på skadereduksjonsprinsipper har forsøkt å redusere skadene knyttet til injiserende rusbruk, slik som sprøyteutdelingsprogram, LAR-behandling, sprøyte- og brukerrom og oppsøkende arbeid. Det er gjort mye forskning på effekten av ulike skadereduksjonstiltak, slik som utdeling av brukerstyr, sprøyterom, og lavterskel substitusjonsbehandling, og alle disse tiltakene kan påvise effekter (se EMCDDA 2010 for en gjennomgang av denne omfattende litteraturen). Flere av tiltakene i strategien mot åpne russcener i Bergen er tiltak som forskningen kan vise til gode resultater til. Særlig gjelder det nye politistategier koordinert med helse- og sosiale tiltak, satsningen på boligsosialt arbeid, opprettelsen av væresteder som kan tilby meningsfull aktivitet samt lavterskel substitusjonsbehandling (DeBeck mfl. 2011). Opprinnelig innebar ikke strategien sprøyterom eller heroinbehandling, noe som har hatt dokumentert positiv effekt i de byene hvor slike tiltak er etablert (se DAH og aksept e.V. 2011; Sundhedsstyrelsen 2013), men høsten 2016 ble Bergens første sprøyterom åpnet etter langt tids politisk og faglig press.⁵ Selv om disse intervensjonene og tiltakene er viktige og effektive, bør skadereduksjons forstås som et bredere prinsipp, som inkluderer et vidt spekter av «skader», ikke bare overfor stoffbrukerne selv, men også til andre sosiale grupper (Rhodes og Hedrich 2010). Dette innebærer også strategier som gjør at skadene av myndighetenes handlemåter overfor aktører på russcenen blir minst mulig (Stevens 2013), men som samtidig ivaretar hensynet til befolkningen og nærmiljøet (Caulkins og Reuter 2009).

I denne rapporten vil vi undersøke og diskutere den skadereduserende og -produserende betydningen av ulike tiltak som er iverksatt gjennom den nye strategien mot åpne russcener, og vi vil vie brukernes erfaringer særlig oppmerksomhet.

Det tredje forskningsområdet denne studien er inspirert av er etnografiske undersøkelser av brukernes hverdagsliv i åpne russcener (Bourgoise 2003; Lalander 2001; Page og Singer 2010; Parkin 2013; Sandberg 2009; Smith-Solbakken og Tunglund 1997; Svensson 2007). Disse studiene viser at åpne russcener er både markeds plasser og sosiale arenaer. Slike etnografiske undersøkelser er viktige fordi de gir økt forståelse om hvilke funksjoner ulike russcener ivaretar for ulike brukere. Forskning på gatekulturer undersøker ikke forholdet mellom stoffbruk og kriminalitet ved å kun se på bestemte trekk ved det enkelte individ, men

⁵ Datainnsamlingen som ligger til grunn for denne rapporten ble avsluttet sommeren 2016, og betydningen av det nye sprøyterommet som er lokalisert ved MO-Strax-huset vil derfor ikke bli videre behandlet i det følgende. Det er imidlertid viktig å påpeke at både fagmiljøet og Byrådet i Bergen ønsket å opprette et *brukerrom*, hvor rusmidler ikke kun kan injiseres men også røykes, og som åpner for bruk av også andre rusmidler enn heroin. Den rådende sprøyteromforskriften åpner imidlertid kun for injisering av heroin.

vektlegger snarere en utforsking av normer, holdninger og verdier i sosiale grupper (Bourgois 2003; Bourgois og Schonberg 2009; Lalander 2001; Sandberg 2009; Smith-Solbakken og Tungland 1997; Svensson 2007). Disse studiene belyser den etniske og sosiale marginaliseringen som russcenene oppstår og vedlikeholdes av, men samtidig hvordan brukerne har ressurser til å spille på ulike identiteter og hvordan de aktivt forholder seg til og benytter seg av velferdsstatens kontroll- og hjelpeapparat. Flere av studiene ser stoffbruk som subkulturelt fenomen, og viser hvordan rus, rusmidler og rusmiddelbruk er innvevd i ulike kulturelle praksiser (se for eksempel Sandberg og Pedersen 2006). I Norge har slike forskningsinnsatser primært vært knyttet til de åpne russcenene i Oslo, og da særlig i området rundt «Plata» (Frantzen 2001; Lie 2003; Nafstad 2012; Sandberg og Pedersen 2005, 2008) og Akerselva (Sandberg og Pedersen 2006; Sandberg 2009), men det finnes også en studie fra Stavangerområdet som viste hvordan involvering i det illegale markedet førte til en «kulturøkonomisk avhengighet» der brukerne knyttet fellesskap som forpliktet medlemmene til videre deltagelse (Smith-Solbakken og Tungland 1997, se også Grønnestad og Lalander 2015). I Sverige er det forsket på et ungt heroinmiljø i Norrköping som bidrar til å forstå hvordan særlig unge rekrutteres av og knytter sitt stoffbruk til en utforsking av en alternativ livsstil i opprør mot majoritetskulturens konformitetspress (Lalander 2001). Fra Danmark er det kommet flere forskningsmessige bidrag knyttet til den åpne russcenen på Vesterbro (Frantzen 2005; Houborg, Frank og Bjerge 2014).

Med utgangspunkt i disse tre forskningsområdene, på både tiltaks- og brukernivå, ønsker vi i denne rapporten å undersøke hva som kjennetegner de åpne russcenene i Bergen og betydningen av ulike hjelpe- og kontrolltiltak for brukernes dagligliv. I likhet med de etnografiske studiene gjennomgått ovenfor er ambisjonen å få kunnskap om hvordan ulike relasjoner og aktiviteter ved russcenene blir opplevd, forstått, gitt mening til og problematisert av ulike brukere. Samtidig er et viktig bidrag med vår forskning at vi i større grad også undersøker den skadereduserende betydningen av myndigheters tiltak og samarbeid, og hvordan disse har bidratt til inklusjons- og eksklusjonsmekanismer på gata. Gjennomgående i rapporten diskuterer vi hvordan ulike intervensjoner fra offentlige myndigheter påvirker tillitsforhold og legitimitetsvurderinger (Gau og Brunson 2009; Stevens 2013; Tyler 2006). Sist, men ikke minst, skiller vårt bidrag seg fra mange av studiene gjennomgått ovenfor ved å inkludere både brukernes og myndighetenes erfaringer og perspektiv i analysene.

1.6 Metode og datagrunnlag

1.6.1 Hva vi har gjort og hvorfor

Undersøkelsen består av et omfattende datamateriale, basert på både kvalitative og kvantitative metoder samlet inn i perioden august 2014 – juni 2016.

Datagrunnlaget på systemnivået baserer seg for det første på observasjon av de to gruppene som koordinerer, evaluerer og styrer strategien overfor de åpne russcenene (Operativ gruppe og Koordineringsgruppen) og referater fra møtene. Operativ gruppe har hatt møte hver 14. dag, og vi har deltatt på de fleste møtene i denne perioden. Vi har mottatt referat fra alle møtene fra ruskoordinatoren i Bergen kommune, og har hatt mulighet til å holde oss oppdatert på hva som har vært tema de gangene vi selv ikke kunne møte i operativ gruppe. For det andre har vi gjennomført individuelle intervju med nøkkelpersoner som er representert på styringsnivået i Helse Bergen, Bergen kommune og Hordaland politikammer (N= 5).

Datagrunnlaget på tiltaksnivået består av kvalitative intervjuer med ledere og ansatte ved de mest sentrale tiltakene. Dette inkluderer ledere og ansatte ved de tre MO-sentrene, politiets

innsatsgruppe, M-31 (Helse Bergens lavterskel LAR-tiltak), Kirkens Bymisjons rustiltak, Rusakutten, Utekontakten, Gatejuristen, Oppsøkende tjenester (Kirkens Bymisjon) og den lokale koordinatoren for det nasjonale overdoseforebyggingsprosjektet (N= 20).⁶ Et annet viktig datagrunnlag er sammenstillingen av årlige aktivitetsdata fra disse tiltakene i perioden før og etter Nygårdsparken ble stengt. Hensikten har vært å få kunnskap om hvordan ansatte beskriver åpne russcener, brukernes livssituasjon og hvordan ulike tiltak brukes, fungerer, legitimeres og endrer seg over tid.

Vi ønsket imidlertid særlig å forstå hvordan brukere fremstiller og opplever livet i de åpne russcenene og betydningen av ulike tiltak. For å undersøke dette gjennomførte vi et etnografisk feltarbeid i perioden august 2014 – april 2016, primært i området rundt Vågsbunnen og ved Strax-huset og tunellen på Damsgård. Observasjonene og samtalene fra dette etnografiske feltarbeidet utgjør hovedstammen i datagrunnlaget. En viktig del av dette feltarbeidet var at vi fulgte 6 personer tett gjennom prosjektperioden, og ble kjent med deres hverdagsliv i og rundt de åpne russcenene. Vi gjennomførte også kvalitative intervjuer med brukere av åpne russcener og byens ulike lavterskeltilbud (N=17). I juni 2016 avsluttet vi datainnsamlingen ved å gjennomføre en spørreundersøkelse blant brukere av de åpne russcenene i Vågsbunnen og i tunellen ved Strax-huset (N= 165).

Tabellen nedenfor gir en skjematisk presentasjon av formålet med de ulike metodene vi har benyttet i forskningsprosjektet:

Metode/data	Metodisk verdi
Etnografi og observasjon	Kunnskap om brukernes dagligliv, samhandlings- og bevegelsesmønstre Å observere hvordan ulike russcener og hjelpetiltak tas i bruk. Å observere samhandlingen mellom brukere og myndighetspersoner i de åpne russcenene
Bildemateriale, byvandring, hjemmebesøk hos brukere	Kunnskap om de fysiske forholdene ved åpne russcener og hvordan disse har betydning for rusbruk, salg og skade. Betydningen av stedet og omgivelsene hvor rusbruken foregår, samt undersøke de fysiske kjennetegnene ved plassene så vel som hvordan sosiale og kulturelle forhold har betydning for brukernes oppførsel og risikoatferd.
Kvalitative intervjuer med brukere på den åpne russcenen	Å få kunnskap om hvordan brukere fremstiller og opplever livet i de åpne russcenene og betydningen av ulike tiltak. Å få kunnskap om stedenes betydning for rusrelaterte handlinger. Å få kunnskap om hvordan brukerne forstår og forvalter skaderisikoene ved å tilbringe tid i åpne russcener.
Kvalitative intervjuer med ansatte og ledere ved hjelpe- og	Å få kunnskap om hvordan ansatte beskriver åpne russcener, brukernes livssituasjon og hvordan ulike tiltak fungerer.

⁶ Vi har til sammen gjennomført 25 intervjuer på system- og tiltaksnivået, med totalt 31 personer. Lederen av politiets innsatsgruppe, ruskoordinatoren i Bergen kommune, leder av LAR i Helse Bergen, ledelse ved MO-Strax-huset og ledelse ved Kirkens Bymisjons rustiltak ble alle intervjuet to ganger. Det første intervjuet ble gjennomført tidlig i forskningsprosjektet, og det andre senere. Tre av intervjuene ble gjennomført som gruppeintervju (medarbeidere ved MO-Strax-huset (N=4), politibetjenter i politiets innsatsgruppe (N=3) og ledere ved MO-Wergeland (N=2). De øvrige var individuelle intervjuer.

Metode/data	Metodisk verdi
kontrolltiltakene	Identifisere strukturelle barrierer i arbeidet med å hjelpe brukere lokalt.
Statistikk over tiltakenes aktivitet (eks. innleggelse ved rusakutten, besøk ved MO-sentre, henvisninger til rusbehandling, politiets reaksjoner etc.)	Å få kartlagt hva som kjennetegner bruk og brukere av ulike tiltak, og omfang av ulike reaksjoner fra strafferettsapparatet
Observasjon av tverrsektorielle samarbeidsorgan	Å få kunnskap om samarbeidsforhold, problemdefinisjoner og justering av innsatsen over tid.
Spørreundersøkelse blant brukere av åpne russcener	Å få kartlagt kjennetegn ved brukere, få kunnskap om utbredelsen av brukeres erfaringer/vurderinger, samt å gjøre statistiske analyser basert på bakgrunnsvariabler (kjønn, alder etc.)

Tabell 1.1: Kjennetegn ved de anvendte metodene og deres funksjon

1.6.2 Tilgang og informasjon

Før prosjektstart utformet vi en detaljert beskrivelse av prosjektet og søkte Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) om tillatelse til å gjennomføre forskningen. Prosjektet var gjennom en grundig behandling av NSD, og ble tilrådd. Det vanskelige spørsmålet i forkant og underveis var hvordan vi skulle sikre oss et informert samtykke til å gjennomføre observasjon. Skriftlig samtykke fra alle vi kunne møte på i løpet av vårt feltarbeid ville vært svært vanskelig å gjennomføre i praksis. Vi valgte derfor å aktivt informere om prosjektet, både muntlig og skriftlig, fortløpende i de nesten to årene som feltarbeidet varte. Et par uker i forkant av prosjektoppstart og feltbesøk sendte vi informasjonsskriv til de ulike lavterskeltiltakene i nærheten av Vågsbunnen og tunellen hvor vi gjorde rede for forskningsprosjektet. Hensikten var å gjøre vår tilstedeværelse kjent for både brukere og ansatte i forkant. Disse ble hengt opp på oppslagstavlene ved Strax-huset, Hallvardsstuen, Møtestedet, ALF, MO-Wergeland og MO-Nesttun. Informasjonsskrivet var på en side og bestod foruten bilder av oss en kort beskrivelse av formålet med prosjektet og kontaktinformasjon dersom de ønsket å snakke med oss.

Under feltarbeidet forsøkte vi, så langt det lot seg gjøre, å presentere oss for de brukerne vi ikke kjente fra før. Vi fortalte hvem vi var, hvorfor vi var der og hva vi skulle gjøre. Mange viste vennlighet og snakket åpent om både hverdagslige og personlige forhold og forsøkte i liten grad å skjule salg, kjøp og bruk av rusmidler. Samtidig uttrykte noen at de mislikte vår tilstedeværelse, særlig i tunellen, og noen få inntok en vedvarende mistenksom og avvisende holdning til oss. I slike situasjoner valgte vi å trekke oss unna og oppsøkte andre steder og brukere. Ofte var de vi traff opptatt med å få kjøpt, brukt eller solgt rusmidler, og av den grunn mindre interessert i å snakke med oss.

De fleste brukerne vi traff i Vågsbunnen, i tunellen og ved de ulike lavterskelstedene var interessert i den lokale ruspolitiske utviklingen, og hadde mange meninger og sterke følelser knyttet til stengningen av Nygårdsparken og politiets innsats i rusmiljøene. For oss var dette en fordel, fordi gjennom samtaler om disse temaene utviklet vi relasjoner til brukerne og ble bedre kjent med dem og deres historier. At vi forsket på konsekvensene av stengningen av Nygårdsparken ble stort sett forstått og anerkjent, noe som gjorde det lettere for oss å få aksept for at vi tilbrakte tid i russcenene.

Anonymisering har vært et bærende prinsipp i alle ledd av prosjektet. I intervjufilene benyttet vi oss av et kodesystem, og alle ekte navn ble fjernet fra transkripsjonene og erstattet med

kodenavn. Det digitale datamaterialet ble oppbevart sikkert og i anonymisert form på vårt hjemmeområde ved Universitetet i Bergens datasystem, og intervjuutskrifter og feltnotater har hele tiden blitt oppbevart i et låst arkivskap.

De aller fleste vi ble kjent med gjennom feltarbeidet brukte daglig ulike illegale rusmidler. Mange av dem var dermed ruspåvirket, i større eller mindre grad, mens vi observerte og intervjuet dem. Sterk ruspåvirkning kan være en forskningsetisk utfordring, fordi det kan gjøre det vanskeligere å forsikre seg om at de man snakker med forstår bakgrunnen og formålet med forskningsprosjektet. Som forsker har man i mindre grad mulighet til å forsikre seg om at informasjonen om prosjektet er forstått og at et eventuelt samtykke er reelt (se diskusjon hos Fangen 2004: 191-196). Stort sett løste problemstillingen seg av seg selv, ettersom de brukerne som var sterkest ruspåvirket i liten grad var interessert i å snakke med oss. Under selve intervjuene opplevde vi heller aldri at brukerne var ruspåvirket i så sterk grad at det gikk ut over evnen til å treffe et informert samtykke til å delta i forskningsprosjektet.

1.6.3 Feltarbeidet

I dette prosjektet har vi benyttet oss av etnografisk feltarbeid som metode. Fordi åpne rusmiljøer ofte fremstilles som «lav tillits-» omgivelser anså vi et lengre feltarbeid som viktig for å opparbeide oss tilstrekkelig tillit til å utforske de forskningsspørsmålene som vi tok utgangspunkt. I følge Silverman (2001) er en av de store fordelene med etnografisk forskning at det produserer «naturally occurring data». Til forskjell fra intervjubaserte undersøkelser, hvor man som forsker får tilgang på refleksjoner og fortolkninger av ulike sosiale prosesser, produserer etnografiske feltarbeid data om sosiale prosesser slik de spiller seg ut i den konteksten som observeres (Fangen 2010). På denne måten kan man få kunnskap om hva folk gjør, og ikke bare hva folk sier at de gjør. Etnografiske feltarbeid åpner opp for utviklingen av nære relasjoner og tillitsforhold mellom forsker og forskningsdeltakere. De områdene vi har tilbragt lengst tid ved er i området rundt Vågsbunnen og i og rundt tunellen ved Strax-huset. Vi har imidlertid også flere ganger vært på MO-Nesttun og MO-Wergeland. I starten av feltarbeidet tilbragte vi også tid ved Dagsverket, et arbeidsmarkedstiltak i regi av ALF, og ble ved noen tilfeller med arbeidsgruppen i deres utegående arbeid med å plukke søppel. I tillegg var vi jevnlig inne på lavterskeltilbudene Møtestedet, Hallvardstuen og Strax-huset, i perioder flere ganger daglig. Noen av brukerne vi ble godt kjent med var vi også med hjem, og hadde samtaler der. Feltarbeidet pågikk for det meste på dagtid, med noen unntak. En begrensning med datagrunnlaget er dermed at vi i mindre grad har observasjonsdata om aktiviteten ved russcenene på kvelds- og nattestid. Imidlertid fikk vi kjennskap til hvordan forholdene ved russcenene var på kveldene og nettene gjennom samtaler med brukere som frekventerte områdene til alle døgnets tider. Under feltarbeidet i og rundt tunellen på Damsgård ble vi også flere ganger frarådet av brukere å være til stede på kveld og natt av hensyn til vår trygghet.

Vi gjennomførte feltøktene stort sett hver for oss, men gikk sammen ved noen tilfeller. Ingrid fulgte utviklingen i Vågsbunnen tett i den første fasen av feltarbeidsperioden, da dette var den store russcenen i Bergen, mens Kristian tilbrakte mest tid i tunellen og området rundt i den siste fasen av feltarbeidsperioden.

I løpet av feltarbeidet møtte vi og snakket med svært mange stoffbrukere, særlig i Vågsbunnen og i tunellområdet utenfor Strax-huset. Feltnotatene våre inkluderer derfor erfaringer og opplevelser fra veldig mange forskjellige brukere. Vi utviklet samtidig tettere relasjoner til noen av brukerne, og seks av dem var vi mye sammen med over lengre tidsperioder. To av disse var kvinner i 30-årene og fire var menn i alderen 30-50 år. Fem av dem var pasienter i LAR. Kontakten med disse ble først og fremst etablert gjennom den

daglige tilstedeværelsen i russcenene, men ved et tilfelle via en ansatt på et lavterskeltiltak. En annen tok selv kontakt på bakgrunn av et oppslag om prosjektet på Møtestedet, og som ønsket å bidra med sin historie. Disse brukerne vi fulgte tettest hadde hatt ulike roller i rusmiljøet. Samtlige hadde lang erfaring fra rusmiljøene i Bergen fra før Nygårdsparken stengte, to av dem ble tilskrevet tidligere «lederfunksjoner» i miljøet, alle hadde drevet med salg av narkotika (men i ulikt omfang), de benyttet seg jevnlig av lavterskeltiltakene i sentrum og særlig tre av dem tilbrakte mye tid i russcenene. To av dem forsøkte å holde seg utenfor rusmiljøene, men hadde likevel oversikt over og kontakt med andre i rusmiljøene. Vi møtte disse personene jevnlig i de åpne russcenene, men etter hvert lagde vi ofte avtaler og tilbrakte tid med dem i mer private situasjoner; vi ble med dem hjem, gikk på turer, møttes på ulike cafeer, dro på biltur, ble med på ulike aktiviteter i regi av lavterskeltiltak, ble med dem på møter hos legen og på ansvarsgruppemøter med NAV. Vi arrangerte også en pizza- og filmkveld for tre av brukerne for å se og diskutere to dokumentarfilmer om stengningen av Nygårdsparken som nylig hadde blitt sendt på en betalingskanal.

Hvilken rolle har så disse personene hatt i forskningsprosjektet? Først og fremst har kontakten med disse seks lært oss mye om hverdagslivet til stoffbrukere i og rundt de åpne russcenene i Bergen. Ved å følge dem og deres utvikling over tid, fikk vi også muligheten til å undersøke hvordan endringer i politiets og hjelpetiltakenes praksis ble opplevd og fortolket. Relasjonene med disse brukerne har også hatt betydning for feltarbeidet ved at de «gikk god for oss» og fungerte som «portvakter»: Å tilbringe tid med dem gjorde at vår tilstedeværelse i russcenene i større grad ble akseptert, og gjorde samtidig at vi ble introdusert for nye personer i miljøet (se også Fangen 2010: 67–70). Disse hjalp også med å skape en viss begeistring over forskningen blant andre brukerne. De hjalp oss med å informere om hva forskningen handlet om og viktigheten av den på en slik måte at det fremsto som at noen utenfra «brydde seg», og at vi ønsket å finne ut hvordan livet i russcenene «egentlig» ser ut. Fire av dem var også til stede og hjalp oss aktivt til å rekruttere brukere og å få oppslutning om spørreundersøkelsen da vi gjennomførte den i juni 2016. Brukerne har også hatt mer substansiell betydning i forskningsprosessen. Tre av dem leste igjennom, testet og bidro til å vurdere kvaliteten på et tidlig utkast til spørreundersøkelsen. Kommentarene førte til en vesentlig forbedring av spørreundersøkelsen. Vi brukte også møtene med disse brukerne til å diskutere gyldigheten av foreløpige tolkninger og analyser (se Fangen 2010: 238-241 for en diskusjon om slik «respondentvalidering»).

Et problem med for tett kontakt med personer som har hatt markante posisjoner i miljøet, er at det kan ha negativ innvirkning på kontakt med andre i miljøet, kanskje særlig personer med en lavere «stilling». Det er vanskelig å si noe entydig om eventuelle negative effekter av at vi utviklet en særlig god relasjon til disse brukerne. Imidlertid var det særlig merkbart i kontakten med en av dem vi ble kjent med at noen av brukerne rundt ønsket å holde seg på avstand. Respekten og/eller frykten kom til uttrykk ved at folk alltid stilte opp umiddelbart når han ba om det. Han pleide for eksempel å ringe folk og få dem til å stille opp for å bekrefte sannhetsgehalten i det han akkurat hadde fortalt oss. Samtidig kunne folk bli unnnvikende overfor ham og uttrykke i fortrolighet at de ikke ønsket å bli assosiert eller ryke uklar med han. Dette kunne i noen tilfeller smitte over på oss når vi var i hans nærvær ved at enkelte valgte å holde en vennlig, men lav profil. Selv om dette kunne hindre kontakt og fortrolighet med andre, gav dette oss samtidig anledning til å undersøke hierarkier og maktforhold på gata som kom til uttrykk ved slike grensedragninger.

En stor utfordring i feltarbeidet var imidlertid mistenksomhet overfor «hvilken side» vi tok i det konstante spenningsforholdet mellom brukere og kontroll- og hjelpeapparatet, det som for

noen bare ble omtalt som «systemet». Mange av brukerne hadde svært omfattende og overveiende negative erfaringer med både hjelpe- og kontrollapparatet, noe som førte til en generalisert mistillit til «systemet» som vi som forskere dermed kunne bli assosiert med. Konflikten mellom de kontrollerte og kontrollutøverne er en permanent konflikt i åpne illegale rusøkonomier, men opprettelsen av innsatsgruppen og patruljeringen i Vågsbunnen førte til at denne konflikten mellom brukere og politi ble betydelig skjerpet. De åpne russceneene i Bergen etter stengningen av Nygårdsparken var preget av et mistillitsnivå som gjorde arbeidet med å bli kjent med brukere og komme mer på «innsiden» til en utfordring. Dette handlet ikke bare om at politipatruljene inntok brukernes nærmiljø, men også om et rykte om at det var mange spanere i miljøet. Selv om dette bedret seg etter hvert som vi ble mer kjente fjes, oppstod det gjentatte problemer med å forstå «hvem vi representerte». Brukere som ikke kjente oss krevde stadig avklaring av hvem vi var og hvorfor vi var der. Begge fikk kommentarer på at vi fremsto med et klassisk «spanerutseende». Dette dreide seg hovedsakelig om en humoristisk påpekning av hvordan vi hadde anlagt det vi trodde var en passende klesstil, men som ble oppfattet som et mislykket forsøk på å gli inn og som det var lett å avsløre for dem som var «innenfor». En ytterligere utfordring om hvem vi representerte var at brukerne i flere tilfeller hadde forventninger om at vi kunne bidra til å være deres talsperson eller ha en portvaktfunksjon i forhold til hjelpesystemet, for eksempel ved å gi informasjon og følge dem til hjelpetiltak. Vi valgte å signalisere tydelig at vi ikke hadde en hjelperrolle, men gav informasjon om tilbud og tjenester som vi var kjent med når det ble etterspurt.

Alt i alt kan vi si at vi opplevde å komme delvis «innenfor». Det var definitivt ting vi ikke fikk med oss, som vi ikke forstod, og som vi ikke ble innvidd i. Samtidig opplevde vi at vi kom tett nok på brukerne og miljøene til å forstå hvordan hverdagen i de åpne russceneene ser ut fra deres perspektiv. Vi håper og har en forsiktig tro på at forskningsdeltakerne vil kunne kjenne seg igjen i det vi beskriver i denne rapporten. For øvrig må beskrivelsene og analysene som presenteres i denne rapporten leses med de forbehold som denne drøftingen og gjennomgangen ellers i dette kapitlet legger opp til.

1.6.4 Feltnotater

Å skrive feltnotater innebærer å omdanne samtaler, observasjoner og erfaringer til *tekst*. Etnografiske data blir til gjennom denne prosessen, hvor noen utvalgte observasjoner fra (ofte) omfattende feltarbeid blir beskrevet på spesifikke måter i feltnotatene. Det går ikke an å skrive ut alt man har sett, hørt og opplevd i løpet av en økt, og i notatskrivningen foregår det med nødvendighet en *seleksjon* (Emerson mfl. 1995). Seleksjonen gjøres ved at man noterer ned de observasjonene man opplever er mest analytisk interessante for problemstillingene man ønsker å undersøke. Noen ganger er det imidlertid også slik at man opplever at noen observasjoner er mer relevante enn andre, uten at man der og da har en klar formening om hvorfor (ibid.).

Feltnotater ble skrevet for de fleste dagene av feltarbeidet. Vi brukte sjelden tiden ute til å notere det som skjedde mens vi oppholdt oss med brukerne. Dette ville kunne ført til mistenksomhet om vår rolle, særlig fordi det gikk mange rykter om spanere i de åpne russceneene. I tråd med anbefalinger i metodelitteraturen skrev vi ut feltnotater etter hver økt mens inntrykkene var ferske og vi fremdeles husket detaljer og nyanser fra observasjonene.

Vi forsøkte å beskrive observasjonene så detaljert og konkret som mulig. Viktige samtaler ble skrevet ut mest mulig som direkte tale, basert på det vi husket. Foreløpige hypoteser og analyser, og ting vi ikke forstod og som vi måtte undersøke videre, noterte vi ned slik at vi

kunne følge dette opp senere. Vi forsøkte også å skrive ut egen oppførsel, utsagn og emosjonelle reaksjoner fordi slike forhold var med å forme observasjonene (Emerson mfl. 1995). Metodiske og forskningsetiske problemstillinger som oppstod underveis i feltarbeidet ble ofte notert, for eksempel refleksjoner knyttet til forskerrollen, hvordan vår tilstedeværelse påvirket situasjoner og samtaler, og spørsmål om tillit og mistillit. Disse avsnittene i feltnotatene hadde et selvrefleksivt formål. Å inkludere slike metodiske betraktninger i feltnotatene var nyttig i løpet av feltarbeidet fordi vi opprettholdt en bevissthet og sensitivitet i forhold til egen innvirkning på de dataene vi produserte (se også Fangen 2010). Notatene har også vært viktige når vi har analysert dataene og skrevet ut forskningsresultatene.

Vi gjennomførte til sammen omtrent 100 feltøkter i løpet av prosjektperioden. Feltnotatene varierte i omfang fra økt til økt, og utgjør samlet sett ca. 400 tettskrevne sider med tekst.

1.6.5 Brukerintervjuene

I løpet av feltarbeidet foretok vi intervjuer med til sammen 17 brukere i 15 intervjuer (to brukere ble intervjuet sammen ved to av intervjuene). Utvalget består av fire kvinner og 13 menn, i aldersspennet fra 30-50 år. Flertallet av dem var i LAR. Samtlige hadde et omfattende og langvarig misbruk av tyngre stoffer bak seg, de bodde i enten kommunal bolig eller leilighet og hadde inntekt fra ulike offentlige stønader (AAP, uføretrygd, sosialhjelp). Alle var norske statsborgere, og hadde etnisk norsk bakgrunn. Intervjudeltagerne fikk 200 kroner for å bli intervjuet, men dette oppfattet vi i liten grad var avgjørende for deltagelsen. Intervjudeltakerne ble rekruttert fra ulike steder. Rekruttering skjedde først og fremst gjennom tips fra brukere vi hadde blitt kjent med og gjennom tilfeldige møter under feltarbeidet i de åpne russcenene. Fire av intervjudeltakerne rekrutterte vi gjennom feltarbeid ved MO-Wergeland og MO-Nesttun, og to ble formidlet gjennom en ansatt på et lavterskeltiltak. De varierte rekrutteringsmåtene førte til at vi oppnådde en bredde i datamaterialet. Brukerne vi intervjuet hadde stort sett erfaringer med samtlige av de sentrale hjelpe- og kontrolltiltakene vi beskriver i denne rapporten.

Intervjuene ble foretatt på ulike steder: I samtalerom på ulike lavterskeltilbud, i brukernes hjem, på cafe og på forskernes kontor. De fleste intervjuene ble gjennomført høsten 2015 og våren 2016, men enkelte i 2014. Intervjuene varte fra 1 ½ - 3 timer og var åpne og ustrukturerte, men med noen felles tema basert på en intervjuguide vi utviklet før feltarbeidet begynte og som ble justert underveis. Temaene inkluderte bakgrunns spørsmål (alder, boligsituasjon, inntekt med mer); stoffbrukshistorie, erfaringer med rusmiljøet i Nygårdsparken og livet etter stengningen, hvordan og hvorfor de oppholder seg i åpne russcener, erfaringer med narkotikaøkonomien, og erfaringer med hjelpe- og kontrollapparatet. Intervjuene ble individuelt tilpasset, og de tok utgangspunkt i brukernes situasjon og erfaringer. I intervjuene med dem som hadde omfattende erfaringer med Nygårdsparken, ble det et viktig tema. Mange var opptatt av å snakke om erfaringer med politiet og LAR, og vold var et tema som de fleste snakket om uoppfordret. De ulike erfaringene med både etablerte og nyetablerte lavterskeltilbud var også viktig tema som vi utforsket. Alle intervjuene ble tatt opp på en digital båndopptaker etter først å ha fått skriftlig samtykke og ble transkribert av en profesjonell, erfaren og kompetent person.

Kvalitative intervju gir tilgang til individuelle refleksjoner og tolkninger av hendelser og forhold ved sitt eget liv, og intervjuer er dermed egnet til å få innsikt i erfaringer, idealer, normer og forestillinger. I intervjuene gir brukerne uttrykk for individuell meningsskaping og for de sammenhengene de mener de er en del av. Det interessante er hvilke tolkninger som er relevante for den enkelte, hvordan de uttrykker sine oppfatninger og hvordan de plasserer seg

selv i kulturelle og samfunnsmessige sammenhenger. Hvordan de for eksempel refererer til oppfatninger som er felles for det rusmiljøet de tilhører, hvordan de plasserer seg selv i et landskap av ulike rusmiljøer, og hvordan de markerer avstand og definerer et fellesskap som noe de oppjonerer mot, var viktig for oss å utforske. Samtidig er utvalget vårt begrenset til 17 personer, og synspunktene som kommer til uttrykk må tolkes i lys av de andre dataene vi har tilgang til.

1.6.6 Intervjuer med ansatte på system og tiltaksnivå

Vi intervjuet fem nøkkelpersoner som er representert på styringsnivået i Helse Bergen, Bergen kommune og Hordaland politikammer, og 20 intervjuer med ledere og ansatte ved de tre MO-sentrene (5), politiets innsatsgruppe (6), M-31 (Helse Bergens lavterskel LAR-tiltak) (1), Kirkens Bymisjons rustiltak (3), Rusakutten (1), Utekontakten (1), Gatejuristen (2), og den lokale koordinatoren for det nasjonale overdoseforebyggingsprosjektet (1). Intervjuene med de ansatte på tiltaks- og styringsnivået var noe mer strukturerte og vi benyttet tilpassede intervjuguider i større grad enn under brukerintervjuene. Intervjuene er gjort på flere tidspunkt for å undersøke endringer over tid. Dette gjaldt innsatslederen i politiet (desember 2014 og november 2015) og et utvalg politibetjenter i innsatsgruppen. To av innsatsgruppens medlemmer ble intervjuet i 2014 og fire i mars 2016 (tre av disse hadde ikke blitt intervjuet tidligere).

Et av intervjuene i 2016 var et gruppeintervju med tre politibetjenter fra innsatsgruppen. Vi gjennomførte også et gruppeintervju med fire medarbeidere ved Dagavdelingen på Strax-huset. Gruppeintervjuer er særlig nyttige for å undersøke felles erfaringer og normer i en gruppe. Temaene for disse intervjuene var også tilpasset den rollen den enkelte hadde i det spesifikke hjelpe- eller kontrolltiltaket de arbeidet i. I intervjuet ble de i større grad spurt ut om overordnede spørsmål knyttet til egen organisasjon og ulike forhold knyttet til det tverrsektorielle samarbeidet i bekjempelsen av åpne russcener på både systemnivå og gatenivå. Vi fokuserte på deres erfaring med hvordan ulike tiltak har fungert og hvordan de beskrev utviklingen i de ulike åpne russcenene over tid. Intervjusituasjonen gjorde det mulig for ansatte å drøfte problemstillinger og refleksjoner rundt yrkesroller, forholdet mellom kontrollerende og hjelpende roller og arbeidsoppgaver, og frustrasjoner over de institusjonelle rammene i en rusfaglig krevende og tidspresset hverdag.

1.6.7 Koding og analyse av de kvalitative dataene

Analyseprosessen foregikk ved at vi først leste gjennom de transkriberte intervjuene og feltnotatene. Basert på denne gjennomlesningen diskuterte vi oss frem til sentrale tema og kategorier vi ønsket å benytte i det videre analysearbeidet. Disse kategoriene plasserte vi deretter i et «kode-tre» med flere nivåer. For eksempel var en kategori «Nygårdsparken», og denne kategorien hadde igjen flere underkategorier, som for eksempel «Vurderinger av politiets innsats», «Kjøp og salg» og «Motiver for å oppsøke plassen». Vi opererte med de samme underkategoriene for hver av de tre åpne russcenene (Nygårdsparken, Vågsbunnen og tunnelen ved Strax-huset), noe som gjorde sammenlikningen mellom de ulike russcenene lettere. Andre slike hovedkategorier var «Handlingsplanen», «Tverretatlig samarbeid» og «Endring». Vi benyttet dataprogrammet NVivo i kodingsprosessen. Selve kodingen foregikk ved at vi plasserte utdrag fra intervjuene og feltnotatene i de ulike kategoriene/underkategoriene. De to første intervjuene kodet vi hver for oss (men intervjuene var de samme), og så sammenliknet vi hverandres kodinger og diskuterte oss frem til en mest mulig lik praksis. Mye av analysearbeidet foregikk gjennom denne prosessen.

Den endelige utvelgelsen av sitater fra intervjuene og utdrag fra feltnotatene som gjengis i denne rapporten er foretatt for å vise typiske og utbredte oppfatninger, og for å illustrere de analytiske poengene vi ønsker å få fram (jf. Fangen 2010).

1.6.8 Spørreundersøkelsen

Vi gjennomførte en spørreundersøkelse blant brukere av de åpne russcenene i Vågsbunnen og i tunellen ved Strax-huset i juni 2016 (se vedlegg). Formålet med undersøkelsen var å finne ut hva som kjennetegnet brukere av åpne russcener i Bergen to år etter at Nygårdsparken stengte, og hvordan stoffbrukere vurderte ulike forhold ved sin hverdag. I undersøkelsen stilte vi spørsmål om grunner for å tilbringe tid i åpne russcener. Vi kartla hvilke tilbud de benyttet seg av og hvilke erfaringer brukere hadde med de mest sentrale hjelpe- og kontrolltiltakene som ble satt i verk etter stengningen av Nygårdsparken. Videre ønsket vi å kartlegge brukernes erfaringer med ulike former for politikkontroll og deres opplevelse av tillit til politiet og trygghet. For å undersøke omfanget av vold i rusmiljøene inkluderte vi flere spørsmål om brukerne hadde utøvd og/eller vært offer for vold, hvor volden hadde funnet sted og hva slags type vold som var mest utbredt. Spørreundersøkelsen inneholdt også spørsmål om bruk av ulike rusmidler.

På forhånd lagde vi et informasjonsskriv om tidspunkt for gjennomføring av spørreundersøkelsen som ble hengt opp både på Møtestedet, Hallvardsstuen og Strax-huset. Rekruttering av respondenter og gjennomføring av spørreundersøkelsen ble i de fleste tilfeller gjort med utgangspunkt i de ulike lavterskeltiltakene, enten utenfor eller i tiltakenes lokaler. Spørreundersøkelsen ble gjennomført over to dager i juni 2016. Ved Strax-huset satte vi opp et bord inne i tunellen og hadde med fluktstoler. En masterstudent som hjalp til og en av forskerne sto i tunellen en hel dag for å rekruttere brukere til å fylle ut spørreundersøkelsen. Det ble informert om hva deltagelsen innebar både muntlig og skriftlig på skjemaets første side. Den andre forskeren satt inne på selve Strax-huset og forsøkte å rekruttere brukere for å besvare spørreundersøkelsen der. De fleste besvarte spørreundersøkelsen selv, men noen fikk hjelp av oss eller ansatte ved Strax-huset ved behov (lese- og skrivevansker). Alle deltagerne fikk et stempel på underhånden for å sørge for at ingen besvarte undersøkelsen flere ganger, og deltagerne fikk 100 kroner for å delta. Belønningen ble opplevd som viktig for valget om å delta i undersøkelsen, men vi opplevde gjennomgående at brukerne tok seg god tid til å fylle ut skjemaet. Deltagerne la selv undersøkelsen i en gjenklebet konvolutt for å sikre anonymitet. Vi fulgte samme prosedyre i Vågsbunnen dagen etter, men her rekrutterte vi i mindre grad brukere ute i gatene men i større grad inn i lavterskeltiltakene.

165 brukere besvarte undersøkelsen, og av dem var 39 kvinner (24 %) og 122 menn (76 %) (4 oppgav ikke kjønn). Det er en noe lavere kvinneandel enn man finner i rusbehandlingspopulasjonen, men den sammenfaller med tidligere studier av denne populasjonen i Oslo, Tromsø og Arendal (Amundsen og Reid 2014; Gjersing og Sandøy 2014). Kvinneandelen anslås å være noe høyere, 30 %, blant illegale brukere av rusmidler generelt i Bergen (HKH rapport Strax-huset 2015: 13). Gjennomsnittsalderen i utvalget er 42 år for både kvinnene og mennene.

Utvalget vårt består i hovedsak av majoritetsnordmenn. 92 % av utvalget er født i Norge, 88 % oppgir at mor er født i Norge og 81 % at far er født i Norge. Kun 13 personer i utvalget vårt (8 %) er altså født utenfor Norge. Av dem som oppgir å ha en mor eller far som ikke er født i Norge svarer det store flertallet at mor og/eller far er født i et annet europeisk land. Det er imidlertid viktig å påpeke at undersøkelsen vår kun var tilgjengelig på norsk. Manglende norskspråklig kompetanse kan dermed ha ført til manglende respons fra noen av de

utenlandske brukerne som var til stede i og utenfor tunellen og i Vågsbunnen på undersøkelsesdagene. Sammenliknet med det totale utvalget til Gjersing og Sandøy (2014: 23), som gjennomførte en liknende undersøkelse i syv norske byer i 2013, er utvalget vårt relativt likt på dette området (8 % vs. 11 % født i annet land enn Norge, 19 % vs. 20 % hadde minst en utenlandskfødt forelder).

I rapporten presenteres først og fremst deskriptiv statistikk fra undersøkelsen, men vi benytter også krysstabeller for å undersøke forskjeller i svarfordelingen på utvalgte spørsmål (for eksempel mellom kvinner og menn og mellom ulike aldersgrupper).

1.6.9 Styrker og svakheter ved datagrunnlaget

Etnografiske undersøkelser av rusmiljøer og russcener er i stor grad basert på brukerorienterte feltarbeid (Bourgois og Schonberg 2009; Lalander 2001; Nafstad 2012; Sandberg og Pedersen 2006). En styrke ved denne rapporten er at den er basert på et omfattende datamateriale innsamlet over tid og en triangulering av metoder som deltakende observasjon, kvalitative intervju og statistikk der både myndigheter og brukere får komme til orde. Observasjon gir bedre data om sosial handling enn tradisjonelle intervjubaserte undersøkelser, men ved å kombinere observasjon og intervju vil forskere også kunne undersøke og utforske forholdet mellom det som *sies* og det som *gjøres* (Gobo 2008). Et slikt forskningsdesign kan være særlig verdifullt i en samhandlingskontekst hvor det foregår omfattende illegal omsetning av rusmidler, der de fleste ønsker å skjule hva de gjør overfor utenforstående og uvedkommende. Sterke motsetninger mellom subkulturelle normer og majoritetssamfunnets krav til hva som er akseptabel atferd kan også resultere i potensielt store sprik mellom det man gjør sammen med andre i russcenene og det man *sier at man gjør* under et intervju. Samtidig kan slike diskrepanser være en viktig etnografisk ressurs for å forstå hvordan brukerne relaterer seg til og spiller på ulike identiteter i forhold til dem de ser på som «andre». En viktig begrunnelse for valg av forskningsdesign var nettopp muligheten til å utforske konsistens og diskrepans mellom samhandlingsmønstre i russcenene og i mer privat-offentlige sammenhenger som i en institusjonell ramme rundt en kopp kaffe på lavterskeltak eller i relasjon til forskere under et intervju.

En styrke ved etnografisk forskning er at man kan få avklart feil og misforståelser underveis i feltarbeidet, ved at man har anledning til å observere samme type fenomen mange ganger og i ulike sammenhenger. Vi opplevde særlig at de personlige samtalene og intervjuene hadde en slik positiv funksjon fordi vi i en mer skjermet sosial sammenheng kunne undersøke hvorvidt våre tolkninger av observasjoner var kurante eller ikke. Et eksempel er observasjoner av narkotikasalg. Det var ofte vanskelig å få med seg bevegelsesmønstre på russcenen i uoversiktlige situasjoner med flere grupperinger. Det var et høyt lydnivå, uklar tale og bylarm i Vågsbunnen og ekko i tunellen. I Vågsbunnen var det ofte raske forflytninger og uro på grunn av politiets tilstedeværelse. Dette gjorde at det var vanskelig å få med seg hva som ble sagt og hva som skjedde, hvilke rusmidler som ble brukt eller solgt av hvem og til hvilken pris. Det var en situasjon som gjorde det vanskelig å få oversikt. En strategi vi brukte her var å etterprøve observasjoner og tolkninger med forskningsdeltakerne (Gobo 2008; Fangen 2010). Ved å observere slike situasjoner over tid fikk vi korrigert en del misforståelser, og ved å intervju deltakere som faktisk var der da det skjedde rettet vi opp i enda flere. En annen fordel ved særlig langvarige feltarbeid er at forskningsdeltakerne kan bli fortrolige med å bli observert, slik at det man får observere er så lite påvirket av ens tilstedeværelse som mulig (Gobo 2008). Selv om man aldri har noen garanti, vil slike framgangsmåter som beskrevet her i alle fall bidra til å redusere sannsynligheten for at misforståelser og ukorrekt informasjon sjenerer datamaterialet.

Spørreundersøkelsen vi gjennomførte er en tverrsnittsundersøkelse som kan si noe om situasjonen blant brukerne som besvarte undersøkelsen i juni 2016. Selv om vi inkluderte flere spørsmål om respondentenes vurderinger av endring siden Nygårdsparken stengte, må disse resultatene tolkes med varsomhet. Hadde vi gjennomført en tilsvarende spørreundersøkelse før Nygårdsparken stengte, ville vi hatt bedre muligheter for å kunne si noe om endring.

Mange av resultatene fra spørreundersøkelsen blir presentert som prosentandeler. Det er viktig å påpeke at utvalget vårt er så lite at det skal få personer til for at det kan bli store endringer i disse andelene. Fordi utvalget er lite og det ikke ble foretatt tilfeldig utvalg er ikke undersøkelsen representativ for hele gruppen av stoffbrukere som tilbringer tid i åpne russcener i Bergen. Samtidig er utvalget stort nok til at det kan gi verdifull innsikt i brukeres erfaringer med hjelpeapparat, politikontroll, vold og hverdagsliv. Sammenholdt med det rike kvalitative materialet vi har produsert gjennom feltarbeid og intervju, mener vi at vi har et godt utgangspunkt for å analysere brukernes erfaringer med de problemstillingene som tas opp i denne rapporten.

1.7 Avgrensning og presisering

Denne rapporten omhandler ikke alle steder hvor det brukes og omsettes rusmidler i Bergen. Vi har valgt å konsentrere oss om de største russcenene i Bergen. Før august 2014 var det Nygårdsparken. I perioden august 2014 til forsommeren 2015 var det Vågsbunnen. Fra våren/forsommeren 2015 og fram til vi avsluttet datainnsamlingen sommeren 2016 var det tunellen og området rundt Strax-huset. Datagrunnlaget om den første av disse scenene, Nygårdsparken, er primært «sekundærdata»: Intervjudata fra brukere og profesjonelle om hvordan det var i parken, samt tilgjengelige dokumenter og statistikk. Fra de to andre russcenene har vi i tillegg til slike kilder også selv vært til stede over tid og observert aktiviteter og sosiale prosesser ved stedene. Det er disse tre russcenene som er omdreiningspunktet for analysene som følger.

Mennesker som oppholder seg i åpne russcener er en sammensatt gruppe, som bruker ulike rusmidler og i ulikt omfang. Det er vanskelig å finne et begrepsapparat som er beskrivende for alle. I denne rapporten har vi landet på å «stoffbrukere». Vi har landet på denne benevnelsen for å fange også de personene som oppsøker russcenene og som bruker rusmidler, men som ikke selv opplever at de har et *misbruk*, eller er *avhengige*. Vi har forsøkt å bruke denne benevnelsen konsekvent, men bruker andre benevnelser av og til av hensyn til språklig variasjon.

1.8 Rapportens oppbygning

Denne rapporten har syv kapitler som har følgende innhold:

Kapittel to retter oppmerksomheten mot det tverrsektorielle samarbeidet som ligger til grunn for handlingsplanen mot åpne russcener. Temaene er hvordan dette samarbeidet har fungert på *systemnivået*, men også hvordan det har kommet til uttrykk i mer konkrete samarbeidsrelasjoner på «bakkeplan». Spørsmålet er hvilke utfordringer og muligheter en slik samordningsstrategi har hatt, også sett fra brukernes ståsted.

I **kapittel tre** diskuterer vi politiets innsats i bekjempelsen av åpne russcener i Bergen. Vi undersøker hva som har kjennetegnet politiets plass-spesifikke innsatser overfor de tre største åpne russcenene i Bergen. Kapitlet viser hvordan politiet selv reflekterer over arbeidet de gjør, og det viser også hvordan brukerne har opplevd politiets rolle og atferd i perioden siden

Nygårdsparken stengte. Vi drøfter hvordan politiet både kan redusere og forsterke skader forbundet med åpne russcener, sett fra perspektivet til både dem som utøver og de som ble utsatt for ulike former for politikontroll.

I **kapittel fire** undersøker vi utviklingen i hjelpetiltakenes aktiviteter før og etter at Nygårdsparkens øvre del ble stengt. Vi kartlegger omfang og bruk av sentrale tiltak og tiltakenes betydning for brukernes hverdag, sett fra både ansattes og brukeres perspektiv. Avslutningsvis diskuterer vi hvilke betingelser «hjelpeteksten» gir for å lykkes med handlingsplanens mål om å redusere de åpne russcenene i Bergen.

I **kapittel fem** diskuterer vi nærmere hvilken rolle LAR har i arbeidet mot åpne russcener. I forskningslitteraturen trekkes LAR fram som et av de avgjørende virkemidlene for å bekjempe åpne russcener. I kapitlet analyserer vi brukererfaringer med LAR, og diskuterer hvilken betydning LAR har hatt for handlingsplanen mot åpne russcener i Bergen.

Med utgangspunkt i handlingsplanens mål om å gjøre Bergen til en tryggere og mer inkluderende by for alle borgere diskuterer vi i **kapittel seks** hva som kjennetegner volden i de åpne russcenene, og hvordan politiets tiltak har bidratt til brukernes trygghet og tillit.

I avslutningskapitlet, **kapittel syv**, oppsummerer vi hovedfunn og -analyser fra de forutgående kapitlene, og drøfter disse opp mot handlingsplanens formål om å redusere de åpne russcenene i Bergen og å skape en tryggere by for alle.

Kapittel 2: Det tverrsektorielle samarbeidet

2.1 Innledning

Et hovedproblem i samfunnets forsøk på å bekjempe åpne russcener er at det har vært en stor avstand og mangel på samarbeid mellom politi- og hjelpetiltak (Bless mfl. 1995; Waal mfl. 2011). De samtidige hjelpe- og kontrollproblemer som åpne russcener representerer har vært en hovedutfordring også i Bergen. Mangelen på samordning blir i spesifikke dokumenter pekt på som «problemet» (se blant annet Ørn 2011) og kommer til uttrykk i policydokumenter hvor løsningsforslag presenteres (Bergen kommune 2012a, b). Handlingsplanen mot åpne russcener, som ble iverksatt i 2014, representerte et skifte i tenkningen om åpne russcener som problem ved a) eksplisitt å fokusere på åpne russcener som et særlig sammensatt sosialt problem, b) å vektlegge en større samordning og integrering av kontroll- og hjelpeinnsatsene (heretter samordningsstrategien) og c) å øke den gatenære ressursinnsatsen. Samordningsstrategien innebærer at hjelpe- og kontrolltiltak integreres i en felles innsats hvor Vest politidistrikt (tidligere Hordaland politidistrikt), Bergen kommune, Helse Bergen og frivillige organisasjoner er de viktigste aktørene.

Tverrsektorielle samarbeidsformer og møteplasser kan være avgjørende for å sørge for en mer helhetlig håndtering av de «marginale roms politikk»; en bypolitikk som forsøker å skape trygge byrom for marginaliserte mennesker i sameksistens med befolkningen for øvrig (Bergen kommune 2012a). Samhandling handler om evne til oppgavefordeling mellom aktører/etater for å nå et felles, omforent mål, samt evnen til å gjennomføre oppgavene på en koordinert og rasjonell måte (Tjora 2012). Samarbeid og samhandling på rusfeltet vektlegges mer enn noen gang, både lokalt og nasjonalt. Fra og med 1. januar 2012 har samhandlingsreformen gradvis blitt innført i Norge (St.meld. nr. 42, 2008–2009). Hensikten med denne er blant annet å sørge for bedre koordinerte tjenestetiltak (ibid.). Tverrsektorielt samarbeid har også blitt tillagt stor betydning i Opptappingsplanen for rusfeltet 2016–2020 (Prop. 15 S: 2015–2016). Samhandling mellom aktører i hjelpe- og kontrollapparatet kan imidlertid være utfordrende å få til i praksis, blant annet på grunn av kulturforskjeller og ulike profesjonsidealer (Abbot 1988). Samhandling kan også være krevende å få til når profesjoner og institusjoner med vidt forskjellige oppgaver og metoder for problemløsning skal jobbe sammen for å nå felles mål (Nettleton 2013). At hjelpe- og kontrollapparatet også har grunnleggende forskjellige mandat og funksjoner i samfunnet, utgjør også en potensiell utfordring for tverrsektorielt samarbeid.

Internasjonalt så har det vært en viss forskning på konsekvensene av koordinerte strategier hvor kontroll og hjelpetiltak integreres i arbeidet mot å redusere de åpne russcenene. En nøkkelinnsikt fra forskningen som undersøker slike «mixed regimes» (Wälti og Kübler 2003) er at både hjelpetiltakene og kontrolltiltakene endres av slike strategier. Basert på forskning i Sveits, beskriver for eksempel Wälti og Kübler (2003) hvordan polititjenestemenn begynte å integrere flere hjelpe- og omsorgsoppgaver i sitt arbeid på bakgrunn av en slik strategi, men beskriver også hvordan hjelpetiltakene i økende grad introduserte kontrolloppgaver i sitt arbeid. Houborg, Frank og Bjerger (2014) viser hvordan politiets rolle overfor stoffbrukere og narkotikakriminalitet ble radikalt endret da København kommune endret strategi overfor den største russcenen på Vesterbro fra en «zero-tolerance» tilnærming til en «non-enforcement» tilnærming i 2012. De beskriver hvordan polititjenestemenn i økende grad utviklet lokal kunnskap om brukere og hjelpetiltak og hvordan «harde» virkemidler ble avløst av «myke» i den daglige reguleringen og forhandlingen om stoffbrukeres adgang til bestemte deler av København. Bless mfl. (1995: 136) fant at det i alle de ni europeiske byene de undersøkte

fantas tegn til en polarisering mellom politiet på den ene siden og hjelpetiltakene på den andre; en polarisering som kom til uttrykk i hvordan problemene med åpne russcener skulle forstås og håndteres. Denne polariseringen må imidlertid ikke forstås som «naturgitt» og uforanderlig. Bless mfl. (1995) viser til Amsterdam og Rotterdam som eksempler på byer hvor steile fronter etter hvert ble erstattet av samarbeid og en opplevelse av felles ansvar for å løse problemene knyttet til åpne russcener.

Strategien for å redusere de åpne russcenene i Bergen involverer samarbeid både på systemnivå og på gata, mellom en rekke forskjellige instanser som er ansvarlige for både kontroll- og hjelpetiltak. Et slikt samarbeid kan føre til mange positive konsekvenser for brukere som tilbringer tid i åpne russcener. Det er imidlertid også en risiko for at et forsterket samarbeid kan føre til at brukere havner i en særlig asymmetrisk maktposisjon vis-a-vis hjelpe- og kontrollapparatet. Tidligere forskning viser at mange av de mest utslåtte stoffbrukerne bærer på en stor mistillit og mange negative erfaringer med politi og hjelpeapparatet, men at de finner enkeltpersoner og -tiltak som de over tid oppnår tillit til (Frantzsen 2001; Skatvedt og Edland-Gryt 2012). Dersom det samarbeidet resulterer i at «systemet» snakker med én tydelig stemme, kan brukerens stemme fort bli spak. Et samarbeid som involverer sammenblanding av virkemidler og fremgangsmåter fra straffe- og hjelpeapparatet kan både oppleves som forvirrende og krenkende, og kan også bidra til å skape eller forsterke mistillit (Lundeberg mfl 2010; Mjåland og Lundeberg 2014). Brukermedvirkning vil derfor være særlig viktig ved slike samarbeidsstrategier, ikke bare for å sikre gjensidig informasjon og sørge for treffsikker hjelp, men også for å hindre unødige krenkelser (Lundeberg mfl. 2010).

I dette kapitlet vil vi undersøke hvordan strategien mot åpne russcener har blitt koordinert og styrt, og hvordan samarbeidet mellom de ulike etatene og aktørene på «systemnivået» foregår i praksis. Vi skal diskutere idealene i samarbeidstenkningen og implementeringen av sentrale tiltak for samhandling som ble etablert i Bergen i 2014, og vi skal undersøke hvordan deltakerne opplever at disse har fungert. Ambisjonen med kapitlet er å utforske forholdet mellom hjelp og kontroll både på systemnivå, i praksis i tiltakene, og på gata. Et overordnet spørsmål som drøftes er hva som skjer når ulike institusjoner, tjenestenivå og profesjoner med vidt forskjellige og ofte motstridende målsetninger integreres tettere i håndteringen av problemene med åpne russcener. Kapitlet tar også opp hvilke utfordringer og muligheter en slik samordningsstrategi har i praksis og sett fra brukernes ståsted.

Problemstillingene som undersøkes i dette kapitlet er:

- Hva er bakgrunnen for samarbeidssatsningen i Bergen?
- Hva kjennetegner operativ gruppe og hvilken betydning har dette samarbeidsorganet hatt?
- Hvilke erfaringer har hjelpe- og kontrollinstansene med det tverrsektorielle samarbeidet?
- Hvilke konsekvenser har samarbeidssatsningen hatt for brukere av åpne russcener?

Datagrunnlaget vi benytter for å besvare disse problemstillingene vil være intervjuer med nøkkelinformanter fra system- og tiltaksnivået, policy-dokumenter og rapporter, møtereferater fra samarbeidsorganene så vel som observasjon av møtene til de to gruppene som koordinerer, evaluerer og styrer strategien overfor de åpne russcenene (Operativ gruppe og Koordineringsgruppen), samt deltakende observasjon av møter mellom brukere og hjelpe- og kontrollapparatet på gateplan.

2.2 Bakgrunnen for samarbeidet og opprettelsen av operativ gruppe

Vi kan finne en forløper for samordningsstrategien i det tidligere omtalte «Sentrumssamarbeidet» i Oslo. Politiet, Rusmiddeletaten og diverse ideelle organisasjoner innen rusfeltet i hovedstaden påbegynte et samarbeid om en forsterket innsats mot det åpne rusmiljøet våren 2011. Initiativet til dette samarbeidet kom, i likhet med i Bergen, fra Politirådet. Den tverrsektorielle gruppens mandat var å fremme forslag til tiltak som kunne bidra til å løse opp det åpne rusmiljøet i Oslo sentrum, i tillegg til å forbedre forholdene for de som oppholder seg i det åpne rusmiljøet (Oslo kommunes handlingsplan for Sentrumsarbeidet 2012–2015). Tiltakene som ble foreslått, og som siden også ble etterfulgt i Bergen, var i stor grad basert på rapporten til Waal, Gjersing og Clausen (2011) ved Senter for rus- og avhengighetsforskning (SERAF). I den innflytelsesrike rapporten om åpne russcener som problem viser forskerne hvordan det har blitt arbeidet i fem storbyer i Europa for å løse opp de åpne rusmiljøene. Det kommer frem at i byene som har hatt størst suksess med å løse opp rusmiljøene har det vært satset på et «koordinert samarbeid» mellom politi og hjelpeapparat (Waal, Gjersing og Clausen 2011). Denne forskningen resulterte i en liste over anbefalte tiltak som vi tidligere har omtalt, og som den fremtidige norske ruspolitikken på gateplan i stor grad har forholdt seg til som en autoritativ kunnskapskilde.

Inspirasjonen fra samordningstenkningen til Waal, Gjersing og Clausen (2011) var tydelig da Hordaland politidistrikt rett etter utgav en rapport om problemene i Nygårdsparken skrevet av seksjonssjef Morten Ørn (2011). Rapporten «Nygårdsparken, ingen muligheter for kvikkfiks», var en forfallshistorie over parken og en kritisk gjennomgang av politiets tidligere innsats og mangelen på samarbeid. Ørn kom med en rekke anbefalinger. Imidlertid fant han ikke løsningen i en fysisk stengning av parken som en «kvikkfiks», men la vekt på at «... mangfoldige problemer krever mangfoldige løsninger, tydelige valg, koordinerte handlinger og organisasjonsutholdenhet», slik det fremkommer allerede av rapportens undertittel. «Ingen kvikkfiks» utgjorde et viktig grunnlag for den videre oppfølgingen og forståelsen av tiltak mot åpne russcener der samordningsperspektivet til Waal mfl. (2011) var gjennomgripende.

Sentrumssamarbeidet i Oslo har mange likhetstrekk med samordningsstrategien i Bergen. Nøkkelaktørene vi intervjuet vektlegger imidlertid at det som har skjedd i Bergen, og det samarbeidsklimaet som har blitt etablert her, er unikt (se nærmere nedenfor).⁷ De ulike gruppesammensetningene i Oslo og Bergen gjenspeiler også at det er noen vesentlige forskjeller mellom byene i hvordan rusfeltene er organisert. I Oslo drives de gatenære tiltakene i større grad av frivillige organisasjoner som er private og ideelle aktører med stor offentlig finansiering. Samarbeidet i det som ble kalt for «rusgruppen» besto av folk fra rusmiddeletaten og politiet i Oslo, i tillegg til representanter fra de frivillige aktørene som Frelsesarmeen, Kirkens Bymisjon, Blå Kors, Maritastiftelsen, Fransiscushjelpen og etterhvert =Oslo (Nafstad 2011). Samarbeidsprosjektet i Bergen har vært preget av en større offentlig dominans enn i Oslo. Særlig viser dette seg ved at spesialisthelsetjenesten også har vært sterkere inkludert som en del av trepartskonstellasjonen mellom kommunen, Helse Bergen og politiet.

«Operativ gruppe» i plan mot åpne russcener ble etablert før stengningen av parken. Satsningen i Bergen fikk en sterkere offentlig forankring gjennom at kommunen tok

⁷ Bergen har ikke valgt å inkludere brukerrepresentanter i Operativ gruppe, mens det har blitt gjort i Oslo.

hovedrollen. Mens møtene i rusgruppa i Oslo har blitt holdt på Sentrum politistasjon annenhver uke, og der representanter fra alle instansene møtes, har møteaktivitetene i Bergen blitt koordinert og styrt fra kommunen. Lokalt markerte dette offentlige trepartssamarbeidet en forskyvning av tidligere maktkonstellasjoner og en ruspolitisk vending ved at tidligere markante aktører som Bergensklinikkene ikke ble med i gruppen, samtidig som LAR fikk en av hovedrollene. Valget av hvem som skulle få status som samarbeidspartnere har dermed hatt en viss betydning for den etterfølgende utvikling av arbeidet mot åpne russcener. Ved at noen aktører er utelatt har disse aktørene i mindre grad fått innflytelse på det gatenære rusarbeidet.

Bevilgning av ressurser til en permanent stilling som ruskoordinator i januar 2014, som fikk ansvar for å samordne tiltak mot åpne russcener, signaliserte en langsiktig tankegang om at kommunen satset på- og tok ansvar for et forpliktende samarbeid. Stillingen ble tilhørende det som da het Seksjon for sosial, velferd og inkludering i kommunen, plassert i Byrådsavdeling for sosial, bolig og områdesatsning (nå Byrådsavdeling for sosial, bolig og inkludering). Ruskoordinatoren har siden da hatt ansvar for å koordinere kommunale, statlige og private ressurser rettet mot åpne russcener i samsvar med handlingsplanen, og aktivt drive frem tiltak i samsvar med denne. I mandatet til stillingen står det at tiltakene som koordinatoren skal følge opp både skal ivareta byens borgere og deres behov for trygge byrom samtidig som mennesker med problemer knyttet til rusmiddelavhengighet skal få hjelp til behandling, oppfølging og omsorg. Et av ansvarsområdene til koordinatoren har vært å lede samarbeidsgruppen på operativt nivå (operativ gruppe) samt følge opp at beslutninger fattet i møtene gjennomføres.

Operativ gruppe er et tverrsektorielt organ som ble opprettet for å fremme samarbeid mellom de involverte aktørene i arbeidet mot åpne russcener i Bergen. Denne styringstenkningen gjenspeiler en endring i offentlige styrings- og koordineringsmekanismer ved at hierarkisk sentralstyring erstattes av eller suppleres med indirekte og mer nettverksbaserte styringsformer. Operativ gruppe skulle først og fremst bestå av gatenære tiltak. Kjernemedlemmene som har møtt fast er personer på ledernivå for MO-sentrene (Strax-huset, Wergeland og Nesttun), politiets innsatsgruppe, analyseenheten i politiet, Avdeling for rusmedisin i Helse Bergen, M31 (hurtigoppstart av LAR), ALF, Rusakutten og Kirkens Bymisjon. Senere kom det til flere medlemmer, blant annet den lokale koordinatoren for det nasjonale overdoseforebyggingsprosjektet og en rådgiver i Etat for sosiale tjenester i Bergen kommune. Det har ikke vært invitert brukerrepresentanter på møtene.

Helt siden oppstarten har Operativ gruppe hatt møte hver 14. dag på Rådhuset i 3. etasje. Hovedformålet slik det står i møteinnkallelsen er å utveksle informasjon, drøfte tiltak og foreta løpende avklaringer mellom tjenestene. Første møte i hver måned leverer hver instans oppsummerte aktivitetstall fra sin virksomhet. Dette handler i stor grad om en rapportering av besøkstall og aktiviteter, men også enkeltsaker blir diskutert. Det er et premiss at informasjonen som deles skal holdes internt i gruppen og tjenestene. Bakgrunnen for dette er ikke eksplisitt formulert, men handler i følge ruskoordinatoren om å skape et møteklime med stor åpenhet og å unngå en situasjon hvor informasjon om bekymringsverdige eller kritikkverdige forhold får unødvendig offentlig oppmerksomhet. Operativ gruppe har vært et av de viktigste tiltakene for å bedre samarbeidet og gjøre tiltakene i handlingsplanen mot åpne russcener mer samordnet. Vi vil derfor i det følgende diskutere aktørenes erfaring med samarbeidsorganet og hvilke konsekvenser det har hatt for informasjon, tillit,

problemforståelse, løsninger og kritikk. Vi trekker også frem noen eksempler på hvordan det konkrete samarbeidet blir løst og håndtert i praksis.

2.3 Erfaringer med operativ gruppe

2.3.1 Informasjonskontinuitet og rolledistanse

Handlingsplanen mot åpne russcener gav hjelpe- og kontrollapparatet en ekspansjon av oppgaver, og medførte økte ressurser og et større ansvar for å sørge for en mer helhetlig innsats. En av de viktigste funksjonene operativ gruppe har hatt er å få tiltakene til å forstå seg selv som en viktig del av «en enhet». Dette gikk tregt i begynnelsen. Et av de sentrale medlemmene i operativ gruppe på den tiden beskriver det slik:

Jeg opplevde at den på en måte, fra begynnelsen av ikke fungerte så veldig godt. Og så at den ble bedre i forhold til at man rapporterte. Og så er det på en måte en slags prosess. Fordi at det begynner vel med at folk ikke kjenner hverandre så godt og så sitter de der og er litt høflig mot hverandre. Men jeg opplevd på slutten at det var lettere for dem å ta opp ting. Å faktisk være litt sånn konfronterende: er det greit, det du foreslår, eller? Ikke sant, og ikke bare akseptere. Og jeg tror man må komme dit hvis man skal samarbeide. Ikke sant. Så må man våge den øvelsen. Vi sitter altfor mye i kommunen og tenker vårt om andre. Istedenfor å spørre.

(Intervju, deltaker a, juni 2015)

I starten var operativ gruppe preget av at de ulike aktørene enda ikke var blitt kjent. Høfligheten hindret en mer fri meningsutveksling, og møtene bar mer preg av å være en rapporteringsinstans. Selve rapporteringsarbeidet har hele tiden utgjort den mest tidkrevende delen av møtene: Hvert møte begynner med en runde rundt bordet hvor hver representant formidler status fra sin tjeneste. Under de kvalitative intervjuene vi foretok med deltakerne (representanter fra Helse Bergen, politiet, kommunen, bymisjonen, utekontakten, og MO-sentrene) stilte vi flere spørsmål om erfaringer med operativ gruppe. Et gjennomgangstema i svarene var at møtene først og fremst var en *nyttig arena for informasjonsutveksling*. Gjennom operativ gruppe har det altså skjedd en institusjonalisering av den «informative kontinuiteten»: relevant og oppdatert informasjon om brukerne, stedene og tiltakene er i økende grad blitt tilgjengelig for de menneskene og tjenestene som er tette på problemstillingene knyttet til åpne russcener. Informasjonsutvekslingen førte til en mer inngående kjennskap til de ulike tiltakene i Bergen og en mer felles forståelse av den løpende utviklingen i rusmiljøene:

Det er jo greit òg å vite hva som foregår på MO-Nesttun. Er det opp, ned, bort? Hva skjer? Mye overdoser, rusing, kjøp og salg? Det er greit å være orientert om endringer de gjør, nye tilbud de får. Og overdosestatistikk fra Akuttposten selvfølgelig. Men det er jo, det er jo mye tid. Som brukes på det.

(Intervju, deltaker b, november 2015)

Møtene har ført til økt dokumentering, registrering og journalføring av hvilke tjenester tiltakene tilbyr. Samtidig har det i stor grad vært kvantifiserbare forhold ved tiltakene som har blitt vektlagt. Dette gjaldt måling av innleggelses, utvisninger, besøkstall, opptelling av brukere i byen, sprøyteutdeling, funn av sprøyteavfall, aktiviteter. Disse

rapporteringsindikatorerne samsvarte imidlertid ikke alltid med hva tiltakslederne la vekt på som gatetiltakenes *egentlige* «prosjekt», slik som relasjonsbygging, dialog, motiverende samtaler, patruljering, omsorg og oppfølging av enkeltbrukere. Deltakerne i operativ gruppe fremhevet også at ikke alt av informasjon og rapportering opplevdes som like relevant og nyttig i forhold til tidsbruken:

For min del blir det veldig mye rapportering og det blir veldig mye i tillegg til alt annet som jeg ellers rapporterer på, så blir det en tilleggsbelastning, ja. Det er det. Samtidig så får jeg jo nest alle rapporter [humrer] som omhandler rusmiljøet, så for min del er jo, jeg har aldri hatt bedre oversikt! På en måte har jeg jo stort sett oversikt over enhver krok i denne byen hvor det ligger en sprøyte [humrer], altså det er jo sånn... en kunnskap som jeg ellers egentlig ikke trenger å ha, da. For å si det rett ut.

(Intervju, deltaker c, 2015)

Ruskoordinatoren, som leder operativ gruppe, var selv inne på det samme temaet:

Også synes jo jeg, litt sånn som jeg har prøvd å spille inn også, at det mer blir et levende fora, at det ikke bare blir sånn opplisting. Å kunne drøfte tiltak og løsninger, jeg er jo litt der, ellers så kan det bli litt kjedelig.

(Intervju, ruskoordinator, 2016)

Gruppen har tidvis fungert mest som et rapporteringsorgan, noe som har gjort deltakerne godt orientert. Selv om rapporteringen gav omfattende og detaljert informasjonsmengde om enkelttiltaks «produksjon», manglet det imidlertid ofte tid og ressurser til å kunne analysere den oppstykke informasjonen i en helhet. Noen av deltakerne antydte at for mye tid og ressurser ble brukt til rapportering, mens for lite tid ble brukt til å faktisk skape godt samarbeid i praksis. Noen av deltakerne sa også at det hele tiden er en fare for at informasjonsutvekslingen får preg av å være en konkurranse for å markere sin unike posisjon i feltet og i fagmiljøet. Samarbeid kan hindres av at ulike lavterskeltiltak kjemper om hvem som har den beste ekspertisen og den sterkeste eiendomsfølelsen til brukerne og deres problemer. En av deltakerne fremhevet også at det i starten var litt «høye skuldre»:

Folk kan ha litt sånn der høye skuldre og ikke tore å si noe enn det som er politisk korrekt. Men jeg har i alle fall tenkt at jeg, ja, jeg tror ikke jeg har verken sagt for mye eller for lite på en måte.

(Intervju, deltaker d, 2014).

Rusomsorgen er et politisert felt, hvor de ulike yrkene og tjenestene utsettes for statusfall og endrede arbeidsbetingelser som følge av ideologiske og politiske endringer (Schiøtz 2017). Samarbeid kan i en slik kontekst være krevende å få til. Samtidig kan samarbeid også vanskeliggjøres på grunn av ulik problemforståelse og metodisk tilnærming i tjenestene. Flere av deltakerne vi intervjuet fremhevet at disse utfordringene var merkbare i operativ gruppe, særlig i den første oppstartsfasen. Over tid ble det imidlertid etablert et klima for informasjonsutveksling som også rommet kritisk refleksjon. Etter hvert ble gruppen mer preget av prosjekt- og refleksjonsarbeid over konkrete utfordringer, noe som bidro til sterkere ansvarliggjøring, engasjement og organisasjonslæring. Et eksempel var at medlemmene fikk invitasjon til å komme med innspill på «... tiltak som kan bidra til at Vågsbunnen, og da særlig Hollendergaten, i mindre grad blir preget av kriminell virksomhet, støy og forsøpling.» Slike oppgaver førte til at det gjennom møtene over tid ble tydeligere for deltagerne hva de ulike instansene jobbet med, hvordan de tenkte om problemstillingene og hvilken rolle de

hadde i arbeidet mot åpne russcener. Det utviklet seg det Goffman (1967) kaller for «rolledistanse», hvor den enkelte så sitt tiltak med et utenfrablikk. Basert på intervjuene med deltakerne, og våre egne observasjoner i møtene, mener vi at operativ gruppe over tid utviklet seg til en reell samhandlingsarena.

2.3.2 Tillit og sosiale bånd

Tillit er avgjørende for samarbeid (Grimen 2008). Manglende tillit er det største hinderet for et handlekraftig system. En tverrfaglig strategi med yrkesutøvere med forskjellige fagbakgrunner og dels motsetningsfylte hjelpe- og kontrolloppgaver kan gjøre tillitsforhold vanskeligere. Ledere av tiltak og tjenester kan ha portvaktfunksjoner for tillit som har betydning for medlemmene i den organisasjonen de representerer. De er potensielle brobyggere for tillit. I forskningen vår ser vi at samarbeidet i arbeidet mot åpne russcener har hatt en tillitsutvidende rolle i noen nettverk, men at det også har skapt avstand til andre.

Mens samarbeidet mellom kommunen, politiet og helsetjenesten tidligere var basert mer på det vi kan kalle en «generalisert tillit» – en abstrakt og generell tiltro til mennesker i bestemte posisjoner – har det etter opprettelsen av operativ gruppe blitt utviklet en større «partikulær tillit» knyttet til konkrete møter mellom enkeltmennesker (Giddens 1990). Denne tilliten har i stor grad blitt formet gjennom de jevnligte møtene med representanter for de ulike instansene over tid. Tiltak og tjenester som i tiden før operativ gruppe ikke hadde hatt noen samarbeidsrelasjon sier at gruppen var en viktig relasjonsskapende arena. Flere la også vekt på at tidligere konfliktlinjer mellom etater og enkeltpersoner, og myter om institusjoner, har blitt korrigert gjennom de regelmessige møtene i operativ gruppe. Alle deltakerne vi intervjuet fremhevet at deltagelsen i gruppen har skaffet dem et unikt nettverk som fra første stund har vært konstruktivt. Flere legger vekt på at de nå vet hvem de skal ringe til, at terskelen for å ta kontakt er lavere – også utenfor møtearenaen – og at samarbeidet på ledernivå flyter lettere:

Altså nettopp det at man snakker sammen og blir kjent og har kontaktpersoner og vet hvordan de andre tenker og jobber er en positiv greie, da. Ja. Og jeg merker at jeg selv også refererer mye til den operative gruppen. Og at det også her blant mine ansatte og sånn: 'ja det er noe du kan ta med til operativ gruppe'.

(Intervju, deltaker d, desember 2014)

Den sosial kapitalen som har blitt utviklet gir tilgang til nettverk, sirkulasjon av informasjon og medlemskap i grupper. En slik sosial kapital gir innflytelse fordi slike nettverk kan mobiliseres hvis man ønsker å oppnå noe. Særlig utgjorde møteorganet en mulighet til å komme i tett dialog med og styrke tillitsforholdet til politiet. En av deltakerne mener det radikalt nye ved denne samarbeidsmodellen har vært politiets aktive deltagelse, noe som har minket avstanden mellom hjelpeinstansene og politiet betydelig:

Altså, det er jo paradigmeskifte på en måte å jobbe på denne måten sammen med politiet. For tjenestene. Og det forstår jeg er ikke alltid lett. Mange av mine ansatte reagerte på at vi skulle rapportere med våre internrapporter inn mot operativ gruppe når politiet sitter der. Sant, men det er klart vi går jo igjennom også ser på hva vi leverer, for å si det sånn. Og det går jo ikke på enkeltsaker og vi prøver å være ikke for spesifikk, ikke sant. For det er jo ikke sånn at vi vil rapportere på at der og der og der er det rusbrukere og så står politiet på hjørnet neste dag, sant.

(Intervju, deltaker a, juni 2015)

En moralsk forsvarlig informasjonsutveksling handler om å ivareta tillitsforholdet til brukeren. Institusjonell tillit, definert som brukeres tillit til statlige institusjoner, er vesentlig for utviklingen av sosial tillit (Rothstein og Stolle 2008). For brukeren vil tillit henge sammen med troen på at institusjonen vil ivareta vedkommendes interesser. Taushetsplikten overfor brukeren og uheldig rolleblanding var et hyppig tema når deltakerne i operativ gruppe snakket om grenser for samarbeid. Særlig gjaldt dette å finne et passende avstandsforhold til politiet (se også kapittel 3). Noen fremhevet at det kan være problematisk at den informasjonen som oppsøkende tiltak deler om brukere kan få konkrete konsekvenser for aktiviteten og aksjonene til for eksempel politiets innsatsgruppe. Når utekontaktens oppsøkende tjeneste melder om oppblomstring av ungdomsmiljø rundt Torgalmenningen eller salg fra en leilighet så er politiet raskt ute for å følge opp opplysningene. Samtidig gir dette muligheter for å sette i gang tiltak raskt og uten videre byråkratiske hindringer. En av deltakerne i operativ gruppe satte ord på hvordan deltakelsen i gruppen, og de nettverk og ressurser som dette gav tilgang til, gav en følelse av å ha en snarvei til makten:

Men nei med operativ gruppe så tenker jeg innimellom at det fungerer veldig bra. Jeg liker sånne øyeblikk som når Bymisjonen og Helse Bergen bare liksom der treffes og sier at 'ja vi lager et møte og så prater vi om dette her med at de får innstramminger på LAR-utdeling når politiet har sett dem i åpne russcener'. Da føler jeg det er sånn *kjapp vei til makten*, altså, at ting løses der og da. Ja, sånne ting som at du på en måte veldig kjapt kan si noe til politiet, at 'du jeg tror at der er noe, det skjer noen ting på togstasjonen nå. Tar dere en tur og ser hva dere finner?' Noen ganger så tenker jeg at det fungerer og det at vi får snakket sammen. Altså den muligheten for at man da ganske sånn kjapt kan få snakket sammen og ryddet opp, så tenker jeg at det senker liksom konfliktnivået, da, i den grad det er noen konflikt.

(Intervju, deltaker c, 2015)

En slik informasjonsutveksling om miljøforflytninger i byen og narkotikakriminalitet førte til en mer effektiv ordenshåndhevelse. Flere la vekt på at det positive med operativ gruppe er at «ting løses der og da». Representanter fra politiet formidlet at de etter samarbeidet gjennom operativ gruppe tar problemene mer «på kjappen» enn før og har *tettere uformell kontakt* med noen av tiltakene. En «tykk tillit» så ut til å bli utviklet mellom noen få enkeltpersoner med stor avgjørelsesmyndighet. Dette skyldes i stor grad kontakt etablert gjennom operativ gruppe. Den tidligere innsatslederen i politiet sier at dette ikke bare har ført til kortere reaksjonstid, men at den økte kontaktflaten også har gitt dem en mulighet til å komme i bedre dialog med brukerne, og til å komme med informasjon og oppklaringer:

Innsatsleder: Ja da, vi har en god dialog med alle disse aktørene her gjennom den her operative gruppe hver 14. dag. Men LAR snakker jeg oftere med. Og Bymisjonen snakker jeg oftere med. Vi prøver å ta sånne oppdukkende problemer veldig på kjappen. Snakker mye med lederen i Bymisjonen.

Forsker: Ja, hva er det dere tar opp, hvilke type saker?

Innsatsleder: Ja det kan være problemer som oppstår i forbindelse med at, du vet disse her hjelpetiltakene de får mange av disse brukerne inn til seg, sant, så klager de på politiet. Så oppklarer vi dette gjennom, altså vi forklarer Kirkens Bymisjon hva som er bakgrunnen. Så forklarer de det videre for å få dempe konfliktnivået og så videre. Så jeg tror vi treffer egentlig ganske bra der.

(Intervju, Innsatsleder i politiet, 2014)

Disse eksemplene viser ikke bare at det har skjedd en større tilnærming mellom hjelpe- og kontrolltiltak ved at hjelpetiltakene inntar en *konfliktmeglerrolle*, men at dette også kan gi en form for *indirekte brukerinnflytelse* ved at klager som oppstår blir hørt, bragt videre og besvart raskt. Indirekte brukermedvirkning skjer når profesjonelle aktører samler informasjon fra brukerne for å benytte den i beslutningsprosesser (Tritter 2009). Lavterskeltiltak har ved en rekke tilfeller fått brukerkunnskap gjennom å ha hatt allmøter, og ved å ta opp enkelte brukeres brennbare saker. Enkelte «stambrukere» som har utviklet nær og langvarig relasjon med hjelpeapparatet har vært uformelle dialogpartnere som har hatt betydning. Imidlertid har dette brukerengasjementet vært tilfeldig, personavhengig og i hovedsak reaktivt; det har som oftest vært reaksjoner på enkelthendelser etter at det har skjedd. Det har i liten grad eksistert en systematisk og organisert form for brukermedvirkning i utvikling og styring av tiltakene mot åpne russcener. Dette innebærer at brukerkunnskap i for liten grad har blitt inkludert i beslutningsprosesser som er av stor betydning for målgruppens livssituasjon og nærmiljø.

2.3.3 Vi-følelse, mediesårbarhet og beskyttelse

Vår analyse er at operativ gruppe har bidratt til å skape et sterkere bakkeplan-engasjement og en mer «oppgiret samstyringsfølelse». Den lokale ruspolitikken som utvikles gjennom operativ gruppe har både blitt mer *pasjonifisert* og *personifisert*. En tydelig utvikling er at samarbeidsrelasjonene over tid skapte en sterkere *vi-følelse* og felles allianse blant mange av deltakerne. De hyppige og regelmessige møtene har gjort at deltakerne opplever at de står mer samlet bak strategien mot åpne russcener. Dette har i stor utstrekning også vært tilfelle for de mer omdiskuterte tiltakene, som politiets bruk av repressive virkemidler i de åpne russcenene. At langvarig samordning på tvers av kontroll- og hjelpeapparatet var det mest sentrale aspektet ved forskningen som handlingsplanen baserte seg på (Waal, Gjersing og Clausen 2011), har virket samlende for deltakernes tro på «prosjektet». Tiltroen til at strategien er uttrykk for en *evidensbasert politikkutvikling* var stor. Dette har hjulpet dem å være tålmodige og å stå samlet mot kritikk underveis:

... og det var jo sånn at vi kunne liksom bare sjekke av at vi faktisk gjorde det aller meste av det som stod på den listen over tiltak som de da har vurdert var viktige for å lykkes med håndtering av åpne russcener, og at vi gjør det samme basert på den forskningen som er gjort. Og at det da tar tid. Og vi må holde fast samlet ved den forskningsbaserte planen som er lagt og ikke vike substansielt fra den. Selvfølgelig må vi gjøre tilpasninger, tenker jeg, og justere kursen dersom vi ser at situasjonen krever det av hensyn til målsettingen med planen. Men ikke på grunn av debatt og, skal jeg si, fravike den før det blir eventuelt tvingende nødvendig å gjøre det, da.

(Intervju, leder av LAR, 2015)

Medietrykket rundt arbeidet mot åpne russcener og stengningen av Nygårdsparken har imidlertid vært stor, og mediedebattene har gjentatte ganger vært på dagsorden i operativ gruppe. Slik vi erfarte det under møtene, og slik deltakerne gav uttrykk for det under intervjuene, har dette medietrykket i liten grad ført til splittelse. Operativ gruppe har på den måten vært viktig for å holde ut en del ubehagelige oppslag og å ikke la seg friste til å gi opp, men stå samlet mot et felles mål. De første månedene etter stengningen av Nygårdsparken var det mange medieoppslag, og særlig har politiets kontrolltiltak som bortvisningene vært debattert. Stasjonssjefen forteller at kritikken har vært et «vedvarende problem for å holde motivasjonen oppe blant mannskapet som føler at de ikke blir anerkjent for den vanskelige jobben de gjør» (Intervju, stasjonssjef, 2015).

Mediedekningen om åpne russcener og konsekvensene av tiltakene i handlingsplanen

Mediedekningen av åpne russcener og konsekvensene av tiltakene i handlingsplanen har tidvis vært stor, særlig i Bergensavisen (BA) og Bergens Tidende (BT). Nedenfor er noen av eksemplene på oppslagene som har vært:

«Rengjøringsbyrådet» (Frode Bjerkestrand, BT, 9. september 2014)

Denne BT-kommentaren setter søkelyset på politiets bortvisningspraksis i Vågsbunnen, og kritikken mot Kirkens Bymisjons tiltak i området. I kommentaren skriver Bjerkestrand blant annet: «Siste kapittel i den heseblesende bergenske fortellingen om stengingen av Nygårdsparken er symbolsk talende: Ifølge BA, deler politiet ut kart til de elendige, slik at de skal vite hvor de ikke skal oppholde seg i sentrum. Dette er lite pent å se på, for så si det forsiktig. Sosial renovasjon er et begrep som får større og større relevans. Mistanken setter seg fast: Bergen har lommebok, men ikke hjerte».

«Apartheid: Bortvisning» (Kari Lossius, Klassekampen, 13. oktober 2014)

Klinikkdirektør Kari Lossius ved Stiftelsen Bergensklinikkene skrev det følgende i dette innlegget i Klassekampen: «Bergen er muligens den eneste byen i det moderne Europa som praktiserer apartheid. Heroinavhengige kan, hvis de ferdes i sentrum, risikere å få utdelt bortvisningskart med inntegnede soner av byen der de i kortere eller lengre tid ikke har lov til å oppholde seg. Heldige alle oss andre som drikker alkohol, vi kan fremdeles rave dritings rundt omkring i sentrum akkurat hvor vi vil, til sjenanse for alle som måtte komme i vår vei». Innlegget fikk stor oppmerksomhet, og et intervju med Lossius ble blant annet trykt i Bergensavisen den 15. oktober 2014 med overskriften «Dette er apartheid». I intervjuet står det blant annet at Lossius «synes bortvisningsbrevet er vanvittig», og at: «Hun reagerer kraftig på at politiet viser bort narkomistenkte uten å ha bevis for at de har gjort noe kriminelt. – Apartheid, sier hun»

«Diskriminerende, sadistisk og uverdige» (Camilla Aasen Bøe, BA, 10. juli 2015).

Dette BA-oppslaget var et referat fra aksjonen *Bortvist* som ble arrangert på Festplassen fredag 10.07.15. I følge oppslaget var formålet med aksjonen å protestere mot politiets bruk av bortvisningsvedtak og de høye bøtesatsene for bruk og besittelse av narkotika i de åpne russcenene. I oppslaget er Anette Svae, daværende leder av FHN Hordaland sitert som følger: «Bortvisningsvedtak [er] en systematisk forfølgelse av en gruppe mennesker»

Stort negativt medietrykk, en utfordrende jobbhverdag med patruljering blant brukere som viser motvilje mot deres tilstedeværelse, og følelsen av å ikke kunne hjelpe og bidra til noen vedvarende positiv endring, har ifølge politisjefen ført til at det tidvis har vært vanskelig å holde motivasjonen oppe i innsatsgruppen. At politiet har fått nærmest uforbeholden støtte i operativ gruppe har trolig vært svært viktig for kontinuiteten i den tverrsektorielle strategien

mot åpne russcener. Følelsen av å ha et tett samhold i et heftig debatt-terreng legges vekt på av flere:

Og så er det jo viktig også å stå sammen tenker jeg, i et sånt debatterreng som vi jo er vitne til her, sant. Og at vi kan ikke la oss på en måte splitte eller å fravike planen som er lagt. For den må få virke over flere år. Selvfølgelig skal vi liksom stoppe opp og evaluere underveis og det gjør man jo også. Så både av den grunn, stå samlet om å holde fast ved planen og å faktisk kunne være mest mulig samkjørt og koordinert i den innsatsen vi gjør, tror jeg er veldig viktig. Så jeg støtter veldig den formen som er valgt.

(Intervju, leder av LAR, 2015)

Samtidig har denne offentlige uroen skapt diskusjoner. Politiet har vært den mest utsatte parten, ikke bare fordi innsatsgruppen har vært under konstant diskusjon, men også fordi den omfattende ressursbruken innsatsgruppen representerer har måttet forsvares internt på politihuset opp imot politiets generelle kriminalitetsbekjempende innsats. Opprettelsen av innsatsgruppen, og den politifaglige strategien som ligger til grunn for gruppens arbeid, representerer på mange måter noe nytt i Bergen. I følge politibetjentene vi intervjuet, blant annet i lederstillinger, har et problem vært å få anerkjennelse for dette arbeidet blant politijuristene. Det har i perioder vært intern konflikt og gjentakende diskusjon mellom innsatsgruppens ledelse og de ulike juristene på politihuset om hva som er fornuftig reaksjonsform i forhold til de straffbare forhold som innsatsgruppen avdekker. I følge våre intervjudeltakere gjaldt dette særlig i perioden da det var stor aktivitet i den åpne russcenen i Vågsbunnen, og uenigheten kom tydeligst til uttrykk i saker om bøtelegging av brukere for brudd på politiets pålegg om bortvisning. I intervjuet vi gjorde med stasjonssjefen gav han uttrykk for at politijuristene ikke hadde det nødvendige eierforholdet til disse sakene og denne måten å jobbe på opp mot åpne russcener. Han beskrev et «maskineri som ikke er smurt», og en manglende «forståelse av konseptet som en er blitt enig om for å forhindre at det blomstrer opp nye russcener for eksempel i Vågsbunnen» (Intervju, stasjonssjef, 2015). Politiet møtte altså ikke bare ekstern kritikk, gjennom mediene, men det var også interne uenigheter på politihuset om den strategien som ble iverksatt i Vågsbunnen.

Opprettelsen av innsatsgruppen, det problemorienterte gatepolitiarbeidet (se kapittel 3) og det tette samarbeidet med hjelpetiltakene, representerer noe nytt i Bergen, men ifølge politilederne vi intervjuet har det vært et problem at dette kriminalitetsbekjempende arbeidet ikke har blitt verdsatt internt i politiet. Nedleggelsestrusselen av innsatsgruppen har vært et stadig samtaletema i operativ gruppe, noe som har bidratt til usikkerhet om langsiktigheten i trepartssamarbeidet mellom kommunen, Helse Bergen og politiet. Slike interne uenigheter og konfliktlinjer innad i de enkelte instansene skapte ikke bare praktiske hindringer og virket demotiverende for innsatsgruppens krevende arbeid, men skapte også grunnleggende usikkerhet om den gatenære fotpatruljeringens eksistensberettigelse som «skikkelig» politiarbeid.

Gjennomgangen til nå har vist frem deltageres erfaringer med operativ gruppe og samarbeidsforhold i tiltakskjeden på ledelsesnivået. Vi har fremhevet at det har vært noen konflikter, men at gruppen har vært et viktig virkemiddel for å skape tettere relasjoner, forsterket samarbeidsvilje, større forståelse for andres arbeid, og en bedre informasjonsflyt mellom mange av de sentrale aktørene. Alliansen mellom deltakerne i operativ gruppe har også ført til en større robusthet overfor ekstern kritikk og en samstemthet og felles «fasade» overfor brukerne. Imidlertid kunne ansatte på bakkeplan oppleve store utfordringer i å sette

profesjonsetiske grenser, og opplevde at det tettere samarbeidet skapte rolleblandinger og kompromisser som tidvis var konfliktfylte, ineffektive og vanskelige å begrunne. Særlig kom dette til uttrykk i samarbeidet mellom politiet og lavterskeltiltakene og i samarbeidet mellom politiet og LAR.

2.4 Hjelpens territorium i møte med politiet

2.4.1 Brobyggende gatearbeid

Forsker: Hva opplever du at dere har fått til med operativ gruppe, overordnet, og hva har dere ikke fått til?

Ruskoordinator: Nei altså, det vi har fått til det er at jeg tenker at vi har kommet en lang vei på ett år. I forhold til å snakke sammen og det å kanskje forstå hverandres rolle på en bedre måte. Sant, og det er jo en stor ting. Og så hva vi ikke har fått til, det er, ja, spørsmålet er jo om man virkelig greier å samordne tiltak, ikke sant? Om ikke man på en måte blir sittende litt likevel på hver sin tue og tenke det at det vi driver med er bra og det andre driver med burde vi ha gjort annerledes.

(Intervju, ruskoordinator (MG), juni 2015)

Samordning av tiltak har vært en av handlingsplanens viktigste mål, men hvordan har det egentlig fungert i praksis, i det gatenære hjelpearbeidet? For å besvare dette må vi først si noe om forutsetningene for dette arbeidet.

Tverrsektorielle samarbeidsutfordringer må blant annet betraktes ut i fra ulike profesjoners roller, fagtradisjon, arbeidsmetoder, ansvarsområder og ressurser. «Gateplanarbeidere» i rusfeltet utøver makt over marginale mennesker i det offentlige rom. Å jobbe i lavterskeltiltak for stoffbrukere skiller seg imidlertid fra annen tjenesteyting i hjelpe- og kontrollapparatet ved å ha en sterkere eiendomsfølelse til gatefeltets særpreg og en opplevelse av en større nærhet til brukernes «egentlige» problemer. Mange ansatte ved lavterskeltiltak har klart å ivareta relasjoner til brukere i mange år og i noen tilfeller opplever de å være brukernes mest betroede (Skatvedt og Edland-Gryt 2012). Lavterskelarbeideren definerer seg gjerne i opposisjon til det etablerte systemet og som stående på brukerens side (Mik-Meyer og Järvinen 2003). De kan ha en oppfatning om egen rolle som en som trår til når systemet svikter og som hjelper personer som ikke er i stand til å ivareta egne interesser eller utnytte muligheter for støtte og behandling. Deres profesjonelle rolle og identitet er ofte knyttet til en hjelper som aldri gir opp eller svikter; en hjelper som forvalter den gatenære enden av tiltakskjeden. Et ideal i denne typen hjelpearbeid er å bryte ned det asymmetriske forholdet som ligger i relasjonen mellom bruker og hjelpeapparat (ibid.). Til forskjell fra for eksempel sosialt arbeid i NAV har sosialarbeidere i lavterskeltiltak i mindre grad sanksjonsmidler til rådighet; de har ikke på samme måte en fratagelsesmakt. Järvinen (2002) kaller det sosiale området som gateplanarbeidet utspiller seg på for en «tusmørkezone» fordi det ikke eksisterer noen klare retningslinjer og fordi arbeidet baserer seg hovedsakelig på den enkelte medarbeiders profesjonelle skjønn.

I Bergen er værestedene til Bymisjonen i Vågsbunnen og de kommunale MO-sentrene representanter for denne gatenære enden av tiltakskjeden. Slike lavterskeltiltak kan ikke bare forstås som hjelpearenaer, men også som særegne former for «privat-offentlige» rom der

brukerne vil ha fritid. Slike tiltak er spesielt viktige for stoffbrukere siden mange har begrensede muligheter til å benytte seg av de allment tilgjengelige «privat-offentlige» rommene som kafeer, kjøpesentre og restauranter på grunn av økonomiske, sosiale og kontrollrelaterte barrierer. Nygårdsparken var for mange brukere en viktig sosial arena, og etter at denne russcenen ble stengt i 2014 har værestedene fått en enda viktigere sosial funksjon. Brukeres pressede livssituasjoner har til en viss grad gjort værestedene til ekstremt lavterskel; noen ganger fungerer de vel så mye som en frustrasjonsarena heller enn en hjelpearena. Særlig i den mest intense «nulltoleranse»-perioden i Vågsbunnen (se kapittel 3 for en nærmere analyse), hvor politiets tilstedeværelse og ordenshåndheving gjorde gatene utrygge og utilgjengelige for brukerne, fungerte værestedene nærmest som tilfluktsrom. Politiets innsats på gateplan satte derfor samarbeidet og lojalitetsbånd på en prøve. I perioden hvor politiets innsats i Vågsbunnen ble trappet opp og konflikten mellom politi og brukere ble tilspisset, måtte ansatte ved værestedene forholde seg til et høyt frustrasjonsnivå i sin daglige omgang med brukerne. Lavterskelarbeiderne ble ofte stående i en forhandlingsposisjon mellom bruker og politi. En profesjonell identitet som alliert med brukeren gjorde det samtidig utfordrende å anerkjenne og begrunne behovet for politiets tilstedeværelse og kontrolltiltak.

Særlig måtte ansatte på lavterskeltilbudene rundt Vågsbunnen forholde seg til at det var blitt mer strevsomt og vanskeligere å være stoffbruker etter Nygårdsparken stengte. Brukerne opplevde at dette i stor grad skyldtes politiets økte tilstedeværelse som gjorde at de mistet gatene som sosial arena og markeds plass. Vi intervjuet en av lederne ved Bymisjonen om situasjonen i desember 2014 da russcenen i Vågsbunnen og konfliktnivået fortsatt var voksende:

Det er jo litt sånn høy stressfaktor, det er det. Du merker at det er, det er nok vanskeligere å være rusavhengig nå enn det var. Mye frustrasjon i forhold til det med politiet. Men vi har forsøkt å ikke nøre for mye opp under det fordi at det er jo helt åpenbart at det foregår, altså hva skal jeg si, kriminelle handlinger, det er jo klart de gjør jo noe ulovlig. Altså, det er kjøp og salg. Vi opplever ikke at det er noe sånn storskala. Det er det ikke. Det er ikke, de store haiene er ikke i vårt miljø. Det kan godt være at de er innom og selger i randsonen av Vågsbunnen. Men vi ser ikke noe sånn, det er ingen som kommer med koffert eller [ler] ingen som ruller inn varebilen sin, liksom sant. Der er småkjøp og -salg. Men det er klart det er jo ulovlig ifølge norsk lov. Sånn at, det er ikke noe kjekt, for de blir jo, de er jo stresset, de har sine behov og det er, ja. Så det er klart det er blitt vanskeligere å få tak i det de trenger, da.

(Intervju, leder i Bymisjonen, desember 2014)

Lederen presiserer at salget som ble observert i gatene i Vågsbunnen var brukerdoser, det ble i liten grad solgt større mengder narkotika. Samtidig opplevde lavterskeltiltaket Møtestedet i Hollendergaten at de sto overfor en annen brukergruppe enn før, og at de som besøkte tiltaket virket mer slitne og forvirret. Brukerne ble oppfattet som dårligere enn før, og det var flere psykisk psyke og mer utageringer. De brukerne med den tyngste problematikken tok mer plass og marginaliserte til en viss grad andre brukere. Samtidig ble det et trykk fra politiet rundt hjelpetiltakene hvor brukerne samlet seg. Det gjorde at disse stedene ble vanskeligere tilgjengelig for brukerne. Politiets innsats skapte mye frustrasjon som kom til uttrykk i mishagsytringer, uro og sinneutbrudd ved værestedene:

De er veldig opptatt av det hele tiden. Snakker om det hele tiden og spesielt i forhold til politiet merker vi at det er såpass frustrasjon at det, at selv om settingen er rolig, sitter med kaffekoppen og de får en skive, så idet noen begynner å snakke om politiet så blir de helt sånn oppaset. Og opplever jo det som ekstremt urettferdig.

(Intervju, leder Bymisjonen, desember 2014)

Uroen ute i gatene kom i større grad inn på lavterskeltilbudene. Dette gjorde det vanskelig å få ro rundt måltidene og å skape et godt sosialt samvær ved værestedene. Politiet tok opp brukernes oppmerksomhet i samtalene med de ansatte, slik at å få i gang andre og mer konstruktive tema ble vanskeliggjort. Det ble mer utfordrende å jobbe sosialfaglig i denne perioden hvor rusmiljøet var særlig stresset.

Slik situasjonen har utviklet seg etter stengningen av Nygårdsparken har lavterskeltilbudene i Vågsbunnen og på Damsgård (Strax-huset) fått de åpne russcenene på dørstokken. På den ene siden har dette bedret forutsetningene for å nå målgruppen (se kapittel 4 og 5), men det har også skapt noen nye utfordringer, som økt konfliktnivå, høye besøkstall og en mer krevende brukergruppe. Tiltakene har måttet tilpasse seg situasjonen og ansatte forteller at brukeres akutte problemstillinger i økende grad preger arbeidet. Det har på mange måter blitt en stigende uoverensstemmelse mellom den New Public Management-inspirerte rapporteringen inn til operativ gruppe – hvor det sosiale arbeidet skal måles, veies og planlegges – og realitetene i hverdagen ved tiltakene hvor «her-og-nå»-problemstillinger blir prioritert av de ansatte. Dette er i liten grad en bevisst prioritering i arbeidet med de utsatte gruppene som besøker lavterskeltilbudene, men har blitt opplevd som tvingende nødvendig for å håndtere brukernes kriser og konflikter i perioden etter parken (se nærmere i kapittel 4). Konsekvensene av det som har skjedd er dermed ikke nødvendigvis at lavterskeltiltakene hjelper flere og bedre. Mye tyder på at de snarere hjelper annerledes: det kortsiktige arbeidet for å bistå brukere i akutte kriser har i økende grad blitt prioritert på bekostning av det langsiktige og relasjonsskapende arbeidet. På denne måten har politiets arbeid utenfor værestedenes dørstokker skapt noen nye vanskeligheter og frustrasjoner i den gatenære enden av tiltakskjeden.

Samtidig ser vi at det tette samarbeidet mellom hjelpe- og kontrollinstansene, forpliktelsene til handlingsplanen og de personlige møtene i hverdagen i russcenene skaper mindre avstand og større forståelse for nødvendigheten av hverandres arbeid. En anerkjennelse av å være en del av et felles prosjekt kommer til uttrykk ved at ansatte ved værestedene forsøker å dempe det høye konfliktnivået mellom brukere og politi ved å forklare for brukerne årsaken til politiets reaksjonsmåte, og hvordan de skal opptre for å unngå å komme i politiets søkelys:

Men vi sier sånn i forhold til brukerne, «vær nå smart og gå, altså ikke gjør det her». «Ikke driv med kjøp og salg her. Gå et annet sted, ikke provoser». Prøver liksom å si sånn der helt innlysende ting, da.

(Intervju, leder Bymisjonen, desember 2014)

Selv om de som jobber på lavterskeltilbudene forsøkte å forklare at politiet gjør en viktig jobb, opplevde de at det var vanskelig å få støtte i miljøet for dette. Noen ble provosert dersom de opplevde at hjelperne ikke trodde på dem eller ikke stod «på deres side». Mange brukere ble provosert bare over at politiet i det hele tatt var synlig til stede i området rundt værestedene. De opplevde at det var belastende bare å vite at politiet befant seg i deres nærvær og i områder av byen hvor de av nødvendighet tilbrakte mye tid for å få dekket behovene for rus, sosialt samvær, mat, omsorg og hvile. De hadde en følelse av å bli konstant

overvåket og sett. I følge lederen vi intervjuet ved Bymisjonen handlet det om at de ikke ville ha noe å gjøre med politiet uansett:

Men det er det at de vil ikke ha noe med politiet å gjøre. De vil ikke være en som politiet: «å ja, han henger her» liksom. Så jeg opplever det som at de da går inn og tar en kaffekopp og så ser de at politiet er gått og så går de ut igjen på.

(Intervju, leder Bymisjonen, desember 2014)

Personer som brukte Møtestedet fast før Nygårdsparken stengte, som ikke har et illegalt rusforbruk og som har hatt liten eller ingen kontakt med politiet tidligere, opplevde tilværelsen i Vågsbunnen som særlig frustrerende. De uttrykte stor misnøye med å bli sterkere assosiert med «narkomane», og at den tidligere opplevde territorielle og sosiale skillelinjen mellom brukere av alkohol og narkotika ble brutt ned.

2.4.2 Lavterskel som asyl

Et tema som har vært omdiskutert blant samarbeidspartnerne i operativ gruppe er at værestedene ble brukt som skjulested for politiet. Da politiet kom i nærheten av Møtestedet, Magdalena kafeen og Hallvardsstuen trakk brukerne ofte inn og det ble stor trengsel og uro inne. Vi var selv inne på Møtestedet i Hollendergaten ved en rekke slike tilfeller. De fleste brukerne sa de ikke hadde noe å skjule, men at de trakk inn fordi de ikke ville ha noe med politiet å gjøre. Andre ble forstyrret i handelen og gikk først ut for å fullføre transaksjonen når politiet var utenfor rekkevidde. Noen brukte både Strax-huset og Møtestedet som skjulesteder for å unngå å bli sett, tilsnakket, ransaket og/eller tatt av politiet. Lederen i Bymisjonen vi intervjuet fortalte om hvordan dette ble opplevd fra deres perspektiv:

Forsker: Men det ble jo snakket om at de går inn her for å unndra seg politiets oppmerksomhet, hvordan opplever dere det?

Leder Bymisjonen: Jo, altså det stemmer. Vi ser jo, plutselig så bare fylles Møtestedet med fullt av folk og så ser vi to gule vester som går forbi [humrer]. Og så er det ut igjen liksom. Men jeg opplever ikke at de nødvendigvis gjør noe galt. Nå er ikke jeg den flinkeste til å følge med, altså det er jeg ikke, jeg er ikke trent på det for å si det sånn. Men sånn som jeg ser det de gangene som det har skjedd, så er det mer det at de orker ikke å forholde seg til at de er der. Altså, de vil ikke bli sett, de vil ikke, altså jeg tror ikke de vil at politiet skal kunne på en måte kjenne dem igjen, da. Som en som oppholder seg i området. Så det er ikke nødvendigvis kjøp og salg.

(Intervju, Leder Bymisjonen, desember 2014)

Redselen for å bli bortvist, eller å bli tatt i området etter at man hadde blitt bortvist, var et sentralt samtaletema høsten 2014 og våren 2015. Selv om lavterskeltilbudene tok politiet i forsvar og forsøkte å ta en oppdragerrolle overfor brukerne ved å fortelle dem hvordan de burde opptre, så var politiets framgangsmåter et stadig konflikttema. Samtlige ansatte ved lavterskeltiltakene vi intervjuet sa at de ikke ønsker at politiet går inn eller oppholder seg på værestedene. Politiet respekterte vanligvis dette ønsket, men det har også vært episoder der politiet har kommet uanmeldt inn på jakt etter bestemte personer, og dette har ført til mye diskusjoner i ettertid:

Leder Bymisjonen: Ja da, de har vært inne to ganger, og det kunne vi ikke si noe på, altså, for da var de i et løp der de hadde observert en, og han smatt inn på Hallvardstuen, der de gikk inn og hentet han. Og det var helt greit fordi det er jo ikke noe, de kan jo ikke ha asyl, det er jo bare et vanlig sted. Men det å gå inn sånn på generelt grunnlag for å ta en titt, det det tror jeg ikke noen av oss er tjent med, verken politiet eller, ja. Jeg tror det ville bare hisset stemningen opp i taket, og det har også politiet forklart at har de det de kaller for ferske spor som de må følge, så vil jo ikke vi hindre dem, altså det kan vi jo ikke gjøre, det har vi ikke lov til. Så og det har vi også sagt til brukerne våre at det er ikke noe frisione. Så langt har vi klart å holde politiet på dørterskelen, men det er jo i en felles forståelse.

(Intervju, leder Bymisjonen, desember 2014)

Denne problemstillingen om at selgere i gaten smatt inn på tiltakene når politiet nærmet seg ble diskutert i operativ gruppe flere ganger. At lavterskeltilbudene ble brukt som «asyl» eller «fristed» for narkotikalovbrytere på flukt var uønsket av både hjelpe- og kontrolltiltakene. Selv om alle var enige om at ikke lavterskeltiltakene skulle ha en asylfunksjon, var det likevel uavklart når og hvordan ansatte og politi skulle samarbeide rundt dette.

Politiet reagerte på sin side på at taushetsplikten hindret informasjonsflyten om straffbare handlinger i deres kriminalitetsbekjempende arbeid. Særlig gjaldt dette håndteringen av enkeltbrukere med truende og voldelig opptreden som skapte mye frykt blant andre brukere og truende situasjoner overfor ansatte. En politibetjent i innsatsgruppen forteller om en slik episode:

Det var grovt ran, pistol inne i tjenestene i byen, rusmisbruker. Kjørte vi rett til Straxen, tok kontakt med personalet, «har du sett han her i dag?» «Nei, det vet jeg ikke om jeg kan svare på, jeg beklager, det tror jeg ikke jeg kan svare på. Jeg må, kan gå og snakke med sjefen min.» For da hadde vi vært og tatt bilde av gjerningspersonen på overvåkningskamera, så kjørte vi rett opp dit, for å få litt bistand. Og det tenker jeg at, her har det skjedd en såpass grov, alvorlig voldshandling. Og det synes jeg, det belyser litt av problemet med taushetsplikt, og den biten der, at de ikke samarbeider godt nok, på kryss og tvers.

(Intervju, politibetjent i innsatsgruppen C)

Taushetsplikt overfor enkeltbrukere og «dørstokkpolitikken» ved lavterskeltiltakene viser til noen utfordringer i hjelpe- og kontrollapparatets daglige interaksjoner i hverdagen, hvor forhandlingene, avveiningene og grenseoppgangene som gjøres kan få vidtrekkende konsekvenser for brukeres trygghet og rettssikkerhet.

2.4.3 Problemløsning og faktasjekk

En annen viktig konsekvens av samarbeidet var «faktasjekk» og «myteavlivning». Det verserte mange historier om politiets handlinger i de åpne russcenene, og for de som jobbet gatenært var det ikke alltid like lett å vurdere opphavet til og sannshetsgehalten i disse historiene. Bymisjonen valgte imidlertid i visse tilfeller å benytte seg av samarbeidsorganene og kontaktpersonene som er opprettet for å forfølge saker på vegne av brukere og for å sjekke de nærmere faktiske forholdene med politiet:

Ja vi har hatt noen episoder og da har vi sjekket det ut med en gang. Det er jo det greie her nå med dette innsatsteamet, at vi har hatt en kontaktperson som vi har kunnet ta kontakt med og han har jo hatt veldig sånn lav terskel i forhold til at vi kan ta kontakt, da. Så det har vært veldig bra fordi at det er noe med at sånne historier lett kan liksom eskalere.

(Intervju, leder Bymisjonen, desember 2014)

Det tette samarbeidet som ble opprettet mellom lavterskeltiltakene og politiet gjorde det lettere å ta opp problemer fortløpende, men mer utfordrende å sørge for tillit fra brukerne. Et problem som både Bymisjonen og Strax-huset har opplevd som særlig prekær etter at politiets innsatsgruppe ble opprettet er ryktene som begynte å versere om at de samarbeidet med politiet. For Bymisjonens del forsøkte de å imøtegå disse ryktene ved å konfrontere både politiet og brukerne om konkrete påståtte saksforhold:

Den ene som var mest sånn prekær var en som påstod at en av de i innsatsteamet hadde sagt til en av våre brukere at han hadde aldri klart, de hadde aldri klart å gjøre så god jobb, politiet da, hadde det ikke vært for at de samarbeidet med Bymisjonen og Strax-huset. At de fikk verdifull informasjon fra oss ansatte, da. Så da, han ene brukeren, han hadde vært helt sånn i oppløsning, han ville ikke snakke med Oppsøkende team og han ville ikke snakke med noen og vi samarbeidet med politiet og, ja. Så da sjekket vi opp i det da, i forhold til hva han politimannen hadde sagt. De loggfører jo alle bortvisninger så vi visste sånn noenlunde når det var da, så da hadde de sjekket opp i loggen sin, og Bymisjonen hadde han ikke snakket om i det hele tatt.

(Intervju, leder Bymisjonen, desember 2014)

På tross av at enkeltsaker slik som denne ble «oppklart», har lavterskeltiltakene i liten grad kontroll over slike rykter når de først har fått fotfeste. Også i tilfeller av razzia har brukere i ettertid trodd at Bymisjonen var informert om aksjonen på forhånd:

Leder i Bymisjonen: Blant annet når de hadde sånn våpenrazzia her nede, de sjekket brukerne for kniver og våpen og sånn. Ja. Og da var noen helt sikre på at det visste vi om da, i forkant.

Forsker: Det gjør dere ikke, altså?

Leder i Bymisjonen: Nei. Nei vi diskuterte det litt etterpå om det hadde vært en fordel for oss å visst om det, eller ikke. Men der er jeg ganske tydelig på at det er jo bedre for oss å ikke vite. For jeg tror at våre brukere ville følt det som ganske illojalt hvis vi var klar over at det ville skje og ikke tipse, altså jeg tror de opplever at vi er på deres side. Og det er vi jo.

(Intervju, leder Bymisjonen, desember 2014)

Tillitsforholdet til brukerne ble altså satt på prøve gjennom den tettere kontakten mellom lavterskeltiltakene og politiet. For lavterskeltiltakene stod mye på spill, fordi det relasjonsskapende arbeidet med en brukergruppe som ofte har dyp mistillit til det etablerte hjelpeapparatet er avhengig av at brukerne opplever at de står på deres side.

Imidlertid har det tette samarbeidet med politiet også medført at lavterskeltiltakene har kunnet ta opp forhold som de har opplevd som problematiske, noe som også har ført til at praksisene har blitt endret. Da bortvisningsvedtak ble innført som en hovedstrategi for politiets reaksjonsmåter i de åpne russcenene, så fikk den bortviste personen kun en *mundlig* begrunnelse for reaksjonen (se også kapittel 3). Personen fikk utdelt et kart der det var merket av hvilket område av byen vedkommende måtte holde seg borte fra i 24 timer, men ingen skriftlig begrunnelse. Etter hvert viste det seg at det for mange var uklart hva som var grunnlaget for at de ble bortvist:

Ja, så de har nok kanskje ikke skjønt helt hva det er de har gjort, selv om jeg tror nok at politiet er flinke å forklare dem hvorfor. Og det var jo i dialog med politiet fikk Gatejuristen gjennomført dette med at politiet skriver på hva det er de er tatt for, altså på dette bortvisningsvedtaket. Det var i hvert fall avtalen, jeg vet ikke om det praktiseres fortsatt, så var avtalen at det skulle skrives på hva det var for noe. Fordi at det gjorde det lettere for oss å forklare: 'men vet du hva, det står «pga. drikking», da er det, da har du blitt tatt med en sider i hånden eller et eller annet. Da er det det som gjør det'. Da er det lettere for oss å gjenta hvorfor det har skjedd på en måte. Så det merket vi var med på å dempe stemningen litegrann da, fordi at i starten var alle helt sånn der: 'åh, se hva jeg har fått og det er helt, jeg er helt uskyldig'.

(Intervju, leder Bymisjonen, desember 2014)

At mange av de brukerne opplevde å ikke få tilstrekkelig og god informasjon i den konkrete situasjonen om grunnlaget for bortvisningen, førte til at politiet begynte å begrunne bortvisningsvedtakene skriftlig (se også kapittel 3). Det å bli bortvist ble opplevd som et alvorlig inngrep som krevde det vi kan kalle for bedre *prosessuell rettsikkerhet* for å bli akseptert. Dette gjaldt blant annet et krav om bedre muligheter for informasjon, kontradiksjon, medvirkning, respektfull behandling og mulighet for overprøving. I følge lederen i Bymisjonen ble framgangsmåten justert på grunn av kritikken som blant annet lavterskeltiltakene formidlet videre fra brukerne til politiet. Dette viser at samarbeidsforholdene med dialog og samtidig gatetilstedeværelse på de åpne russcenene i noen tilfeller førte til at brukernes syn førte frem.

2.5 Helse og politisamarbeid

2.5.1 LAR-lekkasje og politikontroll

Tilsvarende som for lavterskeltiltakene har samarbeidet mellom politiet og LAR (avdeling for rusmedisin (AFR) i Helse Bergen) medført diskusjoner om profesjonsetiske grenser og problematiske rolleblandinger. Et viktig funn i vår forskning er at svært mange som oppholder seg i de åpne russcenene er pasienter i LAR (se nærmere i kapittel 5). Av de som besvarte spørreundersøkelsen vår, som vi gjennomførte i tunellen/Strax-huset og i Vågsbunnen/Møtestedet, oppgav halvparten at de var i LAR. En stor andel av dem som tilbringer tid i åpne russcener er med andre ord pasienter i spesialisthelsetjenesten. Mange av disse har relativt svak rusmestring og store helse- og levekårsutfordringer (se også Waal mfl. 2016). Helt fra oppstarten av handlingsplanen har det vært en bekymring over at mange av deltagerne i de åpne russcenene er LAR-pasienter, og at en del av disse benytter muligheten for å tjene penger ved å selge egen LAR-medisin. Bekymringen for denne lekkasjen førte til

en innskjerping av kontrollen med LAR-pasientene. Lederen for LAR i Helse Bergen forklarer at:

Det vi også vet fra forskning, det er jo at det er særlig, altså de pasientene i LAR som omsetter eller som deler eller som presses til å avgi sitt LAR-medikament, det er pasienter som fortsatt er i aktiv bruk av rusmidler og er i et rusmiljø. Og vi vet, det er jo klart at risikoen for å videreformidle LAR-medikament er jo betydelig, betydelig mindre dersom de må ha det daglig overvåket hver dag, enn om de får for en uke og to av gangen. Og med det bakteppet at det er den gruppen som i særdeleshet videreselger eller videreformidler, kombinert med at de faktisk er observert i sånne situasjoner og vi har en henteordning som ikke er forsvarlig i en sånn setting, så er det i seg selv grunnlag for å stramme inn en henteordningssituasjon nettopp fordi LAR-forskriften sier at det er forsvarlighetshensyn både for pasienter selv og for tredjepart.

(Intervju, leder av LAR, 2015)

Lekkasjeproblematikken ble et viktig og omdiskutert tema i arbeidet med å redusere de åpne russcenene i Bergen, og et tettere samarbeid mellom LAR og politiet om denne problematikken oppsto. Det at politiets innsatsgruppe ble opprettet omtrent samtidig som en større omorganisering av LAR-behandlingen i Bergen (se Ervik mfl. 2016 for en grundig gjennomgang av omorganiseringen), er et viktig bakteppe for utviklingen av dette samarbeidet. Bakgrunnen for omorganiseringen av LAR var blant annet en virksomhetsovertakelse hvor Helse Bergen fikk overført ansvaret for utdelingen av LAR-legemidler fra kommunen. Helse Bergen ble da oppmerksom på at en relativt stor gruppe LAR-pasienter (de såkalte X-LAR pasientene), hadde hatt særlig liten oppfølging og kontroll. Det var mistanke om at mye av lekkasjen av LAR-legemidler ut i de åpne russcenene skyldtes at pasienter med god henteordning og liten oppfølging solgte på medisinen sin. Helse Bergen bestemte seg for å stramme inn henteordningene for denne gruppen, i et forsøk på å få kontroll over lekkasjeproblematikken.

Da politiets innsatsgruppe startet sine daglige patruljeringer i Vågsbunnen i 2014 ble videresalg av LAR-medisin bekreftet som et stort problem i de åpne rusmiljøene. Temaet ble drøftet i operativ gruppe flere ganger, og innsatsgruppen ble opptatt av å gjøre en innsats for å bekjempe lekkasjen. Et viktig virkemiddel i dette arbeidet ble at personer som politiet påtraff og observerte i «salgslignende situasjoner» ble meldt til LAR i Helse Bergen hvor de var pasienter. Den daværende lederen for innsatsgruppen beskriver prosessen:

Innsatsleder: Så det som vi har gjort, det er at når vi observerer salgssituasjoner, narkotika, så melder vi folk som vi vet selger stoff her nede, som vi observerer i forbindelse med salgssituasjoner, så melder vi dem til LAR. Vi melder navnet til LAR.

Forsker: Uansett?

Innsatsleder: Sjekk dette navnet, om vedkommende får ut mer enn én dose LAR-medisin om gangen. For gjør vedkommende det, så er det, så er det meget stor grunn til å anta at vedkommende også selger LAR-medisinen sin, sant. Selger du narkotika, så hvorfor skulle ikke du selge, hvis du får, de får jo til opptil 14 dager om gangen, noen. Sant. Og det er, og de kan selge en tablett for en 3-, 4-, 500 kr/stk. Og vi vet det at mange av disse her, hva heter det, medisinerer seg...

Forsker: Nedtrapper seg?

Innsatsleder: ... nedtrapper seg selv, for å ha, sitte igjen med overskudd for å selge. Så i forgårs så kom jeg over for eksempelvis en kar i en salgssituasjon. Han hadde sju tabletter Subutex på seg.

(Intervju, Innsatsleder i politiet, 2014)

Opplysningene som politiet sendte om disse pasientene førte til at LAR strammet inn kontrollen med utdelingen av LAR-legemidler. Personene som ble navngitt og meldt til LAR kunne få vedtak sendt i posten om at de fikk innskrenket sin medisinalutdelingspraksis. Dette innebar at personen for eksempel måtte hente medisinen sin daglig og at de oftere måtte ha urinprøvekontroll for å teste for rusmiddelinntak utover LAR-medisin. Lederen av LAR vektla at denne informasjonen var en enveiskommunikasjon – fra politiet til LAR – og henviste til egen taushetsplikt:

Leder av LAR: Og gjennom politiets kontakt, sant, og politiet har formidlet til oss, enveiskommunikasjon, vi har ikke gitt dem noe informasjon om noen pasienter bare for å understreke det, til politiet. Men politiet, av en eller annen grunn, vet de hvem som er LAR-pasienter. I hvert fall en del av dem, åpenbart. Ja, det har i hvert fall de formidlet til oss når de har da hatt, eller observert LAR-pasienter som har omsatt rusmidler. Det er det de har informert oss om. Ikke at det er LAR-medikamenter de har omsatt eller hva det er. Men de har omsatt rusmidler, de har vært i situasjoner der det har foregått omsetning, kjøp/salg av rusmidler på de åpne russcenene.

Forsker: Så du vet ikke hva de har solgt, hvor mye de har solgt osv.?

Leder av LAR: Nei. Nei.

Forsker: OK.

(Intervju, Leder av LAR, 2015)

LAR mener innskjerpingene i henteordninger som de gjorde, og de øvrige restriksjonene som ble gitt på bakgrunn av politiets informasjon, var riktige. Politiets observasjoner ble betraktet som faktiske forhold, uten at pasientens mening om dette ble hørt eller tillagt vekt. LAR innså etter hvert at et slikt opplevd inngripende tiltak krevde en mer hensynsfull og skånsom saksbehandling enn kun informasjon i brev form, hvor pasientene ble underrettet om vedtak som allerede var fattet. De tok selvkritikk for måten dette ble gjennomført på og endret prosedyrene:

Men da har vi jo kikket nærmere på disse sakene, rett og slett. Og så, ja, altså det, innholdet i den enkelte sak er langt mer komplisert enn det som ble skrevet i brevet, og vi har gjort om på brevene nå. *Individualisert dem* mye mer i dem som går ut, for det er alltid her en kombinasjon av det at de faktisk er observert i omsetningssituasjoner samtidig som de har en henteordning i LAR, at de går gjerne med en uke eller to med sitt LAR-medikament på seg, sant. Som i seg selv, etter min og vår mening, ikke er forsvarlig, sant.

(Intervju, leder av LAR, 2015)

LAR-pasientene vi intervjuet reagerte sterkt på denne innskjerpingen, men også måten det ble gjort på og at de ikke ble trodd. Det handlet ikke bare om konsekvensene – at de måtte hente

medisin offere og under overvåkning – men også på mangelen på prosessuell rettssikkerhet i beslutningsprosessen, som tilstrekkelig og god informasjon, dialog, medvirkning og individuell tilpasning. Gatejuristene i Kirkens Bymisjon fikk mange henvendelser og har hatt befatning med flere av disse sakene for å vurdere klagemulighetene. De forteller at det har vært tilfeller der personer har vært mer eller mindre 15 år i LAR, og opparbeidet seg en utdelingsordning hvor de henter medisinen for 14 dager av gangen, og som etter innskjerpingene måtte møte opp på LAR-senteret for daglig og overvåket utdeling som følge av at de var blitt observert i Vågsbunnen. I følge Gatejuristen førte disse restriksjonene til at noen fikk vanskeligheter med å fortsette i rehabiliteringsløp med oppmøtetider til arbeidstrening:

Gatejurist: Basert på at de var observert, altså det var i alle fall det som stod i brevene, at de var observert av politiet i Vågsbunnen. Så fikk de innstrammet.

Forsker: Bare det? Ikke at de solgte eller var ruset eller på...?

Gatejurist: LAR-forskriften og retningslinjen for LAR gir jo legene utrolig mye makt i systemet der fordi at det her er basert på medisinsk forsvarlighet. Det er da legens medisinske vurdering av det og da kan de på en måte si at de ikke vurderer det medisinsk forsvarlig at folk som er i LAR har med seg medisinen sine ned i området her. Altså, den LAR-forskriften skal jo, står jo blant annet noe med å stoppe lekkasjer eller spredning, da. Og altså alt som er medisinsk, altså en medisinsk vurdering, det er jo på en måte, der har legen all makt, altså. De er på en måte ganske egenrådige i det systemet der. Så de er livredde for å få lekkasjer av LAR-preparater ut. Noen som var inne i rehabiliteringsløp, var på en måte i daglig form for arbeidstrening og sånne ting og når de da må stille på et apotek mellom ni og 12, og de skulle ha et oppmøte på arbeidsstedet kl. åtte, så gikk det to–tre timer av den her arbeidsdagen, da. Istedenfor at de hentet en dag og hadde for 14 dager.

(Intervju, Gatejurist, 2015)

Vurderingen av hva som er «medisinsk forsvarlig» er et skjønn som det oppleves som vanskelig å overprøve. Det som det imidlertid var en mulighet til å klage på var om LAR i denne prosessen hadde fulgt *god forvaltningsskikk* i vedtakene om innskrenkning av henteordninger. Det brukere særlig opplevde som urimelig og krenkende var at politiets meldinger fikk kontrollskjerpende konsekvenser uten at LAR gav dem sjansen til å forklare seg og si sin mening i saken. Framgangsmåten for hvordan innskrenkningen ble gjort ble forsøkt innklaget til fylkeslegen av Gatejuristen for brudd på forvaltningsloven, noe som førte til visse forbedringer:

Ja altså vi har da klaget på disse vedtakene og på en måte fått dem i en dialog og fått på en måte bedre ordninger tilbake, men ikke nødvendigvis de der 14-dagersordningene. Da klager vi jo egentlig på generell saksbehandling, altså sånn at det på en måte, dårlig forvaltningsskikk, det er ikke nødvendigvis en knallhard hjemmel, men at det på en måte går på hele forvaltningen også, og også det kontradiktoriske prinsippet, at de på en måte bare fikk det her vedtaket slengt på bordet og ikke fikk forklart seg og ikke fikk fortalt sin del av historien. Altså det er fullt lovlig å gå gjennom Vågsbunnen, å være i Vågsbunnen. Og du kan også på en måte gå gjennom her med en lovlig medisin i lommen uten at du selger. Så det gikk litt på det.

(Intervju, Gatejurist, 2015)

Denne informasjonsutvekslingen fra politiet til LAR, som fikk vidtrekkende konsekvenser for pasientenes behandling og daglige selvforvaltning uten at personene fikk uttale seg, synliggjør spenningene mellom behandling og kontroll, tillit og mistillit, som det tettere samarbeidet i kampen mot de åpne russcenene fører med seg. Innblandingen fra politiet i det som blant LAR-pasientene ble betraktet som et helseanliggende ble oppfattet som en uheldig rolleblanding. Lederen for Bymisjonen reflekterte slik rundt disse avveiningene:

Det er jo det med den informasjonsutvekslingen da, altså Helse Bergen må jo da stole blindt på de observasjonene som politiet gjør og så får det ganske store konsekvenser for brukeren. Og brukeren har på en måte ikke fått anledning til å forsvare seg eller forklare seg. Så det er litt spesielt. Det synes jeg. Samtidig så, det er vanskelig sant, altså dette er jo i noen tilfeller personer med langt kriminelt rulleblad.

(Intervju, leder Bymisjonen, desember 2014)

At det fremsto som at et politifaglig skjønn ble lagt til grunn i den medisinske vurderingen av hva som ble definert som faglig forsvarlig LAR-behandling skapte motstand og mistillit til både LAR og politiet. Helse Bergen forsøkte å løse dette tillitsunderskuddet ved å gjøre fremgangsmåten mer skånsom, blant annet ved å kalle inn de aktuelle pasientene til en samtale før vedtakene ble fattet og sendt ut i brev form. De valgte også å nedtone politiets opplysninger i begrunnelsene som ble gitt, mens de fremhevet Helsedirektoratets retningslinjer for forsvarlig medisinutdeling. På den måten forsøkte Helse Bergen å formidle at innstrammingene ble gjort av hensyn til forsvarlighet i behandlingen for både pasient og tredjepart, fremfor å fremstille innstrammingene som en sanksjon med bakgrunn i politiets opplysninger om salg.

2.6 Oppsummerende diskusjon

Vi har i dette kapitlet undersøkt hvordan strategien mot åpne russcener koordineres og styres, og hvordan samarbeidet mellom de ulike etatene og aktørene på systemnivået foregår i praksis. Spørsmålet har vært hvordan det tverrsektorielle samarbeidet og koordineringen av innsatsen har fungert både på systemnivå og i praksis i de gatenære tiltakene. Hvilke utfordringer og muligheter har en slik samordningsstrategi hatt i praksis og sett fra brukernes ståsted?

På styringsnivået har operativ gruppe vært en viktig arena for samarbeid. Deltakerne sier at operativ gruppe ført og fremst har vært en nyttig arena for informasjonsutveksling. Et viktig resultat er dermed at den «informative kontinuiteten» har økt ved at relevant og oppdatert informasjon om brukerne og tiltak er tilgjengelig for aktørene som jobber tettest med problemstillingene knyttet til åpne russcener. Gruppen har tidvis fungert mer som et rapporteringsorgan enn et diskusjonsorgan. Rapporteringstemaene gjenspeiler imidlertid ikke alle oppgaver som tiltakene anses som vesentlige i sitt rusfaglige arbeid og som tar tid. Slike tallbaserte rapporteringsrutiner kan dermed i begrenset grad utgjøre et meningsfylt grunnlag som samordningsverktøy fordi de ikke nødvendigvis forholder seg til de mest presserende forholdene i førstelinjen. Selv om rapporteringen gav omfattende og detaljert informasjonsmengde om enkelttiltaks «leveringer», manglet det ofte tid, ressurser og kontekstuell kunnskap til å kunne analysere den oppstykkede informasjonen i en helhet. Faren ved å vektlegge det målbare er også en unødvendig standardisering av arbeidsprosessene. Økte krav til kontroll og dokumentasjon på måloppnåelse kan paradoksalt nok føre til at kvalitetssikringssystemer blir så ressurskrevende at de i seg selv undergraver kvaliteten. Vi

ser samtidig at det gjennom samarbeidet har utviklet seg en økt «rolledistanse» (Goffman 1967) ved at den enkelte ser sitt tiltak med et utenfra-blikk. Vi mener derfor at operativ gruppe har fungert som en samhandlingsarena, hvor deltakerne i større grad enn tidligere ser sitt eget tiltak/tjeneste som en integrert del av et større prosjekt.

Et overordnet spørsmål som vi har stilt i dette kapitlet er hva som skjer når ulike institusjoner, tjenestenivå og profesjoner med vidt forskjellige og ofte motstridende målsetninger integreres tettere i håndteringen av åpne russcener. Vi finner i likhet med tidligere forskning at både hjelpetiltakene og kontrolltiltakene endres av slike strategier (Bless mfl. 1995; Houborg mfl. 2014; Wälti og Kübler 2003).

I Bergen mener vi at det har skjedd en tilnæringsprosess der institusjoner med dels ganske ulike verdier, mål, roller og oppgaver har blitt sterkere integrert. Den forskningsbaserte anbefalingen om samordning (Waal mfl. 2011; Ørn 2011), Bergenspatriotiske allianser og entusiasme over en radikalt ny kurs i den lokale ruspolitikken (Bjerkestrand 2015), og flere tverrsektorielle møteplasser både i Rådhuset og på gata har ført til tettere relasjoner, forsterket samarbeidsviljen, og gitt økt sektoroverskridende forståelse, respekt og informasjonsflyt mellom mange av de sentrale aktørene. Alliansen har ført til en større robusthet overfor ekstern kritikk og en større samstemthet og felles «fasade» overfor brukerne. Dette gjør at ansatte i både hjelpe- og kontrolltiltakene møter brukerne i et opplevd sterkere fellesskap, og at brukerne ikke like lett kan spille ulike aktører opp mot hverandre. Samarbeidet som har oppstått ser ut til å ha bidratt til å skape en statusheving av «gateplanekspertisen» og en mer oppgiret «samstyringsfølelse».

I dette kapitlet har vi også diskutert samarbeidets betydning for sosial kapital og forvaltningen av tillit. Vi ser at samarbeidet til dels har hatt en tillitsutvidende og tillitsforsterkende rolle. Deltagelse i operativ gruppe og de nettverk, møteplasser og ressurser som dette gav tilgang til gav noen av deltakerne en følelse av å ha «en snarvei til makten». Den sosial kapitalen som har blitt utviklet gir tilgang til sosiale nettverk og til sirkulasjon av informasjon. Særlig har enkelte tiltak kommet i tettere dialog med politiet, noe som har ført til et gjensidig bedret tillitsforhold. Ansatte i lavterskeltiltak opplever samtidig store utfordringer i å sette profesjonsetiske grenser og opplever de økende rolleblanding og kompromisser som konfliktfylte, og til dels ineffektive og vanskelig begrunnbare. Taushetsplikten overfor brukerne/pasientene og uheldig rolleblanding var hyppige tema når aktørene snakket om faktorer som begrenset mulighetene for samarbeid. For lavterskeltiltakenes del var det spesielt viktig og vanskelig å finne et passende avstandsforhold til politiet (se også kapittel 3). I kapitlet har vi vist hvordan politiets økte nærvær og tettere samhandling med hjelpeinstansene har bedret informasjonsflyten, men at det også har satt taushetsplikten og brukerens tillit på prøve. Den økte overvåkningskapasiteten og informasjonskontinuiteten har ført til raskere og mer treffsikre reaksjoner og en bedre målretting av kontrolltiltak. Informasjonsutvekslingen om personer i de åpne russcenene kan samtidig bidra til et økt kontrollnivå som får vidtrekkende konsekvenser for brukernes daglige selvforvaltning. Slike «nettverksutvidende» innsatser (Cohen 1985) kan føre til at et betydelig større antall brukere blir kartlagt, risikovurdert, registrert, får tilsyn, en alternativ reaksjon (tilsnakk, oppmerksomhet, bortvisning) eller advarsler (se nærmere analyse i kapittel 3). Dette kan i verste fall heller hindre det skadereduserende arbeidet ved å svekke tillitsrelasjoner, og bidra til utstøtelse og stigmatisering ved å gjøre flere til gjenstand for mistanke, observasjon og eksklusjon fra full deltagelse i det offentlige rom. Resultatet kan bli en utvidelse av kontrollsystemets nedslagsfelt (Cohen 1985; Garland 2001).

Hvordan brukerne opplever møtene de har med hjelpe- og kontrollapparatet i hverdagslivet i de åpne russcenene er avgjørende for deres vurdering av tilliten, legitimiteten og effektiviteten til de ulike myndigheter (se også Tyler 2006; Tankebe og Liebling 2013). Måten polititjenestemenn, sosialarbeidere og andre gatenære ansatte behandler brukere er enda viktigere i en situasjon der forholdet mellom hjelpe- og kontrollapparatet fremstår som tett. Reaksjonsmåter og beslutningsprosedyrer som kan beskrives som prosessuelt *urettferdige*, kan føre til manglende legitimitet og en mistillit som kan få vanskeligstilte til å nøle eller unngå å søke hjelp til det de trenger (Lundeberg og Mjåland 2016, Mjåland 2015). Tidligere forskning har vist at mange stoffbrukere har negative erfaringer med både politiet, rettssystemet og det ordinære hjelpeapparatet (Frantzsen 2001; Nafstad 2012; Skatvedt og Edland-Gryt 2012). Denne forskningen, som også underbygges av vår undersøkelse, viser samtidig at brukere ofte utvikler nære relasjoner og tillitsforhold til noen utvalgte personer og/eller tiltak. For brukere som tilbrakte tid i de åpne russcenene i Bergen oppstod slike relasjoner og tillitsforhold særlig til ansatte ved Strax-huset, Møtestedet og Halvardsstuen, og etter hvert også til ansatte ved MO-sentrene på Nesttun og Wergeland. Tette samarbeidsrelasjoner kan føre til at slike tillitsrelasjoner til enkeltpersoner/-tiltak «smitter», slik at brukere over tid erfarer at også andre deler av hjelpe- og kontrollapparatet kan stoles på. Det er med andre ord mye å vinne ved å møte brukere i og utenfor åpne russcener på en respektfull og tillitsskapende måte. Det er samtidig også mye å tape dersom den skjøre tilliten brukere har til enkeltpersoner/-tiltak brytes.

Samarbeidet som har blitt etablert gjennom handlingsplanen mot åpne russcener har i liten grad inkludert brukerne. Kunnskapen om brukerne blant ansatte i tiltakene og blant beslutningstakere har økt blant annet på grunn av operativ gruppe, men brukerdeltagelsen har vært tilfeldig, personavhengig og i hovedsak reaktiv ved at brukere har fått innflytelse basert på enkelthendelser. Det har ikke vært en systematisk og organisert form for brukermedvirkning i den overordnede utviklingen og oppfølgingen av handlingsplanen. Det betyr at brukerkunnskap i for liten grad har blitt inkludert i forslag til forbedringer og i beslutningsprosesser av stor betydning for brukeres livssituasjon og hverdag. Vi mener at brukermedvirkning er særlig viktig i tilfeller som dette, hvor myndighetenes intervensjoner har så store og direkte konsekvenser for en marginalisert gruppes handlingsrom og livsvilkår. Brukermedvirkning er ikke bare viktig for å sikre tilstrekkelig beslutningsgrunnlag, begrunnelser og informasjon, men kan også ha en skadereduserende funksjon ved å hindre unødig kontroll og krenkelser (Lundeberg mfl. 2010).

Kapittel 3: Politiets innsats mot åpne russcener og brukererfaringer med politikontroll

3.1 Innledning

Politiets rolle og hvilke kontrollstrategier samfunnet skal ta i bruk for å bekjempe narkotikaproblemet er under konstant diskusjon. Et hovedspørsmål er hvor mye av den tilgjengelige ressursinnsatsen på narkotikafeltet som skal brukes på politivirksomhet, hvilke politistategier som er de mest effektive og hvilke konsekvenser disse har for brukerne (Mazerolle 2017). Politistategiene baserer seg på ulike forståelser av hva som utgjør eller skaper et problem som politiet må kontrollere, og hvordan politietaten bør handle for å skape trygghet for publikum. I Bergen har opptrappingen av politiets innsats vært en av de viktigste tiltakene for endring av de åpne russcenene etter at Nygårdsparken stengte. I dette kapitlet skal vi utforske hvordan politiet kan spille en rolle i kampen mot narkotikakriminalitet på gatenivå ved å undersøke hvordan de polisiære tiltakene har påvirket de åpne russcenenes risikoprofil og brukernes hverdagsliv. På bakgrunn av observasjon av politiets møter med brukere på gateplan, intervjuer med polititjenestemenn og brukere, og spørreundersøkelsen vi gjennomførte med brukere i de åpne russcenene, vil vi finne ut hva som kjennetegner de ulike kontrolltiltakene og hvordan de oppleves og virker sett fra ståstedet til de som blir utsatt for dem. Sentrale spørsmål er hvilke forhold som preger lovanvendelsen på gata og setter grenser for politibetjentenes skjønnsutøvelse sett fra både et bruker- og politiperspektiv. Både tids- og stedsaspektet er viktige i den videre fremstillingen fordi politiets arbeid har endret seg underveis og fordi måten politiet opererer på er avhengig av de ulike omgivelsene som de åpne russcenene har befunnet seg i. Vi vil særlig fokusere på politiets viktigste virkemidler i den nye satsningen mot åpne russcener. Dette gjelder både proaktive metoder som dialog og patruljering så vel som repressive og reaktive metoder som *bortvisning*, *bøtelegging*, *visitasjon*, *ransaking*, og *anmeldelse/straffesak*, *arrestasjon* og *utvisning*. Et gjennomgående tema i kapitlet er utforskningen av hva som kjennetegner maktforhold ved de åpne russcenene og hvordan brukerne opplever, erfarer, og reagerer på ulike former for makt.

Vi vil først redegjøre for tidligere forskning før vi diskuterer politiets ulike tiltak etter stengningen av parken nærmere. Kapitlet har en kronologisk struktur, hvor vi først beskriver og analyserer politiets innsats i Vågsbunnen, som i perioden august 2014 til forsommeren 2015 var den største åpne russcenen i Bergen, før vi mot slutten av kapitlet vender oppmerksomheten mot tunellen, som fra og med forsommeren 2015 ble den nye, store åpne russcenen. Problemstillinger som vil bli diskutert i dette kapitlet er:

- Hva har politiets innsats overfor åpne russcener vært kjennetegnet av?
- I hvilken grad har politiets innsats ført til at de åpne russcenene har blitt bekjempet?
- Hvilke konsekvenser har de ulike innsatsene hatt for brukernes dagligliv og livskvalitet?

3.2 Tidligere forskning

Forskning på politistategier i arbeidet mot narkotikaproblemet har vært mangelfull både i Norden og internasjonalt (Frantzen 2005; Larsson 2015; Mazerolle 2017). To grunnleggende skiller som blir brukt for å beskrive politiets arbeidsmetoder er imidlertid også relevant for narkotikafeltet. Mens det *proaktive* arbeid viser til politimetoder som tas i bruk før lovbrudd oppstår, er *reaktive* metoder polititiltak som gjøres i etterkant av lovbrudd. Videre kan politiets innsats mot den illegale narkotikaøkonomien grovt sett deles i to strategier ut i fra

hvilket nivå i narkotikadistribusjonskjeden som er målet. Den ene er politiarbeid rettet mot narkotikabrukerne på gateplan hvor ofte ordensproblematikken er sentral. Dette kaller Murji (1998) for *low level enforcement*. Det kan bestå av ulike metoder, som uro- og kontrollaktivitet, men også bredere, forebyggende tilnærminger som ofte er rettet mot ungdomsgruppen. Den andre tilnærmingen er mer rettet mot storskala smuglere og bakmennene for innførselen av de større partiene og kalles *high level enforcement* (ibid.). Problemene knyttet til åpne russcener i Bergen har tidligere i stor grad blitt forsøkt løst på småskala-nivå («low level»), med reaktive tiltak som uroaksjoner, stopp- og søk og straffeforfølgning (Ørn 2011), i likhet med i mange andre byer (Aitken mfl 2002; Fagan og Davies 2000; Zimmer 1990). Forskning har imidlertid pekt på at nulltoleranse overfor narkotikabruk- og besittelse og intensivt og isolert straffeforfølgning av brukere i åpne russcener har store og negative implikasjoner for stoffbrukeres livssituasjon (Houborg mfl. 2014). Særlig ved at tilgangen til helse- og sosiale tiltak som ofte befinner seg i de åpne russcenenes umiddelbare nærhet begrenses. Dette medfører også redusert tilgjengelighet til rent brukerutstyr. Slike intensiverte straffeforfølgingsstrategier kan også føre til mer risikable injiseringsmønstre med økt sannsynlighet for feildosering, overdoser og bomskudd (Dixon og Maher 2002; Kerr, Small og Wood 2005; Small mfl 2006). Forskning tyder også på at intensivt politiinnsats og straffeforfølgning av mindre mengder narkotika (som er typisk for åpne russcener) har begrenset kriminalitetsreducerende effekt (Houborg og Pedersen 2013; Stevens 2013). Proaktive strategier som uroing, kontroll og stopp-og-sjekk kan bidra til stigmatisering og ytterligere marginalisering (Finstad 2000; Holmberg 1999). Det har dermed blitt tatt til orde for at politiinnsatsene i større grad bør inngå i et plassorientert partnerskap med leverandører av helse- og sosiale tiltak i nærområdet (Waal, Gjersing og Clausen 2011), det som kan kalles «plural policing» (Loader 2000). I en systematisk litteraturgjennomgang fant Mazerolle mfl (2007) at de mest effektive politiintervensjonene var de som kombinerte en problem-orientert, stedsspesifikk og partnerskapsorientert tilnærming. En slik partnerskapstenkning med ambisjon om et mer koordinert samarbeid mellom det lokale politi- og hjelpeapparatet på stedet var utgangspunktet for både politiets innsatsgruppe i Bergen og det såkalte Sentrumssamarbeidet i Oslo (se Nafstad 2012: 137). Denne forskningen argumenterer altså for betydningen av å føre en *koordinert innsats* og en *sameksistens politikk* der det blir slått hardt ned på de ordensproblemer som stoffbrukere måtte medføre for nabolag og befolkning, samtidig som deres tilstedeværelse og bruk av offentlige rom blir akseptert.

Forskning på polititiltak peker imidlertid på hvordan politiet både kan redusere og forsterke skader forbundet med åpne russcener (Stevens 2013). Stevens argumenterer for at politiintervensjoner bør være mindre opptatt av å redusere størrelsen på narkotikamarkedene som et mål i seg selv, men mer opptatt av tiltak som gjør narkotikamarkedene mindre skadelige. Ett slikt tiltak er å redusere de åpne russcenenene, fordi «hidden indoor sales by delivery are much less likely to be harmful, per unit sold, than visible, open air drug sales» (Stevens 2013: 8). Imidlertid vektlegger Rhodes og Hedrich (2010) at skadereduksjon må forstås som et mangfoldig begrep som inkluderer et vidt spekter av «skader» (helse, sosial, økonomi), ikke bare overfor stoffbrukerne selv, men også til andre sosiale grupper (Rhodes og Hedrich 2010). For å adressere problemene knyttet til åpne russcener mener flere forskere at samarbeidet mellom hjelpe- og kontrollapparatet i økende grad må resultere i en skadereducerende tilnærming, samtidig som kvaliteten på og tilgangen til rusbehandling bør bli bedre (Kerr, Small og Wood 2005; Stevens 2013; Wall, Gjersing og Clausen 2011). *Stedets* betydning for skadereduksjon trekkes videre frem som særlig relevant når det gjelder åpne russcener, ettersom ulike steder kan ha ulikt potensial – ulik *risiko* – for å redusere eller produsere skade, både for brukerne men også for de videre omgivelsene (Rhodes 2002: 88).

Dette innebærer strategier som gjør skadene av politiets handlemåter overfor aktører på russcenen minst mulig (Stevens 2013), men som samtidig ivaretar hensynet til befolkningen og nærmiljøet. Politiet er en del av de åpne russcenenes *risikomiljø* (risk environment) ved at deres handlemåter påvirker forhold som avgjør mengden av rusrelaterte skader på både brukere, nærmiljø og samfunn.

Et videre viktig poeng som gjøres er at inklusjon av skadereduserende tiltak i politiets virksomhet ikke bare fremmer stoffbrukeres helse, men at det også kan øke befolkningens tillit og oppfatning av politiets *legitimitet* (Stevens 2013). Borgernes vurderinger av legitimiteten til politiet formes i de konkrete møtene og samhandlingen med politiets representanter ute på gatene (Tyler 2006). Betjenter besitter en betydelig formell makt og kan rettmessig benytte fysisk makt. Samtidig er det skjønnsmessige spillerommet til de ansatte på «bakkeplan» betydelig. Ifølge Holmberg må oppsøkende politiarbeid være basert på en viss form for diskriminering fordi betjentene må bruke sosial informasjon av typologisk art som påkledning, rustilstand, oppførsel og omgivelsene rundt for å kunne gjøre en treffsikker politikontroll (Holmberg 1999: 169). Spørsmålet er om den gatenære patruljeringen vil kunne skape bedre betingelser for en mer treffsikker, hensynsfull og skånsom maktutøvelse utviklet i tettere relasjon til brukere og nærmiljø. Det er på gata politiets ordensoppretholdende skjønnsbruk blir av stor betydning: I arbeidshverdagen, og ofte på sparket og i påsyn av andre, må de vurdere når, hvorvidt og hvordan regler skal håndheves. I dette skjønnsarbeidet er det en rekke hensyn som skal tas: ro og orden på gata, likebehandling, individuell behandling og konsistente avgjørelser med mer. For at denne innsatsen skal gjøres effektivt og hensynsfullt er politiet ikke bare avhengig av mulighet for tvang, men også bruk av *dialog*. Et sentralt poeng i nyere forskning er den sterke forbindelsen mellom beslutningsprosesser og legitimitet. *Fremgangsmåten* til representanter for strafferettsapparatet er en viktigere faktor enn utfallet av sakene når borgere vurderer legitimiteten til strafferettsinstitusjoner som politi og domstoler (Tyler 2006), selv når tvang og straff er resultatet. Framgangsmåter som oppleves som proseduralt rettfærdige vil øke borgeres vurdering av legitimiteten til myndighetene og dermed øke den normative villigheten til å følge lover og regler. Politiet er avhengig av legitimitet for å kunne håndheve sitt samfunnsmandat effektivt. Det vide skjønnsselementet i profesjonsutøvelsen kan samtidig skape en vilkårlighet og variasjon som utgjør et betydelig normativt problem (Mjåland og Lundeberg 2016). Intervensjoner som ikke blir betraktet som legitime vil kunne øke konflikten mellom politi og borgere, og vil også kunne redusere befolkningens vilje til å gi nødvendig informasjon og øke motstanden mot politiets handlemåter.

I det følgende skal vi undersøke hva som har kjennetegnet politiets plassspesifikke innsats ved de tre største åpne russcenene som har preget Bergen de siste årene, og hvordan denne har utviklet seg og variert over tid. Et viktig tema er hva som preger patruljeringssinnsatsen, og om denne har skapt nye roller og virkemidler i det kriminalitetsbekjempende arbeidet. Vi vil drøfte de skadereduserende resultatene av deres tiltak og hvordan politiet har bidratt til inklusjons- og eksklusjonsmekanismer på gata. Straffehybridiseringsbegrepet utvikles i et forsøk på å beskrive en sammenfletning av disiplin og grensekontroll (kontroll og hjelp) som i en periode preget praksisene på gata, og for å forstå den opplevelse av rettsløshet, forvirring, frustrasjon, og usikkerhet som dette medførte for brukerne. Utviklingen av de nye politifaglige strategiene vil gjennomgående bli diskutert i et rettssikkerhets- og legitimitetsperspektiv. Den videre fremstilling av vår analyse av utviklingen i de åpne rusmiljøene vil ha et kronologisk utgangspunkt der vi først diskuterer politiets rolle i Nygårdsparken, før vi følger den videre forflytningen slik denne har gjort seg gjeldende i Vågsbunnen og tunnelen.

3.3 Politiets innsats i Nygårdsparken 1980-2014: reaktivt og aksjonsrettet

Nygårdsparken har i nesten 50 år vært en åpen russcene som politiet har forholdt seg til på ulike måter. Polititjenestemennene vi intervjuet plasserer politiets innsats i en forståelse av en gradvis negativ utvikling av det åpne rusmiljøet siden 1960-tallet. Fremstillingen av det politifaglige arbeidet og utviklingen bærer preg av hvilke stoffer som har dominert markedet til ulike tider, størrelsen på markedet, omfanget av vold, kjennetegn ved selgere og brukere, og i den senere tid særlig migranternes rolle.

I følge politiet var det i starten hasj som var det dominerende rusmidlet i Nygårdsparken, men fra 1980-tallet av ble de tyngre stoffene, som amfetamin og heroin, mer utbredt (Ørn 2011). På 2000-tallet oppfattes problemene i rusmiljøet som særlig knyttet til blandingsmisbruk og illegal omsetning av LAR-medisin. Økt antall brukere og hardere stoffer gjorde at politiinnsatsen mot det illegale rusmiljøet ble intensivert, spesielt på slutten av 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet. Innsatsen var i stor grad rettet mot «forbudslinjen» og nulltoleranse (Ørn 2011). Det oppstod en kortvarig forflyttingseffekt mot Byparken og mer sentrale deler av Bergen sentrum som ble vurdert som uheldig. I årene etter den intensiverte politiinnsatsen forelå det et uuttalt samarbeid og kompromiss med de tyngste brukerne; en sameksistensperiode der innsatsen ble rettet mot å sørge for at miljøet ble mest mulig geografisk konsentrert. Politiets innsatser overfor brukerne bar preg av å være symbolhandlinger for å demonstrere makt og opprettholde «autoritetsrespekten» (ibid.). I praksis innebar dette at aktørene i den åpne russcenen fikk et handlingsrom innenfor et bestemt geografisk område, med krav om utvisning av tilstrekkelig respekt for politiet, og med vilkår om å opptre mest mulig usynlig og til minst mulig sjenanse for befolkningen ellers. Dette kompromisset, slik det gjengis av både brukere og andre berørte, ble gradvis utfordret av et eskalerende rusmiljø preget av mer blandingsmisbruk med mer psykoaktive substanser med introduksjon av hardere stoffer og et mer velorganisert og kynisk rusmarked drevet av utenlandske selgere. Dette var en av grunnene til at politiet endret sin innsats og begynte å konfrontere miljøet med storstilte aksjoner der målet var flest mulige pågripelser. Innsatsen bestod i stor grad av avskrekkende og «reaktive» kontrolltiltak. Denne reaktive politivirksomheten, som innebar å sanksjonere og straffeforfølge kriminalitet som allerede var begått, står i kontrast til det proaktive perspektivet som rettes fremover, mot å forhindre at kriminelle handlinger i det hele tatt skjer. De siste årene før stengningen av parken har politiets innsats mot rusmiljøet vært tidsavgrensede uro-aksjoner. Dette har vært beskrevet som forsøk på å «rydde parken»:

Vi hadde jo noen aksjoner hver vår. Det var på en måte egentlig litt i forhold til å få studentene litt opp og gå. Og man så at man da hadde en mulighet til å uroe miljøet, og på en måte markere at her er dere egentlig litt på det offentliges premisser, dere eier ikke parken her. Og det var, det ryddet jo opp litt for å si det sånn, og det roet seg litt, men folk trekker jo tilbake igjen.

(Intervju, innsatsgruppedlem A, 2014)

Disse aksjonene kunne pågå over noen dager, men politiet har ikke hatt ressurser til å være til stede i det åpne rusmiljøet over lengre tid. Enkelte aksjoner medførte at opptil 100 personer ble tatt med til stasjonen og bøtelagt. Selv om mange ble tatt for besittelse og bruk av narkotika, endte dette sjelden med at det ble tatt ut tiltalte om grovere narkotikakriminalitet. I ettertid sier samtlige av de intervjuede politiansatte at denne reaktive straffetenkningen ikke har vært noen god metode. En viktig grunn til at dette ikke har fungert, er i følge disse

politideltagerne at det ikke har vært satset på samarbeid med andre instanser om oppfølgende hjelpetiltak i etterkant. Dermed ble den åpne russcenen gjenetablert bare kort tid etter at aksjonene var over:

Politiets innsats der oppe, det har jo vært stort sett aksjonsrettet, altså det har vært inn, gjøre noen tiltak der og da, og så trekke seg ut igjen. Det har ikke medført noe bedring på problemet i parken i det hele tatt, sånn som jeg ser det.

(Intervju, innsatsgruppedlem A, 2014)

Et konstant hinder for effektiv håndhevelse, men som forsterket seg med rusmiljøets vekst, har vært topografien i Nygårdsparken. Politiet opplevde at de hadde begrensede muligheter for å få oversikt over aktørene og hva de gjorde. Tett beplantning og trær gjorde at det var lett å holde seg skjult, gjemme narkotika og slippe unna på grunn av alle rømningsveiene. I Nygårdsparken var det:

... lett å grave depoter, sånn at du kunne sitte på en stol, eller en et eller annet, du kunne ha gravd ned ganske mye en halv meter eller meter ved siden av deg, og selv om vi kanskje fant depotet, så ble det vanskelig å knytte det til personen. Så de følte seg trygge. Trengte ikke å ha narkotikaen på seg, og de jobbet gjerne i grupper, da, sånn at de sendte ut en som avtalte salget, og så kom depotmannen, og gav stoffet, så det ga veldig mange utfordringer for politiet, da, både i form av at du kanskje fikk tatt stoffet, men det var vanskelig å ta rett mann med stoffet, da. Også var det mange.

(Gruppeintervju, innsatsgruppedlem D, 2016)

Mens de topografiske utfordringene har vært konstante, sier politiet at miljøet særlig i de siste fem årene før Nygårdsparken stengte var i sterk endring. Nygårdsparken ble i økende grad opplevd som et utrygt sted. Politiets reaksjonsmåter ble i stadig større grad *hendelsesstyrt* basert på stadige meldinger fra nabolag og forbipasserende om voldsepisoder, og det var hyppige væpnede utrykninger:

Det gikk fra å være et litt lukket miljø som var ganske inkluderende på de aktørene som var der, da. Til å bli mye konflikter og mye... mye styr. Mye oppdrag for politiet som gikk både på ordensbiten og på rene narkotikafaglige problemstillingene, altså salg og kjøp, bruk. Men også mye interne konflikter så vi i stadig større grad.

(Intervju, Innsatsgruppeleder, 2014)

Polititjenestemennene vi intervjuet hevder at parken utviklet seg til å bli den desidert verste russcenen vi har hatt, fordi den var blitt en stor, uoversiktlig og velorganisert rekrutteringsarena for bruk av tyngre stoffer, preget av voldelige oppgjør og økt narkotikarelatert kriminalitet. Flertallet av forskningsdeltakerne i undersøkelsen vår – både brukere, polititjenestemenn og ansatte i hjelpeapparatet – la vekt på at det særlig var det økte innslaget av utenlandske selgere som førte til forverringen av rusmiljøet. Fra og med 2011 beskriver politiet at tilstedeværelsen av utenlandske selgere ble betydelig:

Det var definitivt den verste russcenen, synes jeg. På bakgrunn av et stort og uoversiktlig miljø og veldig mange forskjellige fraksjoner, du hadde det som ble kalt Afrikanerhøyden, og mye nord-afrikanere, de spredde seg litt etter hvert. Du hadde nigerianere til tider, både inne i parken, og i stor grad utenfor parken, du hadde rumenere, og du hadde andre øst-europeere, og alle disse ble egne grupperinger, og så hadde vi i tillegg alle disse norske, både brukerne og selgerne. Det var ekstremt mye der, spesielt når politiet ikke var der, det var mye kniver og sabler, og mye forskjellig.

(Gruppeintervju, innsatsgruppedlem D, 2016)

De utenlandske deltagerne i miljøet ble karakterisert som mer profesjonelle, aggressive og voldelige enn de norske. Til en viss grad etableres det et skille mellom de farlige, umoralske, kyniske, utenlandske selgerne som ikke selv bruker narkotika, som skaper uorden, og som utnytter de norske slitne, sterkt rusavhengige, syke og hjelpetrengende kjøperne (se også Snertingdal 2010). Innsatslederen i politiet beskriver hvordan de utenlandske selgerne endret forholdene i Nygårdsparken slik:

Der startet det egentlig et litt sånn skille. I forhold til både kynisme og egentlig litt i forhold til sammensetningen der oppe. Altså stort sett tidligere så var det de norske rusmisbrukerne, sprøytenarkomane primært da, som var der, men så kom jo disse utenlandske til som tilsynelatende ikke hadde et rusproblem, men de hadde på en måte profitttanke med å oppsøke det miljøet. Og det gav seg vel egentlig et utslag i at det ble mye mer kynisme, vold, trusler, du hadde jo masse ordensforstyrrelser og trusler og vold, bruk av kniv eller trussel om bruk av kniv i en god periode, husker jeg. Husker faktisk én uke var veldig spesiell, da hadde vi fire knivoppdrag der oppe. Og det var veldig ofte involvert med nordmenn som da var sinte på utlendingene eller at det var fraksjoner innenfor det utenlandske miljøet som da på en måte knivet litt om å på en måte ha monopol på å være der.

(Intervju, Innsatsgruppeleder, 2014)

De utenlandske selgerne førte ikke bare til at det ble flere konflikter, men også til en betydelig profesjonalisering av markedet som økte rekrutteringen. En av polititjenestemennene la vekt på at utlendingene var:

... ekstremt aggressive i sine salgsfremstøt. Tilbydde alt fra mødre med barnevogn til pensjonister stoff. Alt som gikk igjennom parken var for dem en potensiell kunde. Og den utviklingen der, den medførte blant annet konflikter også innad i det utenlandske miljøet. De kranglet om salgsområder og holdt på å si herredømmet i parken. Og det førte også til mange konflikter mellom utlendingene og nordmennene. Og det gikk jo selvfølgelig på skyld og gjeld og misfornøydhet i forhold til salg og kjøp der oppe.

(Intervju, innsatsgruppedlem A, 2014)

Situasjonen ble etter hvert opplevd som uholdbar. Økt kriminalitet i nabolaget, mer vold, et voksende rusmiljø, stadige avisoppslag og sterkt press fra beboere var viktige bakgrunnsforhold for å forstå hvorfor Nygårdsparken ble stengt. Samtidig trappet politiet opp innsatsen og opprettet en helt ny strategi som skulle få omfattende konsekvenser for utviklingen av rusmiljøet.

Foto: Andreas R. Graven, Uni Research, 2014

3.4 Innsatsgruppen i Vågsbunnen 2014–2015: Patruljering og proaktivt arbeid

Ved innsatsgruppens opprettelse i 2014 var hensikten å forandre politiets tradisjonelle og ofte reaktive arbeidsform. En spesialpatrulje på 11 personer fikk i oppdrag å patruljere sentrumsområder av Bergen for å hindre at nye russcener blomstret opp og å hindre nyrekruttering til miljøet. I den første perioden etter at innsatsgruppen ble opprettet var det en økt vekt på det proaktive arbeidet ved at politiet var daglig mer eller mindre permanent og uniformert synlig til stede i Vågsbunnen med gule vester, et område av byen der rusmiljøet allerede var etablert før stengningen, men som var i sterk vekst og ble et hovedfokus for patruljen helt fram til sommeren 2015. Fra starten var det to lag som gikk på skift i patruljer på 3 personer, fra våren 2015 ble innsatsen økt til tre lag som dekket hele døgnet.

Omleggingen skulle skje fra et reaktivt til et mer proaktivt arbeid, fra hendelsesstyrt til problemorientert arbeid, til større funksjonsdeling, spesialisering og en prioritering av plassorientert virksomhet som sikret ro og orden på gateplan. I det problemorienterte politiarbeidet, som innsatsgruppens arbeid i stor grad kan karakteriseres som, er et viktig formål å inkludere og engasjere relevante instanser utenfor politiet i arbeidet med de ulike problemområdene (Hope, Larsson og Thomassen 2007: 60). Sentralt i strategien til innsatsgruppen var dermed synlig tilstedeværelse av politi i de mest belastede lokalområdene med mål om å være tilgjengelige og i kontakt med publikum for å utvikle lokalkunnskap av betydning for forebyggende kriminalitetsbekjempelse og for å skape en trygghetsfølelse.

Foto: Johann August

Politiarbeidet rettet seg dermed i stor grad mot publikums *oppfattelse* av kriminalitet, uorden og utrygghet, og ikke bare *faktisk* kriminalitet. Den negative signaleffekten som de åpne russcenene gir om lovløse tilstander sto også sentralt da politiet ønsket å forebygge at unge mennesker ble rekruttert til de åpne russcenene. Politiets trygghetsskapende rolle ble imidlertid satt under press som følge av oppblomstringen av rusmiljøene i Vågsbunnen etter stengningen av Nygårdsparken. Det var tendenser til det vi kan kalle en *moralsk panikk* over forflytningseffekten, som ble forsterket av en massiv mediedekning. Det oppsto ikke bare en frykt for en reetablering av russcenene i sentrum av Bergen, men for at et synlig forfall i et område signaliserte at få eller ingen hadde kontroll eller tok ansvar, og at problemet dermed ville bli spredt til større områder av sentrum. Ifølge sosiologen Stanley Cohen (2002) utvikles en «moralsk panikk» når en gruppe blir opplevd som en trussel mot samfunnets moralske orden og verdier, og det oppstår et krav om at noe må bli gjort umiddelbart. Selv om antallet brukere i Vågsbunnen-området var færre enn i Nygårdsparken – i følge Utekontaktens kartlegging våren 2015 var det i gjennomsnitt 27 personer i den åpne russcenen i Vågsbunnen per observasjonsøkt (Utekontakten 2015: 18) – befestet en oppfatning seg om at situasjonen var «ute av kontroll» på grunn av en større synlighet av uønskede personer som kunne gjøre byen stor skade hvis ikke det ble gjort noe. En av polititjenestemennene vi intervjuet sa det slik: «rusmisbrukerene ble mye mer synlige for folk, og det ble et større problem for folk generelt» (gruppeintervju, innsatsgruppemedlem A, 2016). Denne synligheten hang også sammen med en større overvåkningsmentalitet blant folk, ved at både kommunen og politiet kalte på befolkningens ekstra oppmerksomhet og oppfordret alle til å se mer nøye rundt seg og varsle umiddelbart hvis de så noe utenom det vanlige. Større vaksomhet og varslingsømfindtlighet førte til at politiet og kommunen fikk både mer informasjon og klager. Vågsbunnen ble et «klagested» (Politiet beskriver områder av byen der de ofte får henvendelser om kriminalitet og uorden for «klagesteder»). Sterke pressgrupper kan ha betydning for hva som blir definert som et offentlig problem og det som politiet kaller et «klagested», noe som gjør at utviklingen på bestemte steder av byen har blitt gjenstand for mer bekymring enn andre. Patruljeringen gjorde at politiet ble tilgjengelig og godt kjent med butikkeierne, beboere og ansvarlige for noen av hjelpe- og lavterskeltilbudene i området (dette gjaldt særlig for «Møtestedet», et værested drevet av Kirkens Bymisjon i Hollendergaten). De

fikk et direktenummer til innsatssjefen og slapp å gå via sentralbordet på politihuset. Innsatslederen gav så direkte tilbakemelding til mannskapene sine som ofte foretok seg noe umiddelbart. En av innsatsgruppens medlemmer vektlegger betydningen av det tette samarbeidet med lokalbefolkningen:

Politibetjent: I tillegg, så har vi et veldig samarbeid med næringsliv, folk som bor der, og hvis det er noe, så blir vi oppringt med en gang, og da svarer vi de at vi reiser ned der, og tar tak i det med en gang. Det har fungert veldig bra.

Forsker: Det har fungert, den der «hotlinen» inn?

Politibetjent: Ja, ja, så alle de som bor der, de har direktenummer inn til oss, de slipper å ringe via 02 800, altså de kan ringe til oss, snakke med oss.

(Gruppeintervju, innsatsgruppemedlem A, 2016)

Sterke næringslivsaktører og beboere etablerte i perioden tett kontakt med politiet. Tilstedeværelsen, gateopptreden og dialogen skapte etter hvert tillit. At patruljen var der daglig, at det var lett å oppnå direkte kontakt, og at politihuset bare lå to kvartal unna Vågsbunnen og dermed både var i en synlig og tilgjengelig nærhet, har også hatt betydning for den store oppmerksomheten befolkningen og bevegelsene i dette området fikk. Lederen for innsatsgruppen mener at særlig den symbolske effekten av synligheten har ført til en større opplevelse av samfunnstrygghet og kriminalitetsbekjempelse:

Men det som vi gjør nå, det er at vi fysisk er til stede i langt større grad enn tidligere. Og det har helt klart virkning. Det setter demper, det gjør at ting blir mye vanskeligere for de som ønsker for eksempel å selge stoffet sitt. Og det skaper igjen ringvirkninger om at ting blir lettere for både publikum og de som er aktører på scenen. Det blir ikke så mye konflikter, det blir ikke så mye bråk og styr. På russscenen, så hadde politiet valgt en annen strategi fra begynnelsen av i parken, så tror jeg ikke det hadde gått som det gikk. Det hadde ikke blitt så gale der oppe som det ble. For det ble jo så gale at til slutt så måtte det gjøres noe.

(Intervju, Innsatsgruppeleder, 2014)

Innsatslederen fremhever at den hendelsesstyrte og reaktive handlemåten var en av grunnene til at man hadde mislyktes med å bekjempe problemene i Nygårdsparken. Innsatsgruppens medlemmer gjør samtidig et poeng ut fra erfaringene gjort på bakkeplan, det at Vågsbunnen har helt andre betingelser for patruljering og å drive politiarbeid enn Nygårdsparken. De topografiske forutsetningene i Vågsbunnen gjør det både tryggere, mer oversiktlig og gir rom for sosialt tettere kontroll:

Vågsbunnen ligger jo i sentrum, mange små smug, det var jo stort sett i Hollendergata, og utenfor korskirken bak Magdalen de holdt seg. Det er likevel et ganske stort område, med sivile folk i nærheten, næringslivet. Og, altså, stort sett muligheter til å trekke seg unna hvis det skulle skje ting, og den biten der. Så jeg følte meg ganske trygg i omgivelsene. Greit nok, det kunne være 30 stykk inne i selve gata, og da må du passe litt på hvor du posisjonerer deg, du står selvfølgelig ikke midt inne i hele mølja, det kan bli litt trangt, i forhold til gaten, og alt sånn. Men jeg følte meg relativt trygg der nede. Du kunne fint gå ned sammen der med én annen, også selv om det var 30 stykker der

nede, vi er en forebyggende virksomhet. Det går nok også litt på hvilken type russcene det var. For det var jo lite ordensforstyrrelser, det var ikke mye slossing, eller den biten der.

(Gruppeintervju, innsatsgruppemedlem C, 2016)

Proaktivt arbeid som uniformert patruljering i belastede områder kan ha en umiddelbar disiplinerende funksjon ved en økt tilgjengelighet og lavere terskel for å anmelde hendelser (se kapittel 6 for en nærmere diskusjon av politiets rolle for trygghet). Økt politinærvær kan gjøre at vold i større grad unngås eller brukes med mer varsomhet fordi det kan tiltrekke seg uønsket oppmerksomhet fra politiet og befolkningen, og tvinger selgerne til å operere mer forsiktig og mindre lønnsomt (Jacques 2009; Jacques & Wright 2011). Uniformert politi har ikke bare hatt en kriminalitetsforebyggende funksjon, men politiets synlige opptreden har også hatt en viktig rolle for deres omdømme i offentligheten og det nærliggende nabolag. Synligheten i seg selv har en symbolsk funksjon ved at den gir en følelse av at den uorden som rusmiljøet representerer i bybildet er under kontroll og at problemet blir tatt på alvor, uten at det nødvendigvis fører til at det blir løst. Patruljeringen må betraktes som en slags performance som bidrar til å sikre politiet legitimert fra publikum. Politiet er samtidig også avhengige av tillit fra en annen målgruppe for patruljeringen, de som er gjenstand for kontrollen, stoffbrukerne selv. Imidlertid er det andre virkemidler i reguleringen av det offentlige rom som har skapt mye diskusjon og som av brukerne har blitt opplevd som urimelige og som et betydelig inngrep i deres privatliv og bevegelsesfrihet. Hvem som har mulighet til å befinne seg hvor til hvilke tider kan fortelle noe viktig om forholdet mellom de med og de uten makt. Hva skjer når politiet griper inn og bestemmer hvor stoffbrukere ikke kan være?

3.4.1 Virkemidler i regulering av det offentlige rom

Stoffbrukere overskrider det som anses som grenser for akseptable handlinger i det offentlige rom (Cresswell 1996). Samtidig oppleves disse grensene som varierende fordi plasser reguleres og overåkes på ulike måter. Det finnes en rekke reguleringer som på visse steder er strengere og blir håndhevet i større grad enn andre, og som dermed gjør den opplevde frihetsgraden stedsrelativ. Det er viktig å få kjennskap til berørte menneskers opplevelse av inklusjons- og eksklusjonsprosesser knyttet til plassidentifisering og regulering. Ved å undersøke hvordan plasser *skjer*, hvordan plasser blir skapt, forhandlet om og kontrollert, ønsker vi å belyse de sammenhengene, premisene, idealene og kompromissene som gjør at konkrete plasser blir brukt og tolket på spesifikke måter. Plasser har ofte blitt tolket etter hva de står for heller enn hva de blir brukt som. Plasser er relasjonelt skapt og endres gjennom sosiale prosesser fra dem som tar plassen i bruk (Cresswell 2004:53). Lovgivning og håndheving som kan bidra til å innskrenke muligheter til stoffbrukeres bruk av steder har i denne sammenheng stor betydning (Nafstad 2012). Bruk av av det offentlige rom reguleres av offentlig ordensbestemmelse i straffelovens § 350 og politilovens § 7, i Legemiddelovens § 24 og straffelovens § 231 som omhandler det som gjerne kalles «lettere narkotikalovbrudd» eller 1. leddssaker. Straffelovens § 350 handler om forbud mot forstyrrelse av den alminnelige fred og orden ved slagsmål, støy eller annen utilbørlig adferd. Legemiddelovens § 24 om kjøp, bruk og besittelse av narkotika og straffelovens § 231 om tilvirkning, innføring, utføring, erverving, oppbevaring, sending eller overdragelse av narkotika, er hyppig brukt for å fjerne mennesker som bruker narkotika fra det offentlige rom. I Bergen har innsatsgruppen brukt særlig to reaksjonsmåter i stort omfang, som også har til hensikt å virke forebyggende; *bortvisning* og *bøtelegging*. Vi vil først gjennomgå lovgrunnlaget og

prosedyrene i bortvisningssaker, før vi diskuterer hva som kjennetegner politiets praksis og skjønnsutøvelsen på gateplan. Deretter vil vi diskutere bøteleggingen. Fremstillingen i første del vil være preget av hvordan politiet selv fremstiller og vurderer sitt arbeid, mens vi i diskusjonen trekker frem brukernes erfaringer.

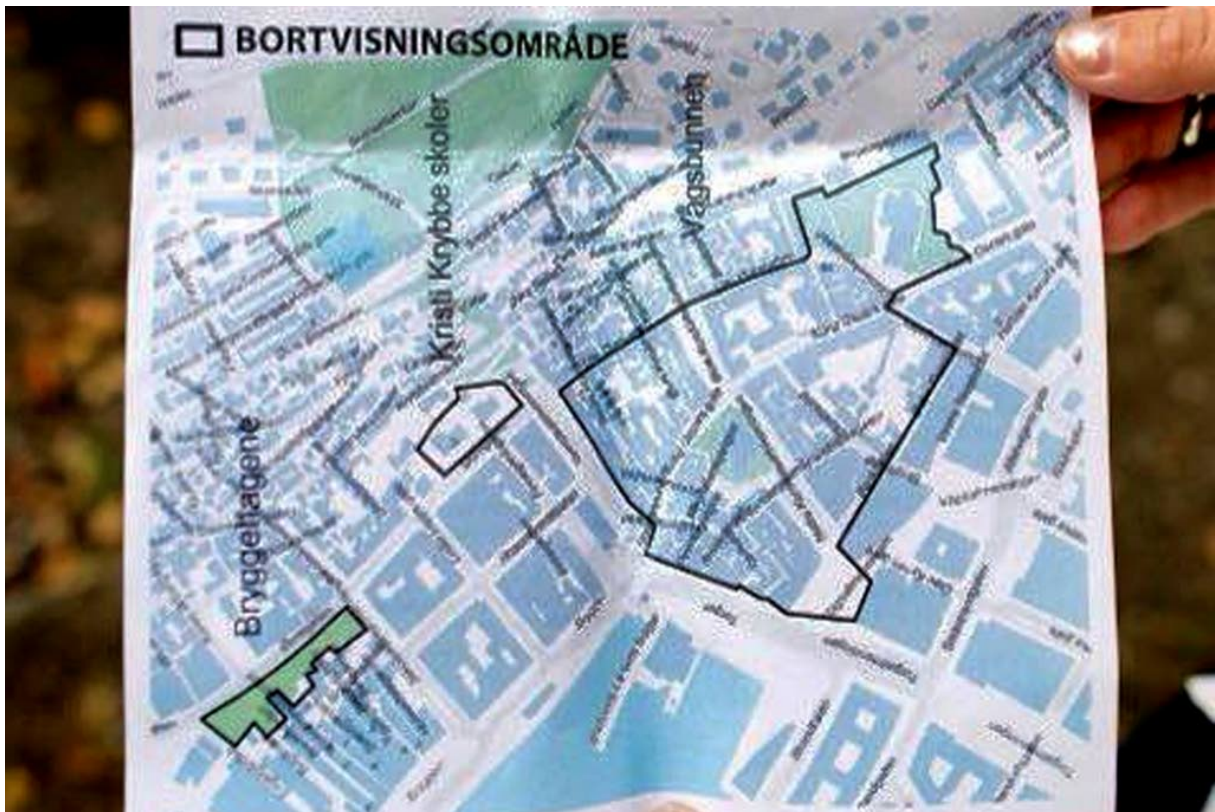
3.4.2. Bortvisningene: Lovgrunnlag, saksgang og omfang

Det tiltaket som har vært mest omdiskutert, og den reaksjonsmåten som har vakt sterkest reaksjon hos brukerne i Vågsbunnen, er *bortvisning* med hjemmel i politilovens § 7. Politiet i Bergen har brukt bortvisning i bekjempelsen av åpne russcener tidligere, men det har aldri tidligere vært brukt i et så stort omfang som i året etter parken stengte. I motsetning til forelegg og anmeldelse er bortvisning et muntlig pålegg om oppholdsforbud, og ikke et strafferettslig tiltak. Politilovens § 7 nr. 1 sier at politiet kan gripe inn for å stanse forstyrrelser av den offentlige ro og orden eller når omstendighetene gir frykt for slike forstyrrelser. Punkt nr. 3 som har vært den mest brukte, sier at politiet kan gripe inn for å avverge eller stanse lovbrudd. Politiloven § 7 er politiets hjemmel til å håndheve den offentlige ro og orden. Dette er en av politiets mange lovfestede oppgaver og en sentral del av politiets yrkesutøvelse. Paragrafen er ikke spesielt utformet med henblikk på stoffbrukere. Bruken av § 7 har vært omfattende og forståelsen av lovhjemmelen og praktiseringen av den er av stor betydning for politiets arbeid.

Politilovens § 7

Etter politiloven § 7 første ledd nr. 1 kan politiet gripe inn «... for å stanse forstyrrelse av den offentlige ro og orden eller når omstendighetene gir grunn til frykt for slike forstyrrelser.» Dette innebærer at politiet kan gripe inn både *reaktivt* for å stanse en pågående ordensforstyrrelse og *preventivt* for å hindre forestående forstyrrelser. Når man arbeider reaktivt vil opptakten til politiets inngripen gjerne være at patruljen selv oppdager et pågående eller utført lovbrudd, eller at publikum ringer inn og ber om politiets bistand. Terskelen for «forstyrrelse» kan være situasjonsbestemt. Politiet må foreta en selvstendig vurdering av om den antatt krenkende atferden er å anse som forstyrrelse av den offentlige ro og orden. Betjentene må gjøre en samlet situasjonsvurdering i det konkrete tilfellet om det er mest hensiktsmessig å gripe inn eller ikke. De tradisjonelle ordensforstyrrelsene knytter seg likevel gjerne til det som blir definert som ulike former for uakseptabel personatferd som for eksempel slagsmål, bråk, forsøpling og annen «sjenerende» opptreden i ord eller handling. Det fremkommer av politiloven § 7 første ledd nr. 3 at politiet også kan gripe inn «for å avverge eller stanse lovbrudd». Med lovbrudd menes det i denne sammenhengen at det må «foreligge en reell og nærliggende fare for at et lovbrudd kan skje.» Politiet kan også «forby opphold i bestemte områder». Inngrepet «bortvise» innebærer at en allerede tilstedeværende person nektes adgang til stedet og vises bort. Bortvisningsvedtaket fattes på stedet.

Innsatsgruppens praktisering av bortvisning har variert, men alle som har mottatt et bortvisningsvedtak i de åpne russcenene i Bergen sentrum har fått et kart som illustrer hvilket område av byen bortvisningen gjelder. Bortvisningen gjelder særlig for to soner av byen; vedtaket kan enten omfatte sone Nygård eller sone Vågsbunnen.

En bruker viser bortvisningskartet på gata, juni 2015.

De to sonene er opprettet på bakgrunn av at det i disse områdene har foregått mye narkotikarelatert virksomhet. Sonene omfatter det politiet kaller for «klagesteder» eller problemområder av byen der det er registrert flest anmeldelser og der det er gjort flest straffedømte handlinger (såkalte «hot spots» som defineres ut fra kriminalitetsintensitet). Legitimiteten til å opptre mer inngripende overfor borgere som befinner seg i disse områdene er bekjempelse av kriminalitetsproblemer og å hindre rekruttering til illegal rusbruk. For at domstolen skal akseptere denne «unntakstilstanden» må politijuristene ha belegg for at det erfaringsmessig er mye narkotikarelatert kriminalitet og problemer i disse sonene. Begrunnelsene for enhver bortvisning skal bli loggført slik at politiet har et dokumentert grunnlag for hvorfor dette er gjort. Dersom bortvisningsvedtak er gitt og politiet påtreffer vedkommende innenfor den angitte forbudssonen i løpet av de 24 påfølgende timene, så skal vedkommende anmeldes etter straffeprosessloven § 223. I de tilfellene der politiet påtreffer personer som har brutt pålegget om bortvisning anmelder de disse til påtalemyndigheten. Dersom dette skjer må politiet også oppgi informasjon om hvorfor vedkommende er bortvist.

Bortvisning kan rettes mot enkeltpersoner, men kan også omfatte alle individer som det på et gitt område vil være formålstjenlig å holde unna for å stanse/forebygge ordensforstyrrelser. I Vågsbunnen har bortvisning i stor grad vært benyttet mot enkeltpersoner, men bortvisning av grupper har forekommet og ble i perioder mye brukt. Et bortvisningsvedtak angir tidsrom for bortvisningen, navn på den bortviste og eventuelle unntak fra forbudet om opphold. Dersom for eksempel personen bruker lavterskeltilbudene som befinner seg innenfor bortvisningssonen til måltider, blir dette normalt godtatt av politiet, og skrevet på vedtaket i det konkrete tilfellet. Som vi skal diskutere senere har imidlertid mange brukere en annen opplevelse av håndhevingen av dette unntaket. Bortvisningsvedtaket som brukerne fikk tildelt på stedet ser slik ut:

Bilde av et vedtak en bruker viste oss der det står spesifisert tidsrom for oppholdsforbudet, og at denne personen har fått tillatelse til å gå innenfor bortvisningsområdet til Halvardsstuen på et bestemt klokkeslett.

I følge politiet, og våre egne observasjoner, går de fleste personene som er bortvist frivillig fra stedet ganske umiddelbart etter at de har mottatt vedtaket. Bortvisning og avvisning innebærer i utgangspunktet ikke noen form for fysisk makt, men dersom personen nekter å forholde seg til forbudet om opphold må en bruke tiltaket «fjerne» (se også § 8 nr. 2). Med «fjerning» menes en forflytning av en person fra et sted til et annet ved bruk av fysisk makt.

Svært mange av de som har oppholdt seg i de åpne russcenene har opplevd å bli bortvist. I spørreundersøkelsen vår oppgav halvparten av brukerne at de hadde blitt bortvist minst en gang i perioden etter parken stengte, i gjennomsnitt hadde de blitt bortvist 1,3 ganger. Mens det er store kjønnsforskjeller i brukernes kontakt med politi og straffetiltakskjeden generelt, gjelder dette i langt mindre grad for bortvisning der 54 % av mennene og 41 % av kvinnene rapporterte at de hadde opplevd dette i perioden etter parken ble stengt. Undersøkelsen vår viser at de fleste bortvisninger blir gitt i det politiet kaller «sone Vågsbunnen». Politiets statistikk viser imidlertid også at det har vært store variasjoner i bruk av bortvisning i årene 2014–2016:

Antall bortvisninger		
2014	2015	2016
659	1318	325

Tabell 3.1: Antall bortvisninger foretatt av innsatsgruppen mot åpne russcener i Bergen fra 25. august 2014 – 17. november 2016. Kilde: Innsatsgruppens statistikk – oppdaterte tall per 17. november 2016.

Ut fra politiets tall var antallet bortvisninger i Bergen i det knappe halvåret etter parken stengte fra perioden august til desember 2014 totalt 659. I 2015 ble 87 % av samtlige bortvisninger i Bergen (1143 av 1318) gitt i området som kalles «Vågsbunnen» og kun 107 i området rundt Nygårdsparken (sone Nygård). Statistikken viser at bortvisning ble brukt i stigende grad i løpet av våren 2015, med et høyest antall i juni på 240 vedtak. Som vi skal se senere samsvarer dette med politiets endrede strategi forsommeren 2015. Mens det ble gitt 861 bortvisninger det første halvåret av 2015, sank dette til 282 saker i siste halvdel og bare 5 i desember. I 2016 har denne reaksjonsformen blitt brukt drastisk mindre og er nå redusert til i gjennomsnitt et titalls personer per måned. Bortvisninger rundt Straxhuset har i hele perioden blitt gitt svært sjeldent, men har steget noe i 2016. Årsaken til disse variasjonene er sammensatt og kan ikke bare forklares ut fra reelle endringer i omfang av ro og ordensproblemer i de ulike åpne ruscenene. Som vi skal komme tilbake til senere har både bemanningsressurser, organisering og en steds- og situasjonsbestemt regulering, og ulik terskel for bruk av skjønn i ulike områder, hatt stor betydning. Hva sier så politiet om hvilke situasjoner bortvisning vanligvis blir brukt og hvilke begrunnelser som ofte blir brukt i praksis?

Plata-aksjonen og forflytningseffekten

En forløper og inspirasjon til politiets innsats mot åpne russcener i Bergen er den såkalte «plata-aksjonen» som startet i Oslo i 2004 (se Olsen og Skretting 2006, Nafstad 2012). Dette var første gang politiet i Norge så systematisk og med så stort omfang brukte bortvisning og bøtelegging for å bekjempe åpne russcener. Utgangspunktet for aksjonen var at Oslo siden midten av 1960-tallet har hatt et omfattende problem med et etablert narkotikamiljø i sentrum med både åpenlys bruk og omsetning av illegale stoffer. Det hadde beveget seg fra Slottsparken ned mot Egertorget, videre nedover Karl Johan ved Domkirken og ulike plasser rundt Oslo S, før det fikk etablert seg et mer varig oppholdssted ved Christian Fredriks plass, også kalt «Plata» (se Sandås 2016 for en grafisk og historisk fremstilling). Bøter og fengsling viste seg å ikke være tilstrekkelig i bekjempelsen av miljøet på «Plata», delvis fordi den individual-preventive effekten av straff er liten overfor marginaliserte stoffbrukere med få ressurser og lang kriminell historie. Politiet forsøkte derfor å fjerne og splitte miljøet på andre måter, blant annet ved hjelp av bortvisning. Sommeren 2004 aksjonerte politiet igjen mot miljøet, og bortviste personer som var åpenbart ruset eller som var mistenkt for salg og kjøp. I denne «Plata-aksjonen» ble politilovens § 7 brukt til å fatte 2042 bortvisningsvedtak (Olsen og Skretting 2006: 69). Brukerne reagerte sterkt på bortvisningene som ble opplevd som et alvorlig inngrep i deres bevegelsesfrihet, men aksjonen var et effektivt virkemiddel for å avvike den åpne russcenen i dette området av byen. Imidlertid førte denne aksjonen til en ny forflytning opp mot Skippergata og nedre Karl Johans gate (ibid.). Dette hadde en negativ innflytelse på næringsvirksomhet og miljøet for øvrig i området, og det ble registrert nye kriminelle og sosiale problemer knyttet til dette. En slik forflytning av problemet er en av bortvisningstiltakets latente virkninger. Bortvisning uten at andre tiltak tas i ikke bruk fører ikke nødvendigvis til en reduksjon av den åpne illegale rusøkonomien, men kan i verste fall føre til en forverring av stoffbrukernes livssituasjon og levekår. Etter at det såkalte «Sentrumsarbeidet» startet opp i Oslo sommeren 2011 har bortvisninger igjen vært et mye brukt virkemiddel for politiet, med den hensikt å løse opp rusmiljøet. Fra juli og ut året i 2011 bortviste politiet personer 5 719 ganger fra området rundt Oslo S (Nafstad 2012: 114). Det utgjør et gjennomsnitt på omtrent 212 bortvisninger i uka, eller 30 om dagen. 353 ganger ble den bortviste personen tatt for å komme tilbake til området personen var bortvist fra før bortvisningsperioden var over, og dermed bøtelagt. Litt over seks prosent av bortvisningene førte altså til bøter.

3.4.3 Skjønnsutøvelse på gata

Årsaken til bortvisning blir registrert av politiet, men i vår undersøkelsesperiode fantes det ikke data som kunne gi en systematisk oversikt over begrunnelsene. De skriftlige begrunnelsene som nedtegnes i politiets logger er også svært knappe, noe som gjør det vanskelig å vurdere det politifaglige skjønn og hva som har skjedd i det konkrete tilfellet. Imidlertid oppgir politiet etter en gjennomgang av bortvisningsakene at «mistanke bruk/salg/oppbevaring av narkotika»/ «mistanke befatning med narkotika» er mest brukt. Også «drikking på offentlig sted» «ordensforstyrrelse» samt «brudd på politiets pålegg» har ofte blitt brukt som bortvisningsgrunn. Et vedtak om bortvisning blir gitt av den enkelte patrulje på grunnlag av egne observasjoner eller ved hjelp av informasjon som følge av spaning. Innsatslederen gir eksempel på hva som kan kjennetegne det politifaglige skjønnet der bortvisning blir brukt forebyggende på grunn av «mistanke» om befatning med narkotika:

... det er ut ifra den strategien at når vi kan være tidlig inne og og bortvise fordi at vi ser at her er det tegn på at her har vi en selger. For eksempel, jeg skal bare ta et bilde: Vi ser en kar som går fra fra gruppe til gruppe, sant? Bort og så sier han noen ord og så går han til ny gruppe. Så sier han noe der og så går han til ny gruppe. Det er et bilde for oss. Denne personen her holder på med et eller annet, sant. Han er søkende i sin atferd. I veldig stor grad så er det en som er på jakt etter narkotika. Og så er det jo da det motsatte. Når folk trekker til visse personer, sant. Det er et annet tegn igjen. Hva er det for noe? Det er en selger. Så sånne små tegn er det som gjør at vi peker oss ut visse personer.

(Intervju, Innsatsleder, 2014)

Med bortvisning ønsker politiet å gripe inn så tidlig som mulig for å forhindre at straffbare narkotikarelaterte handlinger skjer. Samtidig unngår man å bruke straffesakssporet og forelegg. Denne reaksjonsmåten blir av politiet betraktet som en mer skadereduserende tilnærming fordi den er den mildeste inngripen og mest skånsomme for brukeren i forhold til alternativene. Manglende tro på bruk av strengere straffer overfor stoffbrukere ligger under som et uuttalt premiss. Samtidig har dette å gjøre med de praktiske vanskelighetene og kapasitetsproblemer knyttet til å måtte pågripe alle som er i en salgssituasjon:

Vi bortviser, vi prøver å gå tidlig inn i den gruppen der vi ser at her er det et salg på gang. Sant, så prøver vi å bortvise, istedenfor å opprette straffesak så prøver vi å bortvise alt. Og fordelene med det er at i den gruppen som har drevet kjøp/salg, vi prøver å bortvise alle sammen. Fordi at det er mye tyngre å begynne å opprette straffesaker her. Det som skjer da, det er at vi må ta dem med inn. Masse rapportskriving og vi har trukket oss ut av scenen. Vi har brukt tre timer arbeid på kanskje en eller to personer. Sant, istedenfor å være til stede og drive forebyggende mot 10–15 personer. Slik at strategien vår er å gripe inn så tidlig som mulig. Prøve å hanke ut selgerne, altså vi vet jo ofte hvem som selger stoff på bakgrunn av blant annet tips og mye magesfølelse. Altså, du ser på atferd hva som har foregått. Vi prøver å luke ut disse selgerne før de får foretatt salgene. Slik at vi slipper å opprette straffesaker på salg. For en straffesak på salg, den må gjennom rettssystemet. Vi kan ikke gi forelegg i den type saker. Da er det mye bedre å ta dem på for oppbevaring og besittelse av stoffet. Sant, da får vi tatt det der og da. Gitt et forelegg, ferdig med saken.

(Intervju, Innsatsleder, 2014)

Når potensielle selgere tas ut før salg er begått unngår politiet det ressurskrevende og mer belastende straffesaksprovet. Ved å bruke forenklet forelegg på stedet produseres samtidig flest mulig saker på kortest mulig tid. Strategien går ut på «å tenke kvantitet ute» fremfor «å gjøre veldig mye enkeltsaker inne». Som vi skal komme tilbake til har terskelen for bortvisning variert betydelig og involverer en stor grad av skjønn. Samtidig mener politibetjentene vi har intervjuet at terskelen for å bortvise generelt har vært høy. Loven åpner for langt mer omfattende bruk, men politiet sier at de har ønsket å opptre med forsiktighet av hensyn til de berørte i miljøet og i tråd med hva omgivelsene for øvrig synes er akseptabelt:

Politibetjent A: Så hvis vi hadde lagt terskelen enda lavere, altså bare bortvist ved at de på en måte oppholder seg på steder vi antar er på grunn av sånne rusrelaterte ting, så hadde vi fått mange flere bortvisninger. Da kunne vi jo snakket om 50 til 100 bortvisninger for dagen. I en periode i hvert fall.

Forsker: Men hvorfor har dere lagt dere på den terskelen da?

Politibetjent A: Altså det er jo ledelsen vår som bestemmer hvor vi skal legge oss. Jeg tror nok at vi ville fått mer motstand både i rusmiljøene og i befolkningen generelt hvis vi hadde begynt å bortvise bare fordi at folk stod på en gate og snakket sammen og vi mistenkte dem for å holde på med rusrelaterte ting. Da hadde de sikkert selvfølgelig sagt at det var bare en vennegjeng som møttes og de gjorde ikke noe sånt og så ville de løpt til juristene med en gang og så ville vi nok fått mer motstand, vi ville kunne få mer konfrontasjoner.

Forsker: Der og da?

Politibetjent A: Ja, mer fysiske konfrontasjoner gjerne.

(Gruppeintervju, innsatsgruppedlem A, 2016)

Politibetjentene snakker om sin myndighetsutøvelse på gateplan som styrt av en rekke eksterne forhold der ikke bare politiledelsen, men også aksepten fra media og publikum har stor betydning. Deres opptreden pågår i full offentlighet og vissheten om dette virker disiplinerende. Oppfatninger om at det skjer «uforstand» i tjenesten og unødig maktbruk kan føre til et «legitimitetsunderskudd» som fratrukker dem autoritet og kan føre til mye ubehag, motstand og protest i møte med miljøet i hverdagen og i verste fall vold. Myndighetsutøvelse som oppleves som illegitim gir økt sannsynlighet for motstand og opprør, som vi senere skal se eksempel på. Folks vurdering av legitimiteten til strafferettsapparatet formes i stor grad gjennom de konkrete møtene med representanter for systemet (Tyler 2006). Borgernes vurderinger av legitimiteten til politiet formes i møtene og samhandlingen med politiets representanter ute på gatene. Betjenter besitter betydelig formell makt, og kan også rettmessig benytte fysisk makt. Dette er imidlertid ikke nødvendigvis effektive virkemidler, i alle fall på lang sikt, til å opprettholde ro, sikkerhet og orden. Å «komme seg gjennom dagen» i dagliglivet på gata er en sentral motivasjon som ligger til grunn for betjentenes skjønnsmessige håndheving av lover og regler. En repressiv maktutøvelse vil kunne resultere i motstand. Politiet opplever at de er nødt til å samarbeide og forhandle med deltagerne på den åpne russcenen for å oppnå den viktigste målsetningen med arbeidet deres, nemlig ivaretagelse av orden og sikkerhet. Det er her politiets skjønnsbruk blir av stor betydning: I arbeidshverdagen, og ofte på sparket og i påsyn av andre må de vurdere når, hvorvidt og hvordan regler skal håndheves. I dette skjønnsarbeidet er det en rekke hensyn som skal tas: ro og orden på gata, likebehandling, individuell behandling og konsistente avgjørelser med mer.

For at denne innsatsen skal gjøres effektivt og hensynsfullt er politiet også avhengig av *dialog*. Dialogmodellen har vært en svært viktig forutsetning for patruljeringsinnsatsen som har skapt nye «hybride roller» (Lundeberg og Mjåland 2014) og virkemidler med vidtrekkende konsekvenser for det kriminalitetsbekjempende arbeidet. Vi skal i det følgende se nærmere på politiets erfaringer med å bruke dialog og diskutere hvilke konsekvenser dette har hatt for brukernes dagligliv og for deres tillit og relasjon til politiet.

3.4.4. Dialogmodellen: Småpratens disiplin

Det har vært vanskelig å få anerkjennelse i rusmiljøet for det samfunnsoppdraget som innsatsgruppen er satt for å forvalte. Politiets økte tilstedeværelse og patruljering har hatt stor innflytelse på brukernes hverdag og vurdering av risiko knyttet til bruk, kjøp og salg. Politibetjentene vi intervjuet fortalte imidlertid at de vektla å ha en god dialog med brukere og publikum i Vågsbunnen. Denne «dialogmodellen» hviler på idealer om proporsjonalitet, smidighet og minst mulig bruk av makt, nedfelt i Politilovens paragraf 6.⁸ Utviklingen av dialogmodellen i Vågsbunnen synes å være preget av at man tar det som synes å virke, bruker skjønn og fleksibilitet. Samtidig understrekes betydningen av nærhet, å snakke med folk, kjenne problemene personlig. Dette er også nødvendig for å få tillit i miljøet og skaffe seg informasjon om kriminalitet. Småpratningen og dialogen blir et viktigere grunnlag for beslutningsprosesser i politiets reaksjoner. Dette relasjonsarbeidet og den intensiverede kontakten mellom politi og borgere på den åpne ruscenen utgjør en kontrollfunksjon som har gitt politiet mer kunnskap om målgruppen. Den dagligdagse mellommenneskelige samhandlingen og relasjonene er blitt en viktigere del av politiets sikkerhetsforanstaltninger. Samtidig har polititjenestemenn i økende grad utviklet lokal kunnskap om brukere og hjelpetiltak. Det dagligdagse samværet mellom politi og bruker fungerer som en risikoidentifiserende kontroll. Det er et redskap til å skape bedre samarbeidsforhold, en mer utholdelig arbeidshverdag og bedre tillit, men også til å få informasjon om hendelser og personkunnskap for å vurdere farlighet, sikkerhet og risiko:

Politibetjent B: Jeg snakker veldig mye med dem. Jeg er for eksempel på fornavn med veldig mange i miljøet. Folk som har slitt med stoffmisbruk gjerne over kort tid eller veldig lang tid.

Forsker: Og er det en del av hensikten med måten dere jobber på, at dere faktisk gjør dette bevisst, eller er det bare noe som skjer?

Politibetjent B: Altså jeg er jo kanskje litt mer åpen for det, for å si det sånn. Jeg har alltid snakket mye med folk i forskjellige miljøer. En av arbeidsmetodikkene er jo kildebehandling, sant, altså vi har kilder, så vi får opplysninger. Hvis vi skal klare å

⁸ Politilovens § 6. *Alminnelige regler om hvordan polititjenesten skal utføres*: "Tjenesteoppdragets mål skal søkes nådd gjennom opplysning, råd, pålegg eller advarsel eller ved iverksettelse av regulerende eller forebyggende tiltak. Politiet skal ikke ta i bruk sterkere midler uten at svakere midler må antas utilstrekkelige eller uhenksomme, eller uten at slike forges har vært forsøkt. De midler som anvendes, må være nødvendige og stå i forhold til situasjonens alvor, tjenestehandlingens formål og omstendighetene for øvrig. Politiet skal opptre saklig og upartisk og med omtanke for personers integritet, slik at den som er gjenstand for inngrep fra politiet, ikke utsettes for offentlig eksponering i større grad enn gjennomføringen av tjenestehandlingen krever. Politiet kan anvende makt under tjenesteutførelsen i den utstrekning det er nødvendig og forsvarlig".

begrense det så er vi avhengig av folk sin hjelp, da. Og akkurat fra rusmiljøet så er det vanskelig å få kilder, og få gode kilder. For ofte så er de, når de snakker, så har de gjerne en grunn for å snakke, at de gjerne skal sverte noen eller at de skal tjene noe på det selv: 'hvor mye penger får jeg for det' eller et eller annet. De får ingenting for det, så derfor så er det litt vanskelig å finne kilder i miljøet, da. Jeg bruker jo å snakke med folk, å bli kjent med dem, sant. Føle på hvem de er, hva står de for, hvordan skal vi vurdere denne personen? Mange i miljøet er jo farlige, de kan være bevæpnet, sant. De kan ha stoff på seg, kanskje vet vi at de er selgere litt over brukernivået, kanskje kan de ha en del på seg, sant. Kan det være aktuelt for oss å ta dem ut? Så vet jeg når de er nykter, når de er ruset. Når de er ruset så har vi inngang, med en gang de er ruset kan du gå rett i lommene på dem, hvis vi tror at de har stoff av en eller annen grunn. Og av og til så er det viktig for oss å få vekk stoff, men det er hele tiden den balansen: skal du ta en, da mister du folk i gaten.

(Gruppeintervju, innsatsgrupppmedlem B, 2016)

Småprattingen skaper relasjoner som fungerer som en mykere og tettere makt- og kontrollform enn de fysiske teknikkene. Samtidig opplever politiet at den tette og mer omsorgsfulle relasjonen de får til enkelte brukere gjør at de kan ta individuelle hensyn. Dette gjør det mer krevende å utføre repressive oppgaver. Det er en vanskelig balansegang fremhever innsatslederen:

Nei, det er fordeler og ulemper med å være på fornavn med rusmisbrukere. Det er den hårfine balansen mellom å være litt støttekontakt den ene dagen, og være politi den andre dagen, og kanskje bare snakke litt vanlig med de den tredje. Altså, rusmisbrukere er ofte vanskelig å forholde seg til, noen av dem. Noen kan være litt psykiatriske, noen kan være litt ustabile, noen kan være helt vanlige, eller fremstå helt normale, vanlige. Noen kan være forbanna på politiet i utgangspunktet, og ikke ville snakke med oss uansett hva vi er der for. Og mange av dem prøver seg nok litt på den, å være litt kompis, for å slippe unna, ikke sant? Og så er det det å liksom klare å se når det er greit å være litt kompis tilbake, og når det ikke er greit, for å si det sånn. Men, alt i alt, tror jeg det er en fordel at vi kjenner de så godt. Men det er en hårfin balanse, å ta de den ene dagen, og godprate litt med de den andre.

(Intervju, Innsatsgruppeleder, 2015)

Tilstedeværelsen i russcenen over tid gjør at en mer nyansert oppfatning av brukergruppen trer frem. Noen brukere kategoriseres som «ustabile og syke». I politiets grenseregulerte arbeid blir individuelle variasjoner i sårbarhet og paternalistiske oppfatninger om brukernes beste forsøkt tatt hensyn til gjennom det som blir omtalt som en «støttekontaktlignende» opptreden eller enn «kompis-strategi». «Myke» virkemidler blir fort avløst av «harde» i den daglige reguleringen og forhandlingen om stoffbrukeres adgang til bestemte deler av Bergen. Denne blandingen av grensekontroll og disiplin (Sahlin 2001) som har blitt brukt for å håndtere åpne russcener etter stengning av parken har ført til nye relasjoner mellom politi og bruker som preges av ambivalens, uklare roller og regler. Denne hybriditet kommer til uttrykk gjennom politiets sammensatte rolle og utvidede arbeidsoppgaver på gata. Politiet skal kunne ivareta sikkerhet, trygge nabolag, forebygge konflikter, foreta stopp-og-sjekk, kroppsvisitasjoner, skaffe informasjon om kriminalitet, motivere brukere til å endre seg, gi informasjon om hjelpetiltak, være et bindeledd mellom brukeren, nabolag og det øvrige velferdsapparatet, og oppnå tillitsfulle relasjoner med både nabolag og bruker. Dialogmodellen fremstår som et ubestemmelig redskap for å vurdere og avklare kriminelle

forhold, sikkerhet, behov, motivasjon og hjelp. Hybriditeten ved denne småpratens disiplin gjør at brukerne blir usikre på hva de ansatte myndigheter/myndighetspersoner er ute etter, hva som er mulig å si og hvilke konsekvenser det som sies vil få. Hybridiseringsbegrepet viser hvordan en sammenfletning av kontroll og hjelp i en periode preget praksisene på gata, og den opplevde rettsløsheten, forvirringen, frustrasjonen, og usikkerheten som denne situasjonen medførte for brukerne.

3.4.5 Personkunnskap og «trynefaktorjustis»

Et viktig disiplineringsredskap som innsatsgruppens metoder har resultert i er en økt grad av personkunnskap. Stadig flere har blitt kjenninger av politiet og politiet sitter dermed på en betydelig kunnskap om mange av personene de møter på. Dette gjør at politiet innenfor patruljeringsområdet i Vågsbunnen oppnådde mye bedre informasjon om aktørene enn de hadde i parken:

Vi har bedre oversikt nå enn vi hadde i parken i aller høyeste grad. Personkunnskap, vi er jo mer i miljøet nå. Vi går aktivt inn og snakker med den enkelte som er der, ser vi nye ansikter: hvem er du? Hva gjør du her? Rett og slett for å så skape en litt større personkunnskap for oss selv. For vi ser jo at det er noen, altså du har jo flere kategorier, noen som er rene brukere og noen som er der for å selge og så har du noen som er der, for det er jo hjelpetiltak som på en måte er inne der og har et behov, men som også får dekket andre ting da, for å si det sånn.

(Intervju, Innsatsgruppeleder, 2015)

Denne personkunnskapen fikk betydning for skjønn utøvd i konkrete tilfeller fordi den gav informasjon om den enkeltes risikoprofil og hvem som utgjorde et ordensproblem. Ifølge Holmberg må oppsøkende politiarbeid være basert på en viss form for diskriminering (Holmberg 1999: 169). Betjentene må bruke sosial informasjon av typologisk art; som påkledning, rustilstand, oppførsel og omgivelsene rundt for å kunne gjøre en treffsikker politikontroll. Menn som tidligere har vært i politiets søkelys og/eller som er synlig preget av langvarig stoffbruk opplever at de er mer utsatt for overvåkning, tilsnakking, ransaking og reaksjoner fra politiet. Dette gjør at brukerne får en opplevelse av at betjentene opptrer med en urimelig forskjellsbehandling. Robert, en av brukerne vi intervjuet, uttrykker det slik:

Robert: Forskjellsbehandling, visst er det forskjellsbehandling. Og altså, det nytter jo ikke å stå og diskutere med politen. Da blir du jo tauet med én gang. Sant. Da blir du tauet med én gang. Hvis du prøver å begynne å diskutere med dem. Da er det kakk ned, så er det håndjern på deg så er det på hodet inn i bilen, så gjerne 10 000 i bot. Sant. Og jeg vet jo om folk som er blitt tatt med 30 gram med hasj, sant, i en leilighet. Og han får 6000 i bot. Mens i en annen leilighet så finner du 0,38, ikke et halvt gram med hasj en gang, og gir 10 000 i bot.

Forsker: Men hva tror du er grunnen til at de forskjellsbehandler i den saken du snakket om nå da?

Robert: Det er på grunn av navn. Navn og rykte. Enkelt og greit. Og det at leppene våre er forseglet. Vi snakker ikke med politiet hvis ikke det er nødvendig.

Forsker: Er det tysting du tenker på?

Robert: Ja tysting. Folk, hvis de spør om andre folk, så: 'du får spørre dem. Jeg har ikke noe å oppgi', sant, og dette liker ikke politiet nemlig, hvis ikke de har noe å gå etter. OK, så prøver de seg på andre måter. Og jeg kan si deg en ting. Kiloene raste av meg. Jeg fikk ikke sove om nettene. Vet du hvorfor? Det kveinet opp i hodet på meg. Sant. Alt politen sa og har gjort med meg opp igjennom årenes løp. Sant, det er der det kommer inn dette her med med at 'jeg gidder ikke å svare deg, mann. Du får vente'. Og mye ligger nok der, at vi ikke snakker. Vi vil helst ikke snakke med politen. Sant, når vi ser politen går vi bare rett fordi dem, sant. Og så er det mange ganger, så stopper de oss bare på faen.

(Intervju, Robert, bruker, 2015)

«Navn og rykte» og vedvarende mangel på samarbeidsvillighet gjorde at noen brukere som Robert opplevde at de ble systematisk forfulgt, stoppet, dårligere behandlet og strengere straffet enn andre. Fellestrekk i disse tilfellene er en sterkere følelse av utenforskap, isolasjon, utrygghet, stigma og høy angstberedskap. Gatejuristen, som jobber tett på miljøet og som fikk svært mange klager fra personer som ble bortvist i Vågsbunnen, bekrefter at det var et høyt konfliktnivå på gata og at opplevelsen av at politiet drev med en «trynefaktor»-justis var utbredt:

Det er nok der uenigheten mellom brukere og politiet for eksempel kommer til overflaten, altså, for en del mener at de blir bortvist på trynefaktor. Altså sånn at bare det å henge, stå og ta en røyk på Korskirkeallmenningen, så blir de bortvist.

(Intervju, Gatejurist 1, 2015)

Særlig reagerte brukerne på tilfellene der de ikke ble tatt for noe ulovlig, men fordi de oppførte seg mistenkelig bare ved å henge i gata. «Mistanke» om at en person er i området for å kjøpe narkotika på bakgrunn av typologisk informasjon – når enkelte kan risikerer å bli bortvist på bakgrunn av sin fremtoning – er et grunnlag for bortvisning som brukerne ikke nødvendigvis kan gjøre så mye med. For brukerne fremstår det ofte som uklart hvilke forhold som gjør at en politibetjent utvikler en mistanke om at personen skal kjøpe eller selge narkotika. Denne opplevde vilkårligheten kan svekke stoffbrukeres mulighet til å forutberegne sin rettsstilling og til å prøve å unngå eller forsvare seg mot inngrepet som bortvisningen innebærer. Brukernes erfaringer med måter å bli gjenstand for ulike former for mistanke og kontroll diskuteres i det følgende.

3.4.6 Brukernes erfaringer

Brukerne i vår undersøkelse hadde svært omfattende erfaring med strafferettsapparatet. 70 % av de som besvarte undersøkelsen oppgav at de hadde vært i fengsel (75 % av mennene og 53 % av kvinnene). De fleste vi snakket med hadde blitt utsatt for ulike former for politikontroll. I spørreundersøkelsen, som vi gjennomførte i de åpne russcenene i juni 2016, oppgav 51 % av respondentene at de hadde blitt bortvist av politiet, 63 % ransaket og 42 % anmeldt av politiet minst en gang i perioden siden Nygårdsparken ble stengt. Tidligere erfaringer med politiet og strafferettsapparatet spiller en stor rolle for hvordan brukerne møter patruljene. Dette har også sammenheng med at det er forskjeller i hvordan politiet opererer med henhold til hvem som er på jobb. Det er et stort personfokus på godt likte og mislikte betjenter blant brukerne. Dette gjelder hvordan politibetjentene går frem for å snakke med folk og hvilke reaksjoner som blir iverksatt. Noen bruker det politibetjentene selv kaller en «sosialfaglig tilnærming». Andre benytter seg av en konfronterende stil. Ofte er det de *varierende framgangsmåtene* som virket provoserende på brukeren. Et gjennomgangstema er bruk av fornavn i påhør av andre som av

politiet kan bli betraktet som et relasjonsskapende virkemiddel. Brukeren kan imidlertid oppleve dette som en særlig stigmatiserende handling fordi dette offentliggjør i manges påsyn hvem som er kjenning av politiet. Samtidig kan det at politiet er på «fornavn med» noen også føre til manglende tillit fordi de ved å gjøre den enkelte til kjenne bryter taushetsplikten. Mange er opptatt av måten de har blitt snakket til, eller ransaket på. Dette er avhengig av hvilken situasjon de har vært i, om de er alene eller sammen med andre, hvem de eventuelt står sammen med (kjente/fremmede) og grad av ruspåvirkelse. Stedets særtrekk og opplevelse av plasstilhørighet (for eksempel nærheten til lavterskeltilbud, trappeoppgang, butikker, i bevegelse, stående, sittende) kan også spille inn. Typisk eksempel på opplevde nedverdigelser er bruken av håndjern, ransaking i påsyn av andre, bruk av fysisk makt og ubegrunnede eller uforståelige reaksjoner.

Film og foto som motstandsmiddel

Politiets synlige profil på gata har ført til at brukerne er opptatt av å filme eller ta bilder for å dokumentere hva som skjer på gata. Film og bilder blir brukt som bevis på urett eller for å gi andre informasjon og vise hva de har opplevd. Dette er en del av en større samfunnstrend: Vi formidler våre erfaringer og skaper i økende grad vår identitet gjennom film og bilder. I forskningen vår ser vi at kameraet inngår som en integrert og forsterkende del av de krenkende erfaringene. Flere ganger har vi sett at filmer av politiet blir lagt ut på facebook. Deling av bilder knyttet til eksempler på det som oppfattes som politiets dårlige opptreden skjedde hyppig. Flere ganger har brukerne oppringt oss eller oppsøkt oss for å vise film av ransaking og pågripelser med bruk av fysisk makt og håndjern. Dette er både bilder av situasjoner som personen selv har vært involvert i og av andre. Filmingen har en funksjon ved å bidra til kollektiv hukommelse og bearbeiding av hendelsene som bidrar til å forlenge og forsterke opplevelsen av å være urettmessige ofre. En slik episode som hyppig ble delt på Facebook var filmingen av pågripelsen av en pasient på et venteværelse ved et LAR-senter. Dette ble vist oss gjentatte ganger og lagt ut på Facebook som et bevis på politiets hensynløshet overfor syke personer som ventet på hjelp. Når overgrepet er filmet og kan vises igjen, fortsetter det, selv når det er over. Ved at overgrepene kan bli sett av andre forsterkes følelsen av samhold.

Fotograf: Johann August. Et eksempel fra et av de mange bildene tatt på gata av personer som blir utsatt for politiets bruk av fysisk makt. Bildet er tatt i Hollendergaten i Vågsbunnen.

Fotograf: Johann August. Politiet «viser bil» i Vågsbunnen.

Et resultat av at samhandlingen med politiet har blitt en større del av hverdagen, var at brukerne ofte investerte mye energi i egen innsats for å minimere ubehag i møtet med politiet. Den totale økte mengden med overvåkning og kontroll virket i stor grad selv-disiplinerende på brukerne. For å klare seg på gata måtte brukerne av åpne russcener i større grad regulere egne følelser. Presset på følelses- og inntrykksregulering var mer merkbar i en vanskelig tilværelse skjerpet av politiovervåkning og minket tilgang til å skaffe seg nødvendige rusmidler tidsnok. Et gjennomgangstema blant brukere var en opplevd knapphet av rusmidler og en situasjon preget av surr, stress og jag, slik som Peter her uttrykker det:

Peter: Ja men så det er så mye ting som kan gå galt, sant. Du har folk som er dårlige, sinte og aggressive, sant. Du har polititrusselfølelsen. Det er for mye stress sånn at det nesten ikke blir verdt det. Så tenk hvis du skal jage rundt på jakt hele tiden så er det slitsomt.

Forsker: Men syntes du det var mindre stress i Nygårdsparken?

Peter: Mye mindre.

(Intervju, Peter, bruker, 2015)

De disiplinerende effektene kommer ikke bare av en beredskap mot politiets fysiske kontrolltiltak, men av en generell overvåkningsfølelse. Brukerne var generelt usikre på når de ble overvåket. De var usikre på hva de som observerte dem var ute etter, hva de ville legge vekt på i ulike situasjoner, rapportere videre eller hva som ville utgjøre grunnlag for ulike reaksjoner. For å forstå brukernes sterke reaksjoner på en strengere regulering av det offentlige rom og deres opplevelse av jaging og krenkelser, er det også viktig å forstå deres relasjon til ulike plasser. En plass blir gjerne knyttet til lokaliteter; et avgrenset, fysisk område, som ikke trenger nærmere forklaring. Men en plass er ikke bare en målbar størrelse. Plasser omfatter både materialitet, praksiser og opplevelser. Mennesker har subjektive og

erfaringsbaserte relasjoner til plasser. Plassfølelsene knyttet til både Vågsbunnen og Nygårdsparken er kjennetegnet av at mange brukere har sterk og langvarig tilknytning til stedene fordi de tilbragte mye av tiden der og gjerne over mange år. Samtidig skiller plassidentiteten/følelsen til brukerne i Vågsbunnen seg fra de andre åpne russcenen på flere måter. Mens stoffbrukere i Nygårdsparken og ved Straxen oppgav at de ofte følte seg atskilt og segrert fra byens øvrige befolkning, opplevde mange at de i Vågsbunnen var en mer integrert del av byens fellesskap. Vågsbunnen har hatt et svært sammensatt publikum. Stedet har lang historie som en inkluderende plass med rom for stort mangfold der mange ulike mennesker krysser hverandres spor. Samtidig er det et mer sentralt sted som tillegges større symbolsk betydning som bærer av Bergens historiske særpreg. Turisme, restauranter, handel og nærhet til havnen gjør at område kan oppfattes som symbol for byens åpenhet for internasjonale impulser, et sted der det lokale møter det fremmede. Fordi Vågsbunnen kjennetegnes av både å være et historisk sentrum, et travelt handelssted, et turistområde, et velrennomert boligområde, og dessuten rommer en åpen kirke, apotek med utdeling av bl.a. LAR-medisin, flere væresteder, lavterskeltilbud, natthjem og gatetun som har vært et tilholdssted for et vidt spekter av mennesker i randsonen av samfunnet, har plassen hatt en mer utpreget inkluderende profil enn de andre. I følge våre informanter har dette vært et sted der vanskeligstilte borgere, som hjemløse, prostituerte, alkoholikere og stoffbrukere, har brukt som møteplass og værested i relativt uforstyrret sameksistens med andre i flere tiår. I mangel på trygge og gode boliger å oppholde seg i og andre meningsfulle alternative aktiviteter og fellesskap på dagtid snakker mange om streifingen og hengen i gatene og tiltakene som den viktigste sosiale arenaen i dagliglivet og som deres andre hjem. Dette gjør at det er knyttet særlig sterke følelser og identitet til å kunne oppholde seg der, bruke område fritt og få være i fred uansett forfatning og rustilstand. De sterke reaksjonene knyttet til bortvisning må ses i sammenheng med denne stedsidentiteten og plasstillhørigheten blant målgruppen for politiets inngrep.

Brukerne tar mange forholdsregler når de skal bruke sitt nærmiljø i tilfelle politikontroll (se også Frantzen 2001; Nafstad 2012). Frykten for politikontroll handler om både redselen for offentlige ydmykninger og for at politiet skal ta fra dem narkotika. Over tid har de fleste blitt forberedt på at kontrollen kan komme når som helst når de er ute i de mest patruljerte områdene. Å bestrebe seg på å se strengt ut, å unngå kontakt med de mest belastede, trekke inn på lavterskeltilbud, være i bevegelse, gli inn i mengden og ikke stikke seg ut, er andre forholdsregler som kan gjøre at en blir mindre utsatt for kontroll. Brukerne sier at politiets tilstedeværelse har ført til at de har mindre stoff på seg på grunn av risikoen for å bli tatt, at det blir mer småsalg og at salget ble mer spredt. De fleste vi snakket med forsøkte så langt det var mulig å unngå injiseringer på gata i frykten for å bli tatt. Samtidig var den rusbruken som likevel ble gjennomført ofte opplevd som risikabel med desperate kjøp og hurtige tilberedte injiseringer i frykt for at politiet skulle dukke opp, med økt fare for feildosering, overdoser og bomskudd (se også Dixon og Maher 2002; Kerr, Small og Wood 2005; Small mfl. 2006). Skaderisikoen ble forsterket av at brukerne begynte å være mer forsiktige med å gå med rent brukerutstyr fordi de antok at politiet kunne bruke dette som bevis. Informasjonsflyten om politiets tilstedeværelse ble også betydelig viktigere enn tidligere for salgsaktiviteter. Det ble viktig å holde seg unna de som ofte ble tatt. Det var også skambelagt å bli tatt. Det å bli tatt inn til avhør var ikke bare ubehagelig for den det gjaldt, men gjør også at personen står i fare for å bli stemplet som tystere. Særlig hvis politiet pågrep eller aksjonerte i nær tid etter at bestemte personer hadde vært i avhør ble disse fort mistenkt for å være politiets kilder. Nede på Vågsbunnen ble det svært synlig hvem politiet hadde befatning med. Dette gjorde at frykten for tysting i større grad ble et tema og som mer enn før avgjorde pålitelighetsgraden til

folk. Å unngå politiet handlet derfor ikke bare om redselen for å få straff, men om å få dårlig rykte i miljøet og dermed i større grad bli utsatt for vold (se kapittel 6).

Samtidig hadde ikke nødvendigvis all frustrasjon og motstand som kom til uttrykk noe med den konkrete situasjonen eller tjenestepersonens opptreden å gjøre. Noen var sinte på grunn av tidligere opplevd urettferdighet, som for eksempel å ha blitt satt i varetekt eller arrestert på måter som ble erfart som urimelig. Tilsynelatende virket det som om det var en bestemt mannlig selvpresentasjonsform, en form for gateopptreden, som tiltrakk politiets oppmerksomhet. Vågsbunnen var på mange måter en scene der ulike brukere fikk mulighet til å vise fram sin kredibilitet, og dette kom særlig til (tilspisset) uttrykk i samvær med politiet. De fikk anledning til å vise ulik grad av respekt og fryktløshet overfor politiet. Utdraget fra feltnotatet nedenfor illustrerer en av episodene hvor dette kom til uttrykk:

Januar 2015 i Vågsbunnen. På veien ser jeg at politiet ransaker tre menn i 20-årene på lang avstand. De står ved politibilen på Korskirkealmenningen. Folk snur seg når de går forbi. Jeg går inn i Hollendergaten og henger. Røyker. Og gir bort et par sigaretter. Står alene en stund og observerer. Utenfor Møtestedet er det fire–fem stykker, eldre menn, som sitter på trappen og drikker sprit. Hver dag har jeg sett folk drikke alkohol åpenlyst, men nesten aldri noen som setter sprøyte. Noen yngre gutter står og røyker ved inngangspartiet. Det kommer stadig folk til. Noen spør henvendt til tilsynelatende tilfeldige tilstedeværende om det er piller til salgs. Ingen har noe. Senere er det spørsmål om noen har Sub [Subutex]? Jeg går bort til de som sitter på trappen og presenterer meg. De svarer med en gang at de ikke har forbindelse med den type rusmiljø som var i Nygårdsparken. «Det må du ikke spørre oss om!». Markerer tydelig avstand og jeg føler at jeg på en måte har behandlet dem nedlatende ved å antyde at de har kjennskap til det belastede narkotikamiljøet. Samtalen blir avbrutt av at tre personer fra politiet patruljerer forbi og snakker til dem som sitter på trappen. Politibetjentene sier at de ikke kan sitte på trappen og henge her fordi det er næringsliv og privatpersoner sine boliger de har tatt seg til rette overfor. Personen som sitter på trappen reiser seg, men ingen av de øvrige flytter seg nevneverdig. De sitter demonstrativt igjen. En av dem begynner å prate om at «vi alle er herfra», foranlediget av den urimelige opplevelsen av at de kan bli bortvist fordi politiet mener de ikke hører til der de gjerne vil være og føler seg hjemme. Han fortsetter med å si at vi egentlig «alle kommer fra India», og mener med det at vi har alle samme opphav og har lik rett til å være til stede der mennesker ferdes og møtes. Til slutt blir det ganske svevende prat om «the big bang». Jeg opplevde det som et tydelig forsøk på å latterliggjøre situasjonen, og var spent på politiets reaksjon. Men politibetjentene ler litt oppgitt og sier at dette var en lærerik historieleksjon.

(Feltnotat, IL, januar 2015)

I dette tilfellet nektet brukerne å etterkomme politiets anmodning om å flytte seg, og brukte humor og henvisning til vårt felles menneskelige opphav som virkemidler. Politibetjentene valgte å ikke følge opp anmodningen, men gikk humrende videre. Feltnotatet illustrerer både hvordan brukere opponerte mot politiets anmodning, men også hvordan politibetjentene utviste skjønn og lot være å følge opp anmodningen med kraftigere virkemidler.

Samtidig har politiets oppførsel ført til en økt opplevelse av fellesskap, integrasjon og binding i rusmiljøene på tvers av ulike grupperinger. Enkelte brukere som har en opinionsrolle har hatt stor betydning for hvordan politiets opptreden har blitt tolket og fortalt videre. Enkelte episoder

som har blitt oppfattet som maktovergrep og urimelig forskjellsbehandling har i noen tilfeller ført til en utbredt og misvisende oppfatning om hvordan faktisk politiet arbeidet i de åpne russcenene.

Fotograf: Johann August. Territorielle grenser: Politiet i samtale med en bruker på dørterskelen til værestedet Halvardsstuen.

En opposisjonell selvforståelse virker forsterkende på gruppeidentiteten. Subkulturelle normer og verdier utviklet seg i fellesskapet på gata og fungerte til dels som et kollektivt forsvar mot de repressive tiltakene. Den økte moralske forargelsen og bekymringen som stoffbrukere i Vågsbunnen følte seg utsatt for og møtt med fra samfunnet førte til at miljøet forskanset seg og kom i forsvarsposisjon. Gruppeidentiteten ble forsterket som et svar på denne trusselen. Hverdagslige motstandspraksiser bak politiets rygg ble utviklet og små og tilsynelatende trivielle regelbrudd ble viktige for å demonstrere autonomi, identitet og selvspekt innenfor rammene av en strengt kontrollert gatejustis. Motivene for å engasjere seg i slike praksiser var

ikke bare sinne og opplevelse av maktesløshet og urettferdighet, men kunne også være glede, lek og kjedsomhet (Bosworth og Carabine 2001). Uttrykk for en selvpresentasjon hvor det å framstå som et aktivt, rasjonelt og handlende subjekt i en ellers strevsom og avhengighetspreget hverdag var viktig for å opprettholde selvrespekt. Å fremstille seg selv som offer for politiets urettferdighet og maktmisbruk kan samtidig fungere som en «nøytraliseringsteknikk» (Sykes og Matza 1957), hvor personen forsøker å legitimere ulovlige og kanskje også moralsk tvilsomme praksiser. Brukerne som hadde «drøye» historier om politiet fikk oppmerksomhet og medfølelse. Historier om «vellykket» motstand og sabotasjer av politiets arbeid gav en fordelaktig status og posisjon i miljøet. Metoder for å unngå å bli tatt gav kredibilitet.

3.4.7 Ransaking, visitasjon og pågripelser

Ransaking og visitasjon var viktige innslag i politiets patruljevirkosomhet. Begge disse reaksjonene ble brukt ofte på personer som oppholdte seg i Vågsbunnen-området og særlig i Hollendergaten rett utenfor en rekke lavterskeltilbud. I spørreundersøkelsen vår oppgav ca. 2/3 av respondentene at de hadde blitt ransaket minst en gang av politiet i perioden siden Nygårdsparken stengte og i gjennomsnitt hadde de blitt ransaket 1,9 ganger. Formålet med visitasjon (politiloven § 7 andre ledd) er ikke å søke etter bevis, men å forebygge lovbrudd og ordensforstyrrelser ved å avdekke gjenstander som kan benyttes i den sammenheng. Politiet har rett til å visitere noen hvis de for eksempel nekter å oppgi personalia, eller for å avdekke narkotikabesittelse og våpen. Det skal altså ikke så mye til, for at politiet kan kreve å visitere noen. En visitasjon er først og fremst forebyggende for å hindre at noe skjer.

Dersom politiet har skjellig grunn til mistanke om at en person har begått et lovbrudd som kan føre til fengselsstraff, kan de ha rett til å foreta ransaking. Ransaking er altså en del av etterforskningen/ bevisinnhenting etter at et lovbrudd er begått, slik det ofte er ved mistanke om narkotikarelatert kriminalitet. I de tilfellene politibetjenten ikke finner noe så må hun skrive en negativ anmeldelse på det. Det er et krav at ransakingen foregår så skånsomt som mulig ifølge Straffeprosesslovens § 201. Skånsomheten på gata er utfordrende da det å bli kroppsvisitert i manges påsyn oppleves som krenkende.

Fotograf: Annette Svae: Ransaking var et vanlig syn i de trange og befolkningstette gatene i Vågsbunnen.

I perioden etter at Nygårdsparken ble stengt var det et økt antall *pågrepelser*. I de tre månedene like etter stengningen foretok politiet 647 pågrepelser av totalt 419 personer (Hordaland politidistrikt 2015: 7). 111 personer ble i denne perioden pågrepet flere ganger. Disse «gjengangerne» er til sammen pågrepet 303 ganger. «Ti på topp»-gjengangerne er alle pågrepet 4 ganger eller flere (ibid.). Vi har ikke fått tilgang til data som kan si noe om straffereaksjoner på sakene som innsatsgruppen produserer. Imidlertid oppgir politiet at de fleste forelegg blir vedtatt. Av dem som har nektet å vedta forelegget så har noen få saker vært prøvd for retten, som vi skal se nærmere på i avsnittet under.

3.4.8 Bøtelegging og domstolens overprøving

I Vågsbunnen har politiet tatt i bruk en mer omfattende og strengere bøtelegging som reaksjonsform. Straffeprosessloven § 255 sier at «... finner påtalemyndigheten at en sak bør avgjøres med bot eller inndragning, eller begge deler, kan den utferdige forelegg i stedet for å reise tiltale.» Et forelegg skal etter § 256 blant annet inneholde beskrivelse av forholdet som forelegget gjelder, det skal opplyses om hvilket straffebud som er anvendt, boten som kreves betalt og eventuelt det som kreves inndratt. Videre skal forelegget opplyse om den subsidiære fengselsstraffen som må sones dersom forelegget ikke blir betalt. Forelegg er dermed en straffereaksjon avgjort utenfor rettssalen, fastsatt av påtalemyndigheten. Forenklet forelegg kan ilegges av en polititjenestemann på stedet, og et vedtatt forelegg har samme virkning som en dom. Etter at Nygårdsparken stengte ble det etablert hjemmel for egne og høyere bøtesatser i de mest belastede områdene av byen. Personer kan få 10 000 kroner i bot for å være i besittelse av narkotika innenfor disse sonene, mens satsene er 2500 kroner i byen forøvrig. Hvilken type narkotika personen er i besittelse av spiller ikke noen rolle. Politiet skiller ikke her mellom ulike typer narkotika når det gjelder reaksjon på besittelse av mindre mengder stoff på gateplan. Kvantum spiller en rolle ved at bøtelegging kun gis i tilfeller der det er snakk om såkalte «brukerdoser». Det at det ikke har noen betydning om det er heroin eller hasj for bøtenes størrelse er i følge flere av brukerne et brudd med tidligere praksis.

Bøter kan også ilegges for brudd på politiets pålegg. Det foreligger tre alternativer når en person får et slikt forelegg. Personen kan enten krysse av for at «jeg aksepterer boten eller forelegget og foreleggets størrelse», eller «jeg aksepterer forelegget, men ikke foreleggets størrelse.» Det siste alternativet er å krysse av for at «Jeg er uskyldig.» De siste to alternativene, innebærer at saken må opp for en domstol. I følge innsatsgruppens tall er det gitt tilsammen 313 bøter/forelegg i perioden fra Nygårdsparken stengte fram til 17. november 2016.⁹ Det ble gitt flest i 2015 da innsatsgruppen trappet opp aktiviteten i Vågsbunnen. Mange bøter ble gitt fordi personer unnløt å etterkomme politiets pålegg (politilovens § 5) om bortvisning (tilsammen 62 saker).

Antall forelegg		
2014	2015	2016 ¹⁰
107	166	40

I realiteten ender svært få av sakene vedrørende brudd på et bortvisningspålegg i retten. Ved søk på politilovens § 5 saker ved Bergen tingrett viser det seg at det er avsagt nærmere 60 dommer siden 2014 der en person er tiltalt «for å ha unnløt straks å rette seg etter pålegg,

⁹ Tallene er oversendt av Analyse- og registerseksjonen ved Hordaland politidistrikt.

¹⁰ Per 17.november 2016.

tegn eller øvrige signaler gitt av politiet» (Politolovens § 30 nr 1 jf § 5). Imidlertid har innsatsgruppen til politiet kun vært involvert i 10 av disse sakene og bare 9 av disse handler om bortvisning gitt i Vågsbunnen. Samtlige av disse sakene har endt med domfellelse av tiltalte. I 9 av de 10 sakene blir også en rekke andre tiltalepunkter reist (mest tyveri, narkotikalovbrudd). Begrunnelsen for hvorfor domstolen gir politiet medhold i at bortvisningen var et «fornuftig og rimelig» tiltak er svært kortfattet. Imidlertid finner vi gjennom en analyse av sakene at de har noen interessante fellestrekk og forskjeller. I bare en av sakene er tiltalte en kvinne. Denne dommen skal vi gjengi i litt nærmere detalj senere siden dette er den mest utfyllende begrunnelsen og den eneste av sakene som utelukkende omhandler brudd på bortvisningspålegget. I bare to av sakene er det oppgitt at personen erkjente straffeskyld. I fem av sakene skyldes bortvisningen at personen har vært i besittelse av narkotika (blant annet 1,28 gram hasj, et glass rivotril, 35 Clonazepamum TZF 2mg, og amfetamin), i to tilfeller «mistanke» om kjøp og salg (altså ikke beslaglagt noe stoff), en for utagerende oppførsel, og i to av sakene er det ikke oppgitt grunn. Hvilken mengde narkotika de har vært i besittelse av har ikke vært tema for straffeutmålingen. I de fleste sakene er retten opptatt av om personen i det hele tatt har mottatt noe informasjon om hva en bortvisning medfører. En nærmere vurdering av kvaliteten på informasjonen som er gitt i den enkelte sak, og om den har vært tilpasset personens forutsetninger, blir likevel i liten grad diskutert og tatt hensyn til av dommerne. Imidlertid ble det i 3 av sakene nevnt at personene fremsto som ruset uten at dommerne legger vekt på at dette kunne gjøre dem mindre i stand til å huske, motta informasjon og forstå hensikten med pålegget. I minst to av tilfellene ble informasjonen kun gitt muntlig, uten at retten finner at dette var utilfredsstillende:

Politibetjent X forklarte at tiltalte hadde sagt sagt at han ikke husket at han hadde blitt ilagt pålegg om bortvisning dagen før. Politibetjent X forklarte at tiltalte var tydelig ruset da han ble påtruffet 17. februar 2015. Etter dette legger retten til grunn at tiltalte har forholdt seg som beskrevet i tiltalen. Det forhold at det ikke ble utlevert skriftlig pålegg kan ikke tillegges avgjørende vekt i bevisvurderingen. Retten legger til grunn at tiltalte opptrådte med viten og vilje. Tiltalte var godt kjent i området og visste at han var ilagt pålegg om å holde seg unna det aktuelle området i det aktuelle tidsrommet. Det at han var ruset da han møtte politiet i Hollendergaten kan ikke tillegges vekt.

(Fra dom **SAK NR 15-001763MED-BBYR/03**)

Som vi tidligere har vært inne på sier flere av brukerne at graden av ruspåvirkning gjør at de ikke har vært i stand til å huske hva som skjedde eller forstå hva bortvisning innebærer. Særlig opplevde brukerne dette i etableringsfasen av tiltaket da politiet bare gav informasjon muntlig og brukerne ikke var klar over *hvilken* oppførsel på *hvilke* steder som førte til bortvisning. I saken om Thea som vi skal drøfte nærmere under vektlegger imidlertid dommerne at det er viktig at politiet gir tilstrekkelig informasjon om hva et slikt vedtak innebærer slik at tiltalte er klar over konsekvensene av å bryte vedtaket.

Saken om «Thea»

Thea ble i likhet med de andre sakene tiltalt fordi hun oppholdte seg i Hollendergaten i Bergen, til tross for at hun tidligere samme dag ble ilagt et pålegg fra politiet om å holde seg borte fra området Vågsbunnen de neste 24 timer. Hun fikk ved ileggelsen av pålegget også utlevert et skjema med kart som viste hvilket område hun var bortvist fra, hvor det fremgikk at bl.a. Hollendergaten var innenfor det område hun var bortvist fra. Grunnen for bortvisningen var at Thea «...stod i en stor gruppe med personer, hvor det for politiet fremsto at det ble kjøpt og solgt narkotika». Retten viser til politibetjenten sin forklaring om at det var «utveksling av noe» innad i disse gruppene som rett etter gikk videre til noen smau i nærheten. For politibetjenten fremstod dette som en «typisk kjøp- og salgssituasjon», hvor selve avtalen ble gjort i gaten, og selve handelen, utvekslingen, ble gjort i sidegater/smau. Da politimannen observerte tiltalte for tredje gang denne dagen i Vågsbunnen, vurderte han det slik at det var grunnlag for å gi henne et bortvisningsvedtak. Selv om Thea ikke ble frifunnet, skiller denne dommen seg ut ved at tiltaltes forklaring blir gjengitt mye mer detaljert i dommen enn i de andre. Thea-saken er imidlertid typisk for klagen vi ble kjent med fra brukerne ved at det var fremgangsmåten i situasjonen der bortvisningsvedtaket ble gitt som gjorde at hun ble oppbragt. Hun hadde svært gode grunner for å være i området. Like før hun påtraff politiet og ble bortvist hadde hun vært i Korskirken og skrevet en bønn til sin avdøde forlovede. En av grunnene for at hun brøt bortvisningsforbudet og senere syklet forbi der, var at hun ble provosert av at politiet ikke hadde forståelse for viktigheten av å kunne bruke kirken

Dommerne legger til grunn Theas forklaring om at hun på dette tidspunktet ikke brukte narkotika, og at hun rett før hun fikk pålegget, hadde vært inne i kirken og skrevet bønningen til sin avdøde forlovede. Retten erkjenner også at politiet faktisk ikke så at tiltalte kjøpte, solgte eller brukte narkotika. Dette er imidlertid ikke avgjørende i rettens vurdering. Det avgjørende er de observasjoner politiet hadde gjort av henne tidligere på dagen, som retten legger til grunn «som utvilsomme», der hun var en del av en gruppe som med all sannsynlighet drev med kjøp og salg av narkotika. Retten mener at de særlige utfordringer med en «åpen russcene» som politiet sto ovenfor i dette området samt de observasjoner som politibetjenten gjorde av tiltalte denne dagen, gjør at det fortoner seg som rimelig og fornuftig at pålegget ble gitt. Dommerne sier videre at tiltalte uansett hadde en ubetinget plikt til å rette seg etter bortvisningen, selv om hun følte seg urettferdig behandlet. Retten vektlegger at tiltalte visste at hun ikke hadde lov til å ta opphold der de neste 24 timene og at det ikke forelå noen «rettsvillfarelse» hos tiltalte. Dommerne vedgår at politiet faktisk ikke så at tiltalte kjøpte, solgte eller brukte narkotika, og de sier at de tror henne på at hun ikke lenger brukte narkotika. «På bakgrunn av vitneforklaringene fra de to politibetjentene, legger retten til grunn som utvilsomt at tiltalte var en kjent person for politiet i det rusmiljøet som var «etablert» i Vågsbunnen på denne tiden.»

«Mistanke» om at en person er i området for å kjøpe narkotika på bakgrunn av typologisk informasjon om gruppeforsamlinger av kjenninger som utveksler noe er tilstrekkelig mistenkelig til å gi bortvisning. En persons utslåtte fremtoning og tidligere kontakt med politiet er et grunnlag for bortvisning som viser at kjenninger av politiet lettere blir bortvist enn andre og på svakere mistankegrunnlag. Dette ble opplevd som en forskjellsbehandling av folks bevegelsesfrihet av mange av brukerne vi intervjuet, og ble opplevd som stigmatiserende. Domstolen understøtter med dette politiets selektive skjønn, som kan bidra til å forsterke stereotyper og ekskludere noen utsatte mennesker fra å fritt oppholde seg i det offentlige rom.

Saken til Thea og de øvrige sakene vi har gått gjennom viser at det er vanskelig å få medhold av retten om at bortvisningen er gitt urettmessig. Domstolen legger politiets redegjørelse til grunn for hva som regnes for de faktiske forhold. Rettspraksis bekrefter politiets vide skjønnsfullmakter i disse sakene. Samtidig er det viktig å understreke at det tross alt er relativt få saker som kommer opp for domstolen. Dette kan forklares med at de fleste av disse sakene avgjøres ved forelegg som den tiltalte/bortviste velger å vedta på stedet uten at det blir en straffesak. Samtykket kan tolkes som et tegn på at de fleste påleggsbrudd som blir rettsforfulgt av påtalemyndigheten, er berettiget. Samtidig sier flere av brukerne at de har vedtatt et forelegg på tross av at de ikke helt har forstått hva som er grunnlaget for reaksjonen. Noen sier de vedtar den fordi ikke makter å bli tatt inn på stasjonen fordi det oppleves der og da som mer belastende, og fordi det forsinker og vanskeliggjør jakten på stoff. Dersom personen vedtar forelegget på stedet slipper personen å bli tatt inn på politistasjonen for avhør. Et problem med bøteleggingssituasjonen er at mange opplever at de blir presset til å vedta boten, på tross av at de selv mener de ikke har gjort noe straffbart. Dette skyldes altså at de ikke vil bli tatt inn på stasjonen, bli arrestert og i frykt for strengere straffer. Gatejuristene har hatt mange saker der brukerne sier de ikke hadde noe valg:

Gatejurist 1: De opplever å bli presset, de sier at de blir tatt med bort på stasjonen og får en bot da og så på en måte får de lov å gå mot å signere på at de vedtar det. Det sier politiet selv at de ikke gjør og de sier at folk får lov å ta det her med seg hjem og tenke på det i noen dager før de vil vedta. Og men på en måte hva som har skjedd i kjelleren der borte, det blir bare ord mot ord, en historie mot en annen. Vi hører jo det at veldig mange som har fått disse bøkene har følt seg presset til å vedta dem.

Gatejurist 2: De får ikke eller de sier i alle fall at de ikke får informasjon, altså: nå kan du vedta boten her og nå og så er saken ute av verden eller så kan du hjem og tenke på det. De får ikke alternativ to presentert i situasjonen, da.

Gatejurist 1: Men men det står på arket der, signert.

Gatejurist 2: Det står på arket, sant, men du kan tenke deg i den konkrete situasjonen når du er tatt inn og kanskje har vært i arresten en periode så får det forelagt deg. Så sier brukerne i alle fall at de opplever at da er det enten så skriver du under og får gå eller ikke på en måte.

Forsker: Ja, ellers så blir det strengere reaksjon, eventuelt fengsling?

Gatejurist 2: Ja. Da risikerer du å få høyere bot i tingretten, det er liksom det som...

Forsker: De truer med strengere straffer da, det er det brukerne deres sier?

Gatejurist 2: Det er det de sier.

Gatejurist 1: Og opplevelsen her er jo på en måte at politiet vil ha det her mest mulig smertefritt igjennom, ikke sant.

(Intervju, Gatejuristene, 2015)

Gatejuristene opplever altså at mange brukere ikke føler det er et reelt valg å påklage forelegget.

At retten i disse sakene aksepterer at bortvisning blir gitt uavhengig av om det i det hele tatt er funnet stoff på personen eller hvilken mengde og type stoff som er beslaglagt av politiet, er en praksis som oppleves som problematisk av flere av brukerne i vår undersøkelse. Brukerne er vant til en strafferettspraksis der ulike stoffer har forskjellige strafferammer og dette har vært en viktig faktor knyttet til vurderingen av risiko for hva og hvor mye de bærer med seg. At det reageres like hardt på lettere stoffer (som hasj) som tyngre synes brukerne er urimelig fordi de mener skadepotensialet til ulike stoffer er forskjellig og at reaksjonene må gjenspeile dette. Flere trekker fram at det mellom politiet og brukere tidligere har vært en mer innbyrdes forståelse av reglene seg i mellom. De nye metodene til politiet har endret reglene og ført til forvirring og usikkerhet.

Ifølge politiets innsatsleder er dette gjort av effektivitetshensyn og fordi en slik strategi skal virke mest mulig forebyggende på nyrekruttering av brukere:

Du skal vite det at hvis du driver med narkotikarelatert virksomhet innenfor den sonen her, så er straffereaksjonen ganske hard i forhold til ellers. Tanken vår var i utgangspunktet at det vil sannsynligvis skremme vekk, kan du si i parken har du mange såkalte «bare innom for å kjøpe». Her nede nå så har du veldig få av dem. Fordi at vi har gått sterkt ut og fortalt om disse her bøtesatsene. Og det gjør, tror jeg, at folk heller kjøper stoffet sitt andre steder enn å reise inn der for å kjøpe stoffet. Og det gjør at du kanskje unngår en del sånne selgere av den kategorien som solgte det til disse her som bare var inne for å kjøpe. Så selgerne som er igjen nå, de selger stort sett innad i miljøet. De selger til likesinnede, altså andre misbrukere, som må ha sin daglige dose av et eller annet. Det var jo nevnt i mediene disse her som kom i biler, det var stor trafikk på Møhlenpris, de kom i biler opp og kjøpte opp og reiste igjen. De har vi ikke her. Ser ikke noe til dem, egentlig. De har nok funnet andre selgere rundt omkring. Så dermed så har vi sannsynligvis redusert nivået, altså på antall selgere, ut ifra den strategien, tror jeg.

(Intervju, innsatsgruppeleder, 2015)

Straffenivået skal virke særlig avskrekkende på de kjøperne som bare bruker de åpne russcenene for å skaffe seg narkotika. Dette er personer som ikke har en sosial tilknytning til russcenen og som ønsker å tilbringe minst mulig tid i disse områdene. Dette viser at den sosiale og økonomiske risikoen knyttet til salg og kjøp av narkotika er ulik. Den åpne russcenen i Nygårdsparken ble vedlikeholdt av mange selgere som utelukkende solgte for profitt og som ikke selv hadde et avhengighetsproblem eller baserte sitt salg på bekjente og nettverk i miljøet. I Nygårdsparken omfattet kundegrunnlaget et vidt spekter av mennesker. Et viktig inntektsgrunnlag for noen var kunder med et mer rekreasjonsbasert forbruk av rusmidler som ikke nødvendigvis hadde utviklet en avhengighet. Transaksjonen ble i stor grad drevet av rusmidlene i seg selv, om de var knappe, tilgjengelige, pris og kvalitet. Deltakerne i slike transaksjoner beskriver seg selv som selgere og kjøpere, de har ingen relasjon utover dette. Politiets hensikt er å forstyrre rusmarkedene slik at den opplevde risikoen og kostnaden ved å delta i markedene øker særlig for en bestemt gruppe kjøpere. Strategien er å motvirke utvikling av et marked som er åpent for enhver kjøper og som ikke stiller noen krav (forhåndskunnskap) for å bli introdusert for en selger. Samtidig virker ikke disse strategiene like avskrekkende på selgere med et tyngre og mer omfattende avhengighetsproblem og som finansierer eget bruk med å selge til andre bekjente med et tilsvarende problem.

Konsekvensene av politiets økte oppmerksomhet og intensive patruljering på bestemte problemområder (her Vågsbunnens omgivelser) er at den åpne russescenen som salgsarena oppleves som mer risikabel av noen aktører (både selgere og kjøpere) enn andre. Dette endrer betingelsene for omsetning og vareutvalget. Et segment av kundegrunnlaget og visse former for rusmidler ble mindre tilgjengelig. Faren er mer risikabel bruk og helseproblemer på grunn av abstinenser (Nafstad 2012). Mangelen på stoff kan også føre med seg mer konflikter, ved at stoffbrukere må arbeide ekstra hardt for å få tak i narkotika.

3.5 Utvisning av utenlandske borgere

Vi har tidligere diskutert at det er høyere kontrollintensitet overfor noen grupper i de åpne russcenene. Imidlertid er det en gruppe som dette særlig gjelder for som vi enda ikke har omtalt: de utenlandske selgerne. Politiets hovedprioritet i de åpne russcenene rett etter at Nygårdsparken ble stengt var å pågripe og utvise utenlandske statsborgere som deltar i organisert kriminalitet i tilknytning til rusmiljøet. Innsatslederen uttrykte det slik:

Det er de jeg ønsker at vi har hovedfokus på. Våre norske narkomane kan vi gjøre lite med. De er narkomane, de vil sannsynligvis forbli narkomane til de får hjelp. Og de har et lovlig opphold, vi må bare akseptere at de er havnet der de er havnet. Men disse andre, de skal vi i utgangspunktet ikke akseptere at er her. Sant, de er ulovlige her, de skal ikke være her, men de er her likevel.

(Intervju, Innsatsgruppeleder, 2014)

Innsatsgruppen har hatt et hovedfokus på å ta de utenlandske selgerne som de opplevde hadde en særlig negativ påvirkning på den åpne russescenen i Nygårdsparken. Dette har bidratt til at de utenlandske selgerne som hadde en betydningsfull rolle i parken har en mindre rolle i de åpne rusmiljøene i Vågsbunnen og i tunellen, og at disse i mindre grad er fysisk til stede i sentrumsområdet enn tidligere. Maktulikheten mellom utenlandske statsborgere i rusmiljøet og politiet er stor. Utlendingene har færre rettigheter enn de norske statsborgerne, og flere lover som begrenser deres mulighet til å oppholde seg i det offentlige rom kan bli tatt i bruk. Her er utlendingslovgivningen sentral. UDI har forpliktet seg til å behandle søknadene til asylsøkere som blir tatt i de åpne rusmiljøene i løpet av fem dager, samt å prioritere arbeidet med et eventuelt utvisningsvedtak (UDI, Årsrapport 2009). For utenlandske statsborgere uten oppholdstillatelse kan en pågrep av politiet få langt alvorligere konsekvenser enn for norske statsborgere, de kan bli sendt ut av landet. Hordaland politidistrikt uttransporterte i 2014 314 utenlandske statsborgere uten lovlig opphold. 34 % av de uttransporterte ble pågrepet i de åpne russcenene. Til sammenlikning ble 180 personer utvist i løpet av åtte første månedene av 2016, men bare 10 av dem var knyttet til det «åpne rusmiljøet» i Bergen (statistikk oversendt fra Analyse- og registerseksjonen ved Hordaland politidistrikt). Nedgangen kan skyldes at politiet har lyktes med å «skremme» utenlandske borgere fra å etablere seg som selgere av narkotika etter masseutsendelsene i starten, men må også ses i sammenheng med at politiet ikke lenger patruljerer gatene like intensivt som før. Samtidig spiller de åpne russcenene fortsatt en rolle for utlendingene fordi disse plassene fungerer som en informasjonsarena for salg fra steder utenfor sonene, som i følge brukerne ofte er styrt av utenlandske aktører. Mange av de utenlandske selgerne opererer nå mer i randsonen av russcenene; de holder seg stort sett unna både Vågsbunnen og tunellen. Både brukere og politiet sier at dette har ført til at det åpne rusmiljøet ikke er preget av de tidligere sterke frontene mellom norske og utenlandske selgere.

En sammenblanding mellom utlendingslovgivningen (immigrasjonskontroll) og narkotikalovgivningen (kriminalitetskontroll) – krimmigrasjon - slik en for eksempel ser det i politiets og politikeres fokus på utlendinger i de åpne russceneene, og i samarbeidet mellom politiet og UDI, er ikke særegent for Norge. Forskning på krimmigrasjon fokuserer ofte på tre trender som har oppstått i vestlige land når det gjelder håndteringen av migranter: Strengere konsekvenser av å bryte migrasjonslovgivningen, bruk av utvisning fra landet ved lovbrudd, og større fokus på straffeapparatet i migrasjonsprosessen (Johansen, Ugelvik og Aas 2013). Immigrasjons- og kriminalitetskontroll representerer en kontroll av rom på to nivåer, det nasjonale rommet og byrommet. Utenlandske statsborgere i rusmiljøene er doble «avvikere», både er de det i rusmiljøet og de er migranter, ofte papirløse. Kontrollen og utstøtelsen av utlendinger som både uønskede fremmede og som en del av rusmiljøet går om hverandre og forsterker hverandre. De utenlandske statsborgerne i rusmiljøet befinner seg ikke bare på feil sted i byen, men også i feil land, og utfordrer dermed den normative geografien på flere plan.

3.6 Endringer i politiets handlemåter

Selv om virkemidler som bortvisning og bøtelegging fortsatt blir tatt i bruk, har politiet endret sin praksis underveis i arbeidet mot åpne russcener. Dette har sammenheng med innsatsgruppens interne evalueringer basert på egne erfaringer om hva som fungerer i praksis. Samtidig har ulike aktører (brukere, gatejuristen, bergensklinikkene, representanter for lavterskeltiltak) kommet med kritiske innvendinger mot politiets *framgangsmåte*. Dette gjelder både terskelen for ileggelse av bortvisningsvedtak og hvordan bortvisningsvedtak ble ilagt. I utgangspunktet mente politiet at de var fritatt fra en begrunnelsesplikt i slike tilfeller, men dette har vist seg i ettertid å ikke være riktig (se sivilombudsmannens uttalelse sak 2016/557).¹¹ Uansett førte mangelen på grunnivelse til mye frustrasjon og forvirring blant de bortviste. De opplevde at de ikke forsto hva det var som hadde skjedd:

Så det er jo derfor en begrunnelse er veldig viktig, for brukerne i alle fall. For de kan nok oppleve at de bare stod i en gruppe og det ble nok, sant. Mens politiet har jo lest situasjonen helt annerledes. Og hva som er sant, det er jo kanskje ikke noe som er sant heller fordi at «nært forestående» er et veldig sånn, ja det er en gråsone når de kan gripe inn.

(Intervju, Gatejuristen 1, 2015)

Skjønnet knyttet til hva som gjør at politiet griper inn med bortvisning av personer for å avverge det som blir regnet som nært forestående kriminalitet kan være vanskelig å forklare og begrunne. At mange opplevde en mangel på tilstrekkelig og god informasjon i den konkrete situasjonen om grunnlaget for vedtaket førte til at politiet etterhvert begynte å begrunne bortvisningsvedtakene skriftlig. Det å bli bortvist ble opplevd som et alvorlig inngrep som krevde det vi kan kalle for bedre *prosessuell rettsikkerhet* for å bli akseptert (Tyler 2006). Dette gjaldt blant annet et krav om bedre informasjon, kontradiksjon,

¹¹ Sivilombudsmannen uttaler at det er «... kritikkverdig at bortvisningsvedtaket ikke ble fattet skriftlig, og at den som ble bortvist heller ikke mottok noen skriftlig underretning om vedtaket. Forvaltningsloven §§ 23 og 27 gir ikke grunnlag for noe generelt unntak fra hovedreglene om skriftlig vedtak og underretning i tilfeller hvor vedtak treffes på stedet. Under alle omstendigheter burde det muntlige bortvisningsvedtaket vært nedtegnet i etterkant. Også hjemmelen og de viktigste faktiske omstendighetene som lå til grunn for vedtaket, burde vært nedtegnet.» Se sak sak 2016/557, <https://www.sivilombudsmannen.no/uttalelser/bortvisning-etter-politiloven-7-saksbehandling-klagerett-og-lovanvendelse-article4723-114.html>

medvirkning, respektfull behandling og mulighet for overprøving. Framgangsmåten ble justert på grunn av kritikken om opplevd vilkårlighet fra brukere og deres representanter (brukerorganisasjoner som FHN, Gatejuristen). Samtidig er begrunnelsene vi har sett svært kortfattede, og har ikke nødvendigvis alltid ført til større forståelse for bortvisningen, men har i mange tilfeller vært nyttig for støtteapparatet i stoffbrukerens omgivelser som har noe mer konkret å forholde seg til i samtale om dette med den bortviste.

Bortvisning som eksklusjon

Dag forteller at han føler seg ekskludert. Om politiet bruker han ordet trakassering mange ganger. Han forteller at de forskjellsbehandler folk. Han har selv blitt bortvist tre ganger. Den ene gangen da han satt på trappa til Møtstedet for å rulle en røyk under tak fordi det regnet. En annen gang sto han og en kompis utenfor klatrebutikken. Politiet oppfattet dem som en del av en gruppe som var involvert i salg fordi en person som sto i nærheten, men som ikke Dag hadde kontakt med, hadde et glass med piller. Sist gang ble han bortvist i 48 timer. Da sier han at grunnen var at de opplevde at det var mistenkelig at han gikk så mye til og fra Møtstedet, at det var et tegn på at han drev med salg. Han føler seg ikke komfortabel med å oppholde seg innenfor bortvisningsområdet uansett hvilken tid på døgnet. Når jeg treffer han og vi går rundt i byen sakner han farten, ser seg engstelig rundt og viser ubehag når vi nærmer oss Vågsbunnen. Dag er opptatt av at politiets praksis har endret seg over tid. Tidligere var det mye ransaker og pågripelser. Nå er det bare bortvisninger og dette brukes hyppigere. Dette mener han skyldes at politiet «ikke gidder» å lage en sak pga ressursbruk og at dette er mer effektivt for å ødelegge miljøet. Han er frustrert fordi de har tatt fra ham sitt andre hjem, den sosiale arenaen, de forhindrer folk fra bruk av lavterskeltiltakene.

(Feltnotat, IL, juni 2015)

Reaksjonene på bortvisning har vært svært sterke blant brukerne, men mange oppgir at det verste er trusselen om å bli arrestert og å måtte sitte i arresten. Det innebærer ikke bare frykten for å bli sperret inne, men også å bli stanset i det de holder på med og forhindret i å gjennomføre planene de har for dagen. De frykter også å bli fratatt dopet de har på seg, for deretter å sitte så lenge i arresten at de får abstinenser (se også Frantzsen 2001; Nafstad 2012). Mange har en «her og nå» holdning i større grad enn at de ser langt frem i tid fordi rusen og rusmidlene er altopplukkende (Frantzsen 2001). *Adhoc løsninger*, som å vedta et forelegg de mener er uberettiget, er utbredt, selv om dette innebærer at de påtar seg et straffeansvar de ikke mener de har. Flere sier at de har opplevd å vedta forelegg de egentlig ikke forstår grunnlaget for eller er uenige i for raskt å kunne fortsette sine daglige narkotikarelaterte gjøremål. Den betydelig økte størrelsen på boten fra 2 500 til 10 000 kroner ser dermed ikke ut til å utgjøre et effektivt hinder for sterkt rusmiddelavhengige i bruk av åpne russcener. En forhøyet bot oppleves som urettferdig og fortvilende fordi dette gis til mennesker som fra før ofte har store økonomiske problemer og lever i fattigdom. Samtidig gjør den kritiske og kaotiske situasjonen de er i at mange brukere paradoksalt nok ikke opplever at en ekstra bot der og da nødvendigvis utgjør den store forskjellen. Muligheten til bøtesoning gjør også at tilbakebetaling kan skje ved tillegg i fengselsstraff på 14 dager, noe brukere mener er regelen heller enn unntaket:

Peter: Men sant, så må du tenke på hvem som får de bøtene da, har de penger til å betale de bøtene? Nei. Det blir i hvert fall ikke prioritert hvis de kan velge, sant.

Forsker: Nei jeg kan ikke skjønne at de klarer å få inn de pengene?

Peter: Nei, det blir vel sonet. Mesteparten av det.

Forsker: Blir det soning, ja?

Peter: Jeg tror det. Hvis de har muligheten, ellers trekker de det rett fra trygden hvis de har trygd. Og du lærer jo ikke noe av det, sant. Du får jo bare et hat. Hat mot politiet. Eller en eller annen som du mener sin feil det er.

(Intervju, Peter, bruker, 2015)

Enkelte stoffbrukere velger å ikke betale bøtene og heller sone noen dager i fengsel der de får gratis kost og losji (Nafstad 2012: 116). Brukerne opplever imidlertid tilstedeværelsen, overvåkningen, det uforutsigbare i politikontrollene og de stadig endrede strategiene som et problem. De skiftende reaksjonsformene og usikkerheten knyttet til aldri å vite om man blir bortvist, bøtelagt, arrestert eller ikke, og for hvor lenge, førte for noen til en følelse av maktesløshet.

Det var bred enighet blant polititjenestemennene vi intervjuet om at økt straffenivå som høyere bøtesatser og lavere terskel for bruk av bøtelegging på gata i liten grad virker forebyggende på brukere med en alvorlig rusmiddelavhengighet. Likevel er det disse som i stor grad blir bortvist og bøtelagt. Straffens allmennpreventive hensyn (det at straffen skal skremme andre fra å begå lignende lovbrudd) går på bekostning av de individualpreventive hensyn (det at straffen skal skremme den aktuelle forbryteren fra å begå nye lovbrudd). Politiet bidrar dermed med det økte kontroll- og overvåkningsnivået til at denne gruppen av særlig vanskeligstilte brukere blir ytterligere utstøtt og marginalisert.

At bortvisning og bøtelegging er en mildere og mer skånsom reaksjonsform, med skadereduserende formål, kan dermed diskuteres. Bortvisningene representerer skadereduserende arbeid, i form av å være et tiltak som ikke er straffetiltak. De til sammen nærmere 2000 bortvisningene som ble ilagt fra 25. august 2014 til 17. november 2016 er reaksjoner i tilfeller der politiet kunne ilagt straff. På den måten kan man se bortvisningene som resultat av en tanke om å gjøre det beste ut av situasjonen slik den er og at man istedenfor å straffe søker å forhindre og sanksjonere kriminalitet gjennom oppholdsforbud. Bortvisningens definisjon som et tiltak som ikke er straff kan sees som et skadereduserende trekk fordi det tar sikte på å sanksjonere uakseptabel atferd, uten at det benyttes strafferettslige sanksjoner. Bortvisningenes tilretteleggelse for at brukerne skal kunne nytte seg av lavterskeltilbudene til tross for at de ikke kan oppholde seg i Vågsbunnen i en bestemt periode er også et trekk som viser ønske om å redusere negative konsekvenser som følger av vedtaket.

Samtidig er et uklart hjemmelsgrunnlag og tynt mistankegrunnlag et rettssikkerhetsproblem for brukeren. Selv om dette bedret seg underveis, opplevde brukerne at de ikke hadde fått informasjon om de nye reglene, blitt hørt, fått sagt sin mening eller forsto hvilket grunnlag politiet handlet på. Den knappe tidsfaktoren i beslutningsprosessene opplevdes også som forvirrende og skapte dårlige betingelser for informasjon, forståelse og forklaring. Særlig i

begynnelsen da bortvisningene skjedde muntlig var det en stor opplevelse av urett fordi den informasjonen som ble gitt på stedet ikke ble oppfattet som tilstrekkelig eller forståelig og det var uklare knyttet til hvilket område bortvisningen gjaldt for og tidsrammen for vedtaket. Muntligheten skapte også et problem for etterprøvnbarheten om hva som faktisk hadde skjedd og muligheten for å stille noen i politiet til ansvar for beslutningene. Dette skapte manglende tillit. I sakene hvor brukere blir bøtelagt for å ikke respektere oppholdsforbudet har ikke den tiltalte krav på forsvarer (men gatejuristen har gitt fri rettshjelp i noen saker) og som vi har sett kommer svært få saker opp for retten. Tilrettelagt informasjon, dialog, bedre begrunnelser og klagerett vil kunne styrke rettssikkerheten og forhindre muligheten for feilaktige avgjørelser og maktmisbruk som de vide og uklare skjønnsrammene gir rom for.

Resultatet av kriminalitetskontrollens utvikling der reaksjonsformer som økt overvåkning, personkartlegging, risikobehandling og bortvisning vektlegges fremfor straffende tiltak kan være en utvidelse av kontrollsystemets nedslagsfelt (Cohen 1985; Garland 2001). Praksisen med bortvisning og bøtelegging kan føre til at færre blir arrestert eller tiltalt, men til at et betydelig større antall blir kartlagt, risikovurdert, registrert og får en alternativ reaksjon. Mange vi snakket med hadde aldri tidligere opplevd «å bli en sak for politiet». «Netwidening» oppstår ofte som følge av at alternative reaksjonsmåter er valgt istedenfor straff (Cohen 1985). Hensikten er ikke nødvendigvis avkriminalisering og straffeformildning, men å redusere bruk av kostnadskrevende og straffeintensive responser. Dette fører i praksis til at *flere* får befatning med politiet, heller enn at den opprinnelige straffemetoden blir byttet ut med et alternativ. Resultatet er at målgruppen for kontrollapparatets daglige operasjoner blir betydelig utvidet. Slike reaksjonsmåter kan derfor i verste fall heller hindre det skadereduserende arbeidet ved å bidra til utstøtelse og stigmatisering ved å gjøre noen til gjenstand for mistanke, observasjon og eksklusjon fra full deltagelse i det offentlige rom.

3.7 Forflytningen fra Vågsbunnen til Tunellen

3.7.1 Opptrappingen av innsatsen våren 2015

Et viktig kjennetegn med politiets innsats overfor åpne russcener i Bergen etter at Nygårdsparken ble stengt er at strategien ble endret underveis. Både tids- og stedsaspektet er viktige fordi måten politiet har operert på er avhengig av de ulike omgivelsene som de åpne russcenene har befunnet seg i. Andre viktige faktorer har vært bemannings- og ressursituasjonen. Endringene skyldes også dels politiets åpenhet for innspill fra samarbeidspartnere i operativ gruppe og i et voksende nettverk i nabolag samt egne fortløpende evalueringer av virkningen av metodene som ble brukt ut fra erfaringer gjort av politibetjentene i innsatsgruppen. Strategien til innsatsgruppen har vært under konstant diskusjon og politiet har hele tiden vært lydhør for kritikk. Det sterke påtrykket fra omgivelsene i Vågsbunnen har i perioder preget politiets handlemåter på avgjørende måter. Særlig i oppstartsperioden opplevde politiet at deres nye strategi var omdiskutert, noe som gjorde at de i begynnelsen var mer varsomme med å ta i bruk blant annet bortvisninger:

Vi var veldig forsiktige med bortvisningene, rett og slett, det var omtrent sånn at vi skulle ta de med narkotikaen i hånden før vi turde å bortvise. Til og med det, ble det mye skriverier om, men vi var ekstremt forsiktig med bortvisninger i starten.

(Gruppeintervju, innsatsgruppedlem C, 2016)

Selv om medieoppmerksomheten og -kritikken mot innsatsgruppen var stor i starten, opplevde politibetjentene som patruljerte i Vågsbunnen at den avtok utover våren 2015 (se også kapittel 2). Folk ble vant til deres synlige tilstedeværelse og deres nye roller i bybildet ble i større grad verdsatt av det øvrige nærmiljøet. Samtidig erfarte politiet på det tidspunktet at de på tross av stor innsats likevel ikke hadde klart å forhindre at et større rusmiljø med brukere av harde stoffer etablerte seg i Vågsbunnen. Frustrasjon over at den «mykere» sosialfaglige tilnærmingen i patruljeringsarbeidet i kombinasjonen med en tilbakeholden bortvisningspraksis i liten grad virket forebyggende, og et stadig større påtrykk fra nærmiljøet og krav om raske tiltak, bidro til politiets avgjørelse om å endre strategi. Et av medlemmene i innsatsgruppen fremstiller denne endringsprosessen på følgende måte:

Og frem til juni 2015, så følte jeg vi gikk nede i Vågsbunnen som en gjeng med sosialarbeidere, og bare jatta med dem. Det var ingen progresjon i det som skjedde. Uansett, samme når vi var der, var det konstant 30 stykker nedi den gaten, som drev med kjøp, salg, og bruk av narkotika. Og så forandret vi arbeidsform ved å organisere til 3 lag, og så ble vi mye mer konsekvent med bortvisninger. Begynte å praktisere dette med bortvisninger mye mer, noe som førte til at miljøet rett og slett ikke gadd å være der lenger. For de visste at politiet var der til enhver tid, og politiet, enten så ble du bortvist, eller anvist. Og grunnen til at vi gjorde det, såpass konsekvent, det var jo rett og slett at vi ønsker ikke å ha de i Vågsbunnen. På grunn av at det er jo nesten midt i sentrum, det var veldig lett for vanlige folk å komme innom der, og skaffe seg det de vil ha, både unge og eldre, mye næringsliv, mye turister, og så videre. Vi ville rett og slett ikke ha de der nede, i så stor grad. Hvis de skulle være der nede, så er det inne, og benytte seg av hjelpetiltakene, ikke stå å henge i gatene, og bruke, selge og kjøpe stoff.

(Gruppeintervju, innsatsgruppemedlem C, 2016)

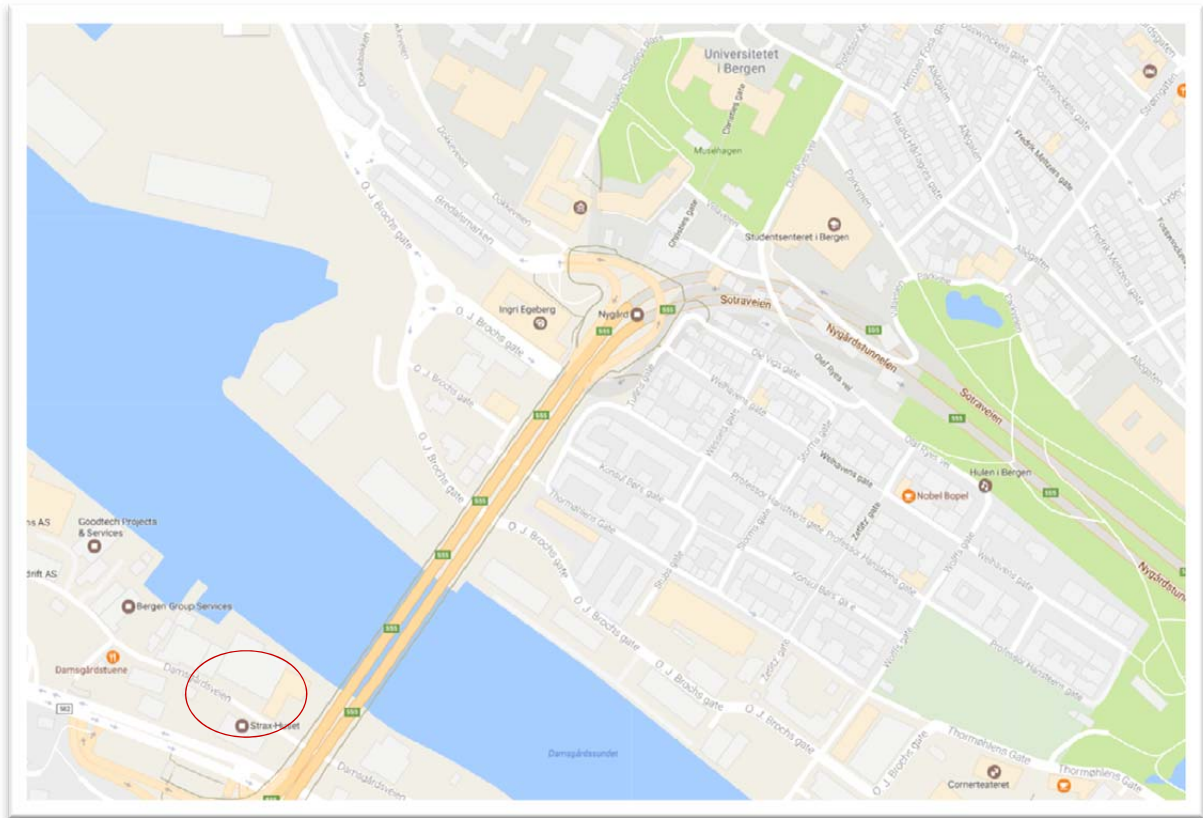
Den nye strategien innebar at politiet trappet opp sin innsats. Innsatsgruppen inntok en mer konfronterende stil på gata med lav terskel for å reagere på stoffbrukeres oppførsel. Flere forhold ble definert som ordensforstyrrelser. Patruljeringstiden ble nå døgkontinuerlig slik at det mer eller mindre alltid var polititjenestemenn til stede i området, og bortvisningene ble gitt konsekvent og i langt større omfang enn tidligere. Samtidig oppfordret politiet brukere enda mer aktivt enn tidligere om å trekke mot Straxhuset, Bergens største lavterskeltilbud. Denne mer offensive innsatsen viste raskt synlige resultater. Etter bare noen uker var den åpne russcenen redusert til et minimum:

Og så, i slutten av mai, begynnelsen av juni, før sommerferien, da fikk vi en litt sånn uventet løsning på det, vi omorganiserte litt på samme tiden der, og så flyttet problemet seg, da, knips sånn, altså hele, det var som en stor sånn vepseflokk som flyttet bikuben bort til Strax-huset. Det er akkurat som når du flytter på stoffet, så følger alle rusmisbrukerne med, på en måte. Så Vågsbunnen i dag, i forhold til for et år siden er jo helt totalt forskjellig.

(Gruppeintervju, innsatsgruppemedlem C, 2016)

Den kontinuerlige tilstedeværelsen og en gradvis mer intensivt kontroll førte til slutt til at det tungt belastede rusmiljøet ble forflyttet ut av sentrum forsommeren 2015. Politiet kunne fornøyd konstatere at en av innsatsgruppens viktigste målsetninger var oppnådd. Resultatet av deres arbeid var en drastisk reduksjon på omfanget av åpenlys illegal bruk og omsetning av

narkotika i sentrumsområdet. Bekjempelsen av rusmiljøet gjorde samtidig at kriminaliteten gikk drastisk ned i området (Hordaland politidistrikt 2016). Dette innebar imidlertid ikke at byens rusproblemer endelig var blitt løst. Store deler av miljøet flyttet seg til et annet sted av byen. Politiet måtte dermed endre strategi igjen.

3.7.2 Situasjonen i tunnelen: Ikke-håndhevelse og unntakstilstand

Politiet oppfordret folk i rusmiljøet som de påtraff i Vågsbunnen til å reise til Straxhuset. Resultatet ble at Strax-huset opplevde en sterk vekst i besøkstallene i 2015 (se kapittel 4). Fra og med våren/sommeren 2015 tok tunnelen ved Strax-huset over som den største åpne russcenen i Bergen. Høst 2016 var Vågsbunnen fortsatt i liten grad en aktiv åpen russcene, mens Strax-huset var blitt en etablert og stor åpen russcene. Politiets oppmerksomhet forflyttet seg også, med en mer dempet tilstedeværelse i Vågsbunnen, selv om de fortsatte å vise seg der for å demonstrere at de følger med:

Vi prøver å være innom og patruljere og vise oss, det er jo forebyggende, og på en måte vise at vi har ikke glemt dere, vi er her fortsatt og passer på. Men i den grad bortvisning og bøtelegging som det var i starten, det fins jo ikke nesten. Jo da, det er bortvisninger hvis vi må det, men det er ikke 10–20 stk som det var før.

(Intervju, innsatsgrupped medlem E, 2016)

Politiet mener at deres innsats i Vågsbunnen har ført til en holdningsendring blant stoffbrukerne; at de har gjennomført et «oppdragerprosjekt» som har hatt effekt over tid. Dette viser seg ved at brukerne nå forholder seg automatisk til at...

... når vi er der, da må man på en måte gjøre en viss ting, du skal ikke stå å henge i Hollendergaten, du må bruke de hjelpetiltakene som er der eller ja... Så jeg tror vi i løpet av et års tid klarte å få folk til å tenke litt annerledes der nede, det har nok hjulpet oss mye.

(Intervju, Innsatsleder, 2015)

Samtidig har politiet hele tiden vært klar på at forflytningen til området rundt Strax-huset uansett har vært konstruktivt for brukerne fordi de befinner seg på et sted der de er til mindre offentlig sjenanse. Først og fremst er det en fordel at de der har en umiddelbar tilgang til et kommunalt skadereduserende tiltak og mulighet til helse- og sosialfaglig oppfølging:

Der skal folk få behandling, sant? Det er der, vi har faktisk ledet de til kommunen for å behandle de. Så det vi har prioritert der borte, det er egentlig mindre bortvisninger, ikke like mye som i Vågsbunnen, vi må selvfølgelig bruke det og. Men mer tilstedeværelse rundt, for å forebygge kriminalitet, og lede de inn mot hjelpetiltak, sånn som jeg ser det.

(Gruppeintervju, innsatsgruppemedlem A, 2016)

Selv om forflytningen var tilsiktet sier politibetjentene vi intervjuet at de likevel ikke har hatt noen ny overordnet strategi for hvordan de skulle håndtere situasjonen i tunnelen. Innsatsen der har imidlertid vært svært forskjellig fra Vågsbunnen. Politiet har valgt å ha en lav kontrollprofil og en mer tilbaketrukket rolle. Når politibetjenten i sitatet overfor sier de prioriterer tilstedeværelse rundt Strax-huset, betyr det at de tilbringer mye av tiden til å patruljere med bil i nærområdet. Mens de tidligere mest gikk til fots, er de nå oftere i bil. De oppholder seg i langt mindre grad i rus scenen. Målsetningen er nå ikke lenger å spre miljøet, men å beholde det konsentrert og passe på at de holder seg i tunnelen og i nærheten av Strax-huset. Hensikten er

... å få folk til å trekke opp mot Straxhuset, hvis de er i området rundt. Så det er jo egentlig patruljeringen der. Også er vi jo innom i tunnelsystemet der og passer på. Viser at vi faktisk er her og snakker litt med folk.

(Intervju, innsatsgruppemedlem A, 2016)

Innsatsgruppen begrunner det at de sjeldent aktivt griper inn med at de nå mener det er kommunens ansvar å løse problemet. Forflytningen har gjort det til kommunens mest nærliggende problem; de mest belastede stoffbrukerne er nå bokstavelig talt samlet foran døren til kommunens største lavdørsterskeltiltak. Mange av innsatsgruppemedlemmene gav uttrykk for at det nå er kommunens tur, det er de som må ta regionen. En av dem sa det slik:

Jeg tenker det at det har blitt sånn som det har blitt der, det er ikke helt politiet sitt ansvar. Det går på en måte videre til helse og den biten der, at de må gjøre noen grep i forhold til den ansamlingen som er utenfor og i tunnelen. Vi kan passe på og vi kan være der, men vi kan ikke begynne å jage folk i alle retninger derifra heller, det går ikke.

(Intervju, innsatsgruppemedlem E, 2016)

Mens forhold i Vågsbunnen gjorde at politiet i stor grad håndterte ansamlinger i rusmiljøet som et ordensproblem, blir denne menneskeflokken nå i tunnelen primært definert som et helsesosialt anliggende. Selv om den narkotikarelaterte kriminaliteten i og utenfor tunnelen har vært minst like betydelig som i Vågsbunnen, har politiet endret sin territorielle strategi innenfor dette området. På kort tid har politiet i realiteten endret strategi *fra null-toleranse* til *full-toleranse*, der ansamlinger av stoffbrukere ikke lenger er grunnlag for reaksjon. Denne lokale «ikke-håndhevelsen» gjør at fotpatruljering ikke lenger betraktes som en like hensiktsfull metode. Dels fordi politiet ved å holde seg mer på avstand slipper ubehaget med å bli konfrontert med at visse ulovligheter skjer uten at politiet griper inn. Delvis skjer dette også for å forhindre at denne ikke-håndhevelsen på gateplan skaper en situasjon som fører til manglende respekt. I denne situasjonen blir fotpatruljering altså ikke bare oppfattet som et uegnet skadeforebyggende virkemiddel, men også som noe som potensielt kan undergrave politiets autoritet:

Vi jobbet jo på en måte ganske beinhardt nede i Vågsbunnen for å løse opp miljøet. Her vil vi ikke løse det opp, for da vet vi ikke hvor det neste miljøet vil oppstå. Vi har ikke kapasitet til å ta flere områder om gangen. Hadde det vært fire forskjellige russcener i Bergen nå, så hadde vi jo slitt vanvittig. Så nå vil vi ha kontroll på det som er der. Og det gjør vi ved å patruljere i området rundt, gå litt innom og sjekke at ting står greit til og opprettholde litt den kontakten vi har med miljøet. Det blir jo en helt annen måte å arbeide på.

(Intervju, innsatsgruppemedlem E, 2016)

Politiinnsatsen som beskrives i tunnelen handler om å være *rundt* miljøet, ikke *i*. Det viktigste nå er å fokusere på nabolaget rundt ved å patruljere i kjøretøy og vise bil:

Det er mest med bil. I forhold til Vågsbunnen så gikk vi jo egentlig bare til fots, men der borte så kjører vi egentlig i nabolaget, for det er jo der klagene kommer fra. Vi er jo her til tjeneste for samfunnet. Akkurat den her biten med samlinger og sånne ting, det er ikke så mye vi kan gjøre egentlig. Vi føler oss litt sånn, fortapte, akkurat i den tunnelen. Det har jo blitt en «frisone».

(Intervju, innsatsgruppemedlem E, 2016)

Konsekvensen av politiets tilbakeholdenhet er at tunnelen og området rundt har blitt en rettslig unntakstilstand. Det har, som politibetjenten sier det, utviklet seg til å bli en «frisone». Problemet med «frisonen» er at det kan skape gode betingelser for selgere og rekruttering av

nye brukere. Samtidig har det harde miljøet og unntakstilstanden gjort at tunnelen i større grad blir et skremselsbilde for eksperimenterende ungdom som synliggjør konsekvensen av langvarig rusbruk som mange vil forsøke å unngå (se også Sandberg og Pedersen 2005 om «Plata»).

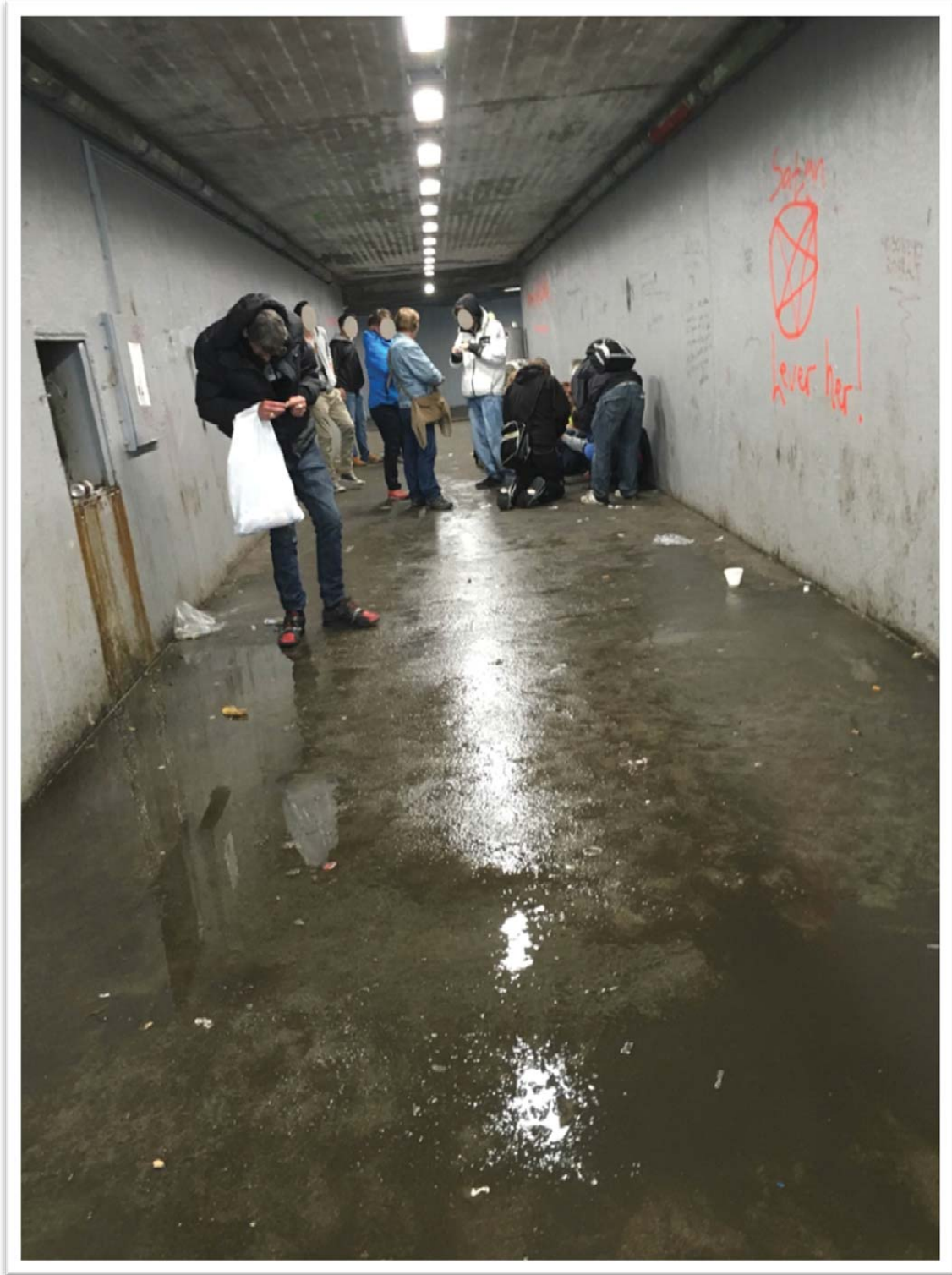
Fotograf: Manuel Blanco Colodro. Bildet viser åpenlys injisering like ved Strax-huset.

For mange vil det være en barriere å gå ned i tunnelen for å kjøpe rusmidler. Tunnelen er grå, trang og uhygienisk, og gir på mange måter en undergangsfølelse. At stedet er så lite attraktivt, kan dermed også bidra til å forhindre rekruttering. Samtidig opplever politibetjentene at det politifaglig sett er lite de kan gjøre fordi «å jage dem videre» bare gjør situasjonen verre for både brukere og nabolag. Imidlertid er det ikke bare hensynet til brukerne som begrunner denne unnvikelsen. Det har også sammenheng med at tunnelen utgjør et mer krevende risikomiljø å drive politifaglig arbeid i enn Vågsbunnen. En betjent svarer at de ikke lenger driver med patruljering og tilstedeværelse i tunnelen i like stor grad:

... det hadde vi aldri klart heller. Vi må passe på helse og alt det her, fordi det er tungt. Det går ikke, nei. Da hadde jeg nok sluttet ganske fort.

(Intervju, innsatsgruppemedlem E, 2016)

Betjentene oppgir at de føler seg mye mer utrygge når de patruljerer til fots i tunellen sammenliknet med i Vågsbunnen: miljøet oppfattes som mer voldelig, det er svært uhygieniske forhold, og mye åpenlys injisering. Flere av betjentene fremhever at de fysiske forholdene vanskeliggjør politiarbeidet. I tunellen er det trangt, det er stor trengsel, og området har mer eller mindre blitt et offentlig sprøyterom med mye narkotikarelatert forsøpling og fare for skade.

Bilde tunell. Foto: Ingrid Lundeberg

Sammenliknet med i Vågsbunnen, opplever innsatsgruppen at brukerne i tunellen er mer marginalisert og har en tyngre problematikk. De harde omgivelsene gjør det samtidig til et mer «ampert», aggresjonsfremmende og potensielt farlig sted, sammenliknet med Vågsbunnen. En av de ansatte i innsatsgruppen forteller at:

Så klientellet nede i Vågsbunnen kontra Strax-huset er nok litt forskjellig. Sånn at, jeg følte meg relativt trygg, altså, jeg kunne gå ned der, gjerne med en uerfaren makker, kunne gå ned med studenter og. Og det forebyggende der, du føler deg relativt trygg, og du visste jo at det var sentrumspatroljer i nærheten hvis det skulle skje noe. Mens Strax-huset som russcene er jo en annerledes russcene. For russcenen der, er jo mye mer preget av for eksempel bruk av sprøyter, det så vi jo ikke av den grad i vågsbunnen. Og tett, de står i klynger der, du kan jo nesten ikke komme forbi når det er mye folk der. Det ligger mye søppel på gulvet, det ligger sprøyter der, de står tett og tett i klynger, og du må nesten brøyte deg forbi. Det er nede i en tunnel, det er få muligheter til å trekke unna. Sentrumsstyrkene, ordensstyrkene er i sentrum, bistand er kanskje langt unna. Det er vanskelig ovenfor miljøet til tider hvis alarmen ikke går, og ser at politiet faktisk er ikke på stedet, det betyr at det er et mer ampert og aggressivt miljø der til tider. Som da fører til at vi må ta våre forhåndsregler. I forhold til dette med at det er mer ampert, det er en annen type miljø med tanke på rusen som blir benyttet der, og det er mye folk, og det er mørkt, og det er uoversiktlig. Så det synes jeg er hovedforskjellen.

(Gruppeintervju, innsatsgruppemedlem C, 2016)

Politibetjenten beskriver at de fysiske og miljømessige omgivelsene i tunellen forhindrer politiets mulighet til overvåkning, inngripen og til å gjøre et forsvarlig og trygt arbeid. Imidlertid er det ikke bare politiet som opplever mindre trygghet. Det gjør også mange av brukerne (se nærmere analyse i kapittel 6). Politiet er klar over dette og ser selv at den ampre stemningen og volden kan ha sammenheng med at politiet i større grad er fraværende:

Det er nok mer amper stemning der enn i Vågsbunnen, tror jeg. Fordi i Vågsbunnen så var jo vi der hele tiden og gikk, det var ikke muligheter til å lage så mye bråk. Mens der så er det jo litt mer skjermet, så naturligvis vil det bli mer bråk. Så vi får jo meldinger på at det er både slåssing og knivbruk og diverse der nede.

(Intervju, innsatsgruppemedlem E, 2016)

Resultatet er at forholdet til rusmiljøet har blitt mer distansert. Politiet har ikke lenger like god oversikt over hva som foregår. Politiet tilbringer mindre tid i miljøet og har liten anledning til småprat og dialog. Selv om mange brukere sier at de setter pris på at politiet lar dem få være i fred, bidrar den totale situasjonen med forsøpling, inneklemthet og mangelen på tilstedeværelse av hjelpe- og kontrolltiltak til at brukerne blir etterlatt i mer desperate forhold i tunellen.

3.8 Oppsummerende diskusjon

Vi har i dette kapitlet diskutert politiets innsatsgruppes arbeid i bekjempelsen av åpne russcener i Bergen. Hovedfokus har vært hva som har kjennetegnet politiets plass-spesifikke innsats ved de tre store åpne russcenene som Bergen har hatt de siste årene, og hvordan dette har utviklet seg og variert over tid. Dette gjelder både proaktive metoder som dialog og patruljering som vel som repressive og reaktive metoder som *bortvisning*, *bøtelegging*,

visitasjon, ransaking, og anmeldelse/straffesak, arrestasjon og utvisning. Et gjennomgående tema i kapitlet har vært en utforsking av hva som kjennetegner maktforhold ved de åpne russcenene og hvordan brukerne opplever, erfarer, og reagerer på ulike former for makt.

Politiet har hatt en av de viktigste rollene for forflytningene av de åpne russcenene (utover den fysiske stengningen av parken). Vi har funnet at politiets plass-spesifikke innsats ved de tre største åpne russcenene i Bergen har vært svært forskjellige og har hatt svært ulike konsekvenser. Politiets myndighetsutøvelse på gateplan har vært kjennetegnet av å være et prosjekt under kontinuerlig reforhandling ut fra bakkemannskapenes erfaringer. Samtidig har strategien blitt styrt av en rekke eksterne forhold der ikke bare politiledelsen og samarbeidspartnere, men også aksept og kritikk fra media og publikum, har hatt stor betydning. I Vågsbunnen hadde brukerne mer med politiet å gjøre enn andre steder av byen og erfaringene med politiet varierte. Tilstedeværelsen og synligheten i hverdagen var langt større enn tidligere og kontakten med brukerne var tettere og tidvis mer dialogrettet, men den økte politikontrollen opplevdes som stigmatiserende og ekskluderende. Ved situasjonen i tunellen og i Nygårdsparken var politiets plassorienterte virksomhet annerledes. Politiarbeidet i Nygårdsparken var preget av sporadiske uroaksjoner med massepågrepelser og i tunellen av en bilpatroljeorientert ikke-håndhevelse. Felles for både Nygårdsparken og tunellen var politiets manglende tilstedeværelse. Etter at Nygårdsparken stengte har rusmiljøet dermed erfart ytterlighetene i politiarbeid fra nærmest null-toleranse til full-toleranse, fra kontinuerlig synlig tilstedeværelse til en mer distansert rolle med hendelsesstyrte aksjoner og minimumsnærvar, fra tett dialog, relasjonsbygging og småprat til skuldertrekning, avstandtaking og taushet.

Hvordan vurderer politiet selv sin plass-spesifikke innsats og hvordan har dette utviklet seg og variert over tid? Vi diskuterer først situasjonen i Nygårdsparken før vi drøfter resultatene av politiets nulltoleranse strategi i Vågsbunnen og ikke-håndhevelsen i tunellen.

Politibetjentene vi intervjuet var samstemte i at den hendelsesstyrte og reaktive politistrategien i Nygårdsparken ikke var noen god metode. En viktig grunn til at dette ikke har fungert er i følge disse politibetjentene at det ikke har vært satset på samarbeid med andre instanser om oppfølgende hjelpetiltak i etterkant. Dermed ble den åpne russcenen gjenetablert bare kort tid etter at aksjonene var over.

Etter at Nygårdsparken ble stengt endret politiets strategi seg radikalt. Opprettelsen av innsatsgruppen signaliserte en betydelig satsning og representerer en ny tenkning om politiets rolle og metoder i åpne russcener. I Vågsbunnen opererte politiet med en problemorientert partnerskapstilnærming med et bredt sett av virkemidler. Politiet skulle kunne ivareta sikkerhet, trygge nabolag, forebygge konflikter, foreta stopp-og-sjekk, kroppsvisitasjoner, skaffe informasjon om kriminalitet, arrestere, motivere brukere til å endre seg, gi informasjon om hjelpetiltak, være et bindeledd og oppnå tillitsfulle relasjoner mellom brukeren, nabolag og det øvrige velferdsapparatet. Dialog, småprat og det dagligdagse samværet har bidratt til økt informasjon og personkunnskap for å vurdere farlighet, sikkerhet og risiko. Gatepatruljeringen gjorde at polititjenestemenn i økende grad utviklet lokalkunnskap om brukere og hjelpetiltak. Samtidig ble bøtelegging og bortvisning tatt hyppig i bruk. Bortvisning ble betraktet som et særlig effektivt kriminalitetsbekjempende virkemiddel som samtidig ble oppfattet som den mildeste og mest skånsomme inngripen overfor brukeren i forhold til alternative og mer kostnadskrevenende og straffeintensive responser.

Innsatsgruppen bidro videre til et opplevd tryggere nabolag i Vågsbunnen. Situasjon i Vågsbunnen, hvor det i perioder var tilløp til moralsk panikk over forflytningen av miljøet, ble snudd til et *brobyggende kvarterpolitisk oppdragerprosjekt*. Den moralske panikken ble forsterket av en massiv mediedekning rett etter stengningen av Nygårdsparken (se kapittel 2). Det oppsto ikke bare en frykt for en reetablering av miljøet, men at det kunne oppsto en spredningseffekt til større deler av sentrum dersom ingen tok ansvar. Vågsbunnen ble et «klagested» for særlig sterke pressgrupper med næringslivstilknytning rettet mot både politi og hjelpetiltak. Konfliktnivået med nabolag og hjelpe- og kontrolltiltak var høyt. Politiet opplevde imidlertid et stort engasjement i bydelen rundt patruljeringsjobben de gjorde. Tilstedeværelsen, gateopptreden og dialogen skapte etter hvert tillit til folk utenfor brukermiljøene. Patruljeringen må betraktes som en slags vellykket performance som bidro til å sikre politiet legitimitet fra publikum. Næringsdrivende og hjelpetiltak i Vågsbunnen ble etter hvert overveiende positive til deres tilstedeværelse. Patruljeringen førte til at det oppstod en brobyggende tillits- og kompetanseoppbygging mellom enkelte beboere og hjelpetiltak i nærmiljøet og politiet. Både nærværet og «hotlinen» som ble opprettet til politihuset førte til et tettere nærmiljø samarbeid og styrket en kvarterpolitisk nettverkskultur og -deloffentlighet som var preget av næringslivsinteresser, men også bydelsnære hjelpetiltak og andre aktører.

Samtidig fikk det økte kontrollnivået og den kvarterpolitiske alliansen en betydelig ekskluderende effekt ved å skape aksept for en skjerpet uformell og formell kontroll av stoffbrukere.

Politiet legger vekt på at partnerskapstilnærmingen, den døgkontinuerlige stedlige patruljeringen, og omfattende bruk av bortvisnings- og utvisningstiltak, har vært avgjørende for den reduksjons- og forflytningseffekten som har skjedd. Innsatsen har bidratt til en reduksjon av det åpne sentrumsnære rusmiljøet, til å forflytte deler av problemet ut av sentrum og til en sterkere stedlig konsentrasjon av «den harde kjernen» av brukere i en bortgjemt og skadefiendtlig tunnel. Hovedfokuset har vært på en reduksjon av miljøet, og virkningen har vært en forflytning og konsentrasjon av russcenen. Politiet legger vekt på at innsatsen har bidratt til at den største og desidert verste russcenen vi har hatt i Bergen, Nygårdsparken, ikke er gjenetablert. Selv om deler av rusmiljøet har forflyttet seg, mener politiet at det har et langt mindre skadelig omfang enn Nygårdsparken. De utenlandske selgerne som hadde en betydningsfull rolle i parken og som politiet mener bidro til profesjonalisering, vold og kynisme, har en mindre rolle i de åpne russcenene i dag. Det trekkes et skille mellom de farlige, umoralske, kyniske, utenlandske bakmennene som ikke selv bruker narkotika, som skaper uorden og utnytter de norske slitne, sterkt rusavhengige, syke og hjelpetrengende kjøperne. Denne oppfatningen førte til et økt kontrollnivå mot utenlandske statsborgere uten lovlig opphold. Av de 314 som ble pågrepet og uttransportert i 2014 ble 34 % av dem pågrepet i de åpne russcenene. Både brukere og politiet sier at dette har ført til at det åpne rusmiljøet ikke er preget av de tidligere sterke frontene mellom norske og utenlandske selgere. Russcenene i Vågsbunnen og i tunellen har i større grad vært kjennetegnet av en mer homogen gruppe av marginaliserte brukere med et langvarig og omfattende avhengighetsproblem som selger mindre mengder narkotika for å finansiere eget bruk. Slike brukere mener politiet bidrar til å gjøre de åpne russcenene til mer stigmatiserte steder, noe som minker attraksjonskraften og rekrutteringsproblemet. Den offentlig utstilte elendigheten har en rusforebyggende funksjon. Forflytningen har samtidig gjort elendigheten og den akutte helsesituasjonen til det tyngre rusmiljøet i tunellen til kommunens mest nærliggende problem; de mest belastede stoffbrukerne er nå bokstavelig talt samlet foran døren til kommunens største lavterskeltiltak.

Politibetjentene i innsatsgruppen sier at de i liten grad har noen langsiktig plan for det problemet de nå står overfor. Politiets innsats i tunellen er tilbaketrukket og avventende. Partnerskapsalliansen med nabolag og tiltak er mindre tydelig og pressgrupper fra næringsliv er ikke like aktive. Daglige bilpatruljeringer i området skal sikre trygghet i nabolaget og sørge for at brukermiljøet ikke spres. Politiet har valgt å innrette sin resignerte plassinnsats i og rundt tunellen med «ikke-håndhevelse» overfor bruk og besittelse av narkotika. En slik plassorientert avkriminalisering kan skape bedre betingelser for skadereduksjon ved at stoffbrukere slipper kontroll, straff, blir i mindre grad stigmatisert, får være i fred og kan ta seg tid til å tilberede stoff til eget bruk med mindre risiko for feildosering og hurtige injiseringer (Dixon og Maher 2002; Kerr, Small og Wood 2005; Small mfl 2006). Mangelen på kontroll gjør også at brukernes behov for privatliv i større grad kan ivaretas. Samtidig er dette en frihet med klare strukturelle begrensninger. Aggresjon, vold og trusler er utbredt i tunellen, som domineres av medtatte brukere som er overlatt til seg selv i trange, uhygieniske og desperate omgivelser. Den mer eller mindre lovløse krisetilstanden i tunellen er mulig fordi det finner sted i en mer bortgjemt, mindre attraktiv og glemt del av byen. Slike ukontrollerte plasser og fravær av utenforstående gjør disse stedene ubevoktede og gir mindre oppmerksomhet overfor skade og overdose. En liten grad av uformell og formell kontroll fra både hjelpe- og kontrollapparatet bidrar til befestning av en døgnåpen offentlig injiseringsplass i uhygieniske omgivelser med stor grad av forsøpling, elendighet og vold (se kapittel 6). Nedprioriteringen av den operative tilstedeværelsen har gitt volds- og kriminalitetsutsatte tunellbrukere svakere beskyttelse fra politiet. Dette viser at plassfokuserte og målrettede aksjoner i tett samarbeid med hjelpe- og kontroll apparat kan ha en viss effekt, slik som i Vågsbunnen, men at en forflytning i verste fall kan føre til en forverring av stoffbrukeres livssituasjon og levekår hvis innsatsen opphører (Caulkins og Reuters 2009; Stevens 2013). Et viktig legitimitetsspørsmål i samfunnets innsats mot den illegale rusøkonomien er om vi kan leve med narkotikabekjempende tiltak som fører til at en særlig marginalisert del av brukerne blir mer belastet, utrygg, stigmatisert, utstøtt og gitt opp.

Vurderingen av kontrollutøvelsens fruktbarhet må også ta hensyn til hvordan den samlede vekten av kontroll over tid blir erfart og opplevd av brukerne. Politiet er nemlig ikke bare avhengig av tillit fra publikum, men også fra de som er gjenstand for kontrollen, stoffbrukerne selv. Hvordan har brukerne opplevd politiets tiltak og hvilke konsekvenser har det hatt for brukernes hverdagsliv og livskvalitet? Vi vil her først og fremst fokusere på innsatsgruppens arbeid i Vågsbunnen, men vil også trekke inn situasjonen i tunellen.

Brukerne i vår undersøkelse hadde varierte erfaringer med politiet i ulike områder av byen, men opplevde en repressiv vending med høyere kontrollnivå i perioden vi fulgte miljøet tett. Dette har ført til økte konflikter og spenningsnivå mellom politiet og stoffbrukere. De fleste følte et ubehag over politiets patruljering og oppfattet særlig bortvisningene som nedverdiggende. Patruljeringen og den økte kontrollrisikoen har hatt stor innflytelse på brukernes hverdag og vurdering av risiko knyttet til bruk og salg. Informasjonsflyten om politiets tilstedeværelse ble viktigere enn tidligere for salgsaktiviteter. Folk var redde for å ha for mye narkotika på seg fordi det var større risiko for å bli tatt. Politiets tilstedeværelse førte til at det ble mer småsalg og at salget ble mer spredt. Mange sluttet etter hvert å oppholde seg i Vågsbunnen og å bruke lavterskeltilbudene der på grunn av politiet, de opplevde at politiet hindret deres adgang til hjelpetiltakene og en del av byen de hadde en sterk tilknytning til. Det høye kontrollnivået førte også til mer stressede og farlige rusinntak. Kontrollnivået gjorde Vågsbunnen til et mer stigmatisert sted å være.

I dette kapitlet har vi også diskutert hvilke forhold som preger lovanvendelsesprosessen på gata og setter grenser for politibetjentenes skjønnsutøvelse sett fra både et bruker- og politiperspektiv. En særlig utfordring har vært at brukerne opplever at politiet opererer med en selektiv kontroll og maktbruk og at det er en trynefaktorjustis på gata. Det var en utbredt oppfatning at det var store skjønnsforskjeller i politiets reaksjonsmåter og en urimelig og ubegrunnet forskjellsbehandling. Dette gjaldt måten man ble møtt på, tilsnakket, kontrollert og straffet. I følge brukerne var det særlig menn som tidligere hadde vært i politiets søkelys og/eller som var synlig preget av langvarig rusavhengighet som var mer utsatt for overvåkning, tilsnakking, ransaking og reaksjoner fra politiet. Noen patruljer og betjenter brukte småprat og en mer «sosialfaglig» tilnærming. Andre benyttet seg av en mer konfronterende stil med repressive virkemidler. Politiet sier selv at det har vært vanskelig å finne den rette balansegangen. Brukerne opplevde at sammenfletningen av kontroll og hjelp som i en periode preget praksisene på gata, førte til en økt forvirring, frustrasjon, usikkerhet og rettsløshet. Et særlig mistillitskapende forhold var knyttet til mangelen på medvirkning og kommunikasjon om den nye og uklare gatejustisen. Mangel på informasjon, begrunnelser og skjønnelementet i profesjonsutøvelsen knyttet til inngripende og restriktive tiltak skapte en opplevelse av vilkårlighet og variasjon som utgjorde et betydelig normativt problem på bakkeplan. De nye relasjonene mellom politi og stoffbruker som oppstod gjennom den plassvarierende innsatsen var preget av uklare roller, regler og mistillit.

Vi har også drøftet de opplevde krenkelsene og skadene som følge av de ulike formene for politikontroll. Tidligere erfaringer med politi og strafferettsapparatet har betydning for brukeres reaksjoner og dynamikken på gata. Brukerne i vår undersøkelse hadde svært omfattende erfaring med strafferettsapparatet. De fleste hadde vært i fengsel (75 % av mennene og 53 % av kvinnene) og blitt utsatt for ulike former for politikontroll. I spørreundersøkelsen oppgav 51 % av respondentene at de hadde blitt bortvist av politiet, 63 % ransaket og 42 % anmeldt av politiet minst en gang i perioden siden Nygårdsparken ble stengt. Gjentatte negative erfaringer med politi og domstoler skaper en generell motstand og uvilje som kom til uttrykk i møtet med patruljene, særlig i Vågsbunnen. De åpne russcenene ble scener der ulike brukere fikk mulighet til å vise fram sin motstand i samhandling med politiet. Det ble viktigere å vise sin fryktesløshet overfor politiet. En retthaversk opprørstemning ble merkbar i en vanskelig tilværelse preget av tett politiovervåkning og kontroll. Politiets paternalistiske inntreden på brukernes territorium bidro til en opplevelse av økt fellesskap, integrasjon og binding til rusmiljøet på tvers av tidligere etablerte grupperinger. Hverdagslige motstandspraksiser bak politiets rygg ble viktige for å demonstrere autonomi, identitet og selvrespekt. Motivene for å engasjere seg i slike praksiser bar først og fremst preg av sinne og opplevelse av urettferdighet, men også av glede, lek og kjedsomhet (Bosworth og Carrabine 2001). Uttrykk for en selvpresentasjon hvor det å framstå som et aktivt, rasjonelt og handlende subjekt i møte med territorielt kontrollerende myndigheter var viktig for å opprettholde selvrespekt. Mellom politiet og brukere har det tidligere vært en mer innbyrdes forståelse av reglene seg i mellom. De nye metodene til politiet endret reglene på gata og har ført til forvirring og usikkerhet, men også til mer motstand og økt fellesskap i opposisjon mot politiet. Et slikt *retthaversk forsvar* ble samlende og en viktig del av brukernes moraliseringsarbeid over myndighetspersoners urimelig inngrep. De kategoriske grensene mellom de kontrollerte og de andre ble redefinert. Dette skjedde ved at brukerne moraliserte og latterliggjorde de systemansvarliges svakheter og feil ved å påpeke hvordan «de andre» - politiet - forskjellsbehandler og bryter egne normer og regler og ofte opptrer langt mer umoralsk enn dem selv. Vi ser dermed at en slik gatejustiskonflikt forsterket en motstandskultur som bidro til å fastholde og forsterke brukernes subkulturelle binding og økte avstanden og tilliten til politiet.

Selv om bortvisningene formelt ikke er regnet som straff, har denne reaksjonsmåten blitt oppfattet som et særlig integritetskrenkende inngrep blant brukerne. Svært mange av dem som har oppholdt seg i de åpne russcenene har opplevd å bli bortvist og de fleste bortvisninger ble gitt i det politiet kaller «sone Vågsbunnen». Brukernes sterke reaksjoner på en strengere regulering av det offentlige rom og deres opplevelse av «jaging» og krenkelser har sammenheng med mange brukeres sterke tilhørighet til denne plassen. En sterk eksklusjonsfølelse har også sammenheng med at gata er en særegen og særlig ømfintlig samhandlingskontekst fordi det som skjer alltid er i påsyn av andre. De opplevde å bli ekskludert fra nærmiljøet og nærliggende hjelpetiltak.

Bortvisningspraksisen førte samtidig til at flere opplevde «å bli en sak for politiet». Netwidening kan ofte oppstå som følge av at alternative reaksjonsmåter er valgt istedenfor straff, vanligvis med henblikk på å redusere bruk av kostnadskrevede og straffeintensive responser (Cohen 1985). Dette fører i praksis til at flere får befatning med politiet, heller enn at den opprinnelige straffemetoden blir byttet ut med et alternativ. Resultatet ble i en periode utvidelse av kontrollsystemets nedslagsfelt. Målgruppen for politiets daglige operasjoner, særlig i Vågsbunnen, ble betydelig utvidet. Selv om politiet erkjenner at økt straffenivå i liten grad virker forebyggende på de mest marginaliserte brukerne, er det likevel disse som fortsatt i stor grad blir kontrollert, bortvist og bøtelagt. Kontrollens allmennpreventive hensyn (øke rekrutteringsbarrieren; at straffen skal skremme andre fra å involvere seg i narkotikaøkonomien) ble prioritert frem for skadereduserende hensyn hos brukerne. Politiet bidro dermed med det økte kontrollnivået til at denne gruppen av særlig vanskeligstilte brukere ble ytterligere utstøtt og marginalisert. Det generelt økte kontrollnivået og bortvisningene spesielt bidro til å forsterke den individuelle skamfølelsen og opplevelsen av å være annerledes og mindreverdig.

Det å bli bortvist ble opplevd som et alvorlig inngrep som krevde bedre *prosessuell rettsikkerhet* for å kunne bli forstått og akseptert. Dette gjelder blant annet et krav om bedre informasjon og respektfull behandling, og mulighet for kontradiksjon, medvirkning, og overprøving. Forskning viser at utbredt og uforholdsmessig bruk av stopp og søk metoder, bortvisnings- og bøteleggingspraksiser utfordrer standardene for prosedural rettferdighet (Gau og Brunson 2009; Stevens 2013). Intervensjoner som ikke blir betraktet som legitime øker konfliktnivået mellom politi og borgere, reduserer informasjonsflyten mellom politi og befolkning og øker motstanden mot politiets handlinger (Stevens 2013). Slike reaksjonsmåter og beslutningsprosedyrer som kan beskrives som proseduralt *urettferdige*, kan føre til manglende legitimitet og en mistillit som kan skape motstand som får vanskeligstilte til å motarbeide eller unngå å søke hjelp til det de trenger, også i akutte situasjoner (Lundeberg og Mjåland 2016, Mjåland 2015). Brukerne i vår undersøkelse opplevde politiets fremgangsmåter, særlig i Vågsbunnen, som urettmessige og urettferdige. Samtidig har disse ekskluderende reaksjonsmåtene hos noen ført til en sterkere internalisering av skam over bruk av det offentlige rom til rusformål. Den sosialpsykologiske dimensjonen av erfaringen med politiet og strafferettsapparatet, hvordan brukerne ble omtalt og kategorisert av mennesker i systemet med stor definisjonsmakt, og i hvilken grad de opplevde å bli fratatt eller tilført selvrespekt, fremstilles som svært betydningsfullt for den som saken angår. Våre analyser indikerer at forskningen på politiets skadereduserende arbeid og skadereduksjon generelt derfor i større grad bør undersøke hvordan kontroll og hjelpeapparatet bedre kan sikre en proseduralt rettferdig praksis.

Politiets tiltak mot åpne russcener har redusert åpenlys bruk og omsetning av rusmidler i bykjernen og gjort problemet mer konsentrert og avsidesliggende i en tunell utenfor sentrum.

Samtidig har det økte kontroll- og straffenivået ført til at særlig vanskeligstilte brukere føler seg enda mer stigmatisert, utstøtt og ekskludert fra byens offentlige rom. Politiets myndighetsutøvelse på gateplan pågår i full offentlighet og opplevelse av unødig maktbruk, trynefaktorjustis og forskjellsbehandling fører til et «legitimitetsunderskudd» (Beetham 1991) som fratrar dem autoritet, skaper motstand og protest og som kan føre til dårligere betingelser for skadereduksjon.

Kapittel 4: Hjelpekonteksten

4.1 Innledning

Et bærende element i handlingsplanen mot åpne russcener er den kombinerte kontroll- og hjelpeinnsatsen. I forrige kapittel analyserte vi hvordan kontrollinnsatsen har vært i Bergen i perioden før og etter Nygårdsparken stengte. I dette kapitlet skal vi se nærmere på hva som har kjennetegnet hjelpeinnsatsene i samme periode.

I handlingsplanen til Bergen kommune er målet at de aktuelle hjelpetiltakene hver for seg og sammen skal yte den hjelpen som brukerne av åpne russcener har behov for. Ambisjonen er at brukere skal få så god hjelp at de har et mindre behov for å oppsøke og tilbringe tid i de åpne russcenene. Man kan dermed lese ut et slags underliggende premiss eller forventning i handlingsplanen: Hvis hjelpetiltakene bygges ut og møter brukernes behov, så vil det kunne ha en preventiv effekt på bruken av åpne russcener. Gode hjelpetiltak er altså et gode i seg selv, men også et middel for å nå handlingsplanens mål om å redusere de åpne russcenene i Bergen.

I dette kapitlet skal vi undersøke nærmere hva slags tilbud hjelpetiltakene i Bergen gir til brukere av åpne russcener, og hvordan tilbudet har utviklet seg i perioden før og etter Nygårdsparken stengte. Ambisjonen med kapitlet er å presentere den relevante *hjelpekonteksten* for brukere av åpne russcener. Kapitlet har en mer deskriptiv tilgang enn de to foregående kapitlene, og datagrunnlaget vil primært være en sammenstilling av statistikken vi har samlet inn fra relevante tiltak, intervjuer med ledere av ulike hjelpetiltak, andre offisielle dokumenter samt vår egen spørreundersøkelse. Kapitlet dokumenterer dermed viktige endringer i perioden siden Nygårdsparken stengte, men det forsøker også å etablere en relevant kontekst for å forstå hverdagslivet i de åpne russcenene, og brukernes erfaringer med hjelpeapparatet, som utforskes nærmere i det neste kapitlet.

Problemstillingene kapitlet ønsker å besvare er:

- Hva kjennetegner de aktuelle hjelpetiltakene, og hva slags hjelp har de ytt til brukere av åpne russcener i perioden før og etter Nygårdsparken stengte?
- Hvordan bidrar hjelpetiltakene til handlingsplanens formål om å redusere åpne russcener?

Strukturen i kapitlet er at vi først presenterer statistikk og utviklingstrekk ved lavterskeltiltakene. Deretter beskriver vi utviklingen i det boligsosiale arbeidet i Bergen kommune, før vi presenterer aktivitetstall og statistikk om overdoseinnleggelse og rusbehandling fra henholdsvis Rusakutten og Avdeling for rusmedisin, Helse Bergen. Vi avslutter kapitlet med en oppsummering av hvordan hjelpekonteksten har endret seg i årene etter at Nygårdsparkens øvre del ble stengt, og en kort diskusjon om hvordan hjelpetiltakene bidrar i arbeidet mot åpne russcener.

En presisering og avgrensning er nødvendig: Kapitlet gir ikke en uttømmende beskrivelse av alle relevante hjelpetiltak i Bergen, ei heller en evaluering av de hjelpetiltakene som beskrives. Kapitlet tar snarere utgangspunkt i de hjelpetiltakene som løftes fram som særlig sentrale i handlingsplanen, og sammenstiller aktivitetsstatistikk fra disse tiltakene.

4.2 Forskning på hjelpetiltak overfor brukere av åpne russcener

Åpne russcener er typisk sammensatt av personer med et alvorlig rusmiddelproblem, og i en Nord- Europeisk sammenheng er bruksmønsteret til personer som frekventerer åpne russcener i hovedsak injeksjon av rusmidler som heroin og amfetamin. Det er veldokumentert at personer som regelmessig oppsøker åpne russcener for å kjøpe og bruke narkotika ofte er sterkt marginalisert, har dårlig helse og også ofte en ustabil bosituasjon (Bourgoise 2003; Lalander 2001). Særlig etter HIV/Aids- epidemien på 80-tallet, har det vært en kraftig økning i forskning på tiltak for å bedre helsesituasjonen for de aller mest utsatte rusmiddelmissbrukerne som tilbringer mye tid på gata og i åpne russcener (Rhodes og Hedrich 2010). Det er gjort mye forskning på effekten av ulike skadereduksjonstiltak, slik som utdeling av brukerutstyr, sprøyterom, og lavterskel substitusjonsbehandling, og alle disse tiltakene kan påvise effekter (se EMCDDA 2010 for en gjennomgang av denne omfattende litteraturen). Effekter av boligsosiale tiltak på problemer knyttet til åpne russcener har også vært gjenstand for noe forskning. DeBeck mfl (2012) har publisert resultater fra en stor canadisk studie, som viser at tid brukt på sosialisering i åpne russcener har en statistisk signifikant sammenheng med begrenset tilgang på et privat sted å oppholde seg. De konkluderer med at bedre boligsosiale tilbud til den gruppen som jevnlig frekventerer åpne russcener vil være ett av flere nødvendige tiltak for å redusere rusrelatert aktivitet knyttet til åpne russcener. En annen studie basert på samme materiale konkluderer også med at bedre tilgang på legale lavterskel jobbtiltak vil kunne redusere den kriminelle aktiviteten knyttet til åpne russcener (DeBeck mfl 2011).

Forskningsrapporten til Waal, Gjersing og Clausen 2011 har som tidligere nevnt hatt en betydelig innflytelse på strategien som er blitt utarbeidet i Bergen. I denne rapporten beskrives og kommenteres tiltak overfor åpne russcener i fem europeiske byer, og i en sammenfattende analyse presenterer forfatterne fellestrekk blant byene som har klart å redusere problemer med åpne russcener. Et kjennetegn i alle disse fem byene – Amsterdam, Frankfurt, Wien, Zürich og Lisboa – har vært en massiv tilslutning til skadereduksjon som prinsipp; på en sterk satsning på ulike former for sosiale tjenester; og på tilgjengeligheten av et bredt utvalg av helsetjenester med lav terskel og kort (helst ingen) ventetid (ibid.: 46-47). Disse elementene fremheves også i handlingsplanen til Bergen kommune, og gjenfinnes også i den samlede strategien mot åpne russcener i Bergen. Mest konkret fremheves satsningen på MO-sentrene, som er lavterskel væresteder med sosial- og helsefaglig oppfølging; videreutvikling av samarbeid med Helse Bergen og Avdeling for rusmedisin, særlig i forhold til LAR; en sterk boligsosial satsning; og et økt fokus på forebygging gjennom Tidlig Ute prosjektet (Bergen kommune 2012b). I tillegg til disse tiltakene kommer de allerede eksisterende tilbudene og tjenestene til rusmiddelbrukere som kommunen, Helse Bergen, Stiftelsen Bergensklinikkene, Kirkens bymisjon og andre frivillige organisasjoner tilbyr, og som er viktige i arbeidet mot åpne russcener.

Forskningen kan vise til gode resultater for flere av tiltakene som er etablert i forbindelse med strategien mot åpne russcener i Bergen. Særlig gjelder dette satsningen på boligsosialt arbeid, opprettelsen av væresteder som kan tilby meningsfull aktivitet samt lavterskel substitusjonsbehandling. Opprinnelig innebar ikke strategien sprøyterom eller heroinbehandling, noe som har hatt dokumentert positiv effekt i de byene hvor slike tiltak er etablert (se DAH og akzept e.V. 2011; Sundhedsstyrelsen 2013), men høsten 2016 ble

Bergens første sprøyterom åpnet etter langt tids politisk og faglig press.¹² Selv om tiltakene i handlingsplanen mot åpne russcener er basert på tiltak som kan vise til gode resultater i den internasjonale forskningslitteraturen, er det et empirisk spørsmål hvorvidt de vil være tilstrekkelige og hensiktsmessige i Bergen.

BrukerPlan-undersøkelsene

Den siste BrukerPlan undersøkelsen til Bergen kommune gir et inntrykk av hva slags tjenester personer med rus eller ROP-relaterte problemer mottar. I 2015 ble det kartlagt 1856 brukere i denne gruppen, og av disse mottok 77 % råd og veiledning fra NAV, 76 % hadde hatt kontakt med fastlegen siste 12 måneder, 36 % mottar LAR-tjenester, 23 % mottar polikliniske tjenester fra TSB, og 22 % mottar tjenester fra psykisk helsevern (Wåde-Engelsen og Hjellum 2016: 9). BrukerPlan undersøkelsene gir et oversiktsbilde over livssituasjonen til rusbrukere i Bergen kommune, og vil aktivt bli trukket inn i analysene i dette kapitlet.

4.3 Lavterskeltiltakene

I handlingsplanen mot åpne russcener lanseres forslaget om å etablere «bydelsvise sentra med sosialfaglig rådgivning, helsetilbud og tilknyttet aktivitets-/arbeidstilbud» (Bergen kommune 2012).¹³ Disse bydelsvise sentrene fikk senere navnet Mottaks- og oppfølgingssentre (heretter MO-sentre), inspirert av Stoltenberg-utvalgets forslag fra 2010, og er fra kommunens side de viktigste skadereduserende tiltakene som ble etablert i og med handlingsplanen. Kongstanken ved opprettelsen av MO-sentrene var at man ønsket å bygge opp dagtilbud til rusbrukere i bydelene, for på den måten å trekke brukere bort fra åpne russcener i sentrum og inn i hjelpetiltak i nærmiljøet. Det er en liknende satsning man også har gjort i Oslo i forbindelse med Sentrumssamarbeidet. Strax-huset har siden 1995 vært et viktig skadereduserende lavterskeltiltak i Bergen, og fra 2012, da Strax-huset flyttet fra sentrum og Florida og gjenåpnet i nye lokaler på Damsgård, ble Strax-huset definert som byens første MO-senter. Sommeren 2014 åpnet kommunen ytterligere to MO-sentre, på Nesttun og på Wergeland. Et MO-senter i Bergen Nord er planlagt og budsjettert, og åpner etter planen på Eidsvåg i løpet av 2017.¹⁴ Kirkens bymisjon har videre to lavterskeltiltak i Vågsbunnen – Møtestedet og Halvardstuen – som i likhet med MO-sentrene er væresteder for rusbrukere som tilbyr mat og ulike aktiviteter på dagtid. Det er aktiviteten og erfaringene med disse tiltakene som beskrives og analyseres nedenfor.

¹² Datainnsamlingen som ligger til grunn for rapporten vår ble avsluttet sommeren 2016, og betydningen av det nye sprøyterommet som er lokalisert ved MO-Strax-huset vil derfor ikke bli videre behandlet i det følgende. Det er imidlertid viktig å påpeke at både fagmiljøet og Byrådet i Bergen ønsket å opprette et *brukerrom*, hvor rusmidler ikke kun kan injiseres men også røykes, og som åpner for bruk av også andre rusmidler enn heroin. Den rådende sprøyteromforskriften åpner imidlertid kun for injisering av heroin. Per februar 2017 hadde det nye sprøyterommet få faste brukere (NRK Hordaland 16. februar 2017: «Forferdelig at narkomane må snu i døra til sprøyterommet». <https://www.nrk.no/hordaland/ikkje-overraska-over-at-ingen-bruker-sproyterommet-1.13374811>).

¹³ Fra Byrådssak 32/12.

¹⁴ Fjell kommune etablerte i 2016 et MO-senter på Straume, i stor grad etter modell fra MO-sentrene i Bergen.

Et fellestrekk ved sentrene er at målgruppen er personer med rusproblemer, de er åpne på dagtid, og brukere trenger ikke timebestilling for å bruke dem (derav lavterskel).¹⁵ Sentrene skiller seg imidlertid fra hverandre ved beliggenhet, åpningstider og i hva slags tilbud og hva slags profil de har. For MO-sentrene del har dette vært et bevisst valg fra Bergen kommune: Man har etterstrebet et differensiert tilbud som både er tilpasset behov i nærmiljøet men som også kan ivareta brukeres ulike behov (Bergen kommune 2012). Tabellen nedenfor viser sentrale kjennetegn ved tiltakene og tilbudet de tilbyr per januar 2017:

	Eier	Bydel	Åpningstider	Tilbud	Terskel / Profil	Årsverk
MO-Strax-huset	Bergen kommune	Laksevåg	Dagsenter: 0930–1330 og 15–1930 (man–fre), 0930–1330 (lør–søn) Sprøyterom: 08–2130 (man–søn)	Sprøyterom Helsetjenester Tannhelsetjenester Utdeling av brukerutstyr Aktiviteter Individuell oppfølging Mat Tilgjengelig telefon/PC ALF Dagsverket (tir–fre) Salg av Megafon	Lav / Skadereduksjon	20 (Dagavd., pr. 2015)
MO-Nesttun	Bergen kommune	Fana	09–18 (man– fre)	Individuell oppfølging Aktivitet Felles måltid Helserom ALF Dagsverket (man og ons) Tilgjengelig telefon/PC Utdeling av brukerutstyr Salg av Megafon	Lav / Skadereduksjon og aktiviteter	
MO-Wergeland	Bergen kommune	Årstad	09–14 (man– fre)	Individuell oppfølging Aktiviteter (bla musikkrom) Helserom Fysioterapi/NADA øreakupunktur Felles måltid Tilgjengelig PC/telefon	Middels – Rehabilitering og aktiviteter	

¹⁵ Se Edland-Gryt og Skatvedt (2012) for en diskusjon av lavterskel-begrepet.

	Eier	Bydel	Åpningstider	Tilbud	Terskel / Profil	Årsverk
Møtstedet	Kirkens bymisjon	Sentrum/ Bergenhus	11–15	Mat Omsorg	Lav / Omsorg	2,9 pluss 30 frivillige
Halvardstuen	Kirkens bymisjon	Sentrum/ Bergenhus	10–15	Aktiviteter Tilgjengelig telefon/PC Salg av Megafon	Lav/middels / Aktiviteter	2,8 pluss 2 frivillige (2013)

Tabell 4.1: Lavterskeltiltak i Bergen per januar 2017

Tabellen viser at MO-sentrene skiller seg fra bymisjonens tiltak ved å ha et bredere tilbud. MO-sentrene har til dels også en noe ulik profil. MO-Strax-huset er det største tiltaket og har et særlig bredt tilbud til sine brukere. MO-Nesttun minner mer om Strax-huset enn Wergeland, i forhold til bredden i tiltak og i forhold til målgruppen, som også her er alle, også dem i aktiv rus. MO-Wergeland har helt fra starten hatt en noe høyere terskel, hvor man primært ønsker å være et tilbud til dem som er kommet litt lengre i rehabiliteringsprosessen, og som ønsker hjelp og støtte til å etablere et liv med mindre rus. Bymisjonens tiltak er også noe ulike. Møtstedet ligger i hjertet av Vågsbunnen, i Hollendergaten, og har i en årrekke vært et tiltak som tiltrekker seg en heterogen gruppe mennesker som oppsøker plassen for å spise, få varmen, drikke kaffe, lese aviser og treffe kjente (både blant personalet og de frivillige som jobber der, og blant brukere). Halvardstuen ligger litt mer tilbaketrukket i Lille Øvregaten og er et tiltak som i større grad vektlegger å dra brukerne med i ulike aktiviteter, både kreative (musikk, kunst) og friluftaktiviteter. Man finner flere brukere i synlig aktiv rus ved MO-Strax-huset, MO-Nesttun og Møtstedet, enn ved MO-Wergeland og Halvardstuen.

4.3.1 MO-senteret Strax-huset

Strax-huset er det største lavterskeltiltaket i Bergen og tilbyr en rekke tjenester til brukerne (jf. tabellen ovenfor). I tillegg til Dagavdelingen (som holder åpent både formiddag og ettermiddag) har Strax-huset et oppsøkende team; et HSA-team som følger opp brukere på Rusakutten; et natthjem med 6 plasser som tilbyr overnatting til brukere som er uten fast eller midlertidig botilbud; og et sprøyterom som åpnet i desember 2016.

Fra 1995 til 2012 var Strax-huset lokalisert på Florida, og hadde dermed en geografisk nærhet til Nygårdsparken. I 2012 flyttet Strax-huset inn i nye, større og moderne lokaler i Damsgårdsvei på Laksevåg. Det var i forkant av denne flyttingen stor bekymring for at de som tidligere hadde brukt Strax-huset ville slutte å bruke senteret fordi det ble flyttet lengre unna Nygårdsparken og sentrum. Besøkstallene viste seg også å synke betraktelig de første årene etter flyttingen. I 2014, året da Nygårdsparken ble stengt, hadde Dagavdelingen ved Strax-huset 15628 besøk på formiddagene. Sammenliknet med de to årene før flyttingen

(2010 og 2011), hvor Dagavdelingen hadde like i overkant av 20000 besøk, var nedgangen i besøk kraftig. I 2015 forandret situasjonen seg på ny, da politiets innsats i Vågsbunnen gjorde at stadig flere brukere trakk ut av dette området og begynte å tilbringe mer tid i og utenfor Strax-husets lokaler på Damsgård. I 2015 var antallet besøk på 22099, og i 2016 ser antallet besøk ut til å bli enda høyere enn året før. Enda tydeligere er denne utviklingen dersom vi også ser på besøk på ettermiddagene. I 2014 hadde Strax-huset 11166 besøk på ettermiddagene, i 2015 var antallet besøk nesten fordoblet, til 21480. I gjennomsnitt besøkte 60,5 brukere Strax-huset på formiddagene i 2015, og 82,3 besøkte på ettermiddagene. Interessant nok er det i liten grad flere forskjellige personer som besøker Strax-huset i 2015 (1308) sammenliknet med i 2011 (1266), selv om antallet besøk totalt på ettermiddagene er ca. 7000 flere. Det tyder altså på at mye av økningen skyldes at de som besøker Strax-huset nå besøker Strax-huset oftere. Kvinneandelen av besøkende på formiddagene var ca. 20 % i 2015, og 24 % på ettermiddagene.

Oversikt over besøkstall ved Strax-husets dagavdeling (formiddag):

År	Totalt antall besøk	Gj.snitt pr. dag	Forskjellige personer	Forskjellige kvinner
2007	18258	51,1	961	224
2008	18684	52	1132	241
2009	18728	52,9	1226	269
2010	22853	64	1243	274
2011	21279	58,5	1339	220
2012	12592	35,9	1029	231
2013	13953	38,2	908	195
2014	15628	42,8	915	215
2015	22099	60,5	1254	255

Tabell 4.2: Oversikt over besøkstall ved Strax-husets dagavdeling (formiddag):

Oversikt over besøkstall ved Strax-husets dagavdeling (ettermiddag):

År	Totalt antall besøk	Gj.snitt pr. dag	Forskjellige personer	Forskjellige kvinner
2010 (1 em pr. uke)	2274	33,9	585	141
2011 (5 em pr. uke)	13871	58,5	1266	302
2012	9603	38,3	1015	247
2013	8890	38,2	873	204
2014	11166	42,8	897	223
2015 (5 em pr. uke)	21480	82,3	1308	318

Tabell 4.3: Oversikt over besøkstall ved Strax-husets dagavdeling (ettermiddag):

Tallene viser videre en relativt stabil utvikling i 2016: Besøkstallene har stabilisert seg på et jevnt høyt nivå (se tabell i Appendiks). Dersom de tre siste månedene av 2016 gir liknende besøkstall blir 2016 et toppår både for dagsenteret og ettermiddagen. En interessant utvikling er at fra og med 2015 så har Strax-huset omtrent like mange besøk på ettermiddagene som på dagtid. Det vil med andre ord si at det er et jevnt høyt besøk hele dagen på Strax-huset.

Siden flyttingen til Damsgård i 2012 har Strax-huset altså først opplevd et ganske dramatisk fall i besøkstallene, før de i 2015 nesten ble fordoblet fra året før som følge av stengningen av Nygårdsparken og politiinnsatsen i Vågsbunnen. Hvordan har denne situasjonen påvirket tilbudet som gis ved Strax-huset?

I følge ledelsen og ansatte ved Strax-huset har situasjonen fra 2015 og ut vært svært krevende for de ansatte og for ressursituasjonen. Den ene siden av dette handler om volumet, altså at det er flere brukere å følge opp, og «det er mer sprøyter, det er mer mat, og ja, det er mer av alt» (Intervju, leder Dagavdelingen, 2015). Strax-huset opplever også at flere av brukerne deres er sykere og dårligere fungerende enn tidligere, og tilbringer større deler av dagen i og utenfor Strax-huset:

[V]i [ser] dem mer nå enn vi så dem før. For de er her lenger. Før [da Strax-huset lå på Florida] så gikk de jo gjerne inn til byen. Da gikk de på legevakten eller gikk inn til sentrum og så hadde de seg en pit stop og så kom de gjerne tilbake igjen dagen etterpå. Her er de jo ofte døgnet rundt. De sover på natthjemmet, de er på dag, de er på ettermiddag.

(Intervju, leder ved Dagavdelingen Strax-huset, 2015)

En konsekvens av dette, den økte andelen som kommer, den økte sykkeligheten blant de som kommer, og den økte tiden de bruker i og rundt Strax-huset, har gjort at det har blitt et større press på det mer tidkrevende sosialfaglige oppfølgingsarbeidet av individuelle brukere. I følge lederen ved Dagavdelingen, så er det dette sosialfaglige arbeidet, som handler om å «hjelp dem som kommer her, motivere dem, hjelpe dem videre, prøve å koble dem på andre tjenester», den viktigste målsetningen med arbeidet de gjør. Dette arbeidet har vært under betydelig press fordi andre og mer akutte arbeidsoppgaver har måttet bli prioritert grunnet den sterke besøksveksten og et tidvis høyt sykefravær blant de fast ansatte: «Så den individuelle oppfølgingen har vi jo alltid gjort mye av. Men det blir mindre tid til det nå. Fordi at det er så mange brukere som kommer hit» (Intervju, leder ved Dagavdelingen Strax-huset, 2015).

Den andre siden av dette handler om at Strax-huset nå har kommet langt tettere på den åpne russcenen. Da Strax-huset lå på Florida lå senteret helt i utkanten av Nygårdsparken, og i motsatt retning av sentrum. Mye av «dramaet» fra den åpne russcenen ble med brukerne ned til Strax-huset, men ikke slik det nå gjør etter at den største åpne russcenen i Bergen er lokalisert like utenfor døren til Strax-huset. Lederen beskriver dette slik:

Når vi flyttet her så forventet vi òg en nedgang og det ble det. Og så ble jo det en del uro i Vågsbunnen, det var mye politiaksjoner og sånn. Så da forventet vi at folk skulle komme her og det har de gjort. [...] Så det er klart at mye av dette som før var i Nygårdsparken, selv om Strax-huset lå liksom ned en bakke, så kom jo noe ned til oss. Men det kommer gjerne i større grad rett utenfor døren vår nå, enn det det har gjort før. Fordi at det blir en markeds plass. Kjøp og salg og bruk. Konflikter.

(Intervju, leder ved Dagavdelingen Strax-huset, 2015)

De ansatte på Strax-huset etterstreber å skape et tydelig skille mellom det som foregår utenfor (i og utenfor tunellen), og det som foregår inne hos dem. Inne skal det være et «fristed, de skal slippe dealing og innkreving av penger» (Intervju, leder ved Dagavdelingen Strax-huset, 2015). Kjøp og salg er forbudt inne, likeså snakk og forhandlinger om narkotika og narkotikagjeld. Det er heller ikke tillatt å bruke mobiltelefoner inne på selve Strax-huset. Brukere som truer andre eller som ikke overholder reglene blir bedt om å trekke ut på utsiden og kan i ytterste konsekvens bli utestengt fra Strax-huset, på kort eller lengre sikt. På tross av disse forsøkene på å skape et skille mellom den åpne russcenen utenfor og hjelpen som tilbys på Strax-huset innenfor, så er denne grensen flytende. Konflikter oppstår inne eller like utenfor døren, og noen av de aller mest krevende brukerne legger beslag på store personalressurser. Ansatte på Strax-huset ser mer vold, og brukere nylig utsatt for vold, enn tidligere. Politiet blir oftere tilkalt, blant annet for å bistå med brukere som oppleves truende og utagerende overfor andre brukere og/eller ansatte. Våre feltnotater er videre fulle av beskrivelser av åpenlys omsetning og bruk av rusmidler på plattingen like utenfor døren til Strax-huset. Ansatte på Strax-huset opplever også i stor grad at det er de samme individene som tilbringer tid i tunellen som også tilbringer tid inne på Strax-huset. Den umiddelbare nærheten til den åpne russcenen gjør at den, i motsetning til Nygårdsparken, ikke like sterkt oppleves som utelukkende brukernes scene:

Da var vi liksom på deres arena. Vi kunne ikke si at 'slutt med det eller hold opp med det'. Altså, vi kunne det, men vi måtte gjøre det på en litt annen måte enn når vi var på Strax-huset. Den arenaen som nå er nedi undergangen, det er jo litt det samme. Men samtidig så er ikke den så langt vekk, det er ikke kun deres arena på en måte. Den er litt vår òg.

(Intervju, leder ved Dagavdelingen Strax-huset, 2015)

På tross av denne nærheten til russcenen, som av ansatte på Strax-huset oppleves som «litt vår», observerte vi i liten grad at ansatte ved Strax-huset jobbet oppsøkende i tunellen. Gjennom hele feltarbeidsperioden vår var dette en tilbakevendende observasjon: Hverken ansatte ved Strax-huset eller andre hjelpetiltak var nevneverdig til stede i og utenfor tunellen i oppsøkende øyemed. To ansatte fra Strax-husets oppsøkende team gikk daglig to runder gjennom tunellen og området rundt, men rundene gikk ut på å telle antallet brukere og å observere om noen brukere var i akutt behov for hjelp. Politiet var som regel til stede i området et par ganger til dagen, men som vi så i forrige kapittel var dette en langt mer begrenset tilstedeværelse enn da Vågsbunnen var den største russcenen. Den mest omfattende tilstedeværelsen stod ansatte ved ALF for, samt frivillige hjelpere, som Mor-I-Parken og etter hvert de to gruppene som organiserer og driver utdeling av mat og klær på kveldstid i tunellen («Hjelperne» og «Kveldsvakten»)¹⁶. Helse- og sosialfaglig personell fra kommunen eller Helse Bergen var mer eller mindre fraværende i tunellen. Dette temaet ble flere ganger diskutert i Operativ gruppe, og flere tok til ordet for at helse- og eller sosialfaglig personell fra

¹⁶ ALF er et kommunalt lavterskel arbeidstiltak. På Strax-huset kunne brukere møte opp og melde seg for arbeid flere dager i uken. Arbeidet bestod for det meste i å rydde og plukke boss i tunellen og i området rundt, og ble lønnet med 200 kroner.

ulike tjenester burde dele på ansvaret med å jobbe oppsøkende og stabiliserende ved å være til stede i tunellen. I løpet av perioden vi gjennomførte vår datainnsamling ble dette ikke realisert. Høsten 2016 ble det satt i gang et forsøk med utplassering av vektere i tunellen til bestemte tidspunkt, men dette skjedde etter at vår datainnsamling var avsluttet og vi har ikke anledning til å si noe nærmere om erfaringene med denne ordningen.

En av grunnene til at ansatte ved Strax-huset ikke tilbrakte mer tid i tunellen og i det nærliggende området rundt var at de hadde mer enn nok med å drifte tjenestene inne i en tid med dramatisk vekst i besøkstallene. Lederen ved Dagavdelingen legger heller ikke skjul på at tunellen er en utfordrende plass å drive oppsøkende arbeid:

Altså, det er så trangt, det er så geografisk trangt. Det er gjerder og det er tunnel og det er på en måte ingenting. Det er ikke bare å gå og trakke der og så skulle ha en oppsøkende virksomhet.

(Intervju, leder ved Dagavdelingen Strax-huset, 2015)

Den kanskje tydeligste konsekvensen av at den åpne russcenen ligger så tett på Strax-huset er at ansatte ved Strax-huset i langt større grad enn tidligere yter livreddende helsehjelp i forbindelse med overdoser. Strax-huset fører selv oversikt over antallet tilfeller hvor de har ytt hjelp og assistanse i forbindelse med overdoser. Tabellen nedenfor gir denne oversikten for perioden 2010 til og med august 2016:

Periode	Antall tilsyn	Personer	Kvinne	Mann
2010	29	27	5	22
2011	100	76	22	54
2012	91	79	23	56
2013	127	99	18	81
2014	117	88	21	67
2015	231	95	14	81
2016 (pr. 8 mnd.)	197	95	14	81

Tabell 4.3: Overdosetilsyn ved Strax-huset i perioden fra 2010 til og med august 2016

Det er flere ting med denne oversikten som er vesentlige å merke seg. For det første ser vi at selv om besøkstallene falt kraftig da Strax-huset flyttet fra Florida til Damsgård i 2012, steg antall overdosetilsyn de påfølgende årene.¹⁷ For det andre ser vi at fra og med 2015, da besøkstallene på Strax-huset steg kraftig og tunellen utenfor Strax-huset etablerte seg som den største åpne russcenen i Bergen, er det nærmest en fordobling av overdosetilsynene. De foreløpige tallene for 2016 vitner om at denne trenden vedvarer og øker. For det tredje ser vi

¹⁷ Med overdosetilsyn siktes det her til episoder hvor ansatte fra Strax-huset på ulike vis har ytt hjelp og assistanse til overdoserte brukere.

at det er langt flere menn enn kvinner blant de brukerne Strax-huset har utført overdosetilsyn for. For det fjerde ser vi at antallet personer som har fått tilsyn ikke har økt nevneverdig de siste årene, på tross av en nærmest fordobling av tilsynene. Økningen i antallet overdosetilsyn handler dermed ikke om at det er flere personer som trenger tilsyn men at noen personer trenger flere tilsyn.

I 2015 foregikk 109 av overdosetilsynene på ettermiddag, 80 på dagtid (mellom kl. 08 og 13.30), 26 mellom åpningstid (13.30–1500), og 18 strakk seg over dag og ettermiddag. 19 personer ble reservert på natthjem grunnet overdosetilsyn. Disse tallene samsvarer med analysene i en studie av ambulansetrykninger ved overdoser i Bergen i årene 2012–2013 (Modah-Amiri mfl. 2017). Forskerne fant at flest overdoser skjer på ettermiddag/kveld og i ukedager, og med en sesongbasert økning i sommermånedene (ibid.).

Strax-huset melder også om at Naloxon ble gitt ved 51 anledninger i 2015, en økning fra 9 ganger i 2014. Ansatte ved Strax-huset gav i 2015 Naloxon neseppray 34 ganger, og AMK gav 6 ganger. Personalet på Strax-huset utførte hjerte-lungeredning 23 ganger i 2015.

Strax-huset fører også oversikt over hvordan brukere ankommer Strax-huset ved overdose. I 2015 ble 36 fulgt av andre brukere, 66 har blitt hentet av personalet i undergrunn/umiddelbar nærhet til Strax-huset, 79 brukere har ankommet Strax-huset selv og så fått behov for tilsyn, mens 38 har blitt behandlet ute.

Overdose i tunellen

Jeg står og snakker med Bjørn, en ung heroinbruker, i tunellen. Yngve sitter på huk foran oss, helt inntil veggen, med ryggen mot oss, og mekker en dose heroin. En voksen kvinne er med han, mens han mekker. På et tidspunkt tar Bjørn et skritt bak over og dulter borti Yngve, som skriker opp: «Nå er det tredje gangen det skjer, skjer det en gang til så smeller det!». Kvinnen som er med han blir også forbannet og skjeller Bjørn ut. Vi trekker oss inn til veggen på den andre siden. To andre karer kommer bort og bøyer seg ned til Yngve mens han mekker, men kvinnen jager dem vekk, som om de var hunder som tigget etter mat. Yngve har sin sprøyte mellom tennene mens han mekker, kvinnen har sin egen sprøyte klar i den ene hånden. Tilslutt ser jeg at Yngve setter skuddet i underarmen, stående, akkurat da er kvinnen borte. Yngve begynner å svikte i knærne, prøver å ta noen skritt men klarer det ikke helt. Synker etter hvert nedover i knærne, sakte, helt inn til veggen. Jeg observerer det hele, og spør Bjørn om han tror det går greit med Yngve. Bjørn går resolutt bort, tar tak under armen hans og forsøker å løfte han opp. Han får ingen hjelp av Yngve, som er helt slapp i hele kroppen. Kvinnen kommer løpende til, roper, og klapses Yngve hardt tre ganger med håndflaten på kinnet, uten at Yngve reagerer. Instinktivt tenker jeg at hun forsøker å vekke han til live, men så skriker hun: «Faen ta deg, det er tredje gangen du gjør dette mot meg! Du sier at det ikke var bra greier, og så tar du bare hele dosen sjøl din jævla dritt». Hun forsvinner i harnisk mens Bjørn klarer å løfte Yngve opp. Han sier til meg at jeg må ringe ambulansen. Jeg fikser fram telefonen og ringer. Bjørn prøver å gå med Yngve ved siden av seg, men det går ikke, Yngve er helt livløs i kroppen, så Bjørn løfter han opp og bærer han i begge armene, som om han bar et barn, ut av tunellen, og opp bakken til Strax. Jeg får kontakt med ambulansen, de spør om han puster, jeg sier jeg vet ikke, de sier de sender en bil. Strax er stengt men en bruker har løpt i forveien, på Bjørns ordre, og de ansatte står med døren åpen da vi kommer opp, Bjørn bærer han inn mens jeg blir stoppet i døren. Jeg sier jeg har ringt ambulansen, men jeg får ikke komme inn: «Vi er mange på jobb her inne, vi trenger ikke være flere». Bjørn plasserer han først i lenestolen. De ansatte tar over, fire kvinner, de får løftet han ned på gulvet, legger han oppå et teppe. De finner etter hvert fram Naloxone, og gir han et sprut i hvert nesebor. Så lukker de døren og jeg får ikke sett mer. Ambulansen kommer seks minutt etter at jeg ringte. Tre stykker går inn. De lukker døren så jeg får ikke se. Bjørn kommer etter hvert ut, og jeg gir han et godt klask på skulderen og sier jeg var så imponert over måten han håndterte det på og hvor sterk han var som hadde båret han opp. Han blir glad for rosen. Jeg sier jeg var sjeleglad for at han var der og at jeg ikke stod med Yngve alene. Vi blir stående litt å småprate, før han sier han vil ta seg en tur. Han smiler og takker for praten, det gjør også jeg, og jeg går hjem, har dårlig tid. Litt fortumlet går jeg gjennom tunellen og over Puddefjordsbroen. Neste dag drar jeg ut til Strax-huset for å treffe en bruker og for å høre med de ansatte hvordan det hadde gått med Yngve som gikk i overdose dagen i forveien. Heldigvis hadde det gått bra.

(Feltnotat, KM, desember 2015)

Den umiddelbare nærheten mellom den største åpne russcenen og Bergens største lavterskeltiltak fører til at grensene mellom dem blir flytende. Den kanskje viktigste måten dette kommer til uttrykk er ved de mange tilfellene ansatte ved Strax-huset blir tilkalt og oppsøkt for å gi livreddende behandling ved overdoser i og utenfor tunellen. Det er liten tvil om at denne nærheten til russcenen har en overdoseforebyggende effekt (se også nedenfor i kapittel 4.5 for en videre diskusjon om betydningen av dette for utviklingen i overdosedødsfall i Bergen). Samtidig er dette også et forhold som kan oppleves utfordrende av ansatte ved Strax-huset:

Altså, det er jo en belastning òg, selvfølgelig. Vi blir jo involvert i en del ting som vi ikke har vært med på før. Folk blir veldig flink til hjerte-lunge-redning. Det kan jo ha sine fordeler selvfølgelig, men det er jo ikke bare bare når det ligger en person der og er blå. Og du vet ikke hvordan dette vil ende. Men det er jo heller ikke noe nytt. Vi har òg vært involvert i det både inne på Strax-huset, utenfor Strax-huset, i Nygårdsparken, men gjerne ikke så mye som nå. Så mye av det som tilhører en åpen russcene blir vi jo involvert i, i større enn grad enn før. På godt og på vondt.

(Intervju, leder ved Dagavdelingen Strax-huset, 2015)

I følge lederen har Strax-huset alltid hatt høy takhøyde, og en faglig metodikk som tilsier at brukerne ikke skal trenge «å skjule avhengigheten sin, at de skal kunne fortelle oss hva de sliter med, som de gjerne må skjule andre steder» (Intervju, leder ved Dagavdelingen Strax-huset, 2015). Det medfører igjen at mange av de aller mest krevende brukerne, brukere som gjerne er utestengt andre steder på grunn av sin atferd, oppsøker Strax-huset og legger mye press på ressursene deres. Ansatte ved Strax-huset legger ikke skjul på at ressursene de må bruke på de aller mest krevende brukerne går ut over tilbudet og oppfølgingen de har mulighet til å gi til andre brukere av Strax-huset.

Strax-huset har også det største tilbudet om utdeling av brukerutstyr i Bergen. Nedenfor er en oversikt over utdelt brukerutstyr i perioden fra 2010 til 2015.

Periode	Total		Total
	Sprøyter	Kanyler	Folie
2010	512240	559082	-
2011	606541	639031	343
2012	434559	449674	9125
2013	445248	474655	24046
2014	441137	474905	36810
2015	489907	524210	68069

Tabell 4.4: Utdelt brukerutstyr sprøyter, kanyler og folie 2010-2015¹⁸

¹⁸ Strax-huset begynte å dele ut såkalt «røykefolie» i 2011. Tilbudet om røykefolie er en del av SWITCH-kampanjen, hvor man som ledd i overdoseforebyggingen forsøker å motivere brukere til å røyke heroin i stedet for å injisere. Overdosefaren er betydelig lavere ved røyking sammenliknet med injisering av heroin.

Tabellen viser at det skjedde et betydelig dropp i andelen utdelte sprøyter og kanyler da Strax-huset flyttet fra Florida til Damsgård i 2012. I de tre årene som fulgte holdt antallet utdelte sprøyter og kanyler seg stabilt. I 2015, året hvor besøkstallene på Strax-huset steg kraftig, er det en økning i alle former for utdelt brukerutstyr. De foreløpige tallene for 2016 viser at antallet sprøyter og kanyler utdelt er relativt likt som for 2015, mens det ser ut til å være et relativt betydelig fall i utdelte folier.

4.3.2 MO-Nesttun

MO-senteret på Nesttun åpnet 1. juli 2014, og er organisert som en avdeling innenfor psykisk helse i Fana/Ytrebygda. Personalgruppen består av ansatte med ulike fagbakgrunn, herunder sykepleier, vernepleier, og sosionom. Fra politisk hold lå det føringer om at MO-Nesttun skulle ha en *lavere* terskel enn det nye MO-senteret på Wergeland: MO-Nesttun skulle være et senter for alle rusbrukere i nærområdet, også dem i aktiv rus, og de skulle i likhet med Strax-huset tilby utdeling av brukerutstyr. I følge lederen av senteret så de relativt fort etter åpningen av senteret en tendens til at brukergruppen ble mer og mer dominert av de som var i aktiv rus, sammenliknet med de som var i en mer aktiv rehabiliteringsfase. MO-Nesttun ser like fullt ut til å være et senter som forsøker å ivareta begge gruppenes behov. Under feltarbeidet vinteren 2016 var en av de tydeligste erfaringene at brukergruppen på MO-Nesttun var veldig sammensatt: Vi traff på den ene enden brukere i LAR med minimalt sidemisbruk som brukte senteret utelukkende som en sosial arena og for å delta på senterets ulike aktiviteter, og vi traff brukere i aktiv rus som brukte senteret for å få mat, rent brukerutstyr og kjøp av Megafon. Leder av MO-Nesttun fremhever at de har vært svært bevisste på å skape et godt og inkluderende miljø ved senteret, hvor brukere i begge grupper/livssituasjoner skal være velkommen:

Og om folk bruker det ene eller det andre så er det kanskje ikke så viktig. Det som er viktig er hvordan vi klarer å ha det her inne på huset, og rundt de tjenestene vi faktisk tilbyr. Uavhengig av om man er, bruker noen valium eller man må sette fire skudd med heroin for dagen.

(Intervju, Leder MO-Nesttun, 2014)

Ved åpningen av senteret var åpningstiden fra 09–14, men denne ble etter kort tid utvidet fra 09–18 da man så at det var behov for et tilbud også om ettermiddagen. I følge lederen av senteret er lengre åpningstid et godt tiltak for å kunne tilfredsstille brukernes behov for sosialt fellesskap, og på den måten bidra til at færre brukere oppsøker andre offentlige arenaer for å henge ut og være sosial:

For kanskje ved å nettopp ha åpningstid til rundt seks, jeg tror det er en veldig klok tid. Så kanskje du da har mettet det der sosiale behovet som de har, på en annen måte, at de istedenfor å gå ut herfra kl. to for å være sammen da nede på Nesttun eller andre steder, så er de kanskje her til rundt kl. fem–seks, hvis de da òg har fått en middag, så kanskje de går hjem, da. Og er hjemme. Kanskje de har fått mettet behovet om å være sammen.

(Intervju, Leder MO-Nesttun, 2014)

Dette argumentet, om at MO-sentrene skal redusere tiden brukere oppholder seg i ansamlinger på andre (offentlige) plasser, var en av de sentrale funksjonene MO-sentrene var tenkt å ha

innenfor handlingsplanens mål om å redusere åpne russcener (Bergen kommune 2012a). Utvidete åpningstider ble sett på som sentralt for å kunne oppnå dette målet.

Tabell 4.1 ovenfor lister opp de ulike tilbudene som senteret tilbyr. Utover disse tilbudene så er det viktigste som skjer ved senteret det relasjonsskapende arbeidet:

Men det handler jo, litt av hovedoverskriften, det handler jo om å være til stede og å bli kjent med dem. Bygge relasjoner. Vedlikeholde de relasjonene såpass at du kan kanskje komme i posisjon til å snakke om endring, hvis de ønsker det. Det er ikke alle som ønsker det, og da er det ikke det vi skal gjøre sant, vi må bli kjent med hver enkelt av dem og finne ut hva er det som passer av tilbud til den enkelte? Så er det noen som ikke ønsker kontakt i det hele tatt. Bare bruker det som en sosial arena. Noen ønsker at vi involverer oss i veldig mye. Så fra ingenting til egentlig der de ønsker at vi skal hjelpe dem med alt.

(Intervju, Leder MO-Nesttun, 2014)

Som et nytt rustiltak i Bergen kommune er de ansatte ved MO-Nesttun opptatt av at de ikke skal gå inn å overta den jobben som gjøres av allerede eksisterende etater, som for eksempel NAV:

Men, tanken vår og tilnærmingen vår er jo at dersom vi kan være et sted der det er lett å treffe dem, et sted der det kanskje er bedre å komme i posisjon til dem enn det det har vært på et typisk NAV-kontor, så kanskje det kan være med å bidra til at de får bedre hjelp. For vi skal ikke inn og overta verken NAV sin jobb eller andre hjelpeinstanser der ute. Men vi ser for oss at vi kan være et møtested og en rød tråd og en pådriver og en motivator.

(Intervju, Leder MO-Nesttun, 2014)

En av de viktige funksjonene til MO-senteret er dermed å være et *bindeledd* mellom brukere som har behov for ulike typer tjenester og de tjenestene som tilbyr relevant hjelp og oppfølging.

I følge ansatte ved MO-Nesttun har de fleste brukerne tilhørighet til Nesttun og bydelene Fana og Ytrebygda:

Ellers så er tendensen etterhvert som vi blir kjent med dem, at de fleste har tilhørighet til bydelen. Til Fana og til Ytrebygda. Flere forteller at de er spart for turer til byen. De trenger for eksempel ikke lenger å reise mot sentrum for å hente rent brukerstyr. Eller for å få hjelp til en abscess eller det som er. De kan gjøre det i nærheten av der de bor, for mange av disse bor jo på Nesttun eller i områder rundt.

(Intervju, Leder MO-Nesttun, 2014)

I etasjen over MO-senteret på Nesttun har Helse Bergen en LAR-poliklinikk med utdeling av LAR-medisiner daglig til rundt 90 pasienter (2015-tall). Mange av disse LAR-pasientene ble relativt tidlig faste brukere av senteret. I følge leder av MO-Nesttun, så hadde man etter ca. et halvt års drift 180 unike brukere av senteret, og godt over halvparten av de unike brukerne var dermed uten tilhørighet til LAR-poliklinikken i etasjen over.

Som vi har vært inne på samler et lavterskel værested mennesker som både kjøper, selger og bruker narkotika. Slike væresteder blir dermed også ofte salgsarenaer. Dette har vært et tema

helt fra før MO-Nesttun åpnet dørene i 2014. I følge leder ved senteret forsøker ansatte «å bygge en kultur» med brukerne, «få en felles forståelse for at ikke vi ønsker at senteret og hushjørnene rundt her skal bli brukt som salgsarenaer» (Intervju, Leder MO-Nesttun, 2014). Ansatte ved senteret følger aktivt med, både i og utenfor senteret, og forsøker å være synlige og å markere seg, for å forebygge at det utvikler seg salgsarenaer inne eller utenfor senteret. De presiserer imidlertid at det er politiets oppgave å slå ned på kjøp og salg av narkotika.

I forkant av opprettelsen av MO-senteret på Nesttun var det massive protester fra beboere og næringsliv i området. Det var folkemøter, avisreportasjer, debattinnlegg og «tilløp til fakkeltog mot MO-senteret» (Intervju, Leder MO-Nesttun, 2014). Sett fra MO-senterets side ble det imidlertid langt roligere etter at senteret kom i drift og publikum etter hvert merket at de fryktede konsekvensene i liten grad inntraff. Det har også vært et tett samarbeid mellom senteret, politiet, naboer og ikke minst kjøpesenteret på Nesttun for å ha en løpende dialog om utfordringer og situasjoner.

Nedenfor er en oversikt over besøks- og aktivitetstall for MO-Nesttun. Merk at rapporteringen for 2014 gjelder fra og med 1. juli dette året da senteret ble åpnet.

	2014	2015
Unike brukere	220	314
Menn	164	240
Kvinner	56	74
Antall besøk	3034	9130
Utdelte måltider	1878	
Antall konsult. helserom	230	736
Antall med samarbeidsavtale*	17	52
Antall deltakelser aktivitet		829
Utdelte sprøyter		43530
Utdelte kanyler		48134
Utdelte røykefolier		1560
Innleverte pucker		914
Totalt mottatte kanyler fra puck**		21936

* Gjelder brukere som har samtykket til oppheving av taushetsplikt mellom en eller flere samarbeidspartnere
 ** Forutsetter full puck (24 stk.)

Tabell 4.5: Besøks- og aktivitetsutvikling ved MO-Nesttun 2014–2015

Antallet unike brukere i 2015 er 314, og med et årlig besøk på over 9000 så tilsvarer det omtrent 36 besøk per dag senteret har åpent. Tallene for 2016 var ikke tilgjengelige da rapporten ble skrevet. Kvinneandelen er 23,6 % og dermed relativt lik som ved Strax-huset. I 2015 ble det delt ut i overkant av 40 000 sprøyter og i underkant av 50 000 kanyler. Selv om det er et høyt tall utgjør utdelt brukerutstyr ved MO-Nesttun under 1/10-del av det som deles ut ved Strax-huset.

4.3.3 MO-Wergeland

MO-Wergeland åpnet den 1. juli 2014, og er underlagt avdeling psykisk helse og rustjenester i Årstad bydel. Personalgruppen er sammensatt og består blant annet av sykepleier, vernepleier, sosionom og en fast ansatt med brukererfaring, og i rekrutteringen ble det vektlagt at ansatte skulle ha erfaring fra forskjellige deler av rusfeltet, fra rusbehandling, lavterskeltiltak, forvaltning og aktiviteter. MO-Wergeland er det MO-senteret som tydeligst skiller seg ut fra de andre. Det har helt fra starten hatt en noe høyere terskel enn MO-Strax-huset og MO-Nesttun, og skulle være «et senter for de som har god rusmestring, eller høy motivasjon for å komme ut av rusen, eller som er rusfrie» (Intervju, Leder MO-Wergeland, 2016). I forkant av åpningen av MO-Wergeland var det diskusjoner om hvordan man skulle klare å differensiere på denne måten, og hvorvidt MO-Wergeland i det hele tatt ville klare å tiltrekke seg den brukergruppen som de ønsket. I følge leder og ansatte ved MO-Wergeland gikk dette overraskende fint og fort: «Altså, vi har, vi treffer målgruppen. Vi traff målgruppen ganske så fort, veldig bra» (Intervju, Leder MO-Wergeland, 2016). En av grunnene til det, mener hun, er at MO-Wergeland representerer et tilbud som har manglet i Bergen, men som det har vært et stort behov for:

Nå har jeg jobbet i feltet noen år, så ser jeg absolutt at dette er noe som har vært etterspurt lenge. Og jeg ser at, ganske sånn umiddelbart, så fikk vi veldig mye positive tilbakemeldinger på, *endelig* er dette senteret her. Og det fikk vi absolutt, først og fremst fra brukerne selv. Dette har vi lengtet etter, dette er det et behov for, endelig noen som tar oss på alvor. For vår erfaring er at en del av de brukerne som går her, de, de forsvinner litt i mengden på en del av de andre lavterskeltiltakene. Og mange her har brukt de ulike tiltakene, lavterskel. Men når MO-Wergeland kom, så har de så ønsket å være her, for de opplever at det passer mer til det behovet de har.

(Intervju, Leder MO-Wergeland, 2016)

Da senteret ble planlagt var det bestemt at det også skulle sørge for utdeling av LAR-legemidler. Planene ble utsatt da Helse Bergen overtok ansvaret for LAR-utdelingen fra Bergen kommune, men påvirket rekrutteringen av ansatte (helsefaglig bakgrunn). Per juni 2016 var det uvisst om og når det ville bli utdeling av LAR-legemidler i tilknytning til senteret.

Fra Bergen kommunes del ble det kommunisert til den nyansatte lederen å bygge opp et senter med følgende profil:

Så det skal ikke være sprøyter og kanyler, og ikke den tunge skadereduksjonen, men mer fokus på aktivitet. Mye fokus på kosthold og ernæring, aktivitet, motivasjon, råd, veiledning, ja, fleksibilitet, individuell oppfølging.

(Intervju, Leder MO-Wergeland, 2016)

Senteret tilbyr motivasjonssamtaler og individuell oppfølging, jobber med å knytte på andre tjenester, tilbyr aktiviteter som turer, trening og musikk (eget øvingslokalet i «hvelvet» i kjelleren), helsetjenester, fysioterapi og massasje, og det serveres en felles varm lunsj hver dag, hvor ansatte og brukere sitter sammen ved langbord og spiser. Det sosiale aspektet vektlegges også, og leder ved senteret mener at de klarer å ivareta handlingsplanens mål om å skape alternative sosiale arenaer for brukere som tidligere var i Nygårdsparken:

Vi er i aller høyeste grad en sosial arena. Litt av, jeg skulle si kritikken, om man kan si da, når parken stengte, det var jo at, nå mister, spesielt for brukerne, at nå mister de en sosial arena. Jeg oppfatter at MO- senteret har blitt en god sosial arena. Og at det kan erstatte noe av det innenfor en helt annen ramme enn parken var.

(Intervju, Leder MO-Wergeland, 2016)

Det er ikke nulltoleranse for rusbruk blant brukerne av senteret, men de ansatte vektlegger at brukere som er synlig ruset og som på den måten påvirker miljøet på en negativ måte blir bedt om å komme tilbake en annen dag. De ansatte opplever at de i liten grad har trengt å sanksjonere rusbruk og å gjøre dette grensesettingsarbeidet. Dels reguleres det av de faste brukerne, som gir tydelig beskjed til brukere som ankommer senteret synlig ruset om at dette ikke er akseptert, og dels ser det ut til at brukerne selv regulerer dette:

Og det ser vi jo og, at noen brukere her, ja de ruser seg mindre her. De, for eksempel, hvis du skal være med på bandøvingen, så har de en veldig sterk justis på at du må kunne håndtere ting greit når du skal være med. Du kan ikke være for tungt ruset, og de som har vært for tungt ruset, har ikke fått lov til å være med. Og det fungerer. Så det, det tror jeg er med at andre steder kan man ruse seg mer da. Men når du er her, så gjør du ikke det.

(Intervju, Leder MO-Wergeland, 2016)

Mens andre væresteder, slik som Strax-huset, har en tilnærming hvor brukerne kan komme som de er, samme hva slags form de er i, stiller både ansatte og brukere ved MO-Wergeland strengere krav til hva slags (rus)atferd som er akseptert ved senteret. Under feltarbeidet var vi selv vitne til en slik situasjon, hvor en sterkt ruset bruker ble oppfordret til å forlate senteret, ikke av ansatte, men av en av de andre brukerne. Ansatte på senteret er selv forundret over hvor lite de trenger å korrigere atferd, men vektlegger at husreglene de har endt opp med er resultatet av en tett dialog med brukerne, blant annet gjennom regelmessige husmøter de arrangerer, hvor brukere og ansatte diskuterer seg fram til hva slags oppførsel som er ønsket og uønsket ved senteret.

Ansatte ved senteret har problemer med å beskrive den typiske brukeren av senteret, fordi det varierer så mye. Men det er en overvekt av menn, og det er få under 25 år. Noen er rusfrie, noen ruser seg av og til, og noen ruser seg fast, men passer på å være lavt dosert når de bruker senteret. De ansatte gir uttrykk for at få av brukerne har et misbruk av opiater, mens det er flere som har et misbruk av alkohol, piller og amfetamin. Ansatte ved senteret trekker frem at amfetaminbrukere ikke alltid har et like stort utvalg av behandling og oppfølging som opiatbrukere, men at amfetaminbrukerne kanskje søker seg mot MO-Wergeland fordi det er et stort fokus på (fysiske) aktiviteter ved senteret.

I forkant av opprettelsen av MO-senteret på Wergeland var det også massive protester fra beboere og næringsliv i nrområdet. Erfaringene etter nesten to års drift er ifølge lederen av senteret at dette har gått seg til og at forholdet til naboer og nærmiljøet i liten grad er like betent som det var. Hun setter dette blant annet i sammenheng med den rehabiliteringsorienterte profilen til MO-senteret:

I forhold til naboprotestene så har det jo vært positivt med den profilen. For så lenge vi ikke har denne utfordringen med sprøyte- og kanyleutdeling, så roer du ned litt tempoet på senteret. For du får ikke de som kommer inn og sier at det haster, og trenger å få injisert, vi får og et mindre marked for kjøp og salg inne og ute. Kriminaliteten har gått ned i området, ifølge politiet sine rapporter. Så det er klart at jeg ser jo at noen av naboene er jo selvfølgelig, vi er enige om å være uenig. De ønsker oss nok fremdeles ikke her, sånn optimalt sett. Men summa summarum, så kan vi si det har gått over all forventning både for oss og naboene. Det har vært veldig lite konflikter. Om det er profil-avhengig, eller om det er personal-avhengig, eller om det er brukerne som går her, som er vår kjernegruppe, som gjør det, er vanskelig å si. Men jeg tror nok naboene har vært positivt overrasket, ja. Det har vært mindre støy enn de forventet, og mindre belastning i området enn det som var forventet, da.

(Intervju, Leder MO-Wergeland, 2016)

MO-Wergeland har en langt kortere åpningstid enn de andre sentrene, fra 09–14. Ved rekrutteringen av ansatte til senteret ble det vektlagt at man skulle rekruttere med tanke på at arbeidstid kunne involvere kveld/helg, brukerne har gjentatte ganger ytret ønske om å få forlenget åpningstiden, i alle fall til kl. 15 eller 16, men enn så lenge ligger åpningstiden fast. Også på dette området skiller MO-Wergeland seg fra de andre sentrene, ved at tanken ikke i like stor grad er at man skal ha en åpningstid som «holder brukerne unna» de åpne russcenene.

MO-Wergeland har siden oppstarten registrert antall besøk og antall som deltar i ulike aktiviteter:

	2014 (fom juli)	2015	2016 (tom juli)
Antall besøk	695	2909	2099
Antall besøk menn		2327	1721
Antall besøk kvinner		582	378
Unike kvinner		189	142
Unike menn		591	493
Nye brukere registrert	140	229	106
Deltakere musikk*	108	443	254
Deltakere annen aktivitet*	56	621	317
Deltakere lunsj*	102	1902	1352

Tabell 4.6: Besøks- og aktivitetsoversikt MO-Wergeland 2014–2016¹⁹

¹⁹ * = antallet deltakere på musikk, lunsj og annen aktiviteten viser ikke til antallet unike brukere som har vært med på aktivitetene, men til det samlede antallet deltakelser.

Oversikten viser at det har vært en økning i besøkstallene siden oppstarten, og at denne økningen ser ut til å fortsette også inn i 2016. Kvinneandelen for unike brukere i 2015 var 24,2 %, og kvinneandelen for besøk var 20 %. Det viser at det ikke bare er langt flere menn som har besøkt MO-Wergeland, men at de mennene som har besøkt senteret alt i alt besøker det flere ganger enn kvinnene.

Vi ser også at MO-Wergeland har flere unike brukere i 2015 enn MO-Nesttun, men at MO-Nesttun har langt flere besøk. Det ser med andre ord ut som om MO-Nesttun har en relativt sett liten gruppe brukere som til gjengjeld bruker senteret hyppig.

4.4 Boligsituasjon og åpne russcener

Stoffbrukere som ikke har bolig eller som av ulike grunner bor svært dårlig tilbringer ofte store deler av dagen «ute» (i betydningen ikke i egen bolig). I slike tilfeller er ulike lavterskeltiltak og/eller åpne russcener arenaer som gjerne oppsøkes. Strax-huset sine tall tyder for eksempel på at en del av økningen i deres besøk det siste året ikke nødvendigvis skyldes så mange flere unike brukere, men at de som bruker Strax-huset bruker det mer: De tilbringer lengre tid i og utenfor tiltaket, gjerne både for- og ettermiddag. Tilsvarende opplevde vi under feltarbeidet at mange av dem som oppholder seg i tunellen gjør det over lengre tid, og noen tilbringer også store deler av dagen i og rundt tunellen. Det kan være mange grunner til at brukere oppsøker Strax-huset oftere og tilbringer mer tid i og utenfor tiltaket. Det er også mange og sammensatte grunner til at brukere tilbringer mye tid i tunellen. Det er imidlertid liten tvil om at boligsituasjonen er en del av forklaringen i begge tilfeller. Brukere som ikke har en bolig, som har et overnattingstilbud hvor det ikke er mulig å oppholde seg på dagtid (akuttovernatting), eller som har en bolig hvor det oppleves belastende og/eller svært utrygt å oppholde seg, vil måtte finne andre arenaer å oppholde seg. Lavterskeltiltak slik som Strax-huset stiller veldig få krav til oppførsel – de har bokstavelig talt en lav terskel hvor brukere er velkommen uavhengig av ruspåvirkning. Likeledes er åpne russcener inkluderende, i den forstand at heller ikke her stilles det særlig strenge krav til brukerne om fungering og/eller atferd (Grønnestad og Lalander 2015). Mennesker som av ulike grunner ikke har en bolig de kan oppholde seg i på dagtid, vil kunne finne at lavterskeltiltak som Strax-huset og åpne russcener som tunellen fungerer som substitutt for «et hjem» – de fungerer som steder hvor man føler seg «hjemme», hvor man ikke er på «besøk», hvor man kan være seg selv, komme som man er (DeBeck mfl. 2012). En slik sammenheng mellom egnet bolig og åpne russcener er også utforsket i et større forskningsprosjekt i Canada (ibid.). Et hovedfunn i undersøkelsen der var at tid tilbrakt i åpne russcener sank signifikant når brukere fikk en mer ordnet boligsituasjon. Det er en erkjennelse av denne sammenhengen som også ligger bak vektleggingen av boligsosiale tiltak i Bergen kommunes handlingsplan mot åpne russcener: En satsning på boligsosiale tiltak skal være med å redusere behovet for å tilbringe tid i åpne russcener. I det følgende skal vi utforske boligsituasjonen til brukerne i vår undersøkelse samt gi en beskrivelse av hvordan den boligsosiale satsningen i Bergen har vært i den aktuelle perioden.

For å få et inntrykk av boforholdene til brukere av åpne russcener inkluderte vi spørsmål om dette i spørreundersøkelsen vi gjennomførte i Vågsbunnen og i tunellen/Strax-huset i juni 2016. Av de som besvarte undersøkelsen, bodde 63 % i egen eller leid leilighet/hus, enten alene eller med partner/venner. 5 % bodde på hybel, 6 % hos foreldre, 3 % på institusjon, 7 %

på botreningsssenter, 5 % på hospits, og 13 % oppgav at de var uten fast bopel/bostedsløse. Det er vanskelig å vurdere kvaliteten på boforholdene basert på disse grove kategoriene. Når det er sagt så er det særlig de to siste kategoriene, de som oppgir hospits og å være uten fast bolig, som kan sies å representere de kvalitativt verste boforholdene. Denne andelen er i utvalget vårt på 17 %. Vår undersøkelse tegner et bilde som sammenfaller med det som fremgår av BrukerPlan-undersøkelsen fra 2015. Der fremgår det at 64 % av de kartlagte har en boligsituasjon som vurderes som «permanent og tilfredsstillende». 20 % av de kartlagte vurderes å ha en «ikke permanent og/eller ikke tilfredsstillende bosituasjon», mens 16 % vurderes til å være bostedsløse (inkluderer hospits og det å bo tilfeldig hos andre) (Wåde-Engelsen og Hjellum 2016: 5).²⁰

Det er interessant å sammenlikne vår spørreundersøkelse med den som Gjersing og Sandøy (2014) gjennomførte i Bergen (og seks andre norske byer) i 2013. Gjersing og Sandøy rekrutterte sine respondenter på omtrent de samme stedene og på samme måte som vi gjorde, og endte opp med et utvalg av omtrent samme størrelse (113 respondenter, sammenliknet med 165 i vår). Vi inkluderte en del av de samme spørsmålene som i Gjersing og Sandøy sin undersøkelse, blant annet spørsmålet om boforhold, for å kunne ha muligheten til å sammenlikne deres undersøkelse fra før Nygårdsparken ble stengt med vår egen undersøkelse tre år senere. Kjønn- og alderssammensetning i utvalgene er påfallende like (23 % kvinner i deres utvalg og 24 % i vårt, 41,3 år i gjennomsnittsalder i deres utvalg og 41,9 i vårt).²¹ Også når det gjelder behandlingserfaring er utvalgene relativt like, med 55 % LAR-pasienter i deres utvalg og 50 % i vårt. Spørreundersøkelsene ble gjennomført på såpass lik måte og utvalgene ser ut til å være såpass like i sammensetning, at det gir mening å sammenlikne dem. Og til forskjell fra vår undersøkelse, hvor 17,1 % oppgav å være bostedsløs eller å bo på hospits, var andelen med tilsvarende boforhold i Gjersing og Sandøy (2014: 25) sin undersøkelse 39 %. Med forbehold om at ingen av undersøkelsene er basert på tilfeldig utvelgelse og at utvalgene i begge undersøkelsene er relativt små, er det like fullt interessant å se at andelen som oppgir å bo «verst» er så mye lavere i vår undersøkelse fra 2016 sammenliknet med deres undersøkelse gjennomført tre år tidligere. Denne nedgangen kan naturligvis skyldes tilfeldigheter i sammensetningen av utvalgene, men det er også mulig at deler av denne nedgangen kan skyldes endringer på det boligsosiale området i denne perioden (se diskusjon nedenfor).

Selv om andelen som oppgir å være bostedsløs/bo på hospits i vår undersøkelse er lavere enn i undersøkelsen fra 2013 (Gjersing og Sandøy 2014), er det like fullt viktig å undersøke kjennetegnene ved den gruppen som bor «verst». Ser vi på kjønnsfordelingen så er det en høyere andel av kvinnene som bor i egen eller leid leilighet/hus, og en høyere andel av mennene som er bostedsløse/uten fast bopel:

²⁰ BrukerPlan 2015 inkluderer en oversikt over boligsituasjonen til 1856 kartlagte personer med rus- eller ROP-relaterte problemer. Alle de kartlagte mottar en eller annen form for tjeneste fra Bergen kommune.

²¹ Tallene det refereres til fra Gjersing og Sandøy (2014: 21-22) gjelder for alle byene i utvalget deres, men de presiserer at det var få forskjeller mellom byene i kjønns- og alderssammensetning.

Boligsituasjon for menn og kvinner						
			Bolig			Totalt
			Egen eller leid leilighet/hus	Institusjon og annet	Hospits eller uten bopel	
Kjønn	Mann	Antall	67	24	22	113
		%	59,3 %	21,2 %	19,5 %	100,0 %
	Kvinne	Antall	27	6	4	37
		%	73,0 %	16,2 %	10,8 %	100,0 %
Totalt		Antall	94	30	26	150
		%	62,7 %	20,0 %	17,3 %	100,0 %

Tabell 4.8: Boligsituasjon for menn og kvinner

En enda sterkere sammenheng ser vi mellom alder og bosituasjon:

Boligsituasjon og alder						
			Bolig			Totalt
			Egen eller leid leilighet/hus	Institusjon og annet	hospits eller uten bopel	
Alders- gruppe	18–34 år	Antall	18	13	8	39
		%	46,2 %	33,3 %	20,5 %	100,0 %
	35–44 år	Antall	27	4	11	42
		%	64,3 %	9,5 %	26,2 %	100,0 %
	45 år og eldre	Antall	45	13	5	63
		%	71,4 %	20,6 %	7,9 %	100,0 %
Totalt		Antall	90	30	24	144
		%	62,5 %	20,8 %	16,7 %	100,0 %

Tabell 4.9: Boligsituasjon og alder

Som tabellen viser, ser vi at det i den yngste aldersgruppen er under halvparten som bor i egen eller leid leilighet (46 %), mens tilsvarende andel for den eldste aldersgruppen er 71 %. Den eldste gruppen skiller seg også ut ved at langt færre i denne gruppen bor på hospits eller er uten bopel (8 %) sammenliknet med de to yngre aldersgruppene (henholdsvis 21 % og 26 %).

At det er en overvekt av (yngre) menn blant bostedsløse finner også støtte i tidligere forskning. NIBR gjennomførte blant annet en analyse av bostedsløse/vanskeligstilte i Bergen på oppdrag fra Bergen kommune. Basert på en tverrsnittundersøkelse foretatt nasjonalt i 2012 fant NIBR at 616 personer i Bergen var bostedsløse den uken hvor undersøkelsen ble foretatt (Johannessen, Lied og Dyb 2014: 32). Av disse var 74 % menn, 56 % er i alderen 25–

44 år, 83 % er født i Norge, 61 % har sosialhjelp, AAP eller kvalifiseringsstønad som viktigste inntektskilde, 89 % er enslige, og 62 % er avhengige av rusmidler. Forskerne bak rapporten konkluderer med at «[D]en typiske bostedsløse er mer dominerende i Bergen enn i hele populasjonen av bostedsløse og storbyene: Enslig mann i tretti- eller førtiårene med avhengighet av rusmidler og en lang historikk som bostedsløs» (ibid.: 53).

Oppsummert så viser vår undersøkelse at færre stoffbrukere som frekventerer åpne russcener bor dårlig i 2016 enn i en tilsvarende undersøkelse gjennomført i 2013 (Gjersing og Sandøy 2014), og at de som bor dårlig oftere er menn enn kvinner, og oftere yngre enn eldre. Finnes det noen utviklingstrekk på det boligsosiale området som kan bidra til å forklare denne tilsynelatende nedgangen i andelen som bor «verst»?

Midlertidig botilbud er en tjeneste til bostedsløse som er hjemlet i sosialtjenesteloven § 27. I boligmeldingen til Bergen kommune fremgår det at det er en målsetning å redusere bruken av midlertidige botilbud. Dette skal gjøres ved økt boligtilgang (fremskaffe flere kommunale boliger) og ved en økt satsning på bo-oppfølging, slik som botilbud med base eller døgnbemanning (Bergen kommune 2014: 46–47). Botilbudene som er etablert ved Lonemarka og i Bjørnsonsgate (og fra og med 2016 også i Merkurvegen) er ifølge Bergen kommune «strategiske tiltak for å redusere bruken av midlertidige botilbud for personer med behov for tett oppfølging i sin bosituasjon» (ibid.: 47). Har man i perioden fra Handlingsplanen ble vedtatt sett en reduksjon i bruken av midlertidige botilbud?

Byrådsavdelingen for sosial, bolig og inkludering (BSBI) fører statistikk over antall personer som har benyttet midlertidig botilbud.²² Bergen kommune har to ulike avtaler med leverandører av midlertidige botilbud. Disse er primært for målgruppen rusavhengige i aktiv rus:

- Midlertidig botilbud med døgntilsyn: Disse driftes av frivillige/ideelle organisasjoner og finansieres dels av et grunntilskudd og dels av at NAV sosialtjeneste betaler en døgntilpris. Dette er per 2016 Bakkegaten bo- og omsorgssenter, Blå Kors Bosenter Bergen (Nubbebakken) og Indremisjonshjemmet.
- Midlertidig botilbud med kvalitetsavtale: Kommunen har per 2016 avtale med to private leverandører. I disse midlertidige botilbudene betaler NAV sosialtjeneste døgntilpris. Dette er Sandviken pensjonat og ALFA Bergen A/S – Møllendalsveien 19.

Tabellen nedenfor gir en oversikt over bruk av hospits som bolig i perioden 2012–2015.

	2012		2013		2014		2015	
	Antall	Botid	Antall	Botid	Antall	Botid	Antall	Botid
Kvalitetsavtale	294	3,53	282	2,99	298	2,92	269	2,96
Døgntilsyn	207	3,99	235	3,63	233	3,63	248	3,25
Totalt	405	4,4	417	3,86	414	3,89	401	3,78

Tabell 4.10: Bruk av hospits i Bergen kommune 2012–2015

²² Tallene det vises til her er hentet fra et vedlegg vi fikk tilsendt av Kari Hjellum i Bergen kommune den 25.08.16, og er basert på et uttrekk foretatt ved BSBI den 22.08.16.

Tabellen viser at det har vært en relativt stabil bruk av midlertidige botilbud i Bergen i årene før og året etter at Nygårdsparken stengte. Ca. 400 bostedsløse rusbrukere har totalt sett fått tilbud om midlertidig botilbud hvert år, og den gjennomsnittlige botiden for disse har sunket noe, fra 4,4 måneder i 2012 til 3,78 i 2015. Selv om det totale antallet med tilbud om midlertidig botilbud har vært uendret fra 2012 til 2015, har det vært en økning i midlertidige botilbud med døgnavtale og en reduksjon i midlertidige botilbud med kvalitetsavtale.

I boligmeldingen til Bergen kommune fremgår det at en tenker at «differensiering og varierte tilbud og løsninger for bosetting er veien å gå» når det gjelder bostedsløse/vanskeligstilte med rusmiddelavhengighet (Bergen kommune 2014: 63). Anleggene i Lonemarka, Bjørnsonsgate og Merkurveien trekkes frem som botilbud som har styrket tilbudet til denne gruppen betraktelig. I tillegg foreligger det eksisterende 400+ programmet, som startet i 2008–2009, hvor målet var å få plass 400 nye kommunale boliger. I boligmeldingen fra 2014 fremgår det at dette har tatt lengre tid og vært en vanskeligere prosess enn man så for seg, og per oktober 2014 manglet det 151 boliger for å nå målet. I Bergen har det lenge vært et problem med mange ventende og lang ventetid på kommunale boliger. I 2014 var det like over 400 personer som stod i kø for å få tildelt kommunal bolig. Ifølge en oversikt som Bergens Tidende innhentet fra Boligetaten har andelen som står i kø for å få tildelt bolig mer enn halvert seg i de to påfølgende årene: 465 husstander var i kø ved årsskiftet 2014/2015, 361 i 2015/2016, og 201 i årsskiftet 2016/2017.²³ Bergen kommune anslår at denne positive utviklingen vil fortsette, og byrådsleder Harald Scheldrup uttalte til Bergens Tidende at «vi nærmer oss en historisk mulighet til å fjerne køen» (ibid.). Samtidig fremgår det tydelig i rapporten fra NIBR at hjelpeapparatet i kommunen mener at ordinære kommunale boliger ikke vil være et tilstrekkelig botilbud til mange av de bostedsløse rusbrukerne i Bergen. Mange i denne gruppen har vært bostedsløse over lang tid og har store og sammensatte behov som gjør at de vil trenge «mye oppfølging og tilpassede boliger for å kunne få en trygg og stabil bosituasjon» (ibid.: 73).

En sterk reduksjon i antallet som venter på kommunal utleiebolig, etableringen av nye kommunale botilbud for mennesker med rusmiddelproblemer (Lonemarka, Bjørnsonsgate og Merkurveien), og en forsiktig reduksjon i botiden ved midlertidige botilbud er utviklingstrekk som antyder en bedring av de boligsosiale forholdene for stoffbrukere i Bergen. Det er imidlertid viktig å påpeke at bokvaliteten ved de nye tiltakene som er etablert, blant annet i Lonemarka og i Bjørnsonsgate, har vært svært omdiskutert, og flere av brukerne vi påtraff i de åpne russcenene som bodde ved disse tiltakene oppgav at de følte seg utrygge i hjemmene sine. BrukerPlan undersøkelsen fra 2015 viser videre at det var en økning av kartlagte som var bostedsløse, fra 245 i 2014 til 288 i 2015. I BrukerPlan foretas en funksjonsvurdering av brukerne, fra grønn (best) til blodrød (verst). Av de bostedsløse hadde 157 en samlet funksjonsvurdering som blodrød, og andelen med så dårlig funksjonsvurdering økte fra 47 % i 2014 til 55 % i 2015. I følge BrukerPlan ser det altså ut til å både ha vært en økning i antall bostedsløse fra 2014 til 2015, og en forverring av funksjonsnivået til de bostedsløse i denne perioden.

²³ Bergens Tidende, 27. januar 2017: «Boligkøen kan snart være borte».

4.5 Rusakutten og overdoser

Norge er at av landene i Europa med høyest antall overdosedødsfall (Amundsen 2015:12). Økningen i overdosedødsfall var særlig stor på 90-tallet og nådde en topp i 2001. De neste to årene så man en nedgang i antall dødsfall, og fra 2003 har antallet overdosedødsfall ligget relativt stabilt på rundt 250 overdosedødsfall i året. Oslo og Bergen har vært kommunene med høyst antall overdosedødsfall (ibid.: 21). Sett hen mot innbyggertallet i alderen 15–64 år, var Hordaland det fylket i landet med høyst andel overdosedødsfall, og i perioden 2009–2013 døde i alt 155 personer bare i Bergen alene (ibid.: 27). Handlingsplanen mot åpne russcener i Bergen tok ikke direkte sikte på å være et overdoseforebyggende tiltak, men i planens mål om å skape en «tryggere by for alle» kan man lese en forventning og ønske om at tiltakene som iverksettes kan være med på å redusere de høye overdosetallene i kommunen. I Operativ gruppe møtte også den lokale koordinatoren for den nasjonale overdosestrategien fast, et ytterligere tegn på at man har forsøkt å forankre handlingsplanen i et overdoseforebyggende perspektiv. Overdoseproblematikken har videre i media og blant publikum blitt sett på som en viktig indikator på om handlingsplanen mot åpne russcener og stengningen av Nygårdsparken vil være en suksess eller fiasko. I forkant av stengningen av Nygårdsparken var den potensielle effekten på overdosetallene et viktig tema.²⁴ Mens noen hevdet at overdosene ville stige som følge av stengningen av parken (miljøet ville bli mer spredt og dette ville gjøre det vanskeligere å tilkalle hjelp ved overdoser), mente andre at tiltakene i handlingsplanen ville være viktige for å forebygge overdoser (ibid.). Brukerne i vår undersøkelse var også svært opptatt av dette, og de fleste var overbevist om at overdosene allerede hadde steget siden stengningen av Nygårdsparken og ville fortsette å stige i årene fremover. Hva vet vi om antallet overdoser og overdosedødsfall i perioden etter at Nygårdsparken stengte?

I spørreundersøkelsen vi gjennomførte i de åpne russcenene inkluderte vi tre spørsmål om overdoser. Tallene gir ikke grunnlag for å si noe om utvikling over tid, men de gir viktig informasjon om utbredelsen av overdosetilfeller blant brukere av åpne russcener. Av de som besvarte spørsmålene i undersøkelsen vår oppgav 65 % (100 personer) at de noensinne hadde hatt en overdose.²⁵ Av de 74 som svarte på oppfølgingsspørsmålet, oppgav 27 % å ha hatt én overdose eller flere den siste måneden. Av de 73 som svarte på neste oppfølgingsspørsmål oppgav 45 % å ha hatt minst én overdose siste år. Når det gjelder antall overdoser brukerne i vår undersøkelse har hatt totalt sett i løpet av livet, er variasjonsbredden stor, og gjennomsnittlig antall overdoser er på 7,31. Tallene tyder på at det å ha hatt en overdose er en utbredt erfaring blant brukere av de åpne russcenene i Bergen.

Hva så med utviklingen av overdoser over tid? Rusakutten er en akuttpost ved Bergen legevakt som skal sikre avrusning og avgiftning for personer med akutt overdose av rusmidler. Lederen ved Rusakutten møtte fast i Operativ gruppe for å orientere fortløpende

²⁴ Se for eksempel Bergens Tidende, 24. april 2014: «Narkodød øker mest i Bergen» og Bergens Tidende, 15. juni 2014: «Snart settes siste skudd».

²⁵ I BrukerPlan undersøkelsen fra 2015 fremgår det at 142 av 1856 kartlagte har tatt overdose i løpet av de siste 12 månedene (Wåde-Engelsen og Hjellum 2016: 7). Det er en klar overvekt av menn blant de som har tatt overdose, og funksjonsvurderingen til disse personene er vurdert som dårlig eller svært dårlig.

om utviklingen i overdoseinnleggelser. Vi fikk også oversendt månedlig oversikt over antall innleggelser ved rusakutten og hvilke rusmidler pasientene oppgav å ha brukt, i perioden fra 2014 til og med juni 2016. Vi har sammenstillet disse tallene og oversikten per år presenteres i tabellen nedenfor:

Type rusmiddel	2014	2015	2016 (6 mnd.)
Alkohol	1071	1009	524
Amfetamin	300	199	132
Heroin	471	468	188
LAR-medisin	119	49	42
Cannabis	90	44	53
Div. tbl	431	312	277
GHB	108	187	92
LSD	6	4	9
Kokain	10	10	9
Extacy	12	15	14
Div. annet	1	2	
Innleggelser	2416	2426	1215

Tabell 4.11: Innleggelser ved Rusakutten i perioden 2014-2016.

Tabellen viser at antallet innleggelser ved rusakutten er slående stabilt i 2014 og 2015, og ser også ut til å følge det samme mønsteret i 2016. Fordi vi har oversikt per måned kan vi også slå fast at antallet innleggelser i 2014 før Nygårdsparken stengte var vel så høyt som etter at parken stengte (204 innleggelser i måneden i gjennomsnitt før parken stengte, og 196 i de fire månedene etterpå). Videre ser vi at det er alkohol som utgjør det hyppigst oppgitte rusmidlet, etterfulgt av heroin, diverse tabletter, amfetamin, Ghb, LAR-medisin og Cannabis. Også når det gjelder typer rusmidler er utviklingen stabil, men det kan se ut som om heroin forekommer sjeldnere i 2016, at LAR-medisin forekommer sjeldnere i 2015 og -16, og at Ghb og tabletter forekommer hyppigere.

For de som blir funnet ute, fører Rusakutten også oversikt over hvilke plasser dette gjelder. Her har vi kun tall fra og med september 2014.

	2014 (sept.–des.)	2015	2016 (jan.–juni.)	Totalt
Laksevåg	14	148	103	265
Torgallmenningen m. tilstøtende gater	23	79	27	129
Området rundt Korskirken	14	68	15	97
Danmarks plass/Solheim		48	36	84
Sandviken	10	37	15	62
Bybane/buss	11			11
Åsane	9			9

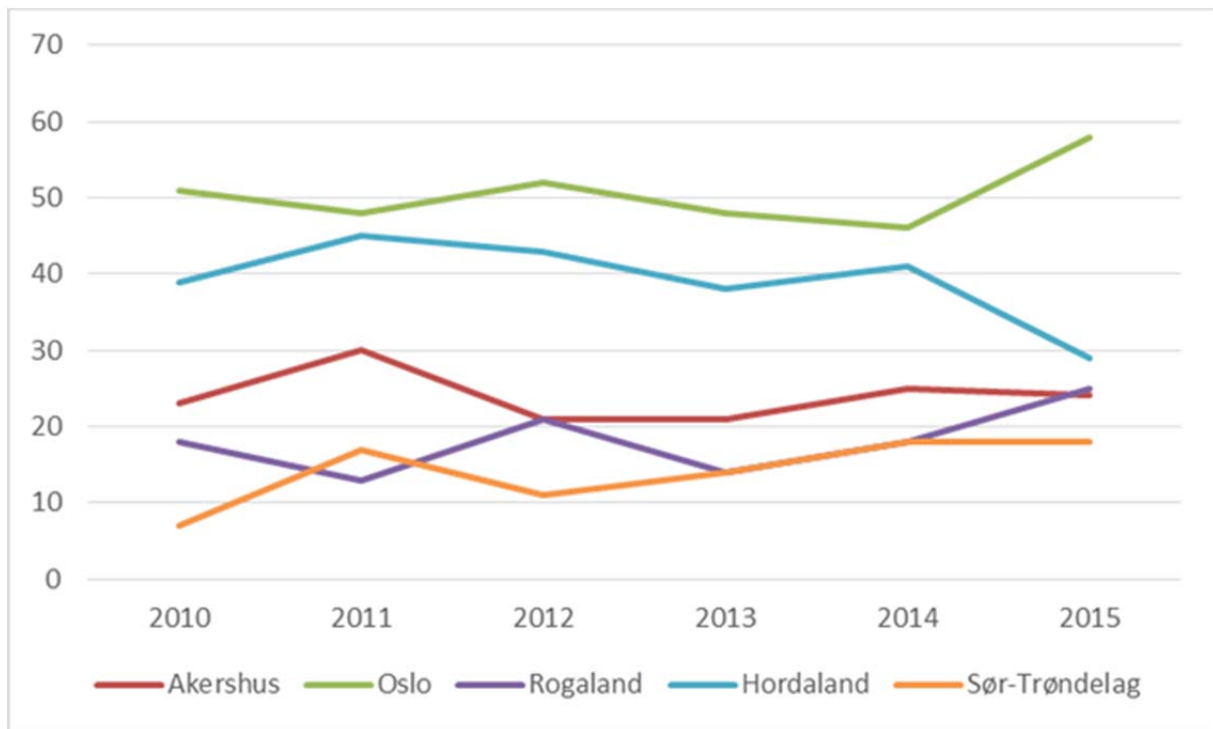
Tabell 4.12: Funnsteder ved overdoser for innlagte ved Rusakutten september 2014– juni 2016.

Tallene gir en tydelig illustrasjon på den stedlige utviklingen siden Nygårdsparken stengte. I de fire siste månedene av 2014 så overdosetilfellene med oppgitt funnsted ut til å være relativt spredt i sentrum. Fra og med 2015 skjer det en konsentrasjon av overdosetilfellene, hvor dobbelt så mange overdoserte brukere blir funnet i Laksevåg som i området rundt Torgallmenningen. Denne trenden ser ut til å forsterke seg i første halvår av 2016, hvor tre ganger så mange av de overdoserte brukerne blir funnet i Laksevåg sammenliknet med det nest hyppigste området (Danmarks plass/Solheim). Tallene tyder også på en nedgang i rapporterte overdosetilfeller i området rundt Torgallmenningen og i Vågsbunnen (området rundt Korskirken). I første halvdel av 2016, i de tilfellene hvor det foreligger opplysninger om sted for overdosene, står Laksevåg og Danmarks plass/Solheim samlet sett for 71 % av overdosene.

Foto: Manuel Blanco Colodro. En overdosert bruker hentes av ambulansetjenesten utenfor Strax-huset.

Hvordan har så utviklingen vært for overdosedødsfall i perioden før og etter Nygårdsparken stengte? Statistikken fra 2014 viste en liten økning i overdosedødsfallene i Hordaland, men det ble fremhevet fra flere hold at disse tallene ikke kunne tas til inntekt for verken det ene eller andre perspektivet ettersom Nygårdsparken ble stengt først i slutten av august dette året. Det var derfor stor spenning knyttet til statistikken over overdosedødsfall fra Folkehelseinstituttet for 2015. Disse tallene ble presentert i november 2016 og viste for første gang på lenge et markant fall i antallet overdosedødsfall i Bergen. Mens antallet overdosedødsfall var 31 i 2013 og 2014, sank antallet overdosedødsfall til 17 i 2015. Grafen nedenfor viser utviklingen de siste fem årene for de fem mest folkerike fylkene i Norge:

Figur 4.13: Narkotikautløste dødsfall i Oslo, Akershus, Rogaland, Hordaland og Sør-Trøndelag 2010–2015²⁶

Figuren viser at droppet i overdosedødsfall i Hordaland skiller seg ut fra utviklingen i de andre fire fylkene, hvor overdosedødsfallene enten har holdt seg stabile (Sør-Trøndelag og Akershus) eller har steget (Oslo og Rogaland). Det er heftet usikkerhet ved statistikk over overdosedødsfall, og det er for tidlig å si om nedgangen i 2015 var et «blaff» eller om den representerer en mer stabil endring. Tallene for 2015 viser imidlertid at dem som hevdet at stengningen av Nygårdsparken ville resultere i en umiddelbar og betydelig økning i overdosedødsfall tok feil.

Det er interessant å sammenholde tallene fra FHI over overdosedødsfall med tallene fra Rusakutten om antallet rapporterte overdosetilfeller og tallene fra Strax-huset om antallet overdosetilsyn. I 2015 var det ved Rusakutten like mange innleggelser for overdoser som i 2014. Strax-huset sine tall viser at de gav overdosetilsyn ved dobbelt så mange anledninger i 2015 som i 2014. Det kan med andre ord se ut til å være minst like mange overdosetilfeller i 2015 som i 2014, men overdosene (hvor det er registrert funnsted) ser ut til å være mer konsentrert i området rundt Laksevåg, og *flere ser ut til å overleve*. Selv om man skal være varsom i tolkningen av disse dataene, er en mulig forklaring på den høyere overlevelsesraten at flere av overdosene nå skjer i nærheten av Strax-huset. Nærheten til Strax-huset gjør at overdoser lettere oppdages og at erfarne hjelpere er lettere og raskere tilgjengelig, blant annet med Naloxone. Både lav utrykningstid (både av ambulanspersonell og annet hjelpepersonell,

²⁶ Hentet fra: <https://www.fhi.no/ml/alkohologrusmidler/statistikk/narkotikautloste-dodsfall-i-norge-i-2015/>. Hentet 061216.

slik som ansatte ved Strax-huset) og Naloxone-foreskrivning er faktorer som er funnet å ha en positiv effekt for overlevelseshraten ved overdoser (Clark, Wilder og Winstanley 2014; Modah-Amiri mfl. 2017).

I en studie av ikke-fatale overdoser i Bergen i perioden 2012-2013 fant forskerne at 43,6 % av ambulansetrykningene var til private adresser, en langt lavere andel enn rapportert i tidligere studier fra andre byer (Modah-Amiri mfl. 2017: 5). Forskerne setter dette i sammenheng med den store åpne russcenen som da var i Nygårdsparken. Utrykningstiden for ambulansetjenesten er kortere når overdosene skjer i det offentlige rom sammenliknet med i private hjem, fordi de offentlige plassene hvor overdoser som regel skjer er i sentrumsområder. Det vil være viktig å undersøke om denne fordelingen mellom utrykninger til offentlige steder og private adresser har holdt seg stabil etter stengningen av Nygårdsparken.

4.6 Rusbehandling

I handlingsplanen mot åpne russcener legges det betydelig vekt på Bergen kommunes samarbeid med Helse Bergen og andre aktører som tilbyr *tverrfaglig spesialisert rusbehandling* (TSB). I Bergen er det Avdeling for rusmedisin i Helse Bergen og Stiftelsen Bergensklinikkene som primært tilbyr slik rusbehandling. Foruten LAR omfatter TSB både behandling på institusjon samt poliklinisk behandling. Oppstart av lavterskel LAR-behandling etter modell fra LASSO prosjektet i Oslo, økt belegg og bedre pasientforløp ved Rusakutten og flere henvisninger og kortere ventetid på rusbehandling løftes fram som sentrale satsninger i handlingsplanen (Bergen kommune 2012). Ved å satse på behandlingstilbud som lavterskel LAR-behandling og Rusakutten, og ved å gjøre annen rusbehandling lettere tilgjengelig, ønsker man med handlingsplanen at behandlingsbehovene til brukere av åpne russcener i større grad blir møtt. Satsningen på rusbehandling i handlingsplanen hviler på en antakelse om at bedre og lettere tilgjengelig rusbehandling vil bidra til å minske brukernes behov for å oppsøke åpne russcener. Hva vet vi om behandlingsbehovet og behandlingserfaringene til brukere av åpne russcener? Får flere brukere tilgang til rusbehandling etter at Nygårdsparken stengte, og er ventetiden på hjelp blitt kortere?

I spørreundersøkelsen vår undersøkte vi brukernes nåværende og tidligere erfaring med rusbehandling. 50 % av respondentene oppgav at de for tiden er i LAR, 27 % oppgav at de går i poliklinisk rusbehandling, og 13 % oppgav at de for tiden er i institusjonsbehandling.²⁷ Sammenliknet med studien til Gjersing og Sandøy (2014) som ble gjennomført i Bergen tre år tidligere, så er andelen brukere som på intervju tidspunktet var i LAR noe lavere (50 % vs. 55 %), mens andelen som er i annen behandling er langt høyere (40 % vs. 6 %).²⁸

Spørsmålsformuleringen i vår undersøkelse var om de var i, eller tidligere hadde vært i de tre ulike formene for rusbehandling. I og med at flertallet i utvalget vårt bruker illegale rusmidler og oppholder seg i åpne russcener, er det interessant å undersøke hvor mange i utvalget vårt

²⁷ Det er noe usikkert hvorfor de ikke var på institusjonen selv om de oppgav å være i institusjonsbehandling. Det kan imidlertid dreie seg om permisjon, rømning etc.

²⁸ Den store forskjellen i andelen som oppgav å være i annen behandling skyldes trolig ulike måter å stille dette spørsmålet på.

som *ikke* har noe erfaring med rusbehandling i det hele tatt. Av de som besvarte spørsmålene oppgir 45 % at de ikke er eller har vært i LAR, 52 % oppgir at de verken er eller tidligere har vært i poliklinisk behandling, og 60 % oppgir at de verken er eller tidligere har vært i rusbehandlingsinstitusjon. På disse spørsmålene er det en høyere andel enn ellers som ikke har svart, henholdsvis 16 %, 38 % og 39 % på spørsmålene om LAR, poliklinisk behandling og institusjonsbehandling. Det kan også være at noen av respondentene ikke har skjelnet mellom «nei, men har vært tidligere» og «nei» i svaralternativene, og at det dermed kan være noen som har svart «nei» selv om de tidligere har vært i behandling. På tross av disse potensielle feilkildene så ser vi at det er en relativt stor andel, 22 %, som verken er i eller har vært i rusbehandling. Denne gruppen, som verken er i eller tidligere har vært i rusbehandling, skiller seg ikke fra de med behandlingserfaring hverken i forhold til kjønn eller alder.

Det er noe overraskende at såpass mange oppgir å verken være i eller ha mottatt rusbehandling. Dette sammenfaller imidlertid med BrukerPlan-tallene fra 2015. Blant de 1856 kartlagte som hadde rus- eller ROP-relaterte problem var det 810 personer som ikke hadde mottatt noen som helst form for tjenester fra TSB i løpet av de siste 12 månedene. Litt over halvparten av disse (468) har en rød eller blodrød funksjonsvurdering. Den høye andelen som ikke mottar tjenester fra TSB, og det at mange i denne gruppen har en dårlig eller svært dårlig funksjonsvurdering, kan tyde på et udekket hjelpebehov. Arbeidsgruppen nedsatt av Kommunaldirektør for sosial, bolig og inkludering (BSBI) konkluderer slik i sin gjennomgang av BrukerPlan-tallene for 2015: «Arbeidsgruppen vurderer at det er grunn til å anta at flere av de kartlagte som i dag ikke mottar tjenester fra spesialisthelsetjeneste psykisk helsevern og TSB hadde hatt krav på, og behov for slike tjenester» (Wåde-Engelsen og Hjellum 2016: 20).

Hvordan kan vi forstå at en tilsynelatende betydelig andel av brukerne av åpne russcener verken er i eller har vært i rusbehandling? En mulighet er at de som ikke har vært i rusbehandling ikke har så store behandlingsbehov. En annen mulighet er at hjelpetiltakene ikke oppleves like tilgjengelige eller relevante. Frantzen (2001) tar opp samme dilemma i Metadonmakt, overraskende mange av de tunge stoffbrukerne i hennes studie hadde lite erfaring med rusbehandling. Hun diskuterer flere mulige forklaringer på dette, og argumenterer for at aldersdiskriminering så ut til å spille en rolle. De eldre brukerne hun fulgte følte ikke at de ble prioritert til de formene for behandling som de ønsket. Frantzen påpeker imidlertid også at tidligere/initial negative erfaringer med helsevesenet gjør at mange vegret seg for å be om hjelp. Det er et lignende argument som fremsettes av Edland-Gryt og Skatvedt (2012) basert på deres forskning på lavterskeltiltaket 24SJU i Oslo. De undersøkte hvilke *terskler* som eksisterer for at stoffbrukere skal få hjelp. Et hovedfunn i deres undersøkelse er at mange av de mest belastede brukerne hadde svært negative erfaringer med helsevesenet, noe som resulterte i en manglende tillit til hjelpere og hjelpeapparatet. Mangelen på tillit, argumenterer Edland-Gryt og Skatvedt (2012), utgjør en av flere slike terskler, og gjør at mennesker med store behandlingsbehov vegrer seg for å oppsøke og be om den hjelpen de har behov for.

Tallene vi gjenga ovenfor forteller noe om hvor mange som er i eller har vært i rusbehandling, men den forteller lite om hjelpen vurderes som tilstrekkelig eller relevant. I spørreundersøkelsen spurte vi derfor brukerne om i hvilken grad de opplever å få den hjelpen

de selv mente at de trenger for å håndtere rusproblemene sine. Tabellen nedenfor presenterer svarfordelingen:

I hvilken grad får du den hjelpen du selv mener du trenger for å håndtere dine rusproblemer?

	Antall svar	Prosent
I svært liten grad	48	30,8
I liten grad	33	21,2
Verken/eller	12	7,7
I en viss grad	30	19,2
I svært stor grad	20	12,8
Uaktuelt/ trenger ikke hjelp	13	8,3
Total	156	100,0

Tabell 4.14: Brukeres vurderinger av om de får nødvendig hjelp

Tabellen viser at i overkant av halvparten av de som besvarte undersøkelsen oppgav at de ikke mottok den hjelpen de selv mente at de trengte, mens 1/3 oppgav at de i en viss eller stor grad mottok tilstrekkelig hjelp. Tabellen gir uttrykk for at hjelpebehovet, slik brukerne vurderer det, er større enn tilgangen til hjelp.

I spørreundersøkelsen listet vi også opp en hel del påstander hvor vi ba brukerne om å ta stilling til hvor enig eller uenig de var i *endringer* siden Nygårdsparken stengte. Vi spurte blant annet om de opplevde at det var lettere å få rusbehandling. Svarfordelingen på det spørsmålet var slik:

Jeg opplever at det er lettere å få rusbehandling	Antall svar	Prosent
Svært uenig	36	26,7
Litt uenig	24	17,8
Verken enig eller uenig	30	22,2
Litt enig	23	17,0
Svært enig	22	16,3
Total	135	100,0

Tabell 4.15: Brukeres vurderinger av om det er lettere å få rusbehandling

1/3 av respondentene var enig i at de opplevde det som lettere å få rusbehandling i perioden etter at parken stengte, mens snaue halvparten (44,5 %) oppgav å være uenig i påstanden.

Vi ba også brukerne ta stilling til to spørsmål om endringer i deres helsesituasjon i perioden etter at Nygårdsparken stengte. Svarfordelingen på de to spørsmålene fremgår av tabellene nedenfor:

Jeg opplever at livssituasjonen min har blitt bedre	Antall svar	Prosent
Svært uenig	46	33,8
Litt uenig	18	13,2
Verken enig eller uenig	37	27,2
Litt enig	19	14,0
Svært enig	16	11,8
Total	136	100,0

Tabell 4.16: Brukeres vurdering av om livssituasjonen har blitt bedre

Jeg har fått bedre helse	Antall svar	Prosent
Svært uenig	48	35,3
Litt uenig	15	11,0
Verken enig eller uenig	34	25,0
Litt enig	22	16,2
Svært enig	17	12,5
Total	136	100,0

Tabell 4.17: Brukeres vurdering av om de har fått bedre helse

De to tabellene tegner i stor grad et sammenfallende bilde. 47 % oppgir at de i liten eller svært liten grad opplever å ha fått en bedre livssituasjon, mens 46,3 % oppgir at de i liten eller svært liten grad har fått bedre helse. Andelen som svarer bekreftende, at de er litt eller svært enig i de to påstandene, er henholdsvis 25,8 % og 28,7 %.

Oppsummert så viser disse tallene fra spørreundersøkelsen at et mindretall opplever å få den hjelpen de har behov for og at de har fått bedre helse eller en bedre livssituasjon i perioden siden Nygårdsparken stengte, mens et flertall opplever å ikke få den hjelpen de har behov for, og at de ikke har fått bedre helse eller en bedre livssituasjon i perioden siden parken stengte. Brukernes vurdering tegner et bilde av udekkete hjelpebehov og en forverret livs- og helsesituasjon etter at Nygårdsparken stengte.

Våre tverrsnittsdata om brukernes subjektive opplevelse av hjelpebehov og hjelpesituasjon kan imidlertid ikke si noe om den faktiske utviklingen i tverrfaglig spesialisert rusbehandling i perioden før og etter Nygårdsparkens øvre del ble stengt. På forespørsel mottok vi derfor statistikk fra Helse Bergen om henvisninger til rusbehandling, gjennomsnittlig ventetid på

rusbehandling og antallet igangsatte behandlinger i perioden 2012 til 2015. Tallene vises nedenfor.

	2012		2013		2014		2015	
	Primær	Sekundær	Primær	Sekundær	Primær	Sekundær	Primær	Sekundær
Ordinær	1480	381	1438	383	1589	407	1650	592
LAR	180	-	171	-	135	-	116	-
Sum	2041		1992		2131		2358	

Tabell 4.18: Antall henvisninger til TSB pr. år i perioden 2012–2015.²⁹

Tabellen viser en jevn økning i antallet henvisninger til ordinær rusbehandling. Økningen i henvisninger fra 2012 til 2015 til ordinær rusbehandling er på 20,5 %. Utviklingen er motsatt for henvisninger til LAR, med en fallende tendens i perioden (35,6 % nedgang fra 2012 til 2015). Nedgangen i henvisninger til LAR har trolig sammenheng med at den voldsomme ekspansjonen av denne behandlingsformen de siste årene nå begynner å avta (se også Waal mfl. 2016, og nedenfor i kapittel 5).³⁰

Hvordan har utviklingen i ventetid til rusbehandling vært i perioden før og etter Nygårdsparkens øvre del ble stengt? Tabellen nedenfor gir denne oversikten for henholdsvis ordinær (poliklinisk og institusjonsbehandling) og LAR behandling fra 2012–2015:

	2012		2013		2014		2015	
	Primær	Sekundær	Primær	Sekundær	Primær	Sekundær	Primær	Sekundær
Ordinær	41,75	67,35	48,35	73,65	30,37	69,77	21,1	55,09
LAR	112,9	-	91,46	-	61,91	-	37,86	-

Tabell 4.19: Oversikt over gjennomsnitt ventetid til de ulike typene rusbehandling (inkludert LAR) i perioden 2012–2015.

På tross av en økning i antall henvisninger til ordinær rusbehandling i perioden, har ventetidene gått betraktelig ned. Fra 41,75 dager for primærhenvisninger i 2012 til 21,1 i 2015, noe som utgjør en halvering av ventetiden. Nedgangen er noe mindre for sekundærhenviste, men også her er det en nedgang fra 2012 til 2015. Ventetiden for LAR har blitt redusert i enda sterkere grad i perioden, fra 112,9 dager i 2012 til 37,86 dager i 2015. Mens pasienter i 2012 ventet i 3 ½ måned for å få LAR-behandling, ventet pasientene i 2015 i gjennomsnitt en drøy måned på å starte opp i behandling.

²⁹ Primærhenvisninger er henvisninger på pasienter som ikke allerede er i et pasientforløp i Tverrfaglig spesialisert rusbehandling (TSB). Sekundærhenvisninger er henvisninger på pasienter som allerede er i et pasientforløp, for eksempel poliklinisk, og som henvises til annen og ofte forsterket innsats, for eksempel innleggelse i døgninstitusjon

³⁰ LAR er et så viktig tema opp imot åpne russcener at det behandles i et eget kapittel (se nærmere i kapittel 5).

Når det gjelder antall nye behandlinger i TSB i denne perioden, viser den første tabellen nedenfor utviklingen for poliklinisk behandling og LAR, mens den andre tabellen nedenfor viser utviklingen for døgnbehandling.

	2012		2013		2014		2015	
	Polikl.	LAR	Polikl.	LAR	Polikl.	LAR	Polikl.	LAR
Kvinner < 30	183	16	189	15	173	8	224	8
Kvinner > 30	252	30	206	21	283	20	327	19
Menn < 30	461	39	425	51	477	27	516	26
Menn > 30	675	68	603	66	630	60	842	42
Sum	1570	107	1423	153	1563	115	1909	95

Tabell 4.20: Oversikt over antall nye polikliniske og LAR behandlinger i perioden 2012–2015.

Døgnbehandling i AFR	2012	2013	2014	2015	2016 ³¹
Sum alle poster	324	347	398	429	373

Tabell 4.21: Oversikt over antallet innleggelses per år i AFR døgnenheter i perioden 2012-2015³²

Oversikten over antallet nye TSB-behandlinger viser samme tendens som ovenfor, med en økning for både døgnbehandling og poliklinikk fra 2012 til 2015, men med en nedgang i antall nye LAR-behandlinger. Veksten er større for døgnbehandling (opp 32,4 % fra 2012 til 2015) enn for poliklinisk behandling (opp 21,6 % fra 2012 til 2015).

Oppsummert så viser behandlingsstatistikken fra Helse Bergen, når vi sammenlikner utviklingen fra 2012–2015, at flere ønsker rusbehandling (døgn og poliklinisk), flere starter opp i rusbehandling (døgn og poliklinisk), og at ventetidene har gått ned (døgn, poliklinisk og LAR). Utviklingen har dermed vært positiv og i tråd med handlingsplanens mål om at rusbehandling skal bli lettere tilgjengelig og tilgjengelig for flere.

4.7 Oppsummerende diskusjon

I dette kapitlet har vi forsøkt å beskrive utviklingen i hjelpetiltakenes aktivitet før og etter at Nygårdsparkens øvre del ble stengt. Hvilket bilde gir denne gjennomgangen av hjelpekonteksten i Bergen?

De etablerte lavterskeltiltakene – Møtestedet, Halvardsstuen og Strax-huset – har hatt økte besøkstall de siste årene, og de to nye tiltakene – MO-Nesttun og MO-Wergeland – har hatt en jevn økning i sine besøkstall siden de ble opprettet i løpet av 2014. Det er altså blitt flere av denne typen lavterskeltiltak for brukergruppen, og de nye tiltakene har ikke ført til at det er blitt færre besøk på de etablerte tiltakene (selv om Møtestedet så en liten nedgang i 2015 når undergangen ved Strax-huset etablerte seg som den store åpne russcenen). Lavterskeltiltakene har altså blitt flere og de har blitt hyppigere besøkt.

³¹ Tabellen ble oversendt fra Avdeling for rusmedisin i Helse Bergen 09. desember 2016, og tallene fra 2016 er dermed ikke for hele året.

³² AFR er forkortelsen for Avdeling for rusmedisin i Helse Bergen.

På det boligsosiale området ser vi at antallet med midlertidige boforhold ser ut til å ha holdt seg stabilt (i alle fall fram til 2014), men det har kommet til flere nye forsterkede boligtiltak i Bergen siden handlingsplanen mot åpne russcener ble igangsatt i 2012. Det gjelder særlig botilbudene i Bjørnsonsgate, Lonemarka, og Merkurvegen. Bergen kommune har også startet opp et prosjekt med Housing First, og har jobbet hardt for å skaffe til veie flere kommunale boliger. I tillegg til dette kommer de allerede eksisterende botjenestene i kommunen, med blant annet botreningssenteret på Gyldenpris med mer. Køen for å få kommunal bolig har blitt mer enn halvert fra 2014 til 2016.

Når det gjelder rusbehandling så har Helse Bergen hatt en vekst i henvisninger til både poliklinisk behandling og til døgnbehandling fra 2012 til 2015, mens det har vært en nedgang i antallet henvisninger til LAR i samme periode. Det har altså vært en økt etterspørsel etter behandling i denne fireårs-perioden (unntatt LAR). Tilgjengeligheten til rusbehandling har også økt i denne perioden: Ventetiden til ordinær rusbehandling har blitt halvert, og for LAR har den sunket enda kraftigere. Tallene fra Helse Bergen viser videre at det har vært en jevn vekst i antallet pasienter som får poliklinisk behandling og i antallet innleggelser til døgnbehandling fra 2012 til 2015. Isolert sett så tyder altså utviklingen på at stoffbrukere i Bergen har fått en økt tilgang til ulike former for tjenester og hjelpetiltak i denne perioden, både til bolig, til rusbehandling og til ulike lavterskeltilbud.

Disse positive utviklingstrekkene ser imidlertid ut til å være vanskelig å få øye på for brukere som tilbringer dagene i tunellen eller i Vågsbunnen. I spørreundersøkelsen vi gjennomførte oppgir over halvparten av brukerne at de ikke får den hjelpen de opplever at de har behov for. Nesten halvparten av de som besvarte undersøkelsen var uenig i at det er blitt lettere å få hjelp etter at Nygårdsparken stengte, og like mange var litt eller svært uenig i at de har fått bedre helse og en bedre livssituasjon etter at Nygårdsparken stengte. Hvordan kan vi forstå brukernes negative erfaringer og vurderinger med et hjelpeapparat som ser ut til å ha blitt betydelig utbygget de siste årene?

En mulig forklaring er at de som har blitt hjulpet av den sterkere satsningen på bolig-, lavterskel- og rusbehandlingstiltak ikke lenger frekventerer de åpne russcenene, og at de «positive» stemmene dermed er i mindretall i vår undersøkelse. Det er også mulig at de brukerne som vi har møtt i de åpne russcenene ikke (enda) har nytt godt av den økte hjelpeinnsatsen, eller at de har fått tilbud om tjenester, men finner dem utilstrekkelige eller lite konstruktive. For noen av brukerne som ble tilbudt bolig ved de nye tiltakene i Bjørnsonsgate og Lonemarka var dette utvilsomt tilfelle: De var ikke primært fornøyd med å ha fått en bolig men snarere fortvilet over å ha en bosituasjon som opplevdes som svært utrygg. Uavhengig av hvilke forklaringer man legger til grunn er det verdt å ta brukernes stemme på alvor. For dem som har skoene på og tilbringer tid i byens åpne russcener oppleves ikke hjelpetilbudet tilstrekkelig eller tilgjengelig nok. Mange av de ansatte ved hjelpetiltakene delte også denne vurderingen.

Hvilke betingelser gir denne hjelpekonteksten for å lykkes med handlingsplanens mål om å redusere de åpne russcenene i Bergen? I hvilken grad er det samsvar mellom hva forskning anbefaler av hjelpetiltak og de faktiske tiltakene i byen?

De to forutgående kapitlene har vist hvor sentral tanken om en samordnet hjelpe- og kontrollinnsats har vært i satsningen mot åpne russcener i Bergen. Det er likevel ikke tvil om

at politiinnsatsen, slik den var i Vågsbunnen i 2014 og første halvdel av 2015, hadde betydelige konsekvenser for bruken av hjelpetiltakene der. Faste brukere av blant annet Møtstedet sluttet å besøke tiltaket på grunn av politiets tilstedeværelse. Noen av disse trakk mot Damsgård og tunellen, og ble mer regelmessige brukere av Strax-huset. Tunellen, slik den har utviklet seg de siste årene, har blitt en mer belastet russcene enn Vågsbunnen var, og brukere utsettes slik for flere og andre typer risiko ved å gå gjennom og oppholde seg der. Politiinnsatsen i Vågsbunnen hadde dermed som en uintent konsekvens at den gjorde hjelpetiltakene i Vågsbunnen mindre tilgjengelige og aktuelle å benytte seg av. I likhet med tidligere forskning finner også vi at den typen politistrategi som kjennetegnet Vågsbunnen, særlig våren 2015, vanskeliggjorde hjelpetiltakenes misjon om å yte god og kontinuerlig hjelp og omsorg for stoffbrukere (Dixon og Maher 2002; Kerr, Small og Wood 2005; Small mfl 2006).

Mens politiets innsats i Vågsbunnen var preget av tung tilstedeværelse og omfattende bruk av repressive virkemidler som bortvisning, har situasjonen vært snudd på hodet i tunellen og i området rundt. Politiets tilstedeværelse har der vært begrenset og de repressive virkemidlene har blitt lite brukt. En av grunnene til det, slik vi så i forrige kapittel, er at politiet aktivt oppfordret brukere de påtraff i Vågsbunnen til å trekke mot Strax-huset. Tunellen ble derfor i løpet av kort tid en stor og etablert russcene, med umiddelbar nærhet til det største lavterskeltilbudet til stoffbrukere i Bergen – Strax-huset. Denne nærheten til Strax-huset ser ut til å ha hatt en viktig rolle for å forebygge overdosedødsfall. Ovenfor har vi sett at overdosedødsfallene gikk kraftig ned fra 2014 til 2015, på samme tid som antallet innleggelses ved Rusakutten var stabilt og antallet overdosetilsyn ved Strax-huset ble mer enn fordoblet. Slik sett ser det ut som om Strax-husets nærhet til den største åpne russcenen i Bergen har hatt en livreddende og skadereduserende effekt. Samtidig gjør denne fysiske nærheten mellom hjelpetiltaket og russcenen at brukere av Strax-huset mer eller mindre automatisk også er brukere av den åpne russcenen. Det har igjen store konsekvenser for Strax-huset og den hjelpen de er i stand til å yte. I følge ansatte ved Strax-huset er det blitt mindre tid til å jobbe med individuell oppfølging, mindre tid til å koble brukere på andre relevante tjenester, og mindre tid til å få brukere videre i systemet, fordi så mye handler om livredning og å avverge nød her og nå. Ansatte ved Strax-huset har fått problemene knyttet til åpne russcener tettere på kroppen.

I et skadereduksjonsperspektiv er det positivt at stoffbrukere i tunellen har så umiddelbar tilgang til rent brukerutstyr, helsehjelp, omsorg, mat og assistanse ved overdoser. Men den umiddelbare nærheten til det største lavterskeltiltaket i Bergen øker også sannsynligheten for at tunellen «sementer» som en åpen russcene. I rapporten fra Waal, Gjersing og Clausen (2011: 47), den viktigste faglige forankringen til handlingsplanen, fremheves det at «The services should not increase the attraction of the drug scenes and not be offered on scene». I Bergen er det akkurat det som nå har skjedd: den største åpne russcenen er lokalisert utenfor inngangsdøren til det største lavterskeltilbudet i Bergen. Det er nesten ikke mulig å oppsøke Strax-huset uten også å passere større ansamlinger av brukere, og Strax-husets ansatte opplever også i stor grad at det er de samme brukerne som oppholder seg i og rundt tunellen som også bruker deres tjenester og tiltak. Tilgjengeligheten til Strax-huset, tjenestene som der tilbys og menneskene som tilbyr dem, er utvilsomt med på å gjøre tunellen til en mer attraktiv russcene. Dette forholdet kan gjøre det vanskelig å redusere det som for øyeblikket fremstår som en stor og etablert åpen russcene i Bergen.

Tunellen var også kjennetegnet av en manglende tilstedeværelse av representanter fra hjelpeapparatet. Politiet, ALF og frivillige aktører var til stede i tunellen i avgrensede perioder, men i veldig liten grad ansatte ved Strax-huset eller andre oppsøkende tjenester. Dette ble hyppig diskutert i operativ gruppe, og politiet etterlyste tilstedeværelse fra hjelpeapparatet. I perioden vi tilbrakte tid i tunellen, fram til og med april 2016, skjedde det lite eller ingenting på dette området, men høsten 2016 inngikk kommunen en ordning med daglig tilstedeværelse av vektere for å øke naboer og publikums opplevelse av trygghet ved å ferdes gjennom tunnelen og i områdene rundt.

Oppsøkende arbeid har vært vesentlig i de europeiske byene som har lyktes med å redusere åpne russcener (Waal, Gjersing og Clausen 2011), men har vært mindre utbredt i Bergen siden Nygårdsparkens øvre del stengte. Utekontakten jobber oppsøkende, men primært mot unge, og ettersom få i deres målgruppe tilbringer tid i tunellen har det også vært lite oppsøkende arbeid fra deres side der. De oppsøkende ved Strax-huset har også primært telt antall brukere, og ikke i like stor grad tilbrakt tid ute for å motivere brukere til å oppsøke hjelp og behandling. De oppsøkende tjenestene fra Bymisjonen har òg i liten grad gått i og rundt tunellen. Det ser med andre ord ut til at det oppsøkende arbeidet har blitt nedprioritert som virkemiddel i arbeidet med å redusere de åpne russcenene i Bergen i perioden etter at Nygårdsparkens øvre del ble stengt.

Et siste forhold må drøftes, og det gjelder sprøyterom. Som nevnt innledningsvis åpnet Sprøyterommet i Bergen, lokalisert ved Strax-huset, etter at datainnsamlingen vår ble avsluttet. De foreløpige rapportene fra Sprøyterommet vitner om at det i liten grad blir brukt.³³ En sannsynlig årsak til dette, som blant annet blir fremhevet av ansvarlig byråd i Bergen kommune, Erlend Horn, er at sprøyteromforskriften kun åpner for at heroin kan injiseres ved Sprøyterommet.³⁴ I tunellen foregår det omfattende og åpenlys injisering i svært uhygieniske omgivelser, hele døgnet. Amfetamin, og amfetamin og/eller heroin i kombinasjon med andre rusmidler, ser også ut til å bli injisert hyppigere enn heroin alene. I spørreundersøkelsen vår oppgav 34 % at de hadde brukt heroin minst en gang sist uke, mens 56 % oppgav at de hadde brukt amfetamin. Liknende utviklingstrekk vises også i Stiftelsen Bergensklinikkenes Førre Var-rapporter (se Flesland og Knoff 2016). Den omfattende injiseringen i den åpne russcenen i tunellen, som representerer en betydelig helsefare, vil være vanskelig å få redusert med mindre sprøyteromsforskriften blir endret slik at også andre rusmidler enn heroin kan injiseres ved sprøyterommet.

³³ «-Forferdelig at narkomane må snu i døra til sprøyterommet». Av Anders Tesdal Galtung. NRK Hordaland, 16.februar 2017. <https://www.nrk.no/hordaland/ikkje-overraska-over-at-ingen-bru-ker-sproyterommet-1.13374811>.

³⁴ «Sprøyterom – Sprøyteromsloven må endres». Av Erlend Horn, Dagbladet, 23.mars 2017.

Kapittel 5: LAR og åpne russcener

5.1 Innledning

På relativt kort tid har LAR blitt den dominerende behandlingen for opioid-avhengighet. LAR ble et landsdekkende tilbud så sent som i 1998, men i dag er nærmere 7500 pasienter i LAR (Waal mfl. 2016:6). En av de viktigste grunnene til denne ekspansjonen er at det etter hvert foreligger omfattende dokumentasjon på at LAR produserer betydelige positive effekter, særlig i form av lavere sykkelighet, dødelighet og kriminell aktivitet (se for eksempel Bukten 2012; WHO 2009; Strang mfl. 2009). I forskningslitteraturen trekkes også LAR fram som et av de avgjørende virkemidlene i arbeidet opp mot åpne russcener (Bless mfl. 1995; Waal, Clausen og Gjersing 2011). I rapporten til Waal mfl. vektlegges det blant annet at lett tilgjengelig, lavterskel LAR-behandling med kort eller ingen ventetid var en prioritert strategi i alle de fem byene hvor man hadde lyktes med å redusere de åpne russcenerne (ibid.: 47). I handlingsplanen mot åpne russcener i Bergen slås det også fast at samarbeidet mellom kommunen og Helse Bergen om å videreutvikle og styrke LAR-tilbudet er en viktig del av strategien, og her fremgår det også at man ønsker å innføre et lavterskel LAR-tilbud i Bergen etter modell fra LASSO-prosjektet i Oslo (Bergen kommune 2012). Dette lavterskel LAR-tilbudet fikk senere navnet M31, og åpnet i Møllendalsveien i 2014.

I dette kapitlet skal vi undersøke nærmere hvilken rolle LAR har i arbeidet mot åpne russcener. Vi har valgt å vie et helt kapittel til denne tematikken, ikke bare fordi LAR er et viktig tiltak opp imot handlingsplanens mål om å redusere de åpne russcenerne, men også fordi LAR var et helt sentralt omdreiningspunkt i livet til mange av brukerne i vår undersøkelse. Ambisjonen med kapitlet er derfor å analysere fram brukererfaringer med LAR, samt å diskutere hvilken betydning LAR har for handlingsplanen mot åpne russcener i Bergen. Observasjoner i de åpne russcenerne og intervjuene med LAR-pasientene utgjør de viktigste datakildene for analysene som følger, men intervjuer med ledere i Helse Bergen og statistikk fra spørreundersøkelsen vår vil også aktivt bli trukket inn i analysene.

Problemstillingene kapitlet ønsker å besvare er:

- Hvorfor oppsøker LAR-pasienter åpne russcener?
- Hvordan opplever og forholder LAR-pasienter seg til behandlingen de får og kontrollen de er underlagt?
- På hvilke måter og med hvilke konsekvenser har LAR-satsningen i Bergen påvirket det illegale narkotikamarkedet og arbeidet mot åpne russcener i Bergen?

Strukturen i kapitlet er at vi først undersøker de mange ulike grunnene til at LAR-pasienter oppsøker og tilbringer tid i åpne russcener. Disse analysene forteller dermed noe om hvilke funksjoner åpne russcener har for brukere. Kapitlet fortsetter med en analyse av hvordan LAR ser ut og oppleves nedenfra – fra brukernes perspektiv – og de ulike måtene deres opplevelse av LAR er med på å prege deres forhold til myndighetene og hjelpeapparatet. Mot slutten av kapitlet oppsummerer vi analysene, og diskuterer hvordan satsningen på LAR har påvirket arbeidet mot åpne russcener, herunder spørsmålet om den store tilgjengeligheten av LAR og LAR-legemidler har redusert det illegale heroinmarkedet i Bergen.

Kapitlet er tematisk avgrenset til å gjelde LAR, og de fleste brukerne som kommer til orde i analysene er LAR-pasienter. Det er imidlertid viktig å påpeke at en del av de temaene som tas opp, blant annet motiver for å oppsøke åpne russcener og hvilke funksjoner slike scener har for de som oppsøker dem, vil være relevante også for brukere utenfor LAR. Likeledes vil analysene av narkotikamarkedene være knyttet opp mot LAR, men disse analysene har også en bredere relevans. Det er også viktig å minne om at vårt utvalg av LAR-pasienter har en skjevhet ved at det primært inkluderer mennesker som fremdeles er ganske tett involvert i rusmiljøene i Bergen. Det er derfor få av de mest velfungerende LAR-pasientene i vårt utvalg, og vi gjør derfor ikke krav på å formidle erfaringene og opplevelsene til hele populasjonen av LAR-pasienter i dette kapitlet.

5.2 Forskning på LAR og åpne russcener

Det foreligger etter hvert omfattende dokumentasjon på at LAR er en behandling med et betydelig skadereduserende potensiale (se for eksempel Bukten 2012; WHO 2009; Strang mfl. 2009). De positive effektene som kan tilskrives LAR – bedre helse, mindre rusbruk, redusert overdosefare, mindre kriminell involvering – har stor betydning for den enkelte, men de kan også ha stor samfunnsmessig betydning. En av grunnene til at lavterskel LAR-behandling med kort ventetid er et viktig tiltak i arbeidet mot åpne russcener, er nettopp å finne i denne doble virkningen: Ved å inkludere opioid-avhengige i LAR-behandling kan man bedre helsetilstanden til individuelle brukere betraktelig, samtidig som man også kan håpe på en nedgang i etterspørselen etter heroin, mindre åpenlys og offentlig injisering av rusmidler og en nedgang i den rusrelaterte kriminaliteten (Waal, Gjersing og Clausen 2011). For at LAR skal kunne ha slike positive effekter på aggregert nivå, er man avhengig av at behandlingen er lett nok tilgjengelig og at den oppleves som attraktiv.

LAR er imidlertid en behandling hvor pasientene må underlegge seg ulike former for kontroll. Helt fra oppstarten i 1998 har Norge hatt et strengt LAR-regime sammenliknet med mange andre land: Inntakskriteriene har vært relativt strenge, krav til rusmestring har vært relativt strengt, og kontrollelementer som daglig og overvåket utlevering av medikamenter har vært praktisert strengt (Helsedirektoratet 2010: 18–19; Waal 2007). De nye LAR-retningslinjene som ble innført i 2010 innebar en liberalisering av særlig inntaks- og utskrivelseskriteriene. Det er etter dette færre terskler for å få innvilget LAR, og det er mindre utbredt enn før å bli skrevet ut av LAR på grunn av fortsatt misbruk av andre legemidler.³⁵ Kontrollrutinene i LAR har imidlertid ikke sett den samme liberaliseringen. Bakgrunnen for den strenge kontrollen med henteordninger, observert inntak av medisiner og urinprøvekontroller er ønske om å forsikre seg om at rett person får rett medisin, at medikamentene inntas på foreskrevet og forsvarlig måte, for å forhindre lekkasje til det illegale markedet, og for å forebygge overdosedødsfall hvor LAR-legemidler inngår (Helsedirektoratet 2010; Waal mfl. 2016: 39). Hovedregelen ved oppstart av LAR-behandling er derfor at pasienten må møte daglig for å hente medisinen sin. Dersom pasienten viser økende rusmestring og god utvikling i

³⁵ I Statusrapporten for LAR i 2015 fremgår det at nesten ingen LAR-pasienter ble utskrevet mot sin vilje. Årsakene til utskrivning var eget ønske om avvenning (2,2 %), misfornøyd (1,3 %), manglende effekt/uforsvarlig (0,3 %), behandlingstvanger (0,1 %) og annet (2,8 %) (Waal mfl. 2016: 27). Annet kategorien inkluderer blant annet de som «utskrives» på grunn av dødsfall.

behandlingen kan han/hun etter hvert få utlevert medikament for flere dager av gangen, men maksimalt for en uke. Henteordningene i LAR brukes med andre ord både som belønning og straff: Pasientene blir belønnet med «god» henteordning hvis de oppfyller kravene som stilles til dem, og de blir straffet med «dårlig» henteordning hvis de av ulike grunner ikke klarer å følge reglene og kravene som stilles til dem.³⁶

Den strenge kontrollen i LAR i Norge er primært begrunnet i hensynet til tredjepart: Man ønsker så liten spredning av LAR-legemidler som mulig. Dette er imidlertid ikke kun et norsk fenomen, og det er etter hvert en omfattende forskningslitteratur på lekkasje av LAR-legemidler (se blant annet litteraturgjennomgangen til Yokell mfl. 2011). Mye av forskningslitteraturen preges av forsøk på å tallfeste hvor utbredt lekkasje av LAR-legemidler er, men det finnes også kvalitative studier som undersøker hvordan LAR-behandling ser ut fra pasientens perspektiv, og hvilke forhold ved pasientene, behandlingen og omgivelsene som kan bidra til å forstå hvorfor LAR-pasienter velger å ikke ta medisinen som foreskrevet (Dahl 2007, 2008; Havnes, Clausen og Middlethon 2013; Johnsen og Richert 2015; Harris og Rhodes 2013; Mjåland 2015). Et overordnet og viktig funn i denne litteraturen er at LAR-pasientenes «ureglementerte» atferd må sees i sammenheng med hvordan de lokale LAR-tiltakene balanserer hensynet mellom kontroll og behandling, tillit og mistillit. Et annet viktig funn som gjøres er at slik ureglementert atferd også kan fortelle mye om LAR-pasienters (umøtte) behov (Harris og Rhodes 2013).

Denne forskningslitteraturen viser videre at motivene for å lure unna LAR-medisin, enten for å selge, dele eller ta den selv – bare på andre tidspunkt, er sammensatte og varierte. Studiene finner blant annet at etterspørsel og/eller fattigdom og økonomiske behov (Johnsen og Richert 2015; Yokell mfl. 2011); et ønske om dele/gi/gi tilbake medisin til venner/kjærester (Duffy og Baldwin 2012; Havnes, Clausen og Middlethon 2013; Johnsen og Richert 2015; Mjåland 2015); og ønske om selv å kontrollere behandlingen og doseringen (Havnes mfl. 2014; Dahl 2007; Harris og Rhodes 2013) spiller vesentlige roller for å forstå hvorfor LAR-pasienter velger å ikke ta medisinen som foreskrevet. Et sentralt poeng som gjøres i flere av studiene er at slike praksiser også kan forstås som en form for motstand eller opposisjon mot kontrollaspektet ved LAR-programmene lekkasjen skjer fra. Dahl (2007, 2008) viser for eksempel hvordan danske metadon-klienter «trikset» med medisinen sin, blant annet som en trassig motstandsstrategi mot det de opplevde som en svært inngripende og mistenkeligjørende kontroll. Liknende analyser presenteres også av Harris og Rhodes (2013) og Bourgois (2000), som vektlegger hvordan en for streng kontroll i LAR kan bidra til å skape et stort «autonomi-behov» hos pasientene, som blant annet får utslag i unnaluring og ønske om å selv administrere sin egen medisin. Slike mekanismer er også analysert fram i studier av LAR i fengsel, hvor den eksterne kontrollen kanskje er særlig streng (Mjåland 2015). Denne kvalitative forskningslitteraturen understreker imidlertid at kontrollen i LAR oppleves forskjellig av LAR-pasienter, og at LAR-pasienter også oppgir å ha ulike kontrollbehov. Havnes mfl. (2014) viser blant annet hvordan noen av LAR-pasientene i deres studie

³⁶ I 2015 møtte pasienten i gjennomsnitt 3,8 ganger i uken for utlevering, og 3,7 ganger i uken foregikk utleveringen overvåket (Waal mfl. 2016: 39). I Vest-Norge var henteordningene strengere enn i landet for øvrig, med et gjennomsnitt på 4,1 utleveringer per uke.

opplevde kontrollen som en ressurs, mens andre opplevde den som en byrde. Også Harris og Rhodes (2013) vektlegger at kontroll kan ha ulike funksjoner for ulike brukere. De argumenterer like fullt for at et noe løst kontrollregime kan ha positive skadereduserende effekter, ved at de strategiene som brukere uansett tar i bruk for å få kontroll over egen medisiner og egen kropp kan ta minst mulig skadelige former.

Denne samfunnsvitenskapelige forskningslitteraturen er en viktig inspirasjonskilde for analysene som følger. Her skal vi utforske hvilke forhold som gjør at LAR-pasienter oppholder seg i åpne russcener, hvordan og hvorfor de selger og deler LAR-medisinen sin i åpne russcener, og hvordan de opplever behandlingen de får og kontrollen de underlegges i LAR. Det foreligger i Norge få studier som utforsker slike problemstillinger etnografisk og «nedenfra» (men se Frantzen 2001), og et viktig bidrag med kapitlet er dermed å bidra til økt forståelse for problematikken knyttet til LAR, lekkasje og åpne russcener.

5.3 Hvorfor oppsøker LAR-pasienter åpne russcener?

5.3.1 Ekspansjonen i LAR

Et sentralt funn i vår forskning er at svært mange av dem som oppholdt seg i de åpne russcenene var pasienter i LAR. Av de fem vi fulgte særlig tett i forskningsperioden var alle i LAR, av dem vi intervjuet var flertallet i LAR, og av de som besvarte spørreundersøkelsen vår var halvparten i LAR. Dersom vi legger til grunn at spørreundersøkelsen gir et nokså representativt bilde av hvem som tilbringer tid i åpne russcener, så innebærer det at omkring halvparten av dem er pasienter i spesialisthelsetjenesten med den oppfølgingen og de rettighetene det medfører.³⁷ Det åpner opp for mange spørsmål: Hvorfor tilbringer så mange LAR-pasienter tid i åpne russcener? Hvordan opplever de behandlingen og oppfølgingen de får?

En viktig kontekst for å forstå hvorfor så mange av brukerne i de åpne russcenene er LAR-pasienter er den sterke veksten i denne behandlingsformen i Bergen. Ved inngangen til 2011 var det 535 LAR-pasienter i Helse Bergen. Fire år senere, ved inngangen til 2015, var antallet LAR-pasienter steget til 1000 (Ohldieck 2014).³⁸ Fra Helse Bergen sin side har dette vært en prioritert satsning, begrunnet blant annet i et ønske om at en lett tilgjengelighet på legale opioider gjennom LAR vil redusere etterspørsel etter illegale opioider, som heroin.

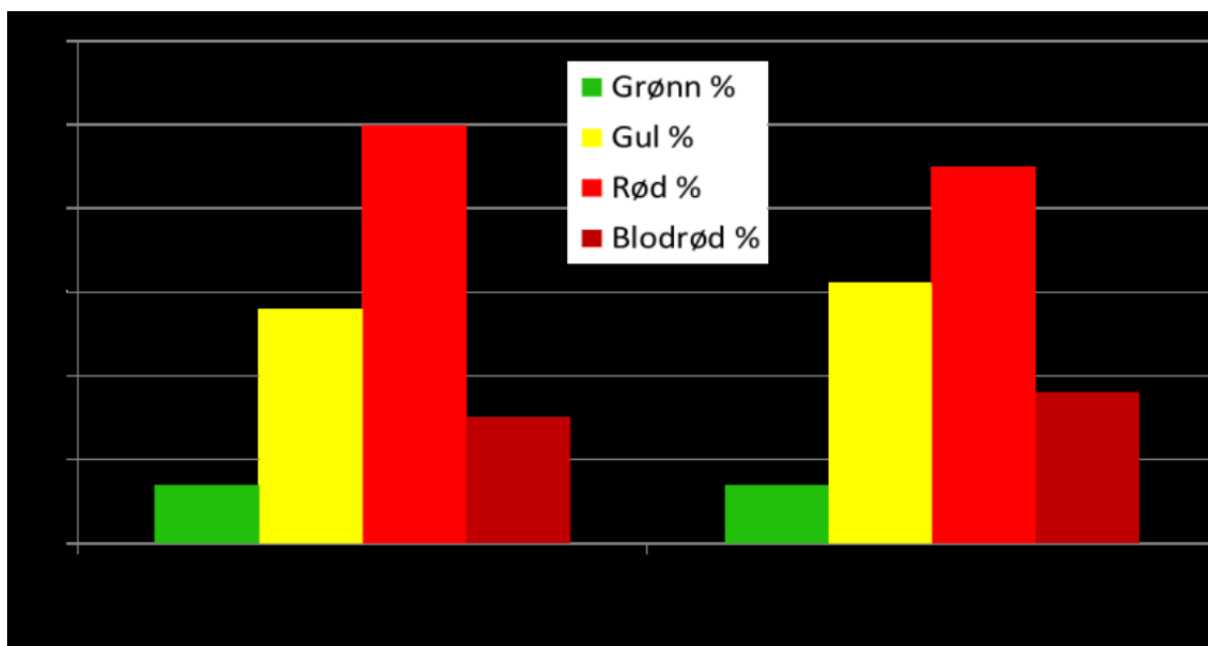
³⁷ Det er vanskelig å si om denne andelen er høyere enn i åpne russcener i andre byer/land, men den sammenfaller med Gjersing og Sandøy (2014) sin undersøkelse i Bergen fra 2013, hvor 55 % av respondentene var i LAR.

³⁸ Ohldieck, Christian (2014) «Åpne russcener – Rapport fra Bergen». Helse Bergen. Tilgjengelig fra: <http://www.google.no/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=0ahUKewiamIGOjtLTAhVBjywKHZv4DH0QFggsMAI&url=http%3A%2F%2Fwww.med.uio.no%2Fklinmed%2Fforskning%2Fsentre%2Fsera-f%2Faktuelt%2Faktuelle-saker%2F2014%2Fnedlastninger%2Flar-konferansen%2Fohldieck-miniseminar-fredag.pdf&usg=AFQjCNFgSmzNqcvuz61agyuXGfEKpcEMFQ&sig2=FYH2hVRU3K-YWak6ViL7eA>. [hentet 020517].

Men for å ta det illegale bymarkedet for heroin. Vi var jo veldig tydelige på det før start: Vi ville heroinen til livs. Og det mente vi at vi kunne klare med den strategien. Og det er tegn som tyder, altså 100 % vil det aldri bli, men noe helt annet enn det har vært i Bergen de siste 20–30 årene. Og det har vi en antagelse om at vi er en viktig del av forklaringen på. Det er jo noe av det vi ser veldig spent med på videre. Er det faktisk sånn at vi nå klarer å knekke 95 % av heroinmarkedet? Eller 90–80 %. Altså, sånn at resten er såpass liten, at det vil ha betydning for redusert nyrekruttering. Det er jo en stor målsetting, sant? Så det er interessant å følge med, men vi holder koken med samme strategi. Så det vil jo ta noen år før vi har svaret på disse tingene, men det er noen sånne punkt-informasjoner nå, som, alle peker litt imot det samme.

(Intervju, Leder av LAR, 2016).

Fra Helse Bergen sin side har det altså vært en bevisst strategi å øke antallet pasienter i LAR-behandling for å knekke heroinmarkedet i Bergen. En konsekvens av denne satsningen og ekspansjonen i LAR har vært at man har inkludert mange pasienter i LAR som har relativt svak rusmestring og store helse- og levekårsutfordringer. Den siste statusrapporten om LAR i Norge viser for eksempel også at Bergen skiller seg «negativt» ut fra landet for øvrig basert på flere indikatorer, blant annet i forhold til rusmestring; andelen som har påvist bruk av sentralstimulerende midler (høyest i landet), benzodiazepiner (høyest i landet), og cannabis (nest høyest i landet); andel med symptomer som ved alvorlig angst; andel som har vært arrestert (tredje høyest i landet); og andelen rapportert med overdose (høyest i landet) (Waal mfl. 2016: 55–62). BrukerPlan undersøkelsen fra 2015 viser også at 70 % av de kartlagte som var i LAR i Bergen hadde en omfattende eller svært omfattende bruk av andre rusmiddel. Sammenliknet med LAR-brukere kartlagt i BrukerPlan-undersøkelser i andre kommuner er dette en svært høy andel (det nasjonale snittet, basert på data fra over 130 kommuner, var i 2014 på 52 %). Den samlede funksjonsvurderingen foretatt ved hjelp av metodikken i BrukerPlan illustreres grafisk her:

Figur 5.1: Samlet funksjonsnivå LAR-pasienter 2014 (venstre) og 2015 (høyre). Hentet fra Wåde-Engelsen og Hjellum (2016: 16).

Figuren illustrer tydelig at det er få av de kartlagte i LAR som vurderes å ha et godt funksjonsnivå (7 %), mens det er en stor andel som vurderes å ha et dårlig (45 %) og svært dårlig (18 %) funksjonsnivå (2015-tallene).

Denne ekspansjonen i LAR ser med andre ord ut til å ha medført at man har inkludert en gruppe pasienter i behandlingen med betydelige problemer på flere arenaer, og som ikke nødvendigvis har rusfrihet eller full rehabilitering som mål med behandlingen. I 2015 hadde 24 % av LAR-pasientene på landsbasis skadereduksjon og stabilisering som primært mål for behandlingen, mot 73 % med rusfrihet som mål (Waal mfl. 2016: 68). Vi har ikke tall på hvor mange i Bergen som primært har stabilisering som formål i LAR, men det er liten grunn til å anta at denne andelen er lavere enn i landet for øvrig. Når terskelen for å få LAR har blitt lavere, og formålet i økende grad er stabilisering og skadereduksjon, er det også mer forståelig at mange av brukerne av åpne russcener er LAR-pasienter.

5.3.2 Kjøp og salg av LAR-legemidler

Det er imidlertid også andre forhold som kan bidra til å belyse hvorfor en så stor andel av dem som tilbringer tid i Vågsbunnen og i tunellen er LAR-pasienter. Muligheten for å tjene penger ved å selge egen LAR-medisin er ett slikt forhold. Både i Vågsbunnen men særlig i tunellen var det omfattende omsetning av buprenorfin. Feltnotatene våre er fulle av beskrivelser av brukere som enten prøver å få tak i buprenorfin eller som prøver å få solgt buprenorfin. Vi ble selv også ofte spurt om vi solgte eller ville kjøpe buprenorfin under feltarbeidet. I følge brukerne vi var i kontakt med var tilgjengeligheten særlig stor på fredager og lørdager, da det ikke er uvanlig at pasienter får utlevert LAR-medisin for 1–2 dager i helgene:

På lørdagen henter Rune medisin for både lørdagen og søndagen, i likhet med mange andre. Han pleier å selge de 4,5 tablettene (han går på 20 mg om dagen) han får om lørdagen (altså han holder tilbake hele dosen), for å selge dem videre så han får litt ekstra penger å rutte med. For 4,5 tablett får han 500 kroner, og det er en kjærkommen ekstra inntekt. Problemet, i følge Rune, er at veldig mange andre gjør det samme, og dermed kan det ta litt tid å få solgt det unna. Han forteller at det som regel alltid går til slutt, og at han ikke går ned i pris, på tross av at tilbudet er større i helgene.

(Feltnotat, KM, oktober 2015)

I følge våre kvalitative data var tilgjengeligheten av særlig buprenorfin stort sett stabil gjennom perioden vi gjennomførte forskningen. «Føre Var»-rapportene fra Bergensklinikkene tegner et liknende bilde, med en svakt økende illegal bruk av subutex/subuxone over tid, men med en mulig nedgang i tilgjengeligheten etter buprenorfin fra og med høsten 2016 (Flesland og Vartdal Knoff 2016). Før Var-rapportene oppgir at gateprisene på buprenorfin har holdt seg relativt stabilt over tid, med 200 NOK for Subutex (per tablett, 8mg), og 100 NOK per Subuxone-film (ibid.: 7). Disse prisene sammenfaller med våre egne data fra spørreundersøkelsen. I spørreundersøkelsen spurte vi hvilken pris respondentene måtte ha betalt for å kjøpe en rekke forskjellige typer rusmidler. For LAR-legemidlene ble prisene oppgitt som følger:

Priser for LAR-legemidler i det illegale markedet							
		Metadon (90 mg)	Subutex (8 mg, pris per tablett)	Suboxone (8 mg, pris per tablett)	Suboxone film (8 mg, pris per film)	Buprenorfin Santoz (8 mg, per tablett)	Buprenorfin Orifarm (8 mg, per tablet)
N	Antall svar	57	84	61	48	60	54
	Ikke svart	109	82	105	118	106	112
Gjennomsnitt		369.40	187.80	125.82	115.73	178.75	186.11
Median		375.00	200.00	100.00	100.00	200.00	200.00
Standardavvik		135.701	53.139	45.873	53.822	55.392	41.113
Minimum		0	0	0	0	0	100
Maximum		950	400	200	200	400	400

Figur 5.2: Oppgitt prisnivå på LAR-legemidler

Den høye andelen som ikke har svart på de ulike spørsmålene skyldes i hovedsak at respondentene ikke fylte ut skjemaet for de rusmidlene de vanligvis selv ikke kjøpte. Vi ser også at variasjonsbredden for særlig metadon er høy. Medianverdiene gir muligens den beste indikasjonen på pris (se også Gjersing og Sandøy 2014), og viser 375 NOK for metadon, 200

NOK for Subutex, 100 NOK for Subuxone (tablett), 100 NOK for Subuxone film, og 200 NOK for buprenorfin Santoz og Orifarm.

De aller fleste vi snakket med som solgte LAR-medisinen sin var selv LAR-pasienter. Vi ble ikke kjent med selgere i Vågsbunnen eller tunellen som solgte LAR-legemidler uten selv å være LAR-pasient. Slike selgere finnes nok, men ifølge våre data var det ikke de som stod for majoriteten av salget i de åpne russcenene. Bakgrunnen for at noen LAR-pasienter selger deler av medisinen sin er sammensatt. For mange er blant annet en presset økonomisk situasjon en viktig motiverende faktor (se også Johnsen og Richert 2015 for en svensk studie). Fordi etterspørselen etter buprenorfin er høy og medisinen dermed kan omsettes relativt kurant, samt det at en normal dagsdose gir en inntekt på ca. 400 NOK, kan gjøre det å selge på medisinen sin til et fristende alternativ for mennesker som ofte lever på eller under fattigdomsgrensen. Tore, en av dem vi intervjuet som hadde vært i LAR men som valgte å avslutte behandlingen, mente at denne potensielle inntekten er en viktig forklaring til at så mange nå er i LAR:

Tore... 80 % av de som jeg vet går der, går der minst like mye pga. pengene. Som det andre.

Forsker: Ja fordi at den medisinen de får kan de selge og tjene penger på?

Tore: Ja.

(Intervju, Tore, bruker)

Et annet viktig forhold som muliggjør den illegale omsetningen av LAR-legemidler er at mange av brukerne i vår studie opplevde at de fikk langt mer medisin enn de selv opplevde at de hadde behov for eller ønsket (se også Mjåland 2015). Flere av brukerne vi snakket med sa derfor at det var relativt uproblematisk å selge en eller to dagsdoser av medisinen sin i uken, fordi de ofte foretrakk å innta mindre medisin enn foreskrevet de andre dagene:

Jeg spør Rune om ikke han kjenner på abstinensene når han er uten subutex på lørdagen og søndagen: «Nei for da bruker jeg det jeg har klart å holde av tidligere i uken, sant?». «Ja nettopp», svarer jeg, «så du klarer å spare på dopet?» «Hmm».

(Feltnotat, KM, oktober 2015)

Selv om mange oppgav og vedgikk at de «trikset med» medisinene sine, var det også flere som var sterkt imot praksisen. Oddny var en av dem, men hun gjør samtidig et interessant skille mellom *salg* og *deling* av LAR-legemidler.

Jeg er veldig, altså det å bli tatt for å gjøre noe sånn, det er helt uaktuelt for meg. Jeg selger ikke medisinen min. For nei, bare det å bli tatt for det, da har du lagt deg altså. Det viser jo og at du ikke tar medisin selv, sant at den dosen du egentlig skal ta, du ikke tar den for du selger jo. Ja, nei bare det å videreformidle LAR sine medisiner, det er... En annen ting er hvis du er venn med en annen LAR pasient som ber om å få låne noe av deg. Og de går på samme medisin allikevel, det er kanskje noe annet.

(Intervju, bruker, Oddny)

Vi var selv vitne til slike situasjoner, hvor LAR-pasienter var tom eller av ulike grunner ikke hadde fått hentet medisinen sin, men hvor en venn/bekjent gir bort litt av sin egen medisin for

å avhjelpe abstinenser og sikre en fin form hos den tomhendte. Havnes, Clausen og Middelthoen (2013) viser i sin forskning at denne formen for deling av LAR-medisiner primært forstås som *hjelp* av de involverte, og ikke som lov- eller normbrudd. Harris og Rhodes (2013: 49) finner videre at en slik deling av LAR-legemidler ofte fungerer som en «insurance for reciprocation»: dersom man gir LAR-legemidlene til venner når man kan det vil man også selv lettere kunne få LAR-legemidler når man selv trenger det (se også Dahl 2007). I følge Oddny er dette en mer moralsk akseptert situasjon, enn de tilfellene hvor folk selger sin legale medisin, som de får gratis, for å tjene penger.

Markedet for omsetning av illegale LAR-legemidler synliggjør et tilsynelatende paradoks. Både nasjonalt og lokalt ser man en nedgang i antallet henvisninger til LAR, noe ekspertene mener skyldes at «markedet» for LAR begynner å bli «mettet» (Waal mfl. 2016). På tross av dette oppgir brukerne vi var i kontakt med at etterspørselen etter illegale LAR-legemidler er stabilt høy, og prisene ser ut til å ha holdt seg stabile de siste årene. Etterspørselen etter «legale» LAR-legemidler ser ut til å gå ned, samtidig som etterspørselen etter «illegale» LAR-legemidler ser ut til å holde seg stabilt høy. Vi har ikke basert på våre data noen entydige forklaringer på dette tilsynelatende paradokset, men en hypotese er at det finnes en kjøpegruppe for illegale LAR-legemidler som foretrekker å kjøpe legemidlene illegalt i stedet for å søke seg inn i LAR for å få dem legalt. Som vi skal se nærmere nedenfor er det en utbredt skepsis mot kontrollregimet i LAR, og en mulighet kan være at en del faste brukere av illegale LAR-legemidler foretrekker å kjøpe medisinen sin på gata fordi de da slipper å være underlagt et system med utstrakt bruk av kontroll. Når det er sagt, og som vil fremgå i det følgende, så er markedet for LAR-legemidler på de åpne russcenene komplekst og sammensatt.

5.3.3 Kjøp og salg av andre reseptbelagte legemidler

I de åpne russcenene ble også andre reseptbelagte medisiner omsatt. Ulike former for benzodiazepiner som brukere hadde fått foreskrevet av lege, ble kjøpt og solgt i stor utstrekning i Vågsbunnen og i tunellen. Som regel gjaldt det brukere som hadde en gunstig henteordning og som ikke hadde behov for den mengden medisin de fikk foreskrevet. Dag, en av brukerne og LAR-pasientene vi fulgte tett i forskningsprosjektet, fikk utskrevet 100 tabletter med Sobril i måneden, og de utgjorde en viktig inntektskilde for han. En dag vi ble stående å snakke sammen utenfor Strax-huset forklarte han hvordan han gjorde det:

Utenfor Strax ser jeg ryggen til Dag noen meter ned i bakken ned mot undergangen. Han står tett opp til en godt voksen mann, og jeg rekker akkurat å se at mannen gir Dag en eller to 200-lapper. Dag ser meg og kommer bort, vi setter oss på murkanten og han forklarer hva som skjedde: «Du vet, jeg får 100 Sobriler i måneden på resept av legen min. Og jeg har knasket piller tidligere, men når jeg gikk av de der benzo-greiene så satt jo abstinensene i i flere måneder! Det er noe av det verste å komme av, så der vil jeg ikke igjen. Så jeg pleier å holde av noen av Sobrilene jeg får, sånn at jeg har de i bakhånd hjemme i leiligheten dersom jeg skulle få behov for dem, og så prøver jeg å selge resten. Det vil si, jeg selger gjerne 80 av dem, så gir jeg bort 10 av dem, og så sparer jeg kanskje 10 til å ha i reserve sjøl. I tilfelle jeg blir så dårlig og så full av angst at jeg ikke kommer meg ut døra. Da tar jeg kanskje noen stykker, bare sånn at jeg kommer meg ut og får handlet så jeg ikke blir enda dårligere». Jeg spør hvor mye han selger de for: «Jeg får 25 kroner stykket. Sant, så selger jeg 80 i måneden så får jeg

2000 kroner ekstra i måneden å leve for». «Det kommer vel godt med?», foreslår jeg, og han svarer på direkten: «Om det kommer godt med ja? Det kan du hilse å si. Det betyr veldig mye for meg». Han sier han egentlig ville foretrukket å selge dem nede i byen, i Vågsbunnen, der er det et stort marked for piller, men han orker ikke og vil ikke risikere å gå der på grunn av politiet. Så han pleier å dra til Strax for å få omsatt pillene. Ikke nødvendigvis alle på en gang, men litt og litt.

(Feltnotat, KM, oktober 2015)

Dag var uføretrygdet men hadde forvaltningskonto hvor NAV trakk et fast beløp hver måned for å gjøre opp for gammel gjeld. Det gjorde at han i praksis ikke hadde mer å rutte med enn en sosialhjelpsmottaker, ca. 5500 i måneden, som skulle dekke faste og løpende utgifter som mat, telefon, TV etc. Sobrilen hadde han behov for, men ikke i det omfanget han fikk utskrevet. Han sørget derfor alltid for å ha et depot av Sobril hjemme, til bruk ved behov, men de tablettene han ikke hadde behov for kunne han selge, og på den måten sikre seg en liten men betydningsfull ekstrainntekt. Dag brukte i liten grad andre rusmidler, så de pengene han fikk inn på salget av Sobril (25 kroner stykket) brukte han i stor grad på livsnødvendigheter.

Til forskjell fra omsetningen av LAR-legemidler virket salget av benzodiazepiner ikke primært å komme fra brukere som hadde fått dem foreskrevet, men snarere av brukere som hadde kjøpt større mengder med tabletter med ønske om å skaffe seg en vesentlig inntekt på salget. Særlig utbredt var det å kjøpe hele glass med benzodiazepiner, som regel Rivotril eller Xanor, for så å selge enkelttabletter fra disse glassene. En som begynte å gjøre det i løpet av forskningsperioden vår, var Rune. Også han var LAR-pasient og en av brukerne vi fulgte tett gjennom forskningsprosjektet. Det følgende utdraget fra feltnotatene gir et innblikk i dette salget:

Lite mennesker i tunellen denne formiddagen, for politiet var i området. Etter hvert dro politiet og det begynte å komme flere folk ned i tunellen fra den andre siden (fra Strax-huset), blant annet Rune. Dag kommer også ned, og vi tre blir stående å prate i krysset inne i undergangen. Mens vi snakker kommer en mann på min alder inn i tunellen, han er stor, kraftig bygget, kledd i allværsjakke og dongeribukser. Han bærer på to bokser øl som han drikker av. Han er tydelig ruset, og spør om noen har tabletter. Rune svarer raskt: «Eg har xanorer», og tar et skritt nærmere. De står rett foran meg, så jeg får med meg alt. «Kor mye skal du ha?» spør Rune, «de e femti kroner stykke». Mannen tar fram penger fra lommen og begynner å telle opp og sier til slutt: «Eg vil kjøpe for 1150 kroner. Kor mye blir det då?». Rune ser på Dag, «hjelp meg ut, kor mye blir det?» Dag regner raskt at det blir 23 tabletter. Mannen som skal kjøpe regner etter selv: «to tabletter er 100 kroner. 20 tabletter blir da 1000 kroner. Og 23 tabletter blir 1150. Ja eg skal ha 23 tabletter». Rune tar opp et glass fra lommen, heller i hånden, og teller opp 10 tabletter først, rekker de til mannen. Rune fortsetter samme prosedyre til han har gitt kjøperen de 23 tablettene. Rune får pengene, tar opp en lommebok med seddelspenne fra lommen, og begynner å sortere pengene for å få de inni spennen. Han har så mye sedler at han sliter med å få det til, rekker en del av pengene til Dag som må holde dem mens han får tredd innpå noen av sedlene. Mannen som akkurat har kjøpt 23 Xanorer går videre inn i tunellen, han sier han også vil kjøpe «fart».

Rune har så vidt fått pengeboken ned i lommen før en annen kar kommer bort og vil kjøpe. Jeg får ikke med meg hvor mye eller hvor mange, men når handelen er over strever han igjen med å få plass til pengene i spennen. I løpet av den halvtimen vi står

der sammen, i krysset i tunellen, selger Rune unna to fulle glass med 2 mg Xanor tabletter. Når det kommer nye inn i tunellen så spør han om de vil ha Xanor. Ved to anledninger roper han inn i tunellen: «Xanor?!». Etterspørselen er stor, og folk kjøpte også relativt store mengder.

(Feltnotat, KM, februar 2016)

Dette utdraget fra feltnotatet viser at det er en potensielt svært stor økonomisk gevinst i å selge benzodiazepiner i de åpne russcenene. Rune fortalte at han hadde fått seg en fast leverandør, og at han kjøpte fulle glass med femti tabletter. Han betaler selv 1250 per glass, og selger han ut hele glasset for 50,- per tablett sitter han igjen med en netto fortjeneste på 1250 kroner glasset. Rune var LAR-pasient og solgte også på LAR-medisinen sin i helgene, men inntekten han fikk fra salget av LAR-legemidlene var langt mindre (500 NOK) enn det han tjente da han begynte å selge Xanor-tabletter i tunellen. Da vi først ble kjent med Rune solgte han ikke tabletter og hadde generelt en relativt god rusmestring. I løpet av det året vi hadde hyppig kontakt med ham begynte han imidlertid å bruke mer rusmidler og også å selge mer aktivt. Rune sa selv at han først begynte å selge tabletter da han begynte på gjeldsordning og fikk en virkelig trang økonomi.

5.3.4 Bruk, kjøp og salg av opiater blant LAR-pasienter

En del av brukerne vi ble kjent med brukte opiater ved siden av LAR-medikamentene. Det foregikk på ulike vis. Noen gikk mer eller mindre regelmessig av og på LAR, og brukte heroin når de gikk av. Margareth var en av disse. Vi møtte henne en dag inne på Strax-huset og vi ble med henne og en bekjent av henne ut under broen like ved tunell-åpningen; de to hadde sammen skrappt sammen nok penger til å kjøpe heroin og nå skulle de henholdsvis injisere og røyke heroin. Vi gjorde en intervjuavtale den dagen og under intervjuet noen dager senere fortalte hun at hun var LAR-pasient og gikk på metadon. Hun kunne imidlertid ikke fordra metadon, det gav henne lite, og hadde et svært høyt forbruk av andre rusmidler, særlig heroin:

Nei, altså jeg bruker heroin, ... som regel. Og hasj og tabletter. Og så går jeg på metadon. Og på grunn av metadonen så må jeg da ha mye større doser. Og på grunn av at ikke blodårene virker, så må jeg ha mye større doser. Fordi at da må jeg sette intramuskulært og fordi at jeg har satt intramuskulært i seks-syv år, så er det nesten ingen steder der muskelen tar det opp, så jeg kan oppleve ni av ti ganger der jeg prøver å skyte inn at det går ikke inn. Og jeg kan oppleve når jeg først får det inn så kan jeg oppleve at det, kanskje tre utav ti ganger når jeg tar det inn, så virker det ikke. Så det blir veldig dyrt og jeg tåler enorme mengder, sant.

(Intervju, bruker, Margareth)

For å finansiere de store mengdene med heroin Margareth opplevde at hun trengte – siden hun gikk på metadon – solgte hun rusmidler. For øyeblikket solgte hun mest på Rivotril: Hun kjøpte glass med Rivotril for mellom 1000 og 1200 NOK, og ved å selge enkelttabletter for 20 kroner stykket hadde hun en omsetning på 2000 NOK per glass. Hun oppgav at hun primært solgte i tunellen, men også at hun oppsøkte utvalgte kjøpesentre eller andre plasser hvor grupper av eldre mannlige LAR-pasienter oppholdt seg:

Forsker: Men pleier du å selge her [tunellen]? Eller pleier du å selge andre steder?

Margareth: Ja, det er vel egentlig mest her, men jeg solgte mye utenfor kjøpesenter A, der er det et sted der tidligere heroinister som mer har kommet seg over på Legemiddelassistert rehabilitering og bruker heller piller og alkohol og sånn. Der fikk jeg solgt veldig mye, så da hadde jeg egentlig ganske mye penger. Der står det som regel bare menn òg. Som sagt, så tror jeg jeg har en fordel å være dame òg, noen ganger. Sant, da blir de mennene glad for at der kommer det en jente de kan prate med og så kjøper litt for å ha meg stående der liksom [ler].

(Intervju, bruker, Margareth)

Margareth beskriver seg selv som en dyktig selger, og er bevisst på at hun som kvinne kan ha et komparativt fortrinn i noen typer situasjoner og sammenhenger. Utenfor kjøpesenteret stod det ofte en gruppe mannlige LAR-pasienter som likte hennes kvinnelige selskap og for henne var slike plasser effektive salgsarenaer. Margareths fremgangsmåte minner mye om det Grundetjern (2015) omtaler som en «feminin business» strategi, hvor kvinnelige selgere bevisst velger å spille på kjønn for å lykkes som narkotikaselgere. Selv om Margareth omtaler seg selv som en effektiv og vellykket selger, og selv om salget av et glass med Rivotril generer et overskudd på 800–1000 NOK, forteller hun at forbruket hennes av heroin er så høyt at det aller meste av pengene går med til å kjøpe heroin. Hun nedprioriterer å kjøpe mat, selv om hun skulle ønske å legge på seg, og har ikke sett seg råd til å kjøpe en TV. For Margareth har heller ikke LAR-behandlingen ført til at hun bruker mindre heroin, snarere tvert i mot: Fordi hun går på metadon opplever hun at hun må ta større doser heroin «for at den skal virke». Resultatet er at hun tilbringer mye tid i åpne russcener for å selge tabletter som finansierer bruken av heroin.

Andre oppgav at opiatbruken kun var unntaksvis og sjeldent, og da som regel i forbindelse med at man av ulike grunner ikke hadde fått tak i LAR-legemidler den aktuelle dagen. Utdraget fra feltnotatet nedenfor illustrerer et slikt tilfelle:

En mann i midten av trettiårene kommer smilende bort til Dag og meg der vi står utenfor Strax-huset. Han sier hei og jeg sier hei og jeg spør hvordan det går. Han sier bra, men unnskylder at han er så sløv: «Eg går på subutex i LAR, men i dag kom eg for sent for å hente medisinen så da tok eg heroin i stedet for, og derfor er eg så sløv og ser så sløv ut». Jeg sier at han ikke må unnskyld seg for det. Men jeg spør om ikke han er dårlig: «Dårlig nei? Helvete mann, eg e jo så jævlig fin i formen! Har jo ikkje hatt det så fint på lenge (humrer)». Både Dag og jeg ler, det gjør han også, og han fortsetter: «Men eg skulle jo egentlig vært dårlig, men det er eg ikkje». «Ja», sier jeg, «jeg trodde poenget var at man skulle bli dårlig hvis man tok heroin når man går på subutex?» «Ja, det e jo det de sier, det var det eg trodde. Men kanskje e det fordi det var så lenge siden sist inntak, sant, at mesteparten av subben var gått ut av kroppen. Og det e jo nesten litt skummelt. Eg skulle ønske eg ikkje visste at dette gikk så greit».

(Feltnotat, KM, oktober 2015)

En annen strategi enn å kjøpe heroin i de tilfellene hvor LAR-pasientene enten var for sent ute til å hente medisin eller de av ulike andre grunner var tom for medisin, var å kjøpe eller bytte til seg LAR-legemidler illegalt. Vi traff flere ganger LAR-pasienter i de åpne russcenene som var på jakt etter buprenorfin fordi de selv var tomme. Slik sett kan man si at en del LAR-pasienter oppsøker åpne russcener for å få tak i det medikamentet de får for å kunne holde seg

unna rusmiljøene. Det følgende utdraget fra feltnotatene illustrerer en slik situasjon, hvor vi traff på Dag en mandag i februar inne på Strax-huset:

Jeg står med en kaffekopp i hånda og Dag kommer inn, hilser kort på meg, er stresset, spør om jeg tilfeldigvis har 70 kroner, jeg svarer nei, han fyker ut igjen, sier han må ordne noe. En fem minutter senere kommer han inn igjen, går innover i lokalet og snakker med en kar, før han fyker ut igjen. Etter enda fem minutter kommer han inn, roligere, henter seg en kopp kaffe og vi tar følge ut, og vi blir stående utenfor i et kvarters tid og han forteller hva som skjedde.

«Nei jeg var dårlig og bare måtte ordne med medisin, ser du, det var derfor jeg var litt kort i sted»

«Ingen problem», sier jeg. «Fikk du ordnet deg?»

«Jada. Du ser, jeg gikk tom for subutex på lørdag. Jeg får om onsdagene, men jeg spiste siste tablett lørdags morgen. Og da holder jeg på å bli dårlig, så jeg måtte bare ordne meg. Og så traff jeg en der inne som er kul, han selger alltid en subutex til meg for 100 kroner, jeg får den billigere. Så kjøpte jeg den av han, og så delte jeg den i to og solgte den ene halvparten til en dame der nede for 100. Jeg liker ikke å gjøre det sånn, men jeg måtte det nå. Jeg har hatt så dårlig råd i det siste, jeg måtte selge på min egen subutex for å få det til å gå rundt, det var derfor jeg gikk tom.»

(Feltnotat, februar 2016)

Feltnotatet er interessant fordi det viser hvor sammensett omsetningen og markedet for LAR-legemidler er. Dag hadde solgt sine legale LAR-legemidler for å få råd til å kjøpe astma-medisiner og diverse andre legemidler på apoteket. Han gikk tom for egen LAR-medisin men klarte å trikse til seg en halv subutex-tablett uten å betale en krone. LAR-legemidler er derfor på mange måter en *forsikring*, de representerer varer som kan veksles inn i penger ved akutte behov. Når man da selv får behov for å kjøpe mer LAR-medisin illegalt, kan man oppsøke de åpne russcenene hvor det stort sett er god tilgjengelighet.

5.3.5 LAR og ensomhet

For å forstå hvorfor så mange LAR-pasienter oppholder seg i de åpne russcenene spiller også andre hensyn enn salg, kjøp og bruk av rusmidler en viktig rolle. Mange av LAR-pasientene i vår studie fremhever at det positive med LAR er at man slipper den tunge daglige kampen for å generere nok penger til å få tak i heroin. Det å komme i LAR innebærer dermed et frikjøp av tid. Mange av LAR-pasientene har også fått hjelp til å få en mer avklart boligsituasjon og har kommet inn i mer permanente stønadsordninger. For noen er dette utelukkende positivt og har gitt en betydelig forhøyet livskvalitet. Den siste statusrapporten fra SERAF viser for eksempel at behandlerne i LAR er fornøyd med behandlingen for 55 % av pasientene (Waal mfl. 2016: 66). Dette er lavere tall enn i andre tilfredshetsundersøkelser i helsevesenet (ibid.), og tallene er heller ikke basert på pasientenes egne vurderinger. Like fullt gir tallene en indikasjon på at en vesentlig andel av LAR-pasientene, slik behandlerne vurderer det, oppnår behandlingsmålene. Vi traff noen i denne gruppen av særlig velfungerende LAR-pasienter i vår studie, primært da vi intervjuet brukere på MO-Wergeland og til dels også MO-Nesttun. I de åpne russcenene traff vi imidlertid en god del LAR-pasienter med relativt god rusmestring, og det meste «på stell» i forhold til bolig og økonomi, men som likevel levde «tunge» liv.

Tyngden var ikke her representert ved massiv rusbruk og kaotisk livsførsel, men i større grad ved angst, depresjon og ensomhet:

Jeg blir stående å snakke med Svein Åge. Han går i LAR. Har nesten ikke tenner, sier han venter på å få satt inn nye nå. Kledd i hullede jeans og en grønn, kledelig allværsjakke. Han er en av de eldre brukerne som vanker en del i tunellen. Han er lutrygget, men klar i blikket og fin å prate med, østlending. Han begynner å fortelle når jeg sier hvem jeg er og hva jeg gjør. «Jeg savner parken», sier han, og forteller at han hang der mye. Senere spør jeg hvorfor han henger her i tunellen og ved Straxen: «Jeg sliter med depresjon, jeg er mye deprimert og ensom. Jeg trenger å treffe folk, derfor kommer jeg her». Senere ser jeg at han tar en runde utenfor Strax-huset og spør høyt: «Subutex, noen?». Han forteller etterpå at han selger litt av subutexen sin for å finansiere hasjrøykingen, som han ikke vil slutte med fordi han liker det så godt.

(Feltnotat, KM, mai 2016)

Svein Åge var en av mange LAR-pasienter vi traff på som beskrev mye av det samme. De hadde et relativt lite misbruk av andre rusmidler, primært cannabis og beroligende tabletter, stabil boligsituasjon og ofte uføretrygd. Men mange opplevde et meningstap fordi livet i rusmiljøet ikke ble erstattet med noe annet positivt og spennende livsinnhold. Å tilbringe tid i egen bolig ble for mange av dem opplevd som kjedelig, ensomt og depresjonsfremkallende. Når de trakk mot Vågsbunnen eller tunellen/Strax-huset var det ofte, i følge dem selv, for å bøte på ensomheten, for å treffe venner og bekjente, for å slå av en prat med ansatte på lavterskeltiltakene, og for å få tiden til å gå. De åpne russcenene tilfredsstiller på denne måten et behov for sosialt liv og inkluderende fellesskap. En av brukerne vi møtte på et av MO-sentrene – Preben, en tilsynelatende velfungerende LAR-pasient, lite synlig preget av et liv med rus – hadde vi ved noen tidligere anledninger sett i tunellen. Vi la merke til ham fordi han skilte seg ut, han fremstod overhodet ikke ruset og var pen og kult kledd. Under samtalen vår på MO-senteret spurte vi ham hvordan og hvorfor han oppsøkte tunellen:

Vi snakker om at vi har truffet på hverandre tidligere i tunellen, og jeg spør om han går der ofte. Det gjør han ikke: «Men jeg bodde en stund like ovenfor, og da var det jo veldig lett å bare stikke ned i tunellen, det var så nærme. Men på tross av det så var jeg der ikke så ofte. Det er jo en jævlig plass. Og jeg trengte aldri å gå der for å ordne det jeg trenger. Jeg bruker ikke heroin lenger, jeg har vært av 'smekk' i seks år, og bruker heller ingenting pulver. Jeg er i LAR, henter medisinen her oppe, men bruker hasj og Rivotriler ved siden. Det gjør jeg. Men det trengte jeg aldri gå i tunellen for å ordne, det ordner jeg på annet vis, via folk jeg treffer eller hjemme hos folk. Så jeg trengte aldri å gå ned dit for å handle. Og det er ikke så jævlig vanskelig å få tak i, for å si det sann. Det er jo bare å komme opp her, henge litt her, hvis det er det om å gjøre».

«Men de gangene du gikk ned i tunellen, hva var formålet da, var det bare for å treffe folk eller hva er greien? Siden du ikke gikk for å ordne deg, liksom?»

«Nei det var jo for å treffe litt folk, sant, kanskje spise litt. Sant, og så bodde jeg jo like ved. Og det er langt over til byen, ikke sant, så da stoppet jeg kanskje der, så trengte jeg ikke å dra helt ned til byen. Og nede i Vågsbunnen, der gidder jeg ikke gå. Ikke faen. Der har politiet styrt så jævlig på».

(Feltnotat, KM, april 2016)

Preben oppgav at han utelukkende oppsøkte tunellen, de få gangene det skjedde, for å treffe folk og spise inne på Strax-huset, og ikke for å få tak i rusmidler. Interessant nok trekker han også fram at han foretrakk tunellen, som han beskrev som «en jævlig plass», fremfor Vågsbunnen, blant annet fordi der opplevde han polititilstedeværelsen, og bortvisningspraksisen, som stressende og ekskluderende. Valget av *hvilke* åpne russcener som benyttes for å tilfredsstille sosiale behov henger dermed også sammen med graden av polititilstedeværelse og strafferisiko. Valget ser imidlertid også ut til å være preget av mangelen på gode alternativer: Han oppsøkte tunellen *på tross av* at han synes det er «en jævlig plass». Senere i samtalen utdyper han hvordan han opplever tunellen:

Nygårdsparken var som Karibien sammenliknet med tunellen. Som Karibien! Jeg mener det, nede i den der tunellen, faen altså, det er så jævlig. Det er så *leit* der nede. Det er drittent og fælt, det bråker, det stinker, det flyter i boss og brukte sprøyter. I parken så var det jo vakkert, sant, det e jo en vakker park, og vi holdt jo orden. Om ikkje sånn strøkent, så i alle fall ikkje sånn som i tunellen. Der er det *aldri* fint. Eg har aldri sett det fint i den der tunellen. Tvert i mot. En gang eg kom inn der, nokken må ha sparket i stykker noen av bosspannene, for det var så mykje drit. Det var så mykje drit, sprøyter, og det derre papiret rundt sprøytene, at eg kunne ikkje se bakken. Eg koddet ikkje med deg: Eg gikk gjennom tunellen uten å sette føttene på belegningssteinen en eneste gang. Det var som å gå på en sky, bare at skyen var sprøyter og boss og drit!

(Feltnotat, KM, april 2016)

En fordel med de åpne russcenene som sosial arena er at de er alltid åpne og tilgjengelige (ingen åpningstid), man kan komme som man er og trenger ikke «ta seg ut», og man treffer stort sett folk man kjenner og som kjenner en. Ulempene med åpne russcener som sosiale arenaer for denne gruppen er at de utsetter relativt velfungerende LAR-pasienter for fristelser i form av rusmidler, det er til dels uhygieniske forhold, mye konflikter og vold, og, for tunellen sin del, estetisk uskjønne omgivelser. For noen veier fordelene tyngre enn ulempene. For andre handler det om at de åpne russcenene oppleves som eneste alternativ: De føler seg ekskludert fra andre alternative sosiale arenaer på grunn av utseende og bakgrunnen som (eks)rusmiddelmisbruker.

For de relativt velfungerende men deprimerte og ensomme LAR-pasientene representerer de åpne russcenene inkluderende sosiale arenaer som tilfredsstiller det menneskelige behovet for nærhet og fellesskap. Noen i denne gruppen velger å tilbringe tid i tunnelen på tross av at de kunne ha valgt å tilbringe tid andre plasser, som de andre MO-sentrene eller andre dagtilbud i regi av kommune eller frivillige. Andre opplever i realiteten ikke å ha så mange andre valg; de opplever å ikke være velkommen og/eller ekskludert fra andre og «nyktre» sosiale arenaer på bakgrunn av deres status som (eks)rusmiddelbrukere.

5.3.6 Risikabel kjedsomhet

For noen av LAR-pasientene vi ble kjent med, særlig de som hadde klart å etablere mer velfungerende liv med egen bolig og mindre rus, fikk ensomheten følge av kjedsomheten. Flere andre studier har vist et liknende mønster, hvor tidligere rusmiddelmisbrukere opplever en sosial isolasjon og kjedsomhet som noen av de negative konsekvensene av å bli nyktre (se

for eksempel Smith-Solbakken og Tungland 1997; Svensson 2007). Brukeren vi introduserte ovenfor, Preben, uttrykte dette i klartekst da vi møtte ham ved MO-senteret på Nesttun:

Forsker: Men hvordan ser livet ditt ut nå? Hva gjør du på?

Preben: Kordan livet mitt er no?» (han tar en liten pause) «Livet mitt er kjedelig. Jævelig kjedelig. Det er ikkje ant å si om den saken.

Forsker: Ja okey. Men hva gjør du på, sånn i hverdagen?

Preben: Nei eg går opp her [LAR-utdeling i andre etasje], henter medisinen min, og så kommer eg gjerne ned her, og er her en stund. Og så stikker eg kanskje hem. Det er det. Og det er kjedelig. Og kjedsomhet, det er nokke av det skumleste. Det er virkelig det, det er ofte da det begynner igjen, med rus og drit, sant. Det er i alle fall min erfaring, at det er særlig skummelt når jeg begynner å virkelig kjede meg. Men eg har fått meg ny kåk, no da. Jævlig fet kåk. Ute i en av bydelene, det er en god ting.

(Feltnotat, KM, april 2016)

Kjedsomheten flere av brukerne beskrev er ikke bare i seg selv en negativ følelse, det er også det at den oppleves som «skummel». Kjedsomhet er skummelt fordi den kan være en drivkraft for å mer aktivt oppsøke rusmiljøene og russcenene man lenge har forsøkt å unngå, og for å begynne å bruke de rusmidlene man har klart å slutte med. Kjedsomheten er *risikabel*. Og for de LAR-pasientene hvor kjedsomhet er en dominerende livsfølelse, kan de åpne russcene tilby midlertidige, men risikable, avbrekk fra den daglige livsførselen.

5.4 Ureglementert atferd i LAR

5.4.1 Kampen for å administrere sin egen medisin

Et gjennomgående tema for LAR-pasientene i vår undersøkelse var frustrasjonen over å ikke kunne administrere sin egen medisin. Denne frustrasjonen har mange sider ved seg. Dels, som vi har sett ovenfor, handler det om at LAR kan være en helt sentral inntektskilde for mennesker som lever i eller under fattigdomsgrensen. Dels handler det om at mange foretrekker å innta medisinen til andre tidspunkt og i andre mengder enn det som foreskrives, for å oppnå en bedre effekt og livskvalitet. Robert forteller at han tar mindre metadon hver morgen enn det han får foreskrevet fordi han liker å spare «en klunk» til kvelden for å avhjelpe sine søvnproblemer:

Jeg går jo på 120 mg på metadon og jeg drikker jo ikke så mye for dagen. Jeg drikker jo ikke mer enn 90 mg. Og så har jeg det andre på lur i tilfelle jeg ikke skulle få sove. Sant, da tar jeg det. Men jeg går så mye for dagen, jeg er så mye i bevegelse om dagen, jeg går jo flere km for dagen, sant. At jeg er ganske trøtt når kvelden kommer. Men allikevel så får ikke jeg sove [dunker lett i bordet]. De tre–fire siste årene så har ikke jeg sovet mer enn tre–fire timer i døgnet.

(Intervju, Robert, bruker)

Vi har en rekke andre eksempler på brukere som oppgir liknende årsaker til «triksingen» med LAR-medisinen (se også Havnes, Clausen og Middelthun 2014). For noen er det så viktig å få kontroll over mengden og tidspunktet for inntaket av LAR-legemidler at det får paradoksale og kontraproduktive konsekvenser:

Jeg har en lang samtale med Rune ved utkanten av tunellen. Han er forbannet og frustrert over kontrollen i LAR og utdelingen. Han føler seg ekstremt mistenkeliggjort og hater å bli overvåket under inntaket. De stirrer på han, og de ber han gape. Det synes han er uverdigg. Han er 50 år gammel og har vanket i miljøet i en liten mannsalder, men nå er han så streit som han ikke har vært på lenge, og så skal han likevel ha daglig henting og den typen overvåkning. Han er veldig frustrert over at han ikke får bedre henteordning. Grunnen er blant annet at han liker å dosere mengden selv. Han liker å ta en tablett om morgenen, og en om kvelden. Det kan han ikke med mindre han klarer å unngå at tablettene blir løst opp under tungen under utdelingen. Han forteller i detalj hvordan han derfor går fram for å hindre tablettene i å bli løst opp. De ansatte på LAR bryter tablettene i to, før han legger dem under tungen. Hans teknikk er å røyke hasj på morgenen før han henter medisinen. Dermed er han så tørr i munnen som mulig. Når han får tablettene legger han de under tungen som han skal, men han prøver å holde munnen åpen, trekke inn kald luft mot der tablettene ligger. De siste to dagene har han ikke klart det, for han har vært tom for hasj og han har blitt overvåket lengre enn han pleier. Det er i tillegg en annen behandler enn hans vanlige som har vært der, og hun prater alltid så mye og så lenge og da klarer han ikke unngå at de løser seg opp.

(Feltnotat, KM, oktober 2015)

Paradokset består her i at Rune aktivt bruker cannabis, og dermed foretar et «sidemisbruk», for å oppnå en ønsket doseringsform av Subutex. Han bruker et illegalt rusmiddel for å oppnå kontroll over doseringen av sin legale LAR-medisin. Senere i samtalen spør vi om han ville røkt hasj om morgenen dersom han ikke hadde behovet, og da svarer han nei. Samtidig sier han også at cannabis og buprenorfin går «utrolig fint i lag»: Han opplever at cannabisen forsterker effekten av buprenorfinen, og gjør at den virker bedre.

Det er åpenbart ikke ideelt at Rune starter dagen med å røyke cannabis. Det er ikke optimalt dersom målet er at han skal få noe fornuftig ut av dagen, som å trene, følge opp avtaler, delta på ulike aktiviteter. Han sier selv at han ville foretrukket å røyke hasjen sin om kvelden, før han legger seg, men han gjør det nå om morgenen fordi det er enda viktigere for han å kunne oppnå kontroll over egen medisinerings.

Behovet for kontroll, og mangelen på det i LAR, var også et viktig tema for Tore. Vi satt hjemme i den lille, ryddige og hjemmekoselige leiligheten hans i utkanten av Bergen mens han snakket om sine erfaringer med LAR:

Forsker: Men den der medisinen din, tok du hele dosen din hver dag eller holdt du unna?

Tore: De satt jo og så på meg.

Forsker: De satt og så på deg, ja.

Tore: Ja, de satt og så på meg, hele tiden. Måtte... de skulle være sikker på at du hadde fått i deg den giften. Nok gift.

Forsker: Og du gikk der hver dag?

Tore: Hver jævla dag utenom søndagen. Og da fikk... da fikk jeg med meg... to til søndagen. Og da kunne jeg liksom ta en kvart en og så kunne jeg drite i det et par dager.

Sant. Da følte jeg liksom jeg hadde kontroll den ene dagen. Hva faen hjalp det når det var seks andre dager hvor jeg ble påtvunget det?

(Intervju, bruker, Tore)

Tore var den av brukerne i vår undersøkelse som var mest kritisk til LAR. Han var en eldre mann med mange tiårs fartstid i miljøet. Over mange år hadde han hatt en foreskrivning av Temgesic, som er et langt svakere opiatstoff enn buprenorfin, men han mistet denne foreskrivningen i forbindelse med et fengselsopphold og følte seg tvunget inn i LAR. Fordi han hadde levd i så mange år med en lav-dose foreskrivning av opiater, opplevde han kontrasten som enorm da han ble pasient i LAR og fikk utskrevet 16 mg buprenorfin som han måtte ta overvåket hver morgen. Han opplevde at han ble sløv, sovnet på bussen, og holdt på å miste leiligheten: «jeg gikk ikke i vaskekjelleren på seks måneder, jeg hadde jo dødsangst for å treffe naboer, var helt jævlig» (intervju, Tore). Etter seks måneder i LAR bestemte han seg derfor for å gå av. Fordi han fra tidligere visste at det var vanskelig å gå av buprenorfin etter lengre tids bruk, substituerte han først buprenorfinen med heroin, og trappet seg så gradvis ned på heroin. Tre måneder før intervjuet vårt var han kommet seg helt av heroinen. For å holde abstinensene i sjakk etter flere tiårs opiatbruk låner han nå 1 tablett Subutex i uken av en venn, og tar en liten knert av den hver morgen. Han tar fram et lite skrin og viser meg (KM) mengden han bruker:

Forsker: Mm. Men det du forteller er at du fungerer ufattelig mye bedre på en liten knert, 1/7 tablett... om dagen, da? Så vidt over 1 mg om dagen, med Subutex?

Tore: Ja.

Forsker: Mm. Og du får ikke noe økt lyst eller behov for å ruse deg utover det?

Tore: Absolutt ikke. Absolutt ikke.

Forsker: Og nå går du på fjellet igjen?

Tore: Ja, nå går jeg på fjellet igjen.

Forsker: Og nå går du på MO-senteret igjen?

Tore: Ja da, der går jeg òg. Og det er ikke mer enn tre ... det er under tre mnd. siden jeg skrev meg ut.

Forsker: Å det er så ferskt?

Tore: ... Skjønner du at jeg har fått livet mitt tilbake!? For fem måneder siden så var dette en utenkelig situasjon for meg.

(Intervju, Tore, bruker)

Tore følte at han hadde fått livet tilbake igjen etter at han skrev seg ut av LAR. Fremdeles bruker han buprenorfin, men han får tak i det illegalt og bruker 1/16 av den dosen han fikk foreskrevet i LAR om dagen. Han går i fjellet, reiser på skiturer, benytter seg av MO-sentrene, og opplever generelt å ha en god livskvalitet.

Noen få av dem vi ble kjent fortalte at grunnen til at de lurte unna LAR-legemidlene ikke var for å dele eller selge den, heller ikke kun for å ta den til andre tidspunkt, men primært for å kunne injisere dem (se også Jenkinson, Clark, Fry og Dobbin 2005; Vidal-Trecan, Varescon,

Nabet og Boissonnas 2003). Henrik var en av disse. Han hadde like før intervjuavtalen vår vært på LAR-poliklinikken for å hente medisinen sin. Før vi begynte intervjuet hjemme i den kommunale leiligheten hans, ville han injisere buprenorfinen. Vi fikk anledning til å observere prosedyren, og han viste og forklarte i detalj hvordan han gikk fram for å løse opp buprenorfintablettene i vann, filtrere ut bindestoffet og deretter injisere den klare væsken. Utdraget fra feltnotatene nedenfor beskriver hvordan han gikk fram og hvordan han selv reflekterte rundt sitt valg om å injisere LAR-medisinen sin:

Henrik begynner å gjøre klar til å mekke dosen med buprenorfin-santos som han skal injisere. Det er fascinerende å se på. Han er pedagogisk, og vil forklare meg alle trinnene i prosessen. Han bruker lang tid, har ikke hastverk. Og alt er ritualisert og ekstremt innøvd. Fra der hvor han sitter i lenestolen sin så har han organisert alt han trenger rundt seg slik at han ikke trenger å reise seg fra stolen for å nå det. Han er veldig nøye, og grundig, det virker som om han liker ritualet, han liker å la hendene jobbe med tilberedning og dobbeltsjekking og trippeltsjekking. Han virker bevisst på å gjøre det riktig, i forhold til å begrense skadepotensialet, men jeg stusset på flere ting: at han ikke vasket eller spritet hendene før han begynte, for hendene var jo stadig borti både tablettene og også den ferdige væsken når han holdt fingeren foran åpningen på pumpen når han ristet; at han holdt pumpen mellom tennene i munnen mens han gjorde klart for å injisere; og at han brukte en brukt pumpe for å riste ut tablettbitene i vann. Det var også fascinerende at han til stadighet gjentok at en del av tingene han gjorde – knipsingen på pumpen, vakumet han lagde – var praksiser han egentlig ikke visste om hadde noen betydning, men som han likevel gjorde. Det slo meg at slike injiseringsvaner og -praksiser må være vanskelige å endre, fordi de er så automatisert, så kroppsliggjorte og vanedannende. De må også være vanskelige å endre rett og slett fordi de er *skjult*: Det er ingen helsepersonell som har sett hvordan Henrik tilbereder dosen med buprenorfin han skal skyte, og dermed heller ingen som kan korrigere de delene av praksisen som har størst skadepotensiale. Han presiserte også flere ganger at: «Eg har lært å skyte sub av gamlekarene. Derfor gjør eg det sånn. Eg gjør det sånn som eg har lært det av de». Det er altså her en kunnskapsoverføring fra etablerte og erfarne brukere til de yngre, og denne kunnskapen får dermed en autoritativ tyngde.

Etter Henrik er ferdig med prosedyren spør jeg han hvorfor han foretrekker å skyte den, og hvorfor han ikke tar den under tungen slik LAR foreskriver:

«Eg tror det e psykisk. Det e nok derfor. Eg e vant til å skyte, eg e blitt så vandt til nålen, og så glad i nålen. Som eg sa: I starten så skjøt eg ti ganger til dagen. Bare i små doser hver gang. Men no har eg kommet meg ned, til 3-4 ganger om dagen. Morgen, lunsj, middag og kveld».

«Men får du noen annen effekt når du skyter medisinen?»

«Eg tror ikkje det, ikkje egentlig. Men eg pleier jo nesten alltid bare å skyte, så det er vanskelig å si»

«Ja skyter du alltid? Har du aldri tatt han under tungen sånn som du egentlig skal?»

«Jo, når eg har vært i behandling. Da har eg av og til tatt han under tungen. Og da har eg jo egentlig merket det mer, sant, for da har eg tatt 16 mg på en gang, da har eg kjent meg ruset, liksom. Men det gjør eg ikkje no».

(Feltnotat, KM, mars, 2016)

Utdraget fra feltnotatet ovenfor gir et innblikk i hverdagen til en LAR-pasient med relativt god rusmestring, som bor i en hyggelig kommunal leilighet og har kjæreste og planer for fremtiden, og som på tross av daglig overvåket utlevering av LAR-medisin klarer å lure medisinen unna for å injisere den 3–4 ganger daglig. Henrik sier selv at han ikke gjør det for effekten sin del, men at det snarere er «psykisk»: han har en avhengighet til selve nålen, til injiseringen. I følge Henrik var det ingen ved LAR-senteret som mistenkte at han injiserte medisinen sin, han var aldri blitt konfrontert med det, og det var i alle fall ikke et tema han følte han kunne drøfte med dem eller rådføre seg om.

5.4.2 Kampen om henteordningene

I LAR benyttes ulike virkemidler for å få pasientene til å følge behandlingsopplegget. Tidligere, før de nye LAR-retningslinjene kom i 2010, risikerte pasientene å bli skrevet ut av behandlingen ved påvist sidemisbruk eller annen ureglementert atferd. Nå som utskrivelse i mindre grad benyttes på denne måten, er det imidlertid andre virkemidler som benyttes for å motivere og disiplinere LAR-pasientene. Det kanskje viktigste virkemidlet er henteordningene. «Gode» henteordninger er ettertraktet i LAR, og innebærer at man henter medisiner for flere dager av gangen. «Dårlige» henteordninger er daglig og overvåket utdeling ved LAR-poliklinikker eller apotek. Statusrapporten for LAR viser at pasientene henter i snitt 3,8 ganger per uke, og 50 % henter på apotek (Waal mfl. 2016: 39). Henteordningene brukes som et *insentiv* i LAR: Pasienter med god rusmestring premieres med gode henteordninger. Henteordningene brukes imidlertid også som straff: Pasienter som viser tegn til redusert rusmestring kan risikere å få «dårligere» henteordning. Ikke uventet var henteordningene i LAR noe pasientene var svært opptatt av og hadde ulike meninger om.

En av grunnene til at henteordningene ble et særlig viktig tema mens vi gjorde vår studie, var at Helse Bergen fra og med 2014 innførte store innstramminger i henteordningene til LAR-pasientene. Bakgrunnen var virksomhetsoverdragelsen hvor Helse Bergen fikk overført ansvaret for utdelingen av LAR-legemidler fra Bergen kommune. Helse Bergen opplevde at en relativt stor gruppe LAR-pasienter, de såkalte X-LAR pasientene (stabile og velfungerende pasienter i LAR med antatt lite oppfølgingsbehov), hadde hatt særlig liten oppfølging og kontroll. Det var mistanke om at mye av lekkasjen av LAR-legemidler ut i de åpne russcenene skyldtes at pasienter med god henteordning og liten oppfølging solgte på medisinen sin. Helse Bergen bestemte å stramme inn henteordningene, blant annet for denne gruppen, i et forsøk på å få kontroll over lekkasjeproblematikken. Lederen for LAR i Helse Bergen begrunnet dette slik:

Det er klart at her har vi sett på begge disse hensynene når vi har strammet inn. Både i forhold til retningslinjene fra Helsedirektoratet og i forhold til den enkeltes faktiske rusmestring så har vi jo sett at tilnærmet alle av disse har jo ikke hatt en henteordning som er i tråd med retningslinjene. I Bergen så har vi 1000 pasienter i LAR ca. Av de, 370, er såkalte LAR-X. Det vil si at behandlingsansvaret er overført til fastlegen. Mange av dem har vi dessverre av kapasitetshensyn ikke hatt mulighet til å følge opp, helt siden vi overtok, egentlig. Mange av dem har vi aldri snakket med. Og det er jo ikke bra, men sånn har det vært. Og de absolutt aller fleste av dem vi nå har kommet i kontakt med er i den gruppen. Så vi har ikke hatt kontakt med dem før. Og her har det

da fått utvikle seg en uforsvarlighet i behandlingen, både for pasienten selv og for tredjepart, sånn som vi vurderer det, og i strid med både LAR-forskrift og Helsedirektoratets retningslinjer. Og vi har plikt til, når vi gjøres oppmerksom på det, å gjeninnføre den forsvarligheten i behandlingen, da. Og i tråd med direktoratets føringer og sånt, altså det, vi skal ha gode grunner til å ikke følge retningslinjene fra Helsedirektoratet, og vi har i disse sakene handlet i tråd med dem.

(Intervju, Leder av LAR, 2015)

Helse Bergen valgte å sende ut brev til LAR-X pasientene, hvor de ble informert om endringen i utdelingspraksis. Både innskjerpingen og selve prosessen knyttet til den skapte til dels sterke reaksjoner blant mange av LAR-pasientene og andre brukere i rusmiljøene (se også kapittel 2). Robert var en av dem som fikk brevet, og som ble opprørt:

Det var jo mye salg av Subutex og metadon en stund, sant. Og de første som fikk disse brevene i Bergen by, det var meg og tjommien min. Og en som heter Kristoffer. Vi var de tre første som fikk brevene i Bergen by. Jeg har aldri, aldri i hele mitt syndige liv solgt så mye som en dråpe med metadon. Aldri.

(Intervju, Robert, bruker, 2015)

Mange av LAR-X pasientene vi møtte opplevde prosessen som en mistenkeliggjøring av hele gruppen, og som en kollektiv avstraffelse basert på enkeltindividers overtramp. Robert bedyret at han aldri hadde solgt på medisinene sine, men likevel fikk han et brev i posten hvor innskjerpingen i henteordningene ble beskrevet. Han opplevde dette som en urimelig straff. Disse brevene og denne prosessen fikk oppmerksomhet i media, og Helse Bergen gikk siden ut og beklaget prosessen. De beklaget blant annet at de ikke hadde kalt inn LAR-X pasientene til en samtale før de valgte å sende ut brevene – men de fastholdt like fullt at selve innskjerpingen var nødvendig og i tråd med forskrifter og retningslinjer.

En konsekvens av denne innskjerpingen av henteordningene til LAR-X pasientene var at fastlegene deres kom i en skvis. Flere av dem vi intervjuet opplevde å ha en veldig god og tillitsfull relasjon til fastlegene, men de opplevde at fastlegene ble presset av LAR til å innføre innskjerpingen i kontrollen og at dette hadde negative konsekvenser for den relasjonen de hadde utviklet med fastlegene. Dag, som hadde god henteordning og som også fikk brevet, hadde imidlertid en fastlege som ikke lot innskjerpingen få noen konsekvenser for praksisen de hadde etablert:

KM: Men hva med innstrammingen av LAR-X pasientene, har du ikke merket noe til det?

Dag: Nei. Eller altså, han der fastlegen min hadde fått et brev fra LAR, der det stod om innskjerpede henteordninger og slutt på benzo-foreskrivning. Men vet du hva han gjorde, legen min? Han er kul, da: Han viste meg brevet, og så sa han til meg: 'Dag, vet du hva vi gjør med dette?' Han så på meg og jeg ristet på hodet. Så tok han bare brevet og holdt det opp foran meg og rev det i stykker. Han er kul.

(Feltnotat, KM, februar 2016)

«Gode» henteordninger var, for de fleste av deltakerne i vår studie, henteordninger som innebar «ta hjem»-doser for så mange dager av gangen som mulig. Det er også dette som lå bak den store frustrasjonen bak innstramningene i henteordningene til LAR-X pasientene. Det er imidlertid viktig å påpeke at «gode» henteordninger ikke alltid er synonymt med omfattende «ta hjem»-doser. Noen av LAR-pasientene opplevde at den «eksterne» kontrollen (Havnes mfl. 2014) som hyppige utleveringer innebar var et gode. Karl var en som opplevde det slik:

Jeg treffer på Karl i tunellen for første gang, vi begynner å prate. Han er i midten av førtiårene, men så 10 år yngre ut. Han ble glad da jeg sa det. Han er lav, skjev tanngarde, langt hår og lue. Sier han pleier å henge i tunellen hver dag. Han går i LAR og får Subutex, henter medisinen annenhver dag. De dagene han ikke har overvåket utlevering tar han en tablett om morgenen og en om kvelden. Han sier han egentlig er fornøyd med henteordningen. Han ønsker ikke en enda bedre ordningen (hente en gang per uke), fordi i tilfelle han tar for mye på en dag så er det aldri lenge til han får på ny igjen. Samtidig er det fritt nok til at han kan dosere seg slik han liker best annenhver dag.

(Feltnotat, KM, desember 2015)

For Karl var en henteordning hvor han måtte møte opp til overvåket utlevering annenhver dag konstruktivt, fordi det var en forsikring mot hans manglende selvkontroll. Det er et liknende funn Havnes mfl. (2014) gjorde i deres studie av brukererfaringer med kontroll i LAR. De fant at brukerne hadde ulike kontrollbehov: Mens noen opplevde den «eksterne kontrollen» som utelukkende destruktiv, opplevde andre den som konstruktiv og som en ressurs. Det hang dels sammen med at brukerne oppgav å ha ulike utfordringer i forhold til å klare å kontrollere administreringen av egen medisin, og det hang dels sammen med at for dem som opplevde press om å gi videre/selge på medisinen sin, fungerte den eksterne kontrollen som en unnskyldning for ikke å gjøre det. Det interessante i Karl sitt tilfelle var at han opplevde en god balanse i den «eksterne kontrollen»: Den var streng nok til at han ikke risikerte å gå lenge uten medisin, men løs nok til at han følte han selv kunne kontrollere sin egen medisiner. Karl er dermed et godt eksempel på verdien av det Harris og Rhodes (2013) kaller for «generous constraints» – en opplevelse av at rammene rundt utleveringen av medisiner var løse nok til at han opplevde autonomi og en viss grad av frihet, men strenge nok til at han ikke fryktet for konsekvensene av egen manglende selvkontroll.

5.5 LAR-sentre som omsetningsarenaer

En utilsiktet og uheldig konsekvens av strenge henteordninger er at det utenfor mange av hentestedene og LAR-poliklinikkene utvikler seg omsetningsarenaer for illegale rusmidler, særlig ulike tabletter og hasj. Flere av brukerne i vår studie opplevde dette som negativt, og det var en utbredt oppfatning om at det er lett å takke ja og vanskelig å takke nei når man blir tilbudt om å kjøpe slike rusmidler hver morgen:

Ja, jeg har snakket med folk som sier at de ønsker å holde seg til Subutexen sin, men hver dag når de skal gå og hente den, så får de tilbud om å kjøpe beroligende tablett og hasj, også blir det til at de gjør det, på en måte.

(Intervju, Oddny, bruker, av IL)

En av grunnene til at det er lett å takke ja er at tilbudet av tablett er så stort og at de også er forholdsvis rimelige. Tall fra spørreundersøkelsen vi gjennomførte viser at prisene på de hyppigst brukte tablettene ligger på 20–25 kroner stykket:

Priser på tablett i det illegale markedet							
		Stesolid/valium/vival (5 mg, pris per tablett)	Xanor (1 mg, pris per tablett)	Rivotril (2 mg, pris per tablett)	Clonazepan (2 mg, pris per tablett)	Lyrice (300 mg, pris per tablett)	Sobril (25 mg, pris per tablett)
N	Antall	82	83	109	89	76	94
	Ikke svart	84	83	57	77	90	72
Gj.snitt		23.33	40.67	41.48	24.47	51.03	26.10
Median		20.00	35.00	20.00	25.00	50.00	25.00
Standardavvik		13.473	32.433	144.656	10.445	27.722	24.394
Minimum		0	0	0	0	0	0
Maximum		100	300	1,500	100	200	250

Tabell 5.3: Oppgitte priser på ulike benzodiazepiner

Brukerne var ikke bare frustrert over denne praksisen, flere var også provosert. Tore, som vi ovenfor så skrev seg ut av LAR etter seks måneder, fortalte om sine erfaringer da han daglig gikk for å hente LAR-medisinen sin ved en av LAR-poliklinikkene:

Tore: Og... folk står og selger piller der hele dagen. Sant, de kommer kl. ni om morgenen, sant. De er jo tykk i hodet, de som jobber der. At ikke de skjønner hvorfor de står der til de stenger? Jo fordi at de selger piller til alle, sant, spør alle fem ganger. Og hvis ikke så kan de... stappe to stykker i kjeften på deg. 'Ja, det er greit, få en hundrelapp av deg i morgen.' He? Skjønner du? Men med meg kan ikke de gjøre sånt. Men det er mange de kan gjøre det med. Det har hendt at jeg har fått piller i kjeften, bare har fått dem i gave, sånn at folk skal være snill.

Forsker: Altså virkelig plassert i munnen din?

Tore: Puttet det her, har de. Puttet dem inn i kjeften på meg sånn. «Her har du to stykk». For å være grei. Ja, nei men altså hadde du stått og sett der borte nå til sommeren, de sitter på muren utenfor. Akkurat som på Strax'en. Bare de dealer ikke heroin der ute, det

har jeg aldri sett noen har gjort. Men speed og piller, ja. Og speed, hvorfor faen skal du ha opiater når du går på speed, da? Er det for å ha noe å lande på når nervene kommer?

(Intervju, Tore, bruker, 2016)

Disse omsetningsarenaene utenfor hentestedene var noe både Helse Bergen og politiet var vel klar over og en kilde til bekymring. Utenfor i alle fall en av LAR-poliklinikkene ble også benker fjernet for å unngå ansamlinger utenfor bygget. Like fullt illustrerer dette fenomenet et av «kontrollparadoksene» i LAR: De brukerne som er underlagt de strengeste henteordningene, fordi de har den dårligste rusmestringen, er samtidig de brukerne som i størst grad blir eksponert for disse omsetningsarenaene utenfor hentestedene. Utdraget fra feltnotatet nedenfor illustrerer dette dilemmaet. Vi hadde avtalt å møte Aksel på LAR-poliklinikken da han hentet medisinen ved kl. 09 om morgenen. Han var imidlertid ikke der da vi kom og vi ble sittende å vente:

Jeg går inn på LAR-poliklinikken presis kl. 09 og kommer inn i et lite venterom med to korte sofaer som står vis a vis hverandre. Et lite bord er plassert i et hjørne hvor det er satt fram en kaffekanne, kopper, sukker og h-melk. To stykker sitter i den ene sofaen. En av dem har jeg sett mye i tunellen, han andre har jeg ikke sett før, men presenterer seg som Hans. Jeg tar en kopp kaffe og setter meg ned. Like etterpå kommer Rune ut, han hilser kort på meg og med raske bevegelser går han rett inn i kroken med kaffen og snur ryggen til oss. Jeg spør hvordan det går, men jeg får ikke noe svar, før jeg ser at han tar en serviett opp fra lommen og spytt ut tablettbitene med subutex i den. Han snur seg til meg og smiler og sier «Eg vil ikkje ta alt. Ikkje no». Vi tar med hver vår kopp kaffe og går ut. Han tar en røyk, Hans kommer også ut. En annen kar kommer fort ut av poliklinikken, tenner seg en røyk, og spør oss lavt om det er noen av oss som har «rivo» eller «g», ingen har det, og han stikker avgårde. Vi snakker om løst og fast. Mens vi snakker kommer Aksel ut, og han spør ganske raskt spør om ikke vi skal gå. Jeg tar farvel med Rune og Hans, og vi går i retning busstoppet. Når vi har kommet oss ut på gata sier Aksel: «Eg liker ikkje å stå og henge utenfor der. Det er akkurat som om eg underbevisst da blir preget av det. Sant, for der er det snakk om kem som vil ha og kem som vil kjøpe, og eg vil bare helst ikkje bli utsatt for det, for eg prøver å holde meg på matten. Og de sier det de som jobber på LAR-en, at de som står og henger utenfor der det er de som fremdeles bruker andre greier.»

(Feltnotat, KM, januar 2016)

Aksel var en LAR-pasient som forsøkte å «holde seg på matten», men som var i en svært sårbar posisjon. Bare få uker før vi møtte ham hadde han hatt en alvorlig overdose, i følge ham selv fordi han hadde tatt for mange beroligende tabletter kombinert med metadonen han fikk gjennom LAR. Det er denne overdosefaren som gjør at man i LAR ønsker en mest mulig restriktiv foreskrivning av benzodiazepiner til LAR-pasientene. Slike benzodiazepiner var imidlertid svært utbredt å bruke blant LAR-pasientene i vår undersøkelse, og våre data tyder også på at det særlig er benzodiazepiner og cannabis som omsettes i og utenfor LAR-sentrene. At den dårligst fungerende gruppen LAR-pasienter, ved å ha daglig overvåket utdeling av medisin, utsettes for den største rusmiddeleksponeringen kan slik bidra til å holde dem fast i en dårlig rusmestring og i dårlige henteordninger. En av LAR-pasientene vi traff på et av MO-sentrene, som hentet medisin to ganger per uke, beskrev fordelene av en god henteordning slik: «Har du god henteordning kan du skjerme deg de dagene du ikkje vil treffe folk fordi du

ikkje vil ruse deg» (feltnotat, april, 2016). Den strenge kontrollen i LAR, illustrert gjennom reglene om daglig overvåket utdeling, kan i verste fall føre til at den dårlige rusmestringen til de som må hente medisinen daglig vedlikeholdes av den rusmiddeleksponeringen de utsettes for hver eneste morgen.

5.6 LAR mellom tillit og mistillit

En bivirkning av den strenge kontrollen i LAR er at den kan skape vanskelige vekstforhold for tilliten mellom pasient og behandler. De LAR-pasientene vi intervjuet og ble kjent med gjennom forskningsprosjektet opplevde gjennomgående at deres alternative doserings- og medisineringsbehov ikke var tema som kunne tas opp med LAR og behandlerne der. Flere oppgav også at andre livsutfordringer og problemer heller ikke var trygt å ta opp, for det kunne få negative konsekvenser. En av LAR-pasientene vi traff på MO-senteret på Nesttun beskrev det slik:

Nei du har jo leger og psykologer og sånn der oppe [på LAR-poliklinikken]. Men du vil jo ikkje snakke med dem om det, fordi du frykter jo ka de da vil gjøre. Ka konsekvensene vil bli, skjønner du? Altså, hvis du har god henteordning, sånn som meg, så kan du ikkje si til behandleren din der oppe at du hadde en sprekk i helgen. At du har det vanskelig nå. For da skrives det inn i journalen der oppe, og de som deler ut medisinen kan lese det, og så sier de: «Nei, nå må du komme å hente hver dag». Så da ender det bare med at du ikke sier noe som helst, da.

(Feltnotat, KM, april 2016)

Mange LAR-pasienter opplever at det ikke er trygt å fortelle om problemer, behov og livsutfordringer, fordi konsekvensene kan være at de får det verre, ikke bedre, og at de blir straffet med dårligere henteordninger, i stedet for å få hjelp. Hvorvidt frykten er begrunnet eller ikke vet vi mindre om, men det vesentlige i denne sammenhengen er at mange av LAR-pasientene vi har vært i kontakt med ikke opplever at det er trygt nok å snakke om sine medisinske behov og sine utfordringer med ansatte i LAR. Dette er et uttrykk for en uheldig bivirkning av kontrollregimet i LAR, og den insentivstrukturen som henteordningene er et uttrykk for.

5.7 Har LAR-satsningen redusert heroinmarkedet i Bergen?

Innledningsvis så vi at et av de overordnede målene med ekspansjonen i LAR i Helse Bergen har vært å strupe etterspørselen etter heroin. Det er også på dette området at LAR-satsningen mest direkte berører de overordnede målene i Bergen kommunes handlingsplan mot åpne russcener. I hvilken grad kan man si at denne målsetningen er oppnådd?

En måte å undersøke dette på er å se nærmere på prisutviklingen for heroin. Strategien til Helse Bergen baserer seg på en tanke om at etterspørselen etter heroin vil gå ned dersom tilgjengeligheten av LAR blir stor nok. Lavere etterspørsel vil kunne senke prisene på heroin. På den andre siden kan man også tenke seg at den lavere etterspørselen vil gjøre heroinmarkedet i Bergen mindre attraktivt, og på den måten vil tilgjengeligheten av heroin bli dårligere. Dårligere tilgjengelighet vil kunne føre til økte priser. Selv om det generelt er vanskelig å identifisere hvilke konkrete forhold og faktorer som påvirker priser på illegale rusmidler (Caulkins og Reuter 1998), vil prisutvikling sammenholdt med andre datakilder like fullt kunne gi noen indikasjoner.

I spørreundersøkelsen brukte vi mange av de samme spørsmålene som brukes av SIRUS (nå FHI) i Oslo, og som ble brukt i rapporten «Narkotikabruk på gateplan i syv norske byer» av Gjersing og Sandøy (2014). Gjersing og Sandøy foretok datainnsamlingen i Bergen høsten 2013, utenfor blant annet Strax-huset og i Vågsbunnen (og Bakkegaten og Megafon). Til sammen mottok de svar fra 113 brukere (se kapittel 4.4 for nærmere sammenlikning av de to spørreundersøkelsene). Det er interessant å undersøke prisene som oppgis i deres studie (Gjersing og Sandøy 2014: 49–50) med vår, foretatt tre år senere.³⁹ For fire utvalgte stoffer er medianprisen slik i de to undersøkelsene:

	Heroin	Amfetamin	Kokain	hasj
Bergen 2013	225	150	750	100
Bergen 2016	300	150	1000	125
Prosentvis endring	33 %	0	25 %	25 %

Tabell 5.4: Prisutvikling for fire utvalgte rusmidler mellom 2013 og 2016

Som tabellen ovenfor viser, så tyder tallene på at det har vært en nokså markant økning i prisen for både heroin, kokain og hasj i løpet av disse tre årene, mens prisen på amfetamin rapporteres å være uendret.⁴⁰

I spørreundersøkelsen vår stilte vi en rekke spørsmål formulert som påstander om hva som har skjedd etter at parken stengte. På spørsmålet om prisene har gått opp fikk vi følgende svar:

³⁹ Ingen av undersøkelsene ble foretatt ved tilfeldig utvalg, og tallene bør derfor tolkes med varsomhet.

⁴⁰ Bergensklinikkens «Føre Var»-rapporter inneholder også informasjon om priser på narkotika på gateplan, men de operer i større grad med hele gram for heroin og amfetamin, mens vi har målt etter 0,2 gram (en dose/skudd).

Jeg opplever at prisen på rusmidlene jeg bruker har gått opp	Antall	Prosent
Svært uenig	20	13,8
Litt uenig	16	11,0
Verken enig eller uenig	24	16,6
Litt enig	29	20,0
Svært enig	56	38,6
Total	145	100,0
Ikke svart	21	
Total	166	

Tabell 5.5: Svarfordeling på påstanden: «Jeg opplever at prisen på rusmidlene jeg bruker har gått opp»

Tabellen viser at flertallet av respondentene (59 %) opplever at prisene på rusmidler har steget siden Nygårdsparkens øvre del ble strengt. Vi har imidlertid ingen nærmere informasjon om hvilke stoffer dette gjelder.

I spørreundersøkelsen undersøkte vi også om brukerne opplevde at *tilgjengeligheten* på narkotika hadde endret seg i løpet av de to årene som var gått siden parken stengte. På direkte spørsmål var dette svarfordelingen:

Hvis du ser tilbake på de to siste årene etter at Nygårdsparken ble stengt, når du har hatt penger, synes du at det å få tak i de «varene» du vanligvis kjøper har vært...	Antall	Prosent
Lettere	36	24,7
Som vanlig	65	44,5
Vanskeligere	45	30,8
Total	146	100,0
Ikke svart	20	
Total	166	

Tabell 5.6: Tilgjengelighet på rusmidler etter at Nygårdsparken ble stengt

Tabellen viser at blant de 146 som svarte på spørsmålet, er det like under halvparten som oppgir at tilgjengeligheten er omtrent som før (ingen endring). Nesten like mange mener at tilgangen har blitt lettere som vanskeligere. Det er dermed ingen entydig utvikling å spore basert på denne tabellen. Vi inkluderte imidlertid spørsmål hvor vi spesifiserte tilgjengelighet etter type stoffer (heroin, amfetamin, hasj, piller):

	Lettere	Som vanlig	Vanskeligere	Antall svar
Heroin	32,2 (29)	21,5 (20)	47,3 (44)	93
Amfetamin	50,5 (51)	34,7 (35)	14,9 (15)	101
Hasj	30 (30)	51 (51)	19 (19)	100
Piller	48 (49)	37,3 (38)	14,7 (15)	102

Tabell 5.7: For hvilke stoffer gjelder endringene? Antall svar i parentes.

Når vi spesifiserer tilgjengelighetsspørsmålet på type stoffer, trer et tydeligere bilde frem. Det er primært heroin som oppleves vanskeligere tilgjengelig etter at parken stengte (47 % av de som besvarte dette oppfølgingsspørsmålet mente dette), mens både amfetamin (50 %), piller (48 %) og hasj (30 %) oppleves lettere tilgjengelig (andel som svarte lettere i parentes).

Disse svarene må imidlertid tolkes med varsomhet. På tross av at vi spør om utviklingen i tilgjengelighet de siste to år, kan det tenkes at mange svarer med utgangspunkt i hvordan de opplever situasjonen her og nå. Når det er sagt, så ser disse tallene i stor grad ut til å sammenfalle med annen tilgjengelig dokumentasjon, blant annet fra «Føre Var»-rapportene til Bergensklinikkene hvor det fremgår at heroin har hatt en nedadgående trend siden 2011, og en nedgang i tilgjengeligheten av heroin i den siste måleperioden fra april til september 2016 (Flesland og Vartdal-Knoff 2016: 6). Våre kvalitative data støtter også i stor grad bildet som tegnes. Heroin ble i store deler av feltarbeidsperioden hevdet å være vanskeligere tilgjengelig enn før, mens det forholdt seg motsatt for amfetamin og piller. Både politiet og hjelpeapparatet fikk også flere rapporter, særlig vinteren 2015/2016, om en «tørke» på heroinmarkedet i Bergen. I tunnelen denne vinteren var dette også et stort samtaletema, og mange av heroinbrukerne var frustrert over dårlig tilgang og tidvis høye priser. For noen av heroinbrukerne ble da LAR-legemidler et substitutt: Enten ved å kjøpe LAR-legemidler illegalt, eller ved å søke seg inn i LAR. En av brukerne vi traff denne vinteren endte opp med å søke oppstart på M31, LAR-senteret med lav terskel og hurtig oppstart, i frustrasjon over herointørken:

På vei gjennom tunnelen tidlig om morgenen traff jeg fire stykker i den lange tunnelen, blant annet han relativt unge mannen som jeg har snakket litt med i det siste, jeg hilste på han og han sa med høy og oppgitt stemme: «Det er faen meg tørke fremdeles!». «Er det det?», spurte jeg, og han fortsatte: «Ja! Det e gale. Det e så gale at eg gikk på M31 og begynte på Metadon. Det gikk greit det, fikk oppstart jævlig raskt, men problemet e at de vil ha meg opp i 90 mg. 90 mg! Det e altfor mykje! No e eg på 30, og det e mer enn nok. Eg føler meg stein så det holder, og eg trenger ikkje hente hver dag en gang». Jeg har en avtale og må gå videre og tar farvel.

(Feltnotat, KM, januar 2016)

M31, som åpnet høsten 2014, var blant annet tenkt som en slik hurtig og lavterskel rekrutteringsarena inn i LAR. I følge Helse Bergen opplevde de at flere av de nye LAR-pasientene som har blitt rekruttert via M31 oppgav et dårlig heroinmarked som en av forklaringene på at de søkte seg i behandling.

Det er vanskelig å gi noen entydige svar på om ekspansjonen i LAR har endret heroinmarkedet i Bergen. Men våre data om pris og tilgjengelighet, som også underbygges av «Føre Var»-rapportene (Flesland og Vartdal-Knoff 2016) og observasjoner fra politi og hjelpeapparat, gir like fullt noen indikasjoner på hvordan markedet har utviklet seg. Statistikken fra Rusakutten tyder også på en viss nedgang for heroin og LAR-legemidler blant overdosepasientene i 2015 og første halvdel av 2016. En hovedkonklusjon, basert på det vi har av data på pris og tilgjengelighet, er dermed at tilgjengeligheten oppleves som lettere for flertallet av de mest brukte stoffene (amfetamin, piller, hasj), mens vanskeligere for heroin. Til en viss grad gjenspeiles det også i prisutviklingen: Heroinprisene ser ut til å ha steget mest, mens prisen på amfetamin ser ut til å ha vært uendret de siste tre år. Kokain og hasj har blitt noe dyrere. Hvorvidt denne utviklingen vil stabilisere seg, med lavere tilgjengelighet og økte priser på heroin, er et viktig spørsmål som bør utforskes videre.

5.8 Oppsummerende diskusjon

Vår studie viser at mange av dem som tilbringer mye tid i de åpne russcenene er LAR-pasienter. Det er mange og sammensatte grunner til at LAR-pasienter tilbringer tid i åpne russcener. Det henger trolig sammen med at inklusjonskriteriene har blitt lavere i LAR, slik at mange som har dårlig rusmestring og som ikke nødvendigvis har ambisjon om å slutte å bruke andre illegale rusmidler nå også er i LAR. Det henger også sammen med at LAR er en viktig inntektskilde for de som lurere unna litt av medisinen for å selge den videre, og at åpne russcener er viktige markeds plasser for LAR-pasienter involvert i kjøp, salg og bruk av illegale rusmidler. Men det er også slik at en del LAR-pasienter, med kurant rusmestring, oppsøker russcenene fordi de mangler andre relevante og meningsfulle tiltak og aktiviteter i hverdagen. Flere av LAR-pasientene i vår undersøkelse var i denne kategorien. Vi har ikke grunnlag for å si at det mangler tilbud til denne gruppen i Bergen, men vi har grunnlag for å si at en del av LAR-pasientene av ulike grunner ikke følte seg velkommen, følte seg avvist eller manglet kjennskap til andre typer tiltak eller væresteder.

Brukerne vi har intervjuet og møtt de siste to årene har mange kritiske vurderinger av LAR, og retningen LAR har tatt i Bergen de siste årene. Mange opplever LAR like mye som et kontrollorgan som et hjelpetiltak, og at relasjonene er preget av mistillit. Kontrollen i LAR begrunnes i hovedsak med hensynet til tredjepart: Legemidlene som deles ut har et stort misbruks- og avhengighetspotensialet, og det nødvendiggjør en streng kontroll (Helsedirektoratet 2010). Lederen for LAR i Helse Bergen vektlegger også at det er daglig overvåket utdeling av LAR-legemidler som anses som det mest effektive virkemidlet for å unngå lekkasje. Det er mye som taler for at dette er en riktig antakelse. Selv om mange klarer å lure unna medikamenter selv ved daglig overvåket utlevering, så er det langt lettere å få det til dersom man henter kun en gang i uken. Våre data tyder også på at LAR-legemidlene som omsettes i de åpne russcenene stort sett er i original-innpakning. Tabletter som hadde vært i LAR-pasienters munn men så blitt lurt unna ble i liten grad omsatt i tunellen, til forskjell fra slik det er beskrevet i fengselet, hvor det *kun* foregår daglig overvåket utdeling (Mjåland 2015). Dette underbygges også ved at det oppgis å være særlig hyppig omsetning av LAR-legemidler i helgene, hvor mange LAR-pasienter får med seg medisinen hjem for en eller to dager om gangen. Slik sett tyder mye på at «strengere» henteordninger fører til mindre lekkasje (se også Bell 2010 og Yokell mfl. 2011).

På den andre siden er det lite i våre data som tyder på at tilgjengeligheten av LAR-legemidler i de åpne russcenene ble mindre i perioden vi tilbrakte i de åpne russcenene. Etterspørselen etter LAR-legemidler var basert på våre observasjoner stabilt høy, det samme var tilbudet. Hadde tilgjengeligheten gått drastisk ned, kunne man anta at prisene ville gått opp. Prisen på buprenorfin og subutex/subuxone ser imidlertid ikke ut til å ha blitt vesentlig endret i perioden (se også Flesland og Vartdal-Knoff 2016). «Føre Var»-rapportene fra Bergensklinikkene antyder også en relativt stabil tilgjengelighet og pris på LAR-legemidler de siste årene (Flesland og Vartdal-Knoff 2016).

Den strenge kontrollen i LAR kan ha en skadereduserende effekt ved å begrense lekkasjen av LAR-legemidler til tredjepart. På den andre siden kan den strenge kontrollen også føre til mer skadelige praksiser. Analysene i dette kapitlet viser at LAR-pasienter foretar relativt drastiske grep for å klare å lure unna medisiner, for eksempel ved å starte dagen ved å røyke cannabis for å tørke ut munnhulen. Harris og Rhodes (2013) påpeker også at kontrollordninger som oppleves svært rigide kan ha et stort skadepotensiale, fordi det kan føre til at brukere tar større risikoer for å omgå kontrollen. En annen og kanskje mer alvorlig negativ konsekvens er den mistilliten som den strenge kontrollen kan føre med seg. Svært få av LAR-pasientene i vår undersøkelse som på ulike vis triksset med medisinen, enten for å kunne selge/gi den videre eller for å kunne administrere den selv, opplevde at dette var noe som kunne drøftes eller tas opp med behandlerne i LAR. De fryktet straff og sanksjoner ved å gjøre det. På denne måten kan den strenge kontrollen i LAR låse LAR-pasientene fast i et mistillitsforhold: Årsakene til triksingen med medisinen er ulike behov – det være seg økonomiske behov eller mer grunnleggende behov som å ivareta autonomi og en opplevelse av frihet – men disse behovene forblir uuttalt av frykt for konsekvensene (Bell 2010; Harris og Rhodes 2013). Incentivsystemet i LAR, hvor god rusmestring fører til goder mens dårlig rusmestring fører til straff, kan dermed bidra til at pasientenes grunnleggende behov ikke blir møtt, sett eller behandlet. Slik sett har den strenge kontrollen både skadereduserende og -produserende effekter.

Det er viktig å påpeke at utvalget vårt av LAR-pasienter trolig ikke er representativt for LAR-pasientpopulasjonen i Bergen. Utvalget vårt er skjevt, med en overvekt av LAR-pasienter som på ulike vis var aktive i rusmiljøene. Et overordnet funn er like fullt at flertallet av LAR-pasientene i undersøkelsen vår hadde et til dels svært ambivalent forhold til behandlingen. Det bør derfor diskuteres om kontrollen i LAR medfører flere negative konsekvenser (mistillit, trass, motstand) enn positive (reduert lekkasje).

Kapittel 6: Vold og politiets tillit

«*Politiets kjerneoppgaver er opprettholdelse av ro og orden, forebygge og forhindre straffbare handlinger, beskytte borgerne og deres lovlige virksomhet, og å etterforske og straffeforfølge lovbrudd*» (St.meld. nr. 42 (2004–2005) *Politiets rolle og oppgaver*).

6.1 Innledning

Et viktig formål med handlingsplanen mot åpne russcener var å gjøre Bergen til en tryggere og mer inkluderende by for alle borgere. Det har vært stor bekymring over det høye voldsnivået knyttet til åpne russcener i Bergen, særlig i og rundt Nygårdsparken i årene før den ble stengt, og dette var en av årsakene til at handlingsplanen mot åpne russcener ble iverksatt (se også kapittel 1 og 3). Samtidig har kunnskapen om volden og hvilke forhold som påvirker voldssituasjonen vært mangelfull. Vi har tidligere diskutert hvordan politiets innsatsgruppe har hatt en avgjørende rolle for å styrke den øvrige bybefolkningens trygghetsfølelse ved å bekjempe den narkotikarelaterte ordensproblematikken i bestemte soner av byen. Et spørsmål vi så langt ikke har berørt er hvordan politiets innsatser har hatt betydning for brukernes trygghet. En motsatt problemstilling for brukerne av for mye og uønsket kontakt med politiet, er nemlig *for lite* kontakt med politiet og mangel på tiltak som sikrer brukernes rettstrygghet i ofte voldelige omgivelser. Illegale markeder for rusmidler blir ofte beskrevet som ekstremt voldelige (Coomber 2006), og særlig gjelder dette i illegale rusmiddelmarkeder med mange fattige og marginaliserte selgere (Bourgeois 2003; Jacobs & Wright 2006; Jacques & Wright 2008b), slik som tilfellet har vært i Bergen. Forskning viser også at åpne narkotikamarkeder er preget av mer vold enn lukkede narkotikamarkeder hvor omsetningen gjerne skjer innendørs i private boliger (Stevens 2013). Voldsnivået i rusmiljøet er en viktig indikator for brukeres opplevelse av trygghet, og kan si noe om politiets evne til å beskytte en særlig voldsutsatt del av befolkningen.

Intervensjon fra formelle instanser som politi og rettsvesen kan påvirke voldsnivået på flere måter. I dette kapitlet skal vi diskutere hvorvidt og eventuelt hvordan politiets arbeid har bidratt til å trygge brukernes tilværelse, og hvordan brukerne opplever sin egen sikkerhet i hverdagen i de åpne russcenene. Ved hjelp av både intervju, observasjon, politiets statistikk og tall fra vår egen spørreundersøkelse, vil vi gjøre nærmere rede for voldssituasjonen og trygghetsopplevelsen i rusmiljøene etter at Nygårdsparkens øvre del ble stengt. Fortløpende diskuterer vi hvilken rolle politiets ulike tiltak og metoder kan ha hatt for brukernes oppfatning av egen sikkerhet, voldsutviklingen, og brukernes tillit til politiet. Kapitlet forsøker å besvare de følgende problemstillingene:

- Hva har kjennetegnet volden i rusmiljøene og hvilke konsekvenser har den for brukerne?
- Hvor utbredt er vold, hvilke type vold blir brukt og hvem blir utsatt for vold?
- Hvilken rolle har politiets tiltak hatt for voldsbruk og brukernes tillit og trygghet?

6.2 Vold og politiets rolle i illegale rusøkonomier på gateplan

Illegale markeder for rusmidler blir ofte beskrevet som voldelige og det er en utbredt oppfatning at det er en tett sammenheng mellom vold og illegale rusmidler (Coomber 2006). Tidligere forskning viser at vold er særlig vanlig i illegale rusmiddelmarkeder med mange fattige og marginaliserte selgere (Bourgeois 2003; Jacobs & Wright 2006; Jacques & Wright 2008b). Konkurransforholdene i markedet er den vanligste forklaringen på hvorfor noen markeder for illegale rusmidler i perioder blir særlige voldelige. Med utgangspunkt i

økonomisk teori har flere forskere vist hvordan *markedsstrukturene* og *stabiliteten* i markedet påvirker konkurranseforholdene og voldsraten (Brownstein, Cimmiss, Spunt & Barry 2000). Et overordnet funn i denne forskningen er at stabile markedsforhold ser ut til å føre til lavt voldsnivå, mens markeder som er mer ustabile oftere er kjennetegnet av et høyere voldsnivå.

I den klassiske artikkelen *The Drug/Violence Nexus: A Tripartite Conceptual Framework* beskriver Paul Goldstein (1985) tre mulige sammenhenger mellom illegale rusmidler og vold. Mens han med det han kaller den «farmakologiske forklaringen» legger vekt på at vold kan utløses av effekten stoffet har på brukerens psyke som hemmer den moralske dømmekraften, fremhever han også at vold kan være *økonomisk motivert*. De økonomiske forklaringene knytter han til det forhold at vold kan bli brukt av stoffavhengige for å skaffe penger og stoff («economic compulsive violence»), og ved at vold kan være et resultat av det illegale økonomiske markedet («systemic violence») (Goldstein 1985). I en illegal rusøkonomi vil en begrenset tilgang på formell sosial kontroll gjøre vold nødvendig for å presse konkurrenter og disiplinere aktører til lojal og pålitelig oppførsel; det som henholdsvis kan kalles en *konkurranspreget- og en disiplinerende vold*. Utgangspunktet for hypotesen om systemisk vold er at mangelen på formelle reguleringer får operatørene i markedet til å bruke vold og trusler som virkemidler for å presse konkurrenter (konkurranspreget vold), og for å straffe illojale eller upålitelige folk (disiplinerende vold). Disiplinerende vold har til hensikt å straffe illojale og upålitelige underordnede samarbeidspartnere og konkurrenter. Upålitelighet handler om brudd på forretningsavtaler som arbeidsplikter, innbetalinger og møtetidspunkter, sette andre i unødvendig fare for egen vinning, tysting, svindel og tyveri/unndragelse. Voldelige represalier kan også plasseres under kategorien disiplinerende vold. Formålet er å avskrekke folk innenfor og utenfor nettverket eller gruppen fra å stjele, bryte forretningsavtaler eller utfordre posisjoner (ibid.).

Intervensjon fra formelle instanser som politi og rettsvesen kan påvirke voldsnivået på flere måter (Jacques 2009; Jacques & Wright 2011). Proaktivt arbeid som uniformert patruljering i belastede områder kan ha en umiddelbar voldsforebyggende/disiplinerende funksjon på gateplan og bidra til skadereduksjon ved en økt tilgjengeligheten og lavere terskel for å anmelde hendelser. Polititilstedeværelse i belastede områder kan svekke attraksjonskraften og hindre nykommere. Økt politinærver gjør at vold i større grad unngås eller brukes med mer varsomhet fordi det kan tiltrekke seg uønsket oppmerksomhet fra politiet og befolkningen, og det kan tvinge selgere til å operere mer forsiktig og mindre lønnsomt (Jacques & Wright 2011). På den andre siden kan en aktiv politiinnsats mot rusmiljøene kunne forstyrre narkotikaøkonomien og konkurranseforholdene mellom selgere, øke ustabiliteten i markedet og risikoen for å bli tatt (Moeller & Hesse 2013). Når etablerte selgere anholdes og straffeforfølges forstyrres rådende maktforhold og hierarkier, noe som kan føre til en situasjon med økt lokal konkurransepreget vold i kampen om posisjoner.

Volden kan ikke bare knyttes til narkotikaøkonomien, men også ulike *gatekulturer* (Sandberg & Pedersen 2006). Subkulturteorier viser hvordan den sosiale omgangen i åpne russcener ofte er kjennetegnet av egne normer og regler hvis innpass krever en viss beredskap- og toleranse for trusler og vold. Gatekapitalen handler om å ha tilgang til – og kunnskap om rus og illegale rusmidler; men også om å ha fysisk styrke, kunne slåss, være tøff, beherske risiko, gjøre seksuelle erobringer, ha penger, de rette kontaktene og kunnskap om politiets rutiner for å unngå å bli arrestert (Becker 1973; Sandberg & Pedersen 2006). Denne forskningslitteraturen vektlegger at det finnes mange ulike «ruskulturer» der ofte kjønn, alder, geografi, rusbruk og etnisitet skaper viktige skillelinjer. Kjønnsdimensjonen har særlig fått oppmerksomhet i forskningslitteraturen på vold og ruskulturer (Moloney mfl. 2015). Flere studier viser hvordan

kvinner underordnede posisjoner gjør at de oftere blir utsatt for vold, og at de er mer avhengig av beskyttelse fra menn og mannlige kontakter for å oppleve trygghet og skaffe seg stoff (se Dahl 2011 for en gjennomgang). Her fremheves det også hvordan den tradisjonelle kvinnerollen og kjønnsrollemønstre kan fungere som barrierer mot å begå vold (ibid.). Kvinner bruker oftere ikke-voldelige konfliktløsningsmetoder og reagerer heller på uakseptabel oppførsel med dialog, eksklusjon og unngåelse (Grundetjern 2015). Hvordan den enkelte blir eksponert for og håndterer risiko for vold betegner en persons posisjon i rusmiljøet, men vold som kontrollstrategi har også sammenheng med grad av sosial tetthet og styrken på tillitsforhold. I tette sosiale relasjoner og små «fellesskapsorienterte markeder» (Dwyer 2011) som miljøene i Bergen har vært preget av, der tilgang til rusmidler, informasjon om kvalitet og pris går mer gjennom tillitsbaserte nettverk, vil folk kunne ha mer å tape på vold og mer å vinne på vennetjenester, generøsitet og toleranse. Det er dermed viktig å undersøke hvordan voldsrisiko knyttet til deltakelse i den illegale rusøkonomien varierer og preges av lokale forhold.

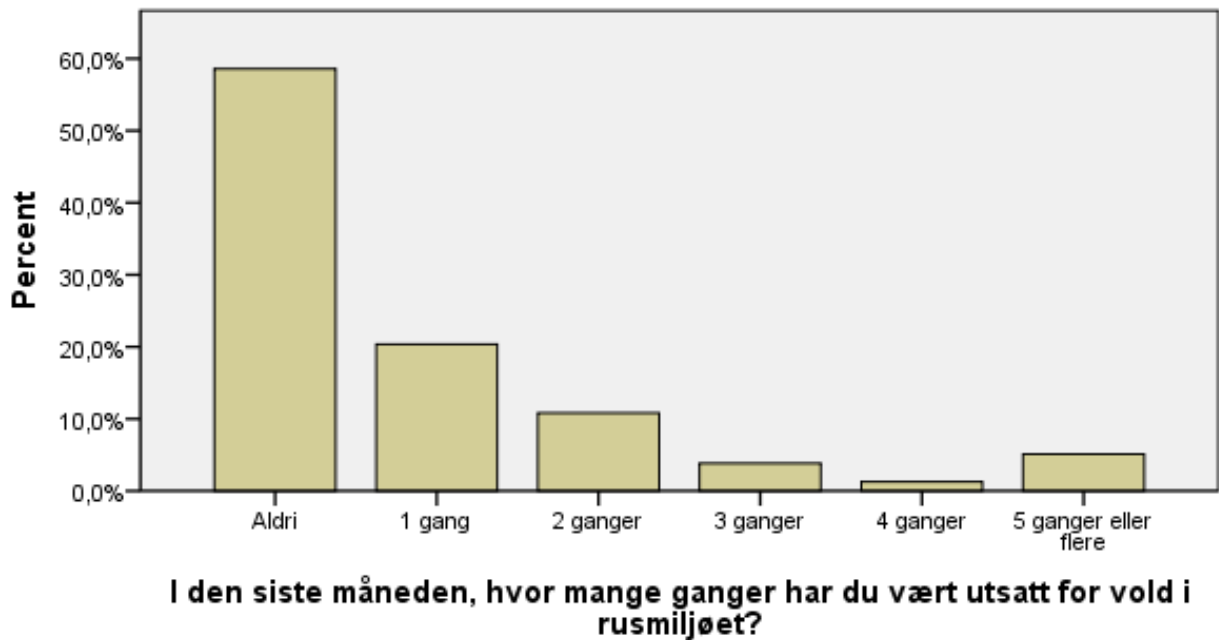
Risikomiljøet knyttet til voldsbruk i narkotikamarkeder må forstås innenfor en ramme av sosioøkonomiske ulikheter, rettslig rammeverk, kontroll- og straffnivå (makroforhold), og hvordan dette gjenspeiles i særskilte normer, holdninger og verdier i en bestemt sosial gruppe (mikroforhold) (Rhodes (2002, 2008). Velutbygde velferdsordninger, slik vi har i Norge, vil for eksempel kunne bedre brukernes økonomiske og materielle livsvilkår. Det er dermed mulig at sammenhengen mellom vold og opphopning av sosiale problemer vil være svakere i Norge enn det mange internasjonale studier viser. Siden stoffbrukere ikke er preget av like ekstrem fattigdom og desperate forhold som i andre land, vil dette kunne ha konsekvenser for omfanget av vold. Det finnes mye forskning på vold mellom grupper og nettverk som distribuerer illegale rusmidler innenfor høyere distribusjonsledd, men vi vet langt mindre om voldens betydning i de utallige mindre transaksjonene på gateplan dominert av belastede stoffbrukere (Reuter 2009, men se Sandberg & Pedersens (2006) studie av rusmiljøet ved Akerselva). Et viktig spørsmål er derfor om de som befinner seg lavest i narkotikadistribusjonsskjeden utøver eller blir utsatt for mer og annen type vold enn operatører høyere opp i hierarkiet. I forskningslitteraturen har voldelige konflikter ofte blitt studert i de øvre distribusjonsleddene (midt- eller storskalanivået), der større penger og salg står på spill. De økonomiske motivene bak bruk av vold vil muligens ikke slå like sterkt ut på gatemarkedet (småskalanivået). Samtidig vil den sosiale kontrollen kunne være sterkere i de miljøene hvor rusbruken domineres av de tynge rusmidlene som amfetamin og heroin, som tilfellet er i de åpne russcenene i Bergen. I dette kapitlet ønsker vi å bidra med ny kunnskap om voldens rolle på gatenivå blant brukere som tilbringer tid i åpne russcener.

6.3 Vold i rusmiljøene etter stengningen av Nygårdsparken

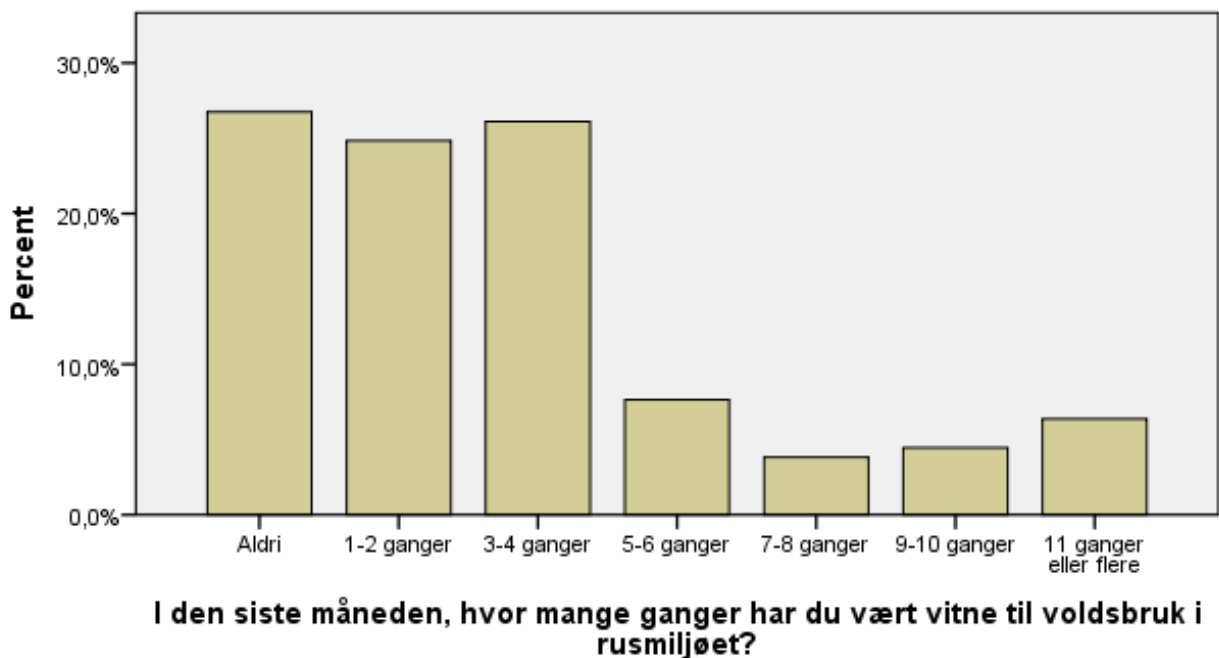
6.3.1 Forekomst og sted

Hvor utbredt er det å ha blitt utsatt for vold i rusmiljøet i Bergen? Hva kjennetegner brukerne som har utøvd og vært offer for vold, hvor foregår volden og hva slags type vold er mest utbredt? For å undersøke omfanget av vold i rusmiljøene inkluderte vi flere spørsmål om dette i spørreundersøkelsen vi gjennomførte i tunnelen og i Vågsbunnen forsommeren 2016. Av de som besvarte undersøkelsen, oppgav 1/3 at de selv har utøvd vold. Langt flere, 72 %, oppgir at de har blitt utsatt for vold i rusmiljøene. Det er ingen betydelig forskjell mellom kvinner og menn eller mellom yngre (under 35 år) og «eldre» (kvinner 77 %, menn 71 %, yngre 79 % og «eldre» 70 %). Å ha vært utsatt for vold er altså en utbredt livserfaring for mennesker som oppsøker åpne russcener.

For å få et bedre innblikk i hvor utbredt vold er i hverdagen i rusmiljøene, stilte vi også spørsmål om hvor ofte de hadde vært *utsatt for* vold siste måneden, og hvor ofte de hadde vært *vitne til* vold *siste måneden*. Figurene nedenfor viser svarfordelingen på disse to spørsmålene:

Figur 6.1: Andel som har vært utsatt for vold i rusmiljøet siste måned

Figur 6.2: Andel som har vært vitne til voldsbruk i rusmiljøet siste måned

Den første figuren viser at 40 % av respondentene har blitt utsatt for vold den siste måneden. Med tanke på at dette ofte er grov vold⁴¹ og at vi her spør om situasjonen den siste måneden, er det en bekymringsfullt høy andel som oppgir at de har blitt utsatt for vold. Hele 21 % av de som besvarte undersøkelsen oppgir at de har blitt utsatt for vold to eller flere ganger den siste måneden. For å sammenligne denne voldsutsattheten med den øvrige befolkningen kan vi se på tall fra Levekårsundersøkelsen som ble gjennomført i 2015 (SSB 2015). Den viser at 9,8 prosent av befolkningen i alderen 16 år og eldre ble utsatt for vold, trusler, tyveri eller skadeverk i løpet av det siste året, og 3,5 prosent var utsatt for ett eller flere tilfeller av vold eller trusler om vold. Dette viser at folk som befinner seg i rusmiljøet er betydelig mer voldsutsatt enn den øvrige befolkningen.

Bakgrunnen for å spørre om antallet ganger respondentene hadde vært vitne til vold, var for å få en oversikt over hvor vanlig det er for brukere å bli eksponert for voldshandlinger i rusmiljøet. Et voldsvitne er også et voldsoffer, og det å se vold kan ha store skadelige konsekvenser (Pape og Stefansen 2004). Å stadig være til stede og oppleve voldshendelser på nært hold kan gi betydelige psykiske belastninger, føre til dårlig livskvalitet og gi en generell utrygghetsfølelse. Figur 6.2 over viser at det å være vitne til vold i åpne rusmiljøer på gata er svært utbredt. 73 % har sett episoder med vold i rusmiljøet siste måneden. Om lag halvparten av respondentene har vært vitne til vold flere ganger; 26 % har sett vold 3–4 ganger, og hele 22 % oppgir at de har vært vitne til vold 5 ganger eller flere den siste måneden. Samlet sett viser disse to figurene at vold er et hyppig forekommende fenomen i hverdagen i rusmiljøene i Bergen.

For å få mer kunnskap om hvor volden faktisk skjer, spurte vi brukerne om hvor de befant seg sist gang de ble utsatt for vold i rusmiljøet. Svarene fremgår av tabell 6.1 under, og viser at volden skjer både i private hjem og på offentlige plasser, men at tunellen ved Strax-huset er det stedet hvor flest har opplevd voldsepisoder. Selv om det på undersøkelsestidspunktet var gått nesten to år siden Nygårdsparkens øvre del ble stengt, viser tabellen at mange likevel oppgir parken som arena for sist opplevde voldsepisode (sannsynligvis skjedde denne oppgitte volden før parken stengte). Spørreundersøkelsen bekrefter videre at Vågsbunnen er en relativt lite voldsutsatt plass, kun 2 % svarer at det var der de befant seg da volden skjedde sist gang.

⁴¹ Grov vold defineres som vold som medførte synlige merker, vold som ga smerter dagen etter, å ha blitt banket opp samt vold som medførte behov for legehjelp (Stefansen og Mossige 2016).

Voldsutsatte steder

Sist gang du ble utsatt for vold, hvor skjedde det (fordeling i prosent, absolutte tall i parentes)	
Tunellen ved Strax-huset	19,1 (26)
Nygårdsparken	18,4 (25)
Annen offentlig plass	12,5 (17)
Hjemme hos meg selv	12,5 (17)
Annen privat bolig	8,1 (11)
Hjemme hos venner/bekjente	5,8 (8)
Kommunalt botiltak	5,2 (7)
Vågsbunnen	2,2 (3)
Hospits	1,5 (2)

Tabell 6.1: Åsted for siste voldsepisode

Det er også verdt å merke seg at når brukerne ble bedt om å oppgi hvor den siste voldshandlingen de ble utsatt for skjedde, oppgir 2/3 at volden skjedde i det offentlige rom, mens 1/3 oppgir at det skjedde i ulike former for boliger.

Figurene og tabellen gjengitt over viser at vold er et stort og omfattende problem i rusmiljøet i Bergen. Selv om voldsnivået ifølge både brukere, hjelpeapparatet og politiet var høyt i Nygårdsparken, viser tallene våre at vold fremdeles er et omfattende problem i rusmiljøene, og den åpne russcenen i tunellen ser nå ut til å være den mest voldsutsatte plassen i Bergen.

6.3.2 Kjønn og alder

Hva kjennetegner brukerne som har vært utsatt for vold? I forskningslitteraturen fremheves det at kvinner i rusmiljøer er særlig voldsutsatt og at menn oftere begår vold (Dahl og Pedersen 2008). Vår undersøkelse viser kjønnsforskjeller på noen områder, men ikke på andre. Ser vi på de som oppgir å ha utøvd vold finner vi liten kjønnsforskjell: 37 % av mennene og 30 % av kvinnene sier de selv har brukt vold i rusmiljøet. Av de som har vært vitne til vold er det heller ingen betydelig kjønnsforskjell mellom menn (74 %) og kvinner (71 %), og andelen kvinner og menn som noen gang i livet har vært utsatt for vold i rusmiljøet er også relativt lik (77 % av kvinnene, 71 % av mennene). Imidlertid finner vi en sterk kjønnsforskjell i hvem som har blitt utsatt for vold i rusmiljøet *siste måned*. Blant mennene i utvalget vårt var gjennomsnittlig antall voldsepisoder de ble utsatt for siste måneden 0,68, blant kvinnene var det 1,36. Selv om omtrent like mange menn som kvinner noensinne har vært utsatt for vold i rusmiljøet, ser det ut til at kvinner *hyppigere* utsettes for vold. Slik sett bekrefter våre tall det mønsteret som ellers beskrives i forskningslitteraturen (Dahl 2011).

Vold er en relativt vid kategori med ulike grader av alvorlighet og strafferammer. Vi ønsket derfor å få spesifisert voldsbruken nærmere og spurte de deltakerne i spørreundersøkelsen som oppgav at de hadde vært utsatt for vold (N=114) *hvilken type vold* de hadde blitt utsatt for. På denne måten fikk vi et innblikk i hva slags vold som er mest utbredt i de åpne rusmiljøene. Kategoriene vi brukte var typer av grov vold som voldtekt, slag, spark, knivstikking, kvelning og «annet». De voldskategoriene som ble oppgitt hyppigst for både menn og kvinner var slag og spark. Men tabell 6.2 nedenfor viser at det er betydelige kjønnsforskjeller i type vold brukerne har vært utsatt for. Det er gjennomgående en større andel av kvinnene enn av mennene som har opplevd de ulike formene for vold. Og det er en

særlig stor kjønnsforskjell i det å ha vært offer for voldtekt: Over halvparten av kvinnene oppgir å ha blitt voldtatt i rusmiljøet, mens svært få av mennene oppgir dette.

Voldstype	Kvinne (prosent/ant)	Mann (prosent/ant)	Totalt (prosent/ant)
Slag	100 (31)	86 (71)	89 (102)
Spark	77 (24)	65 (54)	68 (78)
Kvelning	58 (18)	23 (19)	33 (38)
Knivstikking	26 (8)	28 (23)	27 (31)
Voldtekt	58 (18)	5 (4)	19 (22)
Annet	45 (14)	36 (30)	24 (27)

Tabell 6.2: Type vold respondentene har vært utsatt for i rusmiljøet, etter kjønn.

De som svarte «annet» på spørsmålet fikk anledning til å spesifisere hva slags vold det gjaldt i et fritekstfelt, og mange valgte å fylle ut dette feltet. Der beskrives svært grov vold. Noen forteller at de har blitt puttet i en sovepose og kastet på sjøen, en har blitt påkjørt, flere har blitt ranet, skallet, bitt, blitt påført brudd på ribbebein og arm, en har fått glassflaske i hodet, noen har blitt slått med balltre, fått svingt et jernlodd i hodet, blitt truet med pistol, utsatt for psykisk vold, pepperspray og drapstrusler.

Når vi ser på vold siste måneden er det også en tydelig *aldersforskjell*. I den yngste aldersgruppen (18–34 år) har 56 % vært utsatt for vold minst en gang den siste måneden, mens andelen er 30 % i den eldste aldersgruppen (45 år og eldre). Tidligere levekårsundersøkelser viser også at ungdom i aldersgruppen 16–24 år er mer voldsutsatt, og dette gjelder for både menn og kvinner (SSB 2015).⁴² Vi finner altså det samme mønsteret som generelt i befolkningen; jo eldre man er, desto mindre risiko er det for å bli voldsoffer. Imidlertid viser vår undersøkelse at deltagere i åpne rusmiljøer i Bergen er utsatt for betydelig mer vold enn andre og at aldersforskjellen i voldsutsatthet er mindre i rusmiljøet enn i samfunnet for øvrig.

6.3.3 Endring i omfanget av vold over tid

I spørreundersøkelsen vår listet vi opp påstander om hva som har skjedd etter at Nygårdsparken stengte, og der inkluderte vi to spørsmål som er relevante for å undersøke om omfanget av vold har endret seg. Den ene påstanden var: «Jeg opplever mer vold i rusmiljøet», den andre var «Jeg opplever meg tryggere i rusmiljøet». Frekvensfordelingen for disse spørsmålene er nedenfor:

⁴² I 2015 oppgav 1,8 prosent av alle kvinner og 2,0 prosent av alle menn at de hadde opplevd å bli utsatt for minst et tilfelle av vold i løpet av ett år (SSB 2015). Størst andel er det blant menn i aldersgruppen 16–24 år, hvor 5,0 prosent er utsatt for minst et tilfelle av vold. Blant kvinner er andelen volds ofre i 2015 størst i aldersgruppen 25–44 år med 3,3 prosent. Imidlertid har det vært en betydelig [nedgang i den anmeldte ungdomsvolden](#).

	Svært uenig	Litt uenig	Verken enig eller uenig	Litt enig	Svært enig	Total
«Jeg opplever mer vold i rusmiljøet»	18,4 (26)	5,7 (8)	22,7 (32)	19,9 (28)	33,3 (47)	100 (141)
«Jeg føler meg tryggere i rusmiljøet»	39,5 (51)	14 (18)	27,9 (36)	9,3 (12)	9,3 (12)	100 (129)

Tabell 6.3: Frekvensfordeling for påstander om vold og trygghet i rusmiljøet etter Nygårdsparken stengte.

Tabellene viser at påstanden om at brukerne opplever mer vold har stor oppslutning, 53 % er litt eller svært enig, mens 24 % er litt eller svært uenig. Fordelingen er motsatt for det andre spørsmålet, hvor 19 % er litt eller svært enig og 54 % er litt eller svært uenig i at de opplever seg tryggere i rusmiljøet etter at Nygårdsparken stengte. Det er vanskelig å gi noen entydige svar på om antallet voldsepisoder i rusmiljøene har økt i perioden etter at Nygårdsparken stengte, men et flertall av brukerne som besvarte vår undersøkelse opplever altså at miljøet har blitt mer voldelig. Handlingsplanens mål om å skape en tryggere by for alle ser ikke ut til å ha blitt realisert for dem som tilbringer tid i de åpne russcenene. Kun 1/5 opplever mer trygghet nå sammenliknet med før Nygårdsparken stengte, og over halvparten gir uttrykk for det motsatte synet: De opplever ikke en økt trygghet i hverdagen.

6.3.4 Årsaker til vold

Vi ønsket å undersøke nærmere hva brukerne mener er årsakene til voldsbruk i rusmiljøet, og listet opp flere påstander som vi ba dem ta stilling til om hva som var de viktigste grunnene til voldsbruk. Det kan skilles mellom grunner som fokuserer på at vold blir brukt for å oppnå et bestemt mål, som sosial kontroll, status, respekt og frykt, og vold som virker umotivert og resultat av rus og mental ubalanse. Svarene viste at volden i stor grad ble forklart og unnskyldt med voldsofferets klanderverdige opptreden og brudd på rusøkonomiens gateregler. Påstanden som fikk størst oppslutning var at «offeret har pådratt seg narkogjeld»: 59 % av brukerne mente at dette var den viktigste grunnen til at en person ble utsatt for vold. Volden blir altså her knyttet til narkotikamarkedet, og vold forstås som uttrykk for en rasjonell strategi for å oppnå et konkret mål, som å inndrive gjeld. Andre «offer-skyld-fokuserte» forklaringer som brukerne la vekt på var at offeret hadde solgt dårlig stoff (53 %) eller hadde tystet (47 %). En slik *disiplinerende vold* som brukes for å straffe illojale eller upålitelige brukere ser altså ut til å være utbredt. Dette viser at brudd på rusmiljøenes uformelle normer og regler gjør en person voldsutsatt, og svarene tegner et bilde av en ruskultur hvor konflikter løses med vold.

Å legge hele eller deler av ansvaret for volden på offeret og ufarliggjøre dens skadevirkninger kan fungere som «nøytraliseringsteknikker» (Sykes og Matza 1957). Nøytraliseringsteknikker brukes for å rettferdiggjøre regelbrudd, og kan beskytte voldsutøveren mot fordømmelse og stigma. Imidlertid blir volden i visse tilfeller ikke unnskyldt eller forstått som en reaksjon på voldsofferets upålitelighet eller svik, men satt i sammenheng med den *farmakologiske* effekten som narkotika kan ha på brukerens psyke. Egenskaper ved gjerningspersonen som at gjerningspersonen er psykotisk eller psykisk ustabil (56 %) tillegges stor forklaringsverdi av respondentene i vår undersøkelse. Vi ser dermed at noe av kriminaliteten blir forklart med mental ubalanse, at voldsutøveren ikke helt vet hva han gjør, men lider av sykdom eller har manglende dømmekraft på grunn av sterkt aggresjonsfremmende ruspåvirkning. Mange

mener også at voldelig adferd skyldes at narkotikapåvirkning kan senke terskelen for vold i tilfeller der gjerningspersonen var sterkt ruset (38 %). I intervjuene fortalte brukerne at de ofte unngår eller tar forhåndsregler overfor de som ruser seg overstadig, som blander bruk av harde stoffer på feil måte, som har et dårlig rykte, eller som bruker sentralstimulerende rusmidler (som kan gjøre dem mer oppfarende og voldelige). Flere gav også uttrykk for at den utbredte bruken av Rivotril, i kombinasjon med andre rusmidler, utgjør en særlig voldsrisiko. Rivotril ble oppgitt å være et «risikabelt» rusmiddel fordi bruken av det hemmer motforestillinger mot vold, og ofte fører til aggresjon. Under feltarbeidet vårt ble vi også kjent med at noen få enkeltpersoner skapte stor fryktstemning ved sin tilstedeværelse i de åpne russcenene. Disse personene hadde et rykte på seg som voldsomme og voldelige, og bidro med sin tilstedeværelse til det vi kan kalle *truende venting*.

En del personer oppsøker de åpne russcenene for å inndrive narkogjeld. I spørreundersøkelsen vår oppgav 19 % at dette var en viktig grunn til at de oppsøker åpne russcener (enige eller svært enige), og dette temaet kom også til uttrykk i undersøkelsens kvalitative del. Åpne russcener er plasser der man møtes for å forhandle om uoppgjorte saker. Mange oppholdte seg der over lang tid for å vente på at bestemte personer som de har noe uoppgjort med skal dukke opp. En «dag-til-dag»-økonomi førte ofte til korte frister for nedbetaling av gjeld. En «ventestemning» kjennetegnet ofte russcenene, og innebar kropper i beredskap og en sosial setting med mye uforløst spenning. De fleste hadde opplevd å være på begge sider av en ventende relasjon, noe som viste sider av gateøkonomiens ikke-hierarkiske preg. Det handlet om daglige regnskap og transaksjoner med ulike folk som byttet på å være i kreditorrollen. Noen ventet imidlertid oftere enn andre, noe som indikerte en persons posisjon. Venting minner om gatas hukommelse. En iscenesettelse av truende venting er en del av gatekulturens utholdenhetsprøver. Venting var en utbredt tilstand som ofte viste seg å bli oppfattet som truende i seg selv. Vi fikk kjennskap til flere som fortalte at de i lengre perioder ikke våget å gå ut eller oppsøke de utsatte områdene og lavterskeltilbudene på grunn av frykten for en ventende person. Ventingen signaliserte – og var symbol på trusselen om vold. Dag, som bedyret at han aldri selv utøvde vold, holdt seg borte fra Strax-huset og tunnelen i lang tid fordi han hadde blitt truet om å bli voldtatt – angivelig for ikke å ha gjort opp for seg etter et lån – av en bruker med et særlig voldelig rykte. Andre brukere holdt seg i perioder unna av lignende grunner, men torde sjelden å si i fra eller gripe inn. Rus kan være både forsterkende og utløsende på voldshandlinger, og dette kan være mer eller mindre tilsiktet. Noen sa at de brukte rusforsterkning bevisst for å oppnå en skjerpet aggresjon i voldsutøvende hensikt. Samtidig ble vold, som ble forstått som resultatet av «feil» og overdreven rusing eller abstinens, i stor grad fordømt av brukerne. På tross av at det generelt var stor aksept for å være sterkt preg av rus, ble gjentatte overskridende oppførsel definert som «ute». Selvkontroll som verdsatt ideal innebar å ha innsikt i kroppens tålegrenser og å gjøre planlagte overveielser av den ruseffekt som til enhver tid var ønskelig og med god margin for å unngå, tap av kontroll og «ukritisk» og voldelig oppførsel. Hvorvidt det er rusbruk som forårsaker volden, eller omvendt, og om det finnes fellesnevner for utvikling av samtidige rus og voldsmønstre kan imidlertid ikke vår undersøkelse gi klare svar på (men se Havnes, Clausen, Brux og Middelthon 2014). Om voldsutsatthet har sammenheng med egen volds- og rusadferd blir ikke trukket fram som viktig i spørreundersøkelsen, men blir påpekt i flere av intervjuene.

Gjennom våre samtaler med brukere fremkom det ulike syn på voldens ofre. Å være voldsoffer kunne være *skambelagt*. Det kunne bli betraktet som tegn på sårbarhet, svakhet, mangel på venner til å beskytte seg eller manglende evne til å unngå slike risikoer. I noen tilfeller kunne også voldsutsatthet være et upålitelighetssignal. Disiplinerende vold, for eksempel som konsekvens av manglende betaling av narkotikagjeld, blir ofte akseptert som

fortjent og som tegn på illojal oppførsel. Skadelidende kan dermed stå i større fare for å bli et gjentatt offer (Jacobs og Wright 2006). *Voldens kostnader* ble svært tydelig etter hvert som vi fikk større personlig fortrolighet med brukerne som deltok i undersøkelsen. Volden førte til store personlige tragedier og sosial ødeleggelse. Mange av dem vi ble kjent med gjennom forskningsprosjektet slet med store fysiske plager og traumer på grunn av tidligere voldserfaringer. Dette gjaldt både kvinner og menn. Det handlet ofte både om hendelser i oppvekst og i rusmiljøene i voksen alder. De fleste av disse betraktet rusbruken som en del av en «selv-medisineringsstrategi» på grunn av kroniske smerter og angst. Selv om vår studie viser at fortellinger om – og eksponering for vold og trusler var en del av hverdagen, og kan forklares som en del av et statushierarki, var det også tydelig at et høyt voldsnivå bidro til å forsterke både angstberedskap, helserisikoen, den individuelle skamfølelsen og opplevelsen av å være annerledes og mindreverdig.

For å bedre forstå hvordan vold oppleves, hvordan vold kan appellere som konfliktløsningsredskap, hva som utløser brudd på moralske barrierer, og hva fysisk makt betyr for både voldsutøver og offer, skal vi trekke frem noen enkelthendelser og personlige erfaringer fra noen av de personene vi fulgte jevnlig i løpet av de årene vi gjennomførte studien.

6.4 Voldens mening

6.4.1 Voldens mannlige mytologi

Det er langt flere menn enn kvinner som oppholder seg i åpne russcener. 76 % av dem som besvarte spørreundersøkelsen vår var menn. Liknende kjønnsfordeling hadde også Gjersing og Sandøy (2014) i sin undersøkelse om narkotikabruk på gateplan i syv norske byer. Et tydelig trekk i studiene av gatevold i rusmiljøer er derfor at de i stor grad handler om menn (Sandberg og Pedersen 2006). Vold blir knyttet til maskuline mestringsprosesser der samfunnets underordning av stoffbrukere som svake, irrasjonelle ofre blir motarbeidet gjennom et overdrevent fokus på tradisjonelle mannlige egenskaper som selvstendighet, ære, respekt og fysisk styrke. Fokus på overdreven mannlighet preget også gatekulturen i Bergen, men i varierende grad i ulike omgivelser. Generelt var det – uavhengig av hvor vi var og hvem vi snakket med – tydelig at ytre tegn på makt/fysisk overlegenhet var viktig i de daglige interaksjonene på gatenivå. Utseende og størrelse var et hyppig tema når brukerne utpekte for oss folk de fryktet:

Men altså du ... de mannfolkene som, sånn som han som kom inn der inne nå, han svære, han er det jo veldig mange som er redd og sånn, sant.

(Intervju, Margrethe, bruker)

Flere av de unge mennene var opptatt av fysisk styrke, og på tross av omfattende rusbruk trente de aktivt for å se sterke og motstandsdyktige ut, og for å gjøre seg seksuelt attraktive. En eldre heroinbruker vi ble kjent med hadde daglige økter på tredemøllen hjemme. Treningsstudiomedlemskap var også relativt utbredt blant brukerne med kurant rusmestring. Utseendefiksering, motebevissthet og promiskuitet kan sees på som måter å signalisere moralsk avstand til en forfallen maskulinitet knyttet til tungt og langvarig misbruk, som særlig preget opiatbrukerne i tunellen. Vi tolker dette som et grensedragningsarbeid hvor det handlet om å unngå å bli assosiert med det sterke stigmaet knyttet til å være omgitt av et flertall av herjede og vaklende kropper (se også Copes, Hochstetler og Williams 2008). Under

feltarbeidet ble for eksempel ulike- og ofte klisjefylte måter å gjøre kjønn merkbart på i den daglige interaksjonen med oss. Utdraget fra feltnotatene nedenfor illustrerer dette:

Jeg står alene utenfor Straxen og røyker. Det som viser seg å være Bendik løper over motorveien. Tydelig «speedet». Mye hårgelé. Krempudder som skjuler tydelige blå ringer under øynene. Er ute etter å sjekke. Overøser meg med seksuelt ladede bemerkninger om kroppen og at trøndere er gode i senga. Ber meg ut på middag. «Det skal bli på en fin restaurant!» Spør meg om stjernetegn og har ingen kommentar til at jeg er i «væren» (men virker skuffet), men er selv opptatt av at sitt eget stjernetegn «skorpionen» tilhører folk med svært gode seksuelle ferdigheter, de «stikker», så du blir «hektet». Han kommenterer at jeg har Rab boble-jakke på meg. Jeg er overrasket over merkebevisstheten. Han er tydeligvis opptatt av klær og utseende. Strammer muskler mens han forteller om treningsstudioet sitt. Skryter av at han har mye penger og at familien er «godt i det». Han sier at han bare bruker speed i blant, og lurar på om jeg vil ha en strek. I likhet med de fleste jeg har truffet tidligere forteller han at han har vært i fengsel. Dette er tydeligvis et viktig trekk ved hans mannlige erfaringsrepertoar. Viser meg «fengselsringen» som «aldri» skal av. Han sier at han bærer den for ikke å glemme fengselspinen og for at det aldri skal skje igjen. Det kommer en fyr, de klemmer varmt. Sier det er fordi de har vært i fengsel sammen. En gest for folk du kjenner fra fengsel og som du har sonet med. Han forteller at han går til psykolog. Nå vil han ha hjelp til å slutte. Sier speed-avhengighet handler om å ha en seksuell utholdenhet på 12–14 timer, det er det som gjør at han ikke klarer å slutte . . . Om miljøet etter stengningen er han knapp. Jeg spør om det har blitt vanskeligere å få tak i ting? Han sier nei, sier at det er jo bare å ringe han! Sier han har noen kilo amfetamin som han skal kvitte seg med. Så skal han til Thailand. Han spør samtidig igjen om jeg vil ha en «strek».

(Feltarbeid, IL, januar 2015)

Utdraget ovenfor gir et innblikk i noen av måtene maskulinitet kom til uttrykk på under feltarbeidet vårt. Et kjønnnet grensedragningsarbeid, med aversjon mot det forfalne og beundring for det sterke og fysisk overlegne, var tydelig i den sosial omgangen blant brukere og i måten vi som forskere ble møtt på.

Hvordan den enkelte blir eksponert for og håndterer risiko for vold hadde betydning for en persons posisjon i rusmiljøet. Vold er en viktig del av mytologien som enkeltpersoner omgir seg med. Trusler om – og utøvelse av vold i påsyn av andre fungerte som en måte å iscenesette sin maskulinitet. Visse brukeres voldelige kapasiteter skaper sosiale hierarkier basert på frykt som det er vanskelig å ikke forholde seg til, selv for det store flertall som bare ønsket fredelige konfliktløsninger. Robert er en av disse som av både seg selv og andre ble oppfattet som en betydningsfull person, og som i alle våre samtaler la stor vekt på å fortelle om viktigheten av å gjøre vold som en løsning. Slik han snakket om det, fremstod vold som en hverdagslig selvfølghet. Hans vekt på egen voldsaggressivitet i samtalene med oss tolket vi først og fremst som et middel for å få respekt og lydighet fra andre i rusmiljøet. Roberts og mange andres historier tyder på at grov vold i stor grad er akseptert hvis det er gjort i en disiplinerende hensikt. Å true med vold var et vanlig virkemiddel ved manglende tilbakebetaling av gjeld. Vold kunne også bli akseptert som en rettferdig gjengjeldelse dersom

det var en utbredt oppfatning at en eller flere personer hadde begått urimelige handlinger, som for eksempel å selge dårlig stoff. Intervjuene våre er spekket med historier om slåsskamper, og noen gjengangerhistorier om drap som fikk mytiske dimensjoner. Voldshistorier har en viktig funksjon fordi de bidrar til å opprettholde et rykte om egen voldelige handlekraft. Robert forteller her om en slik hendelse:

Han kløyvde hele armen min. Det vil si at først kom han med en [lager svosjelyder] sånn slynge, holdt i en jernstang og så var det tau imellom, tykt tau imellom og så hadde han jernstang utpå den, så han svingte rundt og så slo han. Den fikk jeg fatt i der, på høyre siden. Nøkket han til meg, så fikk han seg noen kanoner, så holdt jeg han opp etter veggen. Og så skulle jeg ha vekk den jernstangen, men da måtte jeg slippe litt løs i han. Sant, ja og det som skjer da det er det at han kommer seg løs, kommer seg inn i oppgangen, og kommer løpende ut av oppgangen igjen. Og han kommer da løpende ut med en håndmanual uten vekter på. Med gjenger på. Den veier nøyaktig 1,8 kg. Jeg står i nedoverbakken, han i oppoverbakke. Så tenkte jeg OK, han får åpne ballet. Ikke jeg. Han åpner ballet. I det han slår, da stuper jeg frem. Og så gjør jeg sånn, sånn at jeg dekker hele ansiktet mitt og hodet. Sant? Så han treffer her og kløyver hele armen min nedover her, nedover sånn. Men det merker jo ikke jeg. Sant, så jeg tar til og med fatt i håndmanualen sånn fra neven på han, med den armen her. Holder han opp etter veggen der og så får han seg noen med den der. Og jeg hiver den jernstangen.

(Intervju, Robert, bruker, 2015)

Selv om slike alvorlige hendelser ikke var hverdagslige, viser dette et typisk voldsforsterkende mønster. Å bevare selvspekten krever en mer voldelig respons, og gjerne med fatale konsekvenser for begge parter. Robert viser her også hvordan han selv i en situasjon som sterkt skadet kan svare med nådeløs vold. Volden blir brukt for å snu en offerposisjon og for å ta hevn. Slik fremvisning av – eller fortellinger om «villmanns-» («crazy-» eller «killer-»-identitet)-oppførsel styrker ens posisjon i gatehierarkiet (Anderson 1999). Normen om å aldri gi seg står sterkt i den voldelige delen av gatekulturen. Tidsfaktoren er også viktig. Gjengjeldelsen må gjøres så raskt som mulig for at ikke usikkerhet om maktforhold skal oppstå. Robert var opptatt av umuligheten av å trekke seg, for da vil problemene komme tilbake med økt kraft. I Roberts omgangskrets var fredelige konfliktløsninger i liten grad anerkjent som sosial strategi. Dette gjaldt ikke bare i situasjoner der de selv var blitt ofre for vold, upålitelighet, eller tysting, men også som respons på det vi kan kalle for *gateydmkende opptreden*, som fornærmelser eller nedsettende bemerkninger. Robert vektlegger uansett betydningen av å kunne ordne opp personlig. Politiet må holdes utenfor, fastholder han. Selv om skadene han ble påført var svært alvorlige og krevde sykehusinnleggelse, var det helt uaktuelt å anmelde gjerningspersonen:

Robert: Så kom de opp på sykehuset dagen etterpå: «ja du må anmelde han, du må anmelde han». «Nei jeg anmelder han ikke», sier jeg. «Jo du må anmelde han», «nei, jeg anmelder han ikke. Den mannen er min. enkelt og greit. Den mannen er min».

Forsker: Hva betyr den mannen er min?

Robert: Han... han tar jeg meg av.

Forsker: Å ja? Det er hevn du tenker på?

Robert: Ja, så en form for hevn, ja. Han skal få smake sin egen medisin, men ikke med våpen. Jeg er født med armer og bein og skalle.

(Intervju, Robert, bruker, 2015)

Robert sier at han på tross av alvorlig skade og gjentatte oppfordringer fra sykehuspersonale ikke vil anmelde overgriperen. Han sier at han uten hjelp av andre «skal ta seg av det» og at «mannen er min». Selv om han ble angrepet med jernstang, gjør han et poeng av at han ikke trenger våpen for å forsvare seg. I fortellingen gikk han fra å fremstå som et uforskyldt offer til moralsk overlegen. Hans egen forførelse og fasinasjon for de voldelige fortellingene som han stadig gjenfortalte hadde en egen verdi ved å befeste hans posisjon som både fryktløs og pålitelig. Å ha vist seg parat til voldelig gjengjeldelse uten å vekke oppmerksomhet fra politiet underunderstøtter maskulinitet. Ryktet spiller også en viktig rolle: Jo mer voldelig ens rykte er, jo mindre faktisk vold er man nødt til å utøve.

6.4.2 Protestmaskulinitet

Strategier for å håndtere politiet og å omgå sin kriminelle fortid og status som «kjenning» var en viktig del av gatekapitalen (Sandberg og Pedersen 2006), og bød også på muligheter for å vise seg fram som en «ekte mann». Brukerne i vår undersøkelse hadde svært omfattende erfaring med strafferettsapparatet. 70 % av de som besvarte undersøkelsen oppgav at de hadde vært i fengsel (75 % av mennene og 53 % av kvinnene). De fleste vi snakket med hadde blitt utsatt for ulike former for politikontroll, i spørreundersøkelsen oppgav 51 % av respondentene at de hadde blitt bortvist av politiet, 63 % ransaket og 42 % anmeldt av politiet minst en gang i perioden siden Nygårdsparken ble stengt. Dette gjaldt også for Robert. Han var samtidig kjent for sitt manglende samarbeid, sin motstand og voldelige opptreden overfor politiet. Å ha satt seg verbalt og fysisk til motverge i åpenlyse konfrontasjoner med politiet gav særlig kredibilitet i perioden da politiet hadde sin mest aktive patruljeringsperiode i Vågsbunnen. Enkelt personer kunne lage mye støy og ha en opinionsrolle for hvordan politiets opptreden skulle tolkes og fortelles videre. Gatekonfrontasjonene kom typisk til uttrykk i situasjoner som involverte bortvisning, visitasjon og ransaking. Disse reaksjonene førte til en betydelig konfliktskjerping. Robert gjorde et poeng av at han aldri føyde seg, at han hver gang satte seg til motverge og truet med vold:

«Og nå siste gangen når de... på forrige mandag når de kom løpende etter meg og da bare sa jeg: «neste gang kan jeg bare si en ting, det blir ikke noe ransaking utav meg. Da kommer det til å bli fighting. For jeg finner meg ikke å bli ransaket midt på gaten flere ganger nå»!

(Intervju, Robert, bruker)

Robert hadde alltid oppført seg motvillig mot politiet, men nå fikk denne motstanden en mer politisk dimensjon. Hans trusler om å yte motstand ble anerkjent i miljøet som svar på en felles erfaring av trakassering, mindreverdighet og sosial eksklusjon fra Vågsbunnen. Bortvisningene fra Vågsbunnen førte til et tap av territoriell autonomi, i et område av byen mange hadde en sterk tilknytning og identitet til, og førte til en generell protest-iver i en kollektiv bestrebelse på å bevare gata som «sin». Robert, og flere med han, opponerte mot det vi kan kalle en *urettmessig territoriell paternalisme*. Det som Conell (1995) kaller protestmaskulinitet – et forsøk på å hevde seg fra en underordnet posisjon, men med det som

regnes som illegitime ressurser – ble derfor høyere verdsatt. Motstandens begrunnelse som *rettmessig* bidro til å fremme rester av selvrespekt.

Selv om den protestmaskuline opptreden fikk høyere status og forsterket politisk betydning, kunne dette samtidig være en risikabel strategi for den enkelte. Flere fikk oppleve at «proteststatusen» førte til lavere terskel for inngripen, mer hardhendt behandling og strengere reaksjoner. Dette innebar økt bruk av uformelle kontrollmetoder som kan betegnes som «politipedagogiske lærepenge» (Et ansvarlig politi 2009:34) eller «gatestraffer» (Høigård 2002), rettet særlig mot gruppen av «kjenninger», en kategori det ble stadig flere av etter at politiet intensiverte sin tilstedeværelse i russcenene. Gatestraffer betegnes som uformelle tiltak og oppdragende virksomhet mot hendelser som ikke får et rettslig etterspill, men som politiet likevel mener det bør reageres mot, ofte for å bevare autoritetsrespekten.

Det var samtidig tydelig at slike uttrykk for «rettmessig» motstand og sabotasjer av politiets arbeid på grunn av mangelen på territoriell autonomi kunne gi en fordelaktig status og posisjon i miljøet. Likevel er det viktig å få frem at en slik opptreden sto i stor kontrast til hvordan mange andre responderte på politiets reaksjoner. Selv om bortvisningene generelt ble opplevd som illegitime maktpraksiser, som nedverdiggende, og som brudd på grunnleggende friheter, og vi så enkelte flyktige episoder med tilløp til gruppelignende motstand, så fikk kritikk heller utløp som indre frustrasjon. Over tid gav de fleste opp, innrettet seg motvillig, og trakk seg lydig unna; en innadvendt reaksjon på uvelkommen makt som kan betraktes som en fatalistisk og instrumentell tilpasning (Crewe 2009). De ekskluderte fikk ut sin frustrasjon ved å latterliggjøre, kritisere, klage, sladre og analysere kontrollutøverne. Det hjalp dem til å holde ut, men dette hjalp ikke til å rokke ved opplevelsen av undertrykkelse. Selv om sinne var utbredt, beskrev de bortviste vi snakket med sine følelser like mye som fortvilelse, forlegenhet, skam, angst og skyldfølelse. En innadvendt opplagring av frustrasjon var tydelig og vedvarte for enkelte over lang tid.

Vi har hittil beskrevet at volden i stor grad er drevet frem av pengehensyn, men at den samtidig har symbolske gevinster i form av respekt, posisjon og anseelse, og at den fungerer spennings- og følelsesutladende. Fortellinger om vold er samtidig forklart som en del av en maskulin mytologi. Det er nemlig et tydelig fellestrekk i vår undersøkelse at den volden som det fortelles om og som gir kredibilitet *alltid er mellom menn*. Dette står i kontrast til det forhold vi har drøftet tidligere, nemlig at kvinner oftere utsettes for vold i rusmiljøene, og at like stor andel av kvinnene som mennene selv oppgir å ha utøvd vold. Spørsmålet er om voldens mannlighet, slik det blir fremstilt av mange brukere i Bergen, bidrar til å vedlikeholde et kjønnet statushierarki der voldens mening og kostnad for kvinner blir usynliggjort. Vi skal i det følgende drøfte nærmere kvinnelige erfaringer med vold og bruk av ikke-voldelige strategier, og om det finnes kvinnespesifikke reaksjonsmåter og barrierer i kontakt med politiet.

6.4.3 Gatefeminiteter, kontroll og vold

Studier av vold på gata har ofte tatt utgangspunkt i at majoriteten av brukerne er menn, og har dermed oversett kjønnsforskjeller i risikooppfatninger og risikoavvergesstrategier. Menn og kvinner kan både forstå og bli eksponert for ulike risikoer på gata. Særlig heroin-dominerte miljøer preges ofte av et tradisjonelt kjønnshierarki der menn har monopol på narkotikamarkedet og profiterer på kvinners underordning med å tilby beskyttelse og tilgang til stoff mot tjenester og seksualiserte ytelser (Bourgois 1997). Kvinnene har oftere roller nederst i hierarkiet på salgskjeden i det illegale rusmarkedet. Siden de oftere blir utsatt for

vold, er de mer avhengig av beskyttelse fra menn og mannlige kontakter for å oppleve trygghet og tilgang til stoff. Selv om kvinner hyppigere opptrer i statistikken som ofre for vold, har de samtidig sjeldnere rolle som voldsutøvere. Mange studier viser hvordan tradisjonelle kvinneroller og kjønnsrollemønstre utgjør barrierer mot å begå vold (Moloney mfl 2015; Steffensmeier, Darrell og Allen 1996). Dette gjaldt også for de kvinnene som vi ble kjent med som solgte narkotika.

Oddny var en av de få høyt posisjonerte og erfarne kvinnelige stoffselgerne vi kom i kontakt med. Hun fremhevet at hun solgte narkotika på en annerledes og bedre måte enn menn. Oddny betraktet seg selv som en sosial og fleksibel menneskekjenner. Strategien hennes gikk ut på å være omgjengelig og omsorgsfull, for eksempel ved å ta avstand fra vold og ved å heller løse konflikter med dialog, noe hun mente hun var bedre til, i kraft av å være kvinne. Det var en del av det vi kan kalle for hennes *gatefeminine business strategi* (Grundetjern 2015) å aldri bruke vold eller true med vold. Hun fortalte at hun var generøs og forståelsesfull i gjeldssituasjoner og forhandlet om nedbetalingsavtaler med rause frister. Hvis skyldige ikke klarte å betale, truet hun aldri med vold, men det førte heller til at hun ikke lenger stolte på eller solgte mer til den personen. Konsekvensene av dette kunne imidlertid få store sosiale og økonomiske konsekvenser for den som ble ekskludert. I kraft av hennes status og posisjon i rusmiljøet kunne hun ødelegge mye for slike upålitelige kjøpere ved å gi personen et dårlig rykte. I et lite miljø som Bergen blir det fort kjent om man har et dårlig rykte. Et dårlig rykte gjør at personen ikke blir møtt med respekt, lettere blir utsatt for bråk og at det generelt er en lavere terskel for trakassering og mishandling. Eksklusjon som middel for sosial kontroll er beskrevet som vanlig og effektivt blant både store og små aktører i narkotikaøkonomier (Jacobs og Wright 2006).

Oddny har selv tenkt mye over hvorfor hun i motsetning til de fleste menn i hennes situasjon aldri hadde opplevd å bli stoppet av politiet: Hun mener dette har sammenheng med at hun alltid har hatt en velkledd fremtoning, med god rusmestring, og at hun selv aldri har brukt vold. Hun kunne spille på et feminint utseende for å få menn til å hjelpe henne med tjenester og for å knytte viktige kontakter, samt unngå oppmerksomhet fra politiet. Kvinner kan bli oppfattet som mer attraktive selgere fordi de i mindre grad ses på som kapable til å utøve vold. En annen kvinnelig fordel som mange trakk fram var at de i større grad blir oversett av politiet:

Forsker: Men det å være kvinnelig selger, på hvilken måte kan det være annerledes enn å være mann?

Oddny: For meg så tror jeg det har vært en fordel fordi at de fleste politi er menn, og menn er mye snillere med kvinner. Så lenge du behandler dem med respekt så behandler de deg med respekt tilbake. Så jeg tror hadde det vært politikvinner så hadde nok jeg kanskje hatt det verre.

(Intervju, Oddny, bruker, 2016)

Oddny og flere av de andre kvinnelige brukerne i vår undersøkelse hadde en felles erfaring av at de sjeldnere ble stoppet av politiet og/eller at de ble behandlet «snillere» og med mer respekt og omsorg. Spørreundersøkelsen vår viser at det er en sterk kjønnsforskjell når det gjelder erfaringer med ulike typer politikkontroll. Dette viser seg ved at blant mennene hadde 73 % blitt ransaket minst en gang, mens tilsvarende andel var 32 % for kvinnene. Kjønnede «offerkonstruksjoner» kan bidra til at hjelpe- og kontrollapparatet lar kvinnelige stoffbrukere

slippe lettere unna og gir mildere og alternative reaksjoner fordi de oftere betrakter kvinnelige lovbrøyttere som offer for dårlig helse eller sosiale forhold enn menn (Lundeberg og Mjåland 2016). Dette viser samtidig at kvinnelige stoffbrukere i større grad blir fratatt rollen som rasjonelle, tilregnelige, ansvarlige og handlekraftige markedsaktører. Det å bli oversett eller «snilt behandlet» kunne bety at hun lettere ble sett på som en hjelpeløs stoffavhengig og ikke som en velfungerende storselger i det illegale rusmarkedet, som tilfellet var for Oddny. Historien om Oddny viser at denne kjønnede «offergjøringen» ikke alltid er treffende, men likefullt en fordel.

Oddny har aldri blitt utsatt for vold i noen av byens åpne russcener. Hun sier om Nygårdsparken at det var et sted der folk passet på hverandre. Samtidig deler hun erfaringer som er utbredt blant våre kvinnelige informanter: Flere ganger har hun opplevd vold fra samboer/kjæreste i eget hjem. Dette viser hvordan kvinners partnere ikke bare kan være en beskyttende og støttende faktor, men også som en betydelig risikofaktor for vold. Oddny forteller om et slikt tilfelle da hun ble holdt som gissel av en psykotisk eks-kjæreste. Hun forteller at redselen for gisseltakeren var den viktigste grunnen til at hun ikke anmeldte hendelsen eller ringte til politiet.

Det er et problem at kvinner i rusmiljøet ofte ikke søker hjelp når de har blitt utsatt for vold. En årsak er at vold mot kvinner i rusmiljøet er normalisert, og kvinnene ikke like lett blir ansett eller anser seg selv som voldsutsatte og hjelpetrengende (Dahl og Pedersen 2008). Partnervold utgjør en særlig barriere for at kvinnene oppsøker hjelp eller kontakter politiet (Raine 2001). Tilbøyeligheten til å anmelde saken avhenger av relasjon mellom offer og overgriper. Jo nærmere relasjon, jo lavere anmeldelsesrate er det (NKVTS (2014). Tillit til politiet er avhengig av at de blir lyttet til og at saken blir fulgt opp raskt. Svært mange sier at grunnen til at de sjelden anmelder, eller ikke vil forklare seg, er en følelse av å ikke bli trodd og at saken ikke vil bli etterforsket fordi de er narkomane, slik en svært voldsutsatt kvinne vi ble kjent med fortalte:

Men med vold ja, så har jeg òg opplevd en del vold og det har ikke vært noe gøy, og der har jeg savnet at politiet skulle ha vært der oftere. Og hvis det var en jente som ble voldtatt utav fem utlendinger som det stod om i avisen, så er det jo horribelt. Og det er jo horribelt at hun ikke vil forklare seg til politiet òg, fordi at hun ikke har tillit til dem. Og at politiet dermed bare: «ja, da bare henlegger vi det». Så at de ikke går mer inn for å prøve å gjøre noe med det, men det tror jeg er noe som veldig mange narkomane opplever, det er at vi blir stigmatisert for å anmelde ting fordi at vi er rusmisbrukere.

(Intervju, Nina, bruker, 2016)

Noen kvinner uttrykte at de i perioder var svært voldsutsatt og utrygg, og etterlyste et mer tilstedeværende og omsorgsfokusert politi. Nina trakk frem positive erfaringer med møter med innsatspatroljen som viste at de brydde seg og passet på ved å spørre «om det gikk bra». Hun opplevde at den hverdagslige personlige omgangen og samtalene med patroljene, deres tette tilstedeværelse og synlighet på gata, gav økt følelse av sikkerhet:

Jeg husker jo en dag jeg hadde tatt en dusj og da stod det tre politimenn der. Og han ene, han var veldig sånn der med å stoppe meg: «hei, hvordan går det?» og sånn. «Og hvorfor er du her?» «Nei jeg er her bare fordi at varmtvannstanken min er røket, jeg må ta meg en dusj». Og så sier han: «ja vi er nå bare og passer på litt». Og da tenkte jeg at

han vet hvem jeg er. Og jeg bare sa: «veldig godt at dere gjør det». For jeg har sagt til dem mange ganger at alle de årene før parken ble stengt når dere bare var der en gang om dagen, dere til nød tok ned vinduet og pratet med noen. Dere gikk aldri ut. Så mye lovbrudd og så mye som dere egentlig har bare gitt blaffen i.

(Intervju, Nina, bruker, 2016)

Nina er kritisk til den bilpatroljeringsbaserte *ffernkontrollen* som politistategien i Nygårdsparken i stor grad bar preg av. Hun opplevde at «å vise- og se bil» verken førte til trygghet eller en opplevelse av å bli ivaretatt med respekt. Å være i et miljø hvor man er betydelig mer utsatt for lovbrudd enn det som er vanlig ellers i samfunnet, og samtidig oppleve at man står under svakere beskyttelse fra politiet, kan øke både brukers voldsutsatthet, redsel, men også deres følelse av mindreverd. Samtidig kan dette føre til at det offentlige rom brukes mindre og at tilliten til politiet blir ytterligere svekket.

Vi har så langt sett at brukerne i stor grad opplever en forverring av voldssituasjonen siden Nygårdsparken stengte, i form av mer vold og at det er få som oppgir å føle seg tryggere i rusmiljøet nå sammenliknet med tidligere. Hittil har vi lagt vekt på at forbindelsen mellom vold og rusbruk dels er økonomisk betinget: i fravær av formelle og offisielle konfliktløsningsmekanismer benyttes vold og trusler om vold som virkemiddel i narkotikaoppgjør, og at den dels er farmakologisk betinget: narkotikabruk fører til normoverskridende adferd, til hemninger mistes, til aggresjon og til lavere terskel for å møte frustrasjoner med vold (se også Kolind 2011). Mens mentale og farmakologiske forklaringer forstår rusbruk og vold ved hjelp av bestemte trekk ved det enkelte individ, har vi også sett at vold blir brukt for å uttrykke statusforhold og hierarkier, og at vold dermed også gjenspeiles i særskilte normer, holdninger og verdier i en bestemt sosial gruppe. Imidlertid har en rekke forhold i stoffbrukernes *omgivelser* betydning for i hvilken grad vold blir en dominerende sosial kontrollstrategi i åpne russcener. I det følgende skal vi undersøke hvordan politiet kan ha betydning ved å regulere risikomiljøet på gateplan og hvordan brukers *erfaring* med politiet påvirker deres tillitsvurderinger av politiet.

6.5 Politi, trygghet og tillit

6.5.1 Politiets rolle for trygghet

Politiforskningen viser at hvordan publikum opplever møtene de har med politiet er avgjørende for deres vurdering av tilliten, legitimiteten og effektiviteten til politiet (Mazerolle mfl. 2013; Tyler 2006). Mistillit til politiet kan skape motstand, og i verste fall få offerutsatte til å nøle eller unngå å søke hjelp når de ønsker beskyttelse, er i fare eller har vært utsatt for noe kriminelt. Dette vil særlig kunne være en utfordring i den gruppen som tilbringer tid i åpne russcener og som av den grunn gjerne har hyppigere kontakt med politiet enn andre borgere. Anmeldelsestilbøyelighet kan være en viktig indikasjon på tilliten til politiet. Vold blant personer i rusmiljøet anmeldes sjelden av offeret selv; de fleste anmeldelser er politi-initierte. Omfanget av anmeldelser er dermed ikke nødvendigvis en riktig indikasjon på voldsnivået. Selv om den oppgitte volden i vår undersøkelse i stor grad pågår i det offentlige rom og ofte med flere tilskuere tilstede, blir sjelden disse voldstilfellene anmeldt til politiet. Dette er ofte et særlig problem i kriminalitetsutsatte miljøer som det her er snakk om. Brukerne i de åpne russcenene hadde generelt en høy terskel for å kontakte politiet på grunn

av fare for represalier ved tysting, redselen for selv å bli tatt av politiet, dårlig responstid, og dårlige tidligere erfaringer med politiet. Henrik, en av brukerne vi intervjuet, uttrykte det slik:

Forsker: Har du tillit til politiet?

Henrik: Nei. Hvis noen bryter seg inn her så løser jeg problemet selv istedenfor å tilkalle deres hjelp.

Forsker: Du gjør det?

Henrik: Ja. Fordi at uansett om, de stempler deg uansett. Altså jeg har et stempel på meg fra deres side uansett hvilken situasjon jeg kommer i. Jeg er bare en narkoman, jeg, i det norske rettssystem. Lavt troverdig vitne. Det er sånn det er. Så da er det bedre å ordne opp i det selv. Jeg hadde sikkert anmeldt ting for forsikringens del. Men jeg hadde ikke forventet at de hadde gjort noe med det. Fordi de er opptatt nok med å tulle nede i Vågsbunnen, bare gå rundt nede der og si hei til folk for å skremme vettet av folk som er full i angst.

(Intervju, Henrik, bruker, 2015)

Noen fortalte at de vegret seg for å anmelde noe fordi de har tidligere opplevd å ikke bli behandlet med respekt av de som mottok anmeldelsen, at de har blitt nektet å anmelde noe fordi de var ruspåvirket, at de har opplevd å ikke bli trodd, eller at de har opplevd at saken ikke ble skikkelig etterforsket eller henlagt. I tunnelen var politiet også langt sjeldnere til stede enn tilfellet var i Vågsbunnen, og dermed også mindre umiddelbart tilgjengelig.

Foto: Ingrid Rindal Lundeberg. Vegg i tunnelen ved Strax-huset.

I en situasjon med svekket tillit til politiet vil den opplevde utryggheten kunne øke, uten at det nødvendigvis reelt sett er en faktisk økt fare for å bli utsatt for vold. Samtidig var det tydelig at politiets opptreden hadde betydning for hvilken form for vold som ble utøvd i det offentlige rom og hvor denne volden skjedde. Som vi tidligere har diskutert opplevde mange Nygårdsparken som et tiltakende voldelig miljø der politiet i liten grad jobbet forebyggende, men handlet reaktivt på hendelser med stadige politiutrykninger. I forhold til hvordan situasjonen i Nygårdsparken ble beskrevet av både brukere og ansatte som jobbet oppsøkende i miljøet, har Vågsbunnen vært et betydelig mindre voldelig sted. Vi så også ovenfor at når brukerne ble bedt om å oppgi hvor de sist ble utsatt for vold, svarte svært få av dem Vågsbunnen. Når det er sagt så førte politiets uttak av særlig utenlandske selgere, og en samtidig stressing og forflytning av miljøet på gateplan i perioden etter at Nygårdsparken ble stengt, til en opplevelse av mer ustabilitet i gatemarkedet. Det oppsto tidvis en «surreøkonomi» der selv drevne aktører oppfattet situasjonen som relativt rotete og uorganisert. Brukere med tilhold i Vågsbunnen fortalte om at voldelige oppgjør knyttet til narkotikasalg i større grad ble trukket ut av gata.

Selv om polititiltakene i perioden etter at Nygårdsparken ble stengt har vært svært forskjellige, vurderer brukerne uansett at politiets innsatser ikke har gjort deres hverdag tryggere. Vold var et tilbakevendende tema i våre samtaler med brukerne i hele forskningsperioden, men våre data tyder på at det skjedde en markant forverring etter at russscenen etablerte seg i tunellen og området rundt Strax-huset. Det ble fortalt om svært grove voldsepisoder uten at politiet hadde vært varslet, og vi har sett mange voldsrelaterede skader på mennesker vi har blitt kjent med. Våre undersøkelser viser at mange brukere opplever at tilværelsen på gata etter at Nygårdsparken stengte har blitt mer utrygg, at de oftere er vitne til – eller blir utsatt for vold, og at tilliten til politiet er svekket. Deltagerne i rusmiljøet sier at de i liten grad erfarer at politiet beskytter dem fra trusler, vold, overgrep og tyveri, selv om de blir utsatt for vold langt oftere enn andre, og konsekvensene av det skal vi diskutere nærmere i det følgende.

6.5.2 Tillit til politiet

For å undersøke brukernes oppfatning av politiets innsatser og i hvilken grad disse tiltakene har bidratt til tillit og trygghet stilte vi brukerne en rekke spørsmål om hvordan de har opplevd deres møter med politiet. Vi spurte dem om hvordan de opplever å bli behandlet av politiet (grad av respekt), hvorvidt de har tillit til politiet, og hvorvidt politiet lykkes med en av sine grunnleggende oppgaver, nemlig å skape trygghet ved sin tilstedeværelse i de åpne russcenene. Svarfordelingen på disse spørsmålene presenteres i tabellen nedenfor:

	I svært liten grad	I liten grad	Verken eller	I en viss grad	I svært stor grad	Total N
I hvilken grad opplever du å bli respektfullt behandlet av politiet?	36,5 (n=57)	18,6 (n=29)	12,2 (n=19)	22,4 (n=35)	9,6 (n=15)	156
I hvilken grad har du tillit til politiet?	44,2 (n=69)	17,3 (n=27)	12,2 (n=19)	17,9 (n=28)	8,3 (n=13)	156
I hvilken grad opplever du at politiet skaper trygghet ved å være til stede i russcenene (for eksempel Nygårdsparken, Vågsbunnen, tunellen ved Straxhuset)?	32,3 (n=50)	23,2 (n=36)	20,0 (n=31)	16,1 (n=25)	8,4 (n=13)	155

Tabell 6.4: Brukernes vurdering av respektfull behandling, tillit til politiet og politiets trygghetsskapende rolle.

Samlet sett viser disse tallene at flertallet av brukerne har dårlig erfaring med behandlingen de får av politiet, at flertallet har lav tillit til politiet, og at flertallet vurderer at effekten av innsatsen til politiet når det gjelder å skape trygget er lav: 55 % oppgir at de i liten eller svært liten grad opplever å bli behandlet respektfullt, 62 % oppgir at de i liten eller svært liten grad har tillit til politiet, og 56 % oppgir at politiet i liten eller svært liten grad lykkes med å skape trygghet ved å være til stede i russcenene. Andelen som svarer i en viss grad eller i svært stor grad på de samme spørsmålene er henholdsvis 32 %, 26 % og 24 %. Det tegnes altså et bilde av en brukergruppe som vurderer politiets behandling, tillit og effektivitet gjennomgående negativt. For å få et inntrykk av hvordan denne gruppen vurderer politiet kan vi sammenlikne med Innbyggerundersøkelsen for 2015, hvor et landsrepresentativt utvalg på over 5000 personer blant annet har svært på samme spørsmål⁴³ om tillit (Ipsos 2016). Der fremkommer det at 80 % har stor eller svært stor tillit til politiet, mens kun 5 % har ganske eller svært liten tillit (ibid.: 7). Forskjellen i vurderingene av tilliten til politiet er slående: Mens et overveldende flertall i det landrepresentative utvalget har tillit til politiet (80 %), har kun ca. en fjerdedel av brukerne vi intervjuet tillit til politiet. Enda tydeligere er forskjellen i motsatt ende av skalaen, hvor kun 5 % av respondentene i det landsrepresentative utvalget oppgir at de har liten tillit, mens hele 62 % av brukerne i vår undersøkelse oppgir å ha lav tillit til politiet. Dette tyder på at politiet har et stort «legitimitetsunderskudd» (Beetham 1991) overfor stoffbrukere i åpne russcener.

På tross av overveldende negative vurderinger av politiet, så er det variasjoner i vurderingene i utvalget vårt. I tråd med forskningen som analyserer sammenhengen mellom erfaring med politiet og borgeres tillits- og legitimitetsvurderinger (Gau & Brunson 2009; Tyler 2006), ønsket vi derfor å undersøke om de som har vært gjenstand for politikontroll har mer eller mindre positive vurderinger av politiets behandling, tillit og trygghetsskapende rolle. Vi laget

⁴³ Spørsmålsformuleringen er noe forskjellig («Alt i alt, hvor stor tillit har du til politiet»), og svarskalaen er «svært stor tillit – ganske stor tillit – verken stor eller liten tillit – ganske liten tillit – svært liten tillit». På tross av disse forskjellene i ordlyd er substansen i spørsmålet det samme, og svarskalaen er lik (fem svaralternativer).

en samlevariabel for politikontroll, hvor vi slo sammen variablene om bortvisninger, anmeldelser og ransaker. De som har verdien 0 på denne samlevariabelen er de som ikke har blitt kontrollert av politiet siden Nygårdsparken stengte, mens de som har verdien 1 har blitt utsatt for minst en type politikontroll minst en gang. Vi bruker en uavhengig t-test for å sammenlikne gjennomsnittet på respekt-, tillit-, og trygghetsvariabelen mellom disse to gruppene.

Sammenheng mellom politikontroll og opplevelsen av respektfull behandling					
	Politikontroll	N	Gjennomsnitt	Standardavvik	Gj.snittlig standardavvik
I hvilken grad opplever du å bli respektfullt behandlet av politiet?	Ingen kontroll (0)	36	3,39	1,946	,324
	Minst en kontroll (1)	112	2,30	1,374	,130

Tabell 6.5: Sammenhengen mellom politikontroll og opplevelsen av respektfull behandling

Tabellen viser at gjennomsnittsscoren på respektvariabelen er 3,39 for de som ikke har blitt kontrollert av politiet, mens den er 2,30 for de som har blitt kontrollert (respektvariabelen går fra 1–5, hvor høyeste verdi (5) betyr «i svært stor grad»). En signifikanstest viser at det er en signifikant forskjell mellom gjennomsnittene i de to gruppene. Altså, de som ikke har blitt kontrollert av politiet siden Nygårdsparken stengte opplever i signifikant høyere grad å bli respektfullt behandlet av politiet; $t(146) = 3,7$, $p = 0,000$.

Vi kjører samme analyse for spørsmålet om tillit til politiet:

Sammenhengen mellom politikontroll og tillit					
	Politikontroll	N	Gjennomsnitt	Standardavvik	Gj.snittlig standardavvik
I hvilken grad har du tillit til politiet?	Ingen kontroll (0)	36	2,92	1,574	,262
	Minst en kontroll (1)	112	2,07	1,320	,125

Tabell 6.6: Sammenhengen mellom politikontroll og tillitsvurderinger

Her ser vi at gjennomsnittsscoren på tillitsvariabelen er 2,92 for de som ikke har blitt kontrollert av politiet siden parken stengte, og 2,07 for de som har blitt kontrollert. En signifikanstest viser at det er en signifikant forskjell mellom gjennomsnittene i de to gruppene. Altså, de som ikke har blitt kontrollert av politiet siden parken stengte har i signifikant høyere grad tillit til politiet; $t(51,8) = 2,9$, $p = 0,005$.

For trygghetsvariabelen er det ingen forskjell i gjennomsnittet mellom de to gruppene (2,44 for begge).

Hvordan skal vi forstå disse forskjellene? En nærliggende tolkning er at de bekrefter det som har blitt funnet i annen politiforskning, nemlig at møtene borgere har med politiet er formative

for vurderinger av tillit og legitimitet (Gau og Brunson 2009; Tyler 2006). Møter som oppleves respektfulle og proseduralt rettferdige vil øke tillit og legitimitetsvurderinger. Samtidig kan negative erfaringer ha langt større konsekvenser for tilliten til politiet enn tilsvarende positive erfaringer. Dette kan ha sammenheng med at negative hendelser gjør et sterkere inntrykk enn positive hendelser (Skogan 2006). Satt på spissen har dermed politiet i møte med publikum mindre å vinne, men mye å tape. Våre analyser indikerer at møtene brukerne har med politiet, som er møter hvor de enten blir ransaket, bortvist eller anmeldt, oppleves negative, og at disse møtene bidrar til å minske tilliten til politiet. At det er ingen forskjell mellom de to gruppene på trygghetsvariabelen er interessant, og tyder på at hvordan folk opplever å bli møtt av politiet har mindre å si når de vurderer effektiviteten til politiet (hvorvidt de evner å skape trygghet i russenene eller ikke).

Et interessant spørsmål er hvorvidt hyppigheten av kontakten med politiet har betydning for tillitsvurderingene. Er det slik at de som har blitt kontrollert ofte har særlig lave vurderinger av tillit? For å undersøke dette kjørte vi en enkel bivariat regresjonsanalyse med en ny politikontaktvariabel (hvor vi summerte svarene på anmeldt-, ransaket- og bortvistvariablene) som uavhengig variabel og tillit som avhengig. Resultatene av regresjonsanalysen viste at desto hyppigere brukere har blitt anmeldt, bortvist og ransaket, desto lavere vurderer de tilliten til politiet (se tabell i Appendiks for en mer detaljert beskrivelse). Intensiteten i politikontrollen ser altså ut til å spille en betydelig rolle for tillitsvurderingene.

Et siste relevant spørsmål vi ønsker å drøfte i forbindelse med brukernes erfaringer med kontrollapparatet er hvorvidt det har vært noen endringer siden Nygårdsparken stengte i hvordan de vurderer forholdet til politiet. I et av spørsmålene listet vi opp en hel del påstander om hva som har skjedd siden Nygårdsparken stengte, og brukerne ble bedt om å oppgi hvor enig eller uenig de var i påstandene (fem-punkts skala fra svært uenig til svært enig). En av påstandene var «Jeg har fått mindre tillit til politiet». Frekvensfordelingen på dette spørsmålet er:

Jeg har fått mindre tillit til politiet

	Svært uenig	Litt uenig	Verken enig eller uenig	Litt enig	Svært enig	Total
Prosent (frekvens)	17,4 (24)	10,1 (14)	15,9 (22)	13,8 (19)	42,8 (59)	(138)

Tabell 6.7: Tillit til politiet etter at Nygårdsparken stengte

Tabellen viser at 27,5 % er uenig i at de har fått mindre tillit, 16 % oppgir ingen forskjell, mens 56,6 % oppgir at de har fått mindre tillit. Flertallet gir altså uttrykk for en negativ tillitsutvikling i perioden siden Nygårdsparken stengte. For å undersøke hva som kan forklare forskjeller i svarene på dette spørsmålet kjørte vi også her en regresjonsanalyse med tillitsvurderinger etter at parken stengte som avhengig variabel, og summen av politikontakt siden parken stengte, kjønn og alder som uavhengige variabler (se tabell i Appendiks for en nærmere presentasjon av analysen). Resultatet fra regresjonsanalysen viste at desto hyppigere brukere har blitt anmeldt, bortvist og ransaket siden parken stengte, desto mer enig er de i at de har fått mindre tillit til politiet etter at Nygårdsparken stengte. Også her ser altså intensiteten i politikontrollen ut til å spille en rolle i å forklare tillitsvurderingene til politiet. Kjønn og alder har ingen signifikant sammenheng med tillitsvurderingene. Det er altså ikke

slik at kvinner og menn vurderer dette systematisk forskjellig, og heller ikke slik at yngre og eldre vurderer det systematisk forskjellig.

6.6 Oppsummerende diskusjon

Hva kjennetegner volden i de åpne russcenene og hvordan har politiets tiltak bidratt til brukernes trygghet og tillit?

Undersøkelsen vår viser samlet at vold er et stort og omfattende problem i rusmiljøet i Bergen og at tilliten til politiet er svak.

I spørreundersøkelsen vår fant vi at 40 % har blitt utsatt for vold den siste måneden. 21 % oppgir at de har blitt utsatt for vold to eller flere ganger den siste måneden. Med tanke på at dette ofte er grov vold (voldskrenkelser med stort skadepotensiale) og at vi her spør om situasjonen den siste måneden, er dette svært bekymringsfullt. At 73 % har vært vitne til episoder med vold minst en gang i rusmiljøet siste måneden, og at om lag halvparten av disse har vært vitne til vold flere ganger, tyder på at vold er et utbredt fenomen i de åpne russcenene. Det er også overraskende at en like stor andel av kvinnene som mennene oppgir selv å ha brukt vold. Kvinner oppgir imidlertid betydelig oftere å ha vært utsatt for vold siste måneden, i gjennomsnitt dobbelt så ofte som menn. Analyser av voldsutsatthet i den generelle befolkningen viser at kvinner oftere utsettes for vold i hjemmet mens menn oftere utsettes for vold i det offentlige rom (SSB 2015). For kvinnene i vår undersøkelse finner vi ikke dette mønsteret: kvinner utsettes oftere enn menn for vold både «ute» og «hjemme».

Vi finner også store kjønnsforskjeller brutt ned på type vold. Kvinnene i undersøkelsen vår hadde oftere blitt utsatt for alle typene av vold vi spurte om, men særlig stor kjønnsforskjell fant vi i å være *offer for voldtekt*. Av de kvinnene som hadde vært utsatt for vold i rusmiljøet, oppgav over halvparten at de har blitt voldtatt. Den voldskategorien som ble oppgitt hyppigst for både menn og kvinner var slag, etterfulgt av spark. Annen grov vold var også utbredt, slik som kvelning og knivstikking. Samtidig er det et tydelig fellestrekk at den volden som brukerne forteller om som gir status, respekt og kredibilitet *alltid er mellom menn*. Fortellinger om vold blir en del av en maskulin mytologi som vedlikeholder et kjønnet statushierarki der voldens kostnad for kvinner blir usynliggjort. At eksponering for vold og trusler var en større del av hverdagen for kvinner ble i liten grad tilkjennegjort og snakket om. Samtidig kan hva det er mulig å snakke om også få kjønnete utslag. Menn kan i større grad oppleve noen typer vold som vanskelige, skambelagte og/eller forbudte tema, noe som har vist seg å særlig være tilfelle for visse typer av vold som voldtekt.

Et kjennetegn med volden i rusmiljøene var også at den i stor grad skjedde *i det offentlige rom*. Når brukerne ble bedt om å oppgi hvor de sist gang ble utsatt for vold, oppgav 2/3 at det skjedde i det offentlige rom, og dermed ofte trolig i påsyn av andre. Noen områder er betydelige mer voldsutsatte. Langt flere oppgir at volden skjedde i Nygårdsparken og tunellen enn i Vågsbunnen, noe som trolig har sammenheng med politiets patruljeringsintensitet og tilstedeværelse.

Det er tunellen utenfor Strax-huset som i vår undersøkelse utpekes som det stedet der brukerne var mest utsatt for og hyppigst vitne til vold. Politiet gir uttrykk for at de er kjent med dette, og bekymret over utviklingen. Utryggheten i tunellen må ses i sammenheng med mangelen på *både uformell og formell kontroll* knyttet til det som har utviklet seg til å bli en døgnåpen russcene med stor grad av forsøpling, elendighet og vold. Den tilnærmet lovløse tilstanden i tunellen og området rundt er mulig fordi det finner sted i en mer bortgjemt del av byen. Mangelen på tilstedeværelse av utenforstående gjør tunellen «ubevoktet», og færre blir

oppmerksomme på volden som foregår. Volden, injiseringen og den sosiale elendigheten i tunellen gjør et allerede sterkt stigmatisert sted så lite tiltalende og skremmende at den sosiale kontrollen fra utenforstående blir nærmest fraværende.

Både spørreundersøkelsen og de kvalitative intervjuene viser at en av de viktigste grunnene til bruk av vold var *inndrivelse av narkotikagjeld*. Påstanden som fikk størst oppslutning i spørreundersøkelsen om årsaker til vold i rusmiljøet var at «offeret har pådratt seg narkogjeld». Andre forklaringer som brukerne la vekt på var at offeret hadde solgt dårlig stoff (53 %) eller hadde tystet (47 %). Vold blir dermed i stor grad forklart med voldsofferets klanderverdige opptreden og brudd på rusøkonomiens gateregler. Dette er en *disiplinerende vold*, som brukes for å straffe illojale eller upålitelige brukere. Den disiplinerende volden viser at brudd på gatekodene gjør en person voldsutsatt og at brukerne relaterer seg til en voldelig subkultur der konflikter løses internt med vold uten innblanding av politiet. Å la skadelidende ta store deler av ansvaret for volden og ufarliggjøre dens skadevirkninger kan fungere som «nøytraliseringssteknikker» (Sykes og Matza (1957), som kan defineres som subkulturelle normer som rettfærdiggjør regelbrudd og beskytter mot fordømmelse og stigma.

Imidlertid blir volden også satt i sammenheng med den *farmakologiske effekten* som narkotika kan ha på brukerens psyke. Egenskaper ved gjerningspersonen, som at gjerningspersonen er psykotisk eller psykisk ustabil (56 %) tillegges stor forklaringsverdi når brukerne besvarte spørsmålet om årsaker til vold. 40 % av brukerne svarte også at voldelig adferd skyldtes at gjerningspersonen var sterkt ruset. Aggresjon, vold og trusler var utbredt i tunellen, et sted hvor mange og medtatte brukere kjøpte, solgte og injiserte rusmidler i trange, uhygieniske og desperate omgivelser. Inneklemtheten og sammenpressing av sterkt rusede og ustabile kroppar i en trang tunell, der en mengde folk til enhver tid trengte rom og fred til injisering, førte til mange daglige situasjoner med høy temperatur, mye frustrasjon og utløp for sinne. Risikoen for skade ble forsterket fordi tunellen gav begrensede muligheter for å bøye seg unna for angrep, forsvare seg og stikke av. Det høye friksjonsnivået og den store forekomsten av vold, forstått som utløst av kombinasjonen av nød, desperasjon, rus og psykisk sykdom, tyder samlet på at volden i den nederste delen av narkotikaøkonomien er en form for *uorganisert vold*. Sammenlignet med studier av illegale gaterusøkonomier dominert av lettere stoffer (Sandberg og Pedersen 2006) og av operatører høyere opp i hierarkiet (Coomber 2006), fremstår volden som brukerne i tunellen opplever i hverdagen som mer impulsiv og uforutsigbar.

Forhold i russcenes omgivelser påvirker voldsnivået, og politiets opptreden er her av stor betydning. Vår undersøkelse viser at intervensjon fra formelle instanser som politi og rettsvesen kan påvirke voldsnivået på flere måter. Den intensiverte politiinnsatsen i Vågsbunnen kom til uttrykk ved bruk av et bredt spekter av virkemidler som patruljering, bortvisning, spaning og dialog, og ser ut til å forebygge særlig uorganisert og åpenlys vold. Økt politinærvær gjør at vold i større grad unngås eller brukes med mer varsomhet fordi brukere ikke ønsker å tiltrekke seg oppmerksomhet fra politiet. Patruljeringen bidro til at narkotikarelaterte oppgjør i stor grad ble trukket ut av denne delen av byen. Samtidig oppsto et høyere mistillitsnivå, og den økte kontakten mellom politi og brukere gjorde at mistanker om tysting florerte. Slike mistanker øker risikoen for at «disiplinerende vold» som kontrollmekanisme blir mer utbredt (Goldstein 1985). Politinærværet i Vågsbunnen førte også til mer ustabilitet i markedet og et høyere stressnivå. Vanskeligheter med å få tak i stoff skapte i perioder desperate forhold. Slik ustabilitet i markedet øker sannsynligheten for vold, men den kom altså sjelden til uttrykk i gatene i Vågsbunnen.

I dette kapitlet har vi også vist at hvordan brukerne opplever møtene de har med politiet er avgjørende for deres vurdering av tilliten, legitimiteten og effektiviteten til politiet (se også Gau og Brunson 2009; Mazerolle mfl. 2013; Tyler 2006). Spørreundersøkelsen viste at brukerne har dårlig erfaring med behandlingen de får av politiet. De har lav tillit til politiet (62 %), vurderer politiets trygghetsskapende innsats som lav (56 %) og opplever i liten grad å bli behandlet respektfullt (55 %). Brukerne som har vært gjenstand for mest politikontroll har mer negative vurderinger av politiets behandling, tillit og trygghetsskapende rolle enn de som er mindre kontrollert eller ikke kontrollert i det hele tatt. Ved hjelp av de kvalitative dataene våre har vi belyst hvilke mekanismer som er involvert i møtene mellom politi og brukere, og disse kan bidra til en større forståelse av hvordan brukeres opplevelse av rettsløshet, forvirring, frustrasjon, og usikkerhet i kontakten med politiet påvirker tillit og legitimitet. Vi har sett at brukere opplevde den stadig skiftende kontrollinnsatsen til politiet – som har endret seg fra en tilnærmet fulltoleranse til nulltoleranse og så tilbake igjen til fulltoleranse – som uforutsigbar, stigmatiserende og ekskluderende. De negative opplevelsene med politikontrollen har større betydning for tillit enn de positive, noe som gjør at politiet hele tiden har mye å tape.

Et betydelig problem med svak tillit til politiet er at *ofre ikke melder ifra*. Selv om den oppgitte volden i vår undersøkelse i stor grad pågår i det offentlige rom og ofte med flere tilskuere tilstede, blir sjelden disse voldstilfellene anmeldt til politiet. Våre tall, basert på brukernes selvrapporteringer, indikerer at vold er langt mer utbredt i rusmiljøene enn den offisielle kriminalitetsstatistikken gir uttrykk for. Mye av denne uanmeldte volden er også grov. Brukerne gav uttrykk for at de generelt hadde en høy terskel for å kontakte politiet, blant annet på grunn av fare for represalier ved tysting, redselen for selv å bli tatt, og tidligere negative erfaringer med politiet. Det er et stort problem at mange marginaliserte mennesker føler seg redd og opplever at de mangler beskyttelse. Fordi brukere av åpne russcener er utsetter seg for voldsrisiko bare ved å tilbringe tid i åpne russcener, og med tanke på at flertallet av brukerne i vår undersøkelse opplever at situasjonen har forverret seg etter Nygårdsparken stengte, har de behov for ekstra beskyttelse. Denne beskyttelsen opplever de i stor grad er fraværende.

Selv om fortellinger om – og eksponering for vold og trusler var en del av hverdagen i de åpne russcenene, og av noen ble nærmest bagatellisert og ufarliggjort, bidro et høyt voldsnivå til å forsterke både angstberedskap, helserisikoen, den individuelle skamfølelsen og opplevelsen av å være annerledes og mindreverdige. Eksponering for vold og overgrep er funnet å øke risikoen for både post-traumatisk stressforstyrrelse, depresjon, rus, personlighetsforstyrrelser og andre psykiske og somatiske helseproblemer og sosiale problemer (Krug mfl. 2002). Mange av brukerne i vår studie bærer sterkt preg av å ha en eller flere slike sykdommer og lidelser, og mange forklarer og setter sin egen rusbruk i sammenheng med voldsutsatthet og de somatiske og psykiske helseplagene det har gitt.

Å være i et miljø hvor man er mer utsatt for lovbrudd enn det som er vanlig i resten av befolkningen, og samtidig oppleve at man står under svakere beskyttelse fra politiet, kan øke både stoffbrukeres voldsutsatthet og redsel. Samtidig kan dette føre til at det offentlige rom brukes mindre og at tilliten til politiet blir ytterligere svekket. Politiet, på sin side, står i en vanskelig balansegang. I møter mellom rusbrukere og politiet har rusbrukere i stor grad en rolle som gjerningsperson. Å ha en tilbaketrukket rolle med «ikke-håndhevelse» som strategi for de mindre alvorlige narkotikalovbruddene, slik politiet har valgt å operere i tunellen, kan bryte dette mønsteret og skape bedre betingelser for skadereduksjon ved at stoffbrukere slipper kontroll, straff, blir i mindre grad stigmatisert, får være i fred og kan ta seg tid til å

tilberede stoff til eget bruk med mindre risiko for feildosering og hurtige injiseringer. Samtidig har politiet nedprioritert sin operative tilstedeværelse i russcenen. Når politiet ikke er tilgjengelige for stoffbrukere oppstår lettere situasjoner der noen «tar saken i egne hender» når de opplever seg utsatt for en krenkelse. De gjør opp uten å involvere politiet, fordi de har erfart at politiet ikke kan hjelpe dem. Politiets fravær kan dermed føre til eskalering av vold i rusmiljøet.

Bekymringen for et eskalerende voldsnivå var en viktig bakgrunnsfaktor for handlingsplanen mot åpne russcener og den senere stengningen av Nygårdsparken. Siden da har problemene med vold i rusmiljøene fått langt mindre oppmerksomhet.⁴⁴ I handlingsplanen og oppfølgingen av den har ikkevoldsforebyggende tiltak vært prioritert. I dette kapitlet har vi imidlertid vist at voldsproblemet i russcenene i Bergen fortsatt er stort og omfattende, men at det nå i stor grad har flyttet seg til en bortgjemt og utilgjengelig tunell i utkanten av byen. En sterkere satsning på det voldsforebyggende arbeidet ser ut til å være avgjørende for å øke brukernes trygghet og tillit.

Bakgrunnen for at vi i denne rapporten har viet et helt kapittel til vold i rusmiljøene er at dette var et viktig tema for brukerne i undersøkelsen vår, og fordi bekymringer om et høyt voldsnivå har vært med på å rettferdiggjøre iverksettelsen av inngripende tiltak overfor rusmiljøene i Bergen. Det er avslutningsvis likevel viktig å påpeke at andre uformelle sosiale kontrollstrategier enn vold var mest utbredt i brukernes dagligliv. Vold unngås i de fleste situasjoner fordi de åpne russcenene er viktige sosiale arenaer for mange; de er steder hvor man treffer venner og bekjente og kan oppleve tilhørighet og fellesskap. Vold unngås også av den grunn at i venne- og bekjentbaserte distribusjonsnettverk, som den illegale gaterusøkonomien i Bergen i stor grad har vært preget av, er vold potensielt sosialt ødeleggende, unødvendig og ineffektivt. Mange av brukerne i undersøkelsen vår tok også avstand fra vold, og følte seg støtt og provosert av at stoffbrukere blir fremstilt som mer voldelige og farlige enn andre borgere. Vi håper at vi i dette kapitlet har klart å formidle hvilket problem volden utgjør og hvilke omkostninger den har, uten at vi med det har bidratt til en ytterligere farlig- og sykeliggjøring av brukere av åpne russcener.

⁴⁴ Et viktig unntak er den grundige reportasjen av journalist Camilla Fosse, «Bergens lovløse», som stod på trykk i Bergensavisen 20. februar 2016, og som ledet til flere oppfølgende nyhetssaker. <https://www.ba.no/nyheter/bergenslovlose/narkotika/bergens-lovlose/f/5-8-269801>. [hentet 070517].

Kapittel 7: Avslutning

7.1 Innledning

Denne rapporten har undersøkt offentlige myndigheters forsøk på å redusere problemene forårsaket av åpne russcener i Bergen. Basert på et omfattende datamateriale, produsert og samlet inn i perioden fra august 2014 til juni 2016, har rapporten beskrevet og drøftet hvordan den nye strategien mot åpne russcener i Bergen har blitt iverksatt, og hvordan brukerne har opplevd og reagert på myndighetenes intervensjoner. Gjennom rapportens fem analysekapitler har vi utforsket det tverretatlige samarbeidet i arbeidet mot åpne russcener (kapittel 2), politiets rolle (kapittel 3), utviklingen i hjelpeapparatet (kapittel 4), betydningen av og brukererfaringer med LAR (kapittel 5), og brukernes erfaringer med vold og politiets rolle for trygghet i åpne russcener (kapittel 6). I dette avslutningskapitlet skal vi i liten grad oppsummere de enkelte kapitlene (se oppsummerende diskusjon i slutten av hvert kapittel samt sammendraget), men vi skal heller diskutere noen av de overordnede funnene i rapporten opp mot handlingsplanens målsetninger, og opp mot idealer om skadereduksjon.

7.2 En tryggere by for alle?

Handlingsplanen mot åpne russcener hadde bred politisk og faglig støtte. Den sentrale målsetningen med planen var å gjøre Bergen til en tryggere by for alle. I hvilken grad har man lykkes med å nå denne målsetningen?

Kommunens beslutning om å stenge øvre del av Nygårdsparken for rehabilitering, og politiets innsats i Vågsbunnen det første året etter at parken stengte, har hatt stor betydning for den rusrelaterte aktiviteten i de sentrumsnære områdene av Bergen. Politiets kriminalitetsstatistikk og Utekontaktens feltobservasjoner viser at Nygårdsparken, og nærmiljøene og nabolagene i nærheten, har opplevd et markant fall i rusrelatert kriminalitet i perioden etter 25. august 2014 (Hordaland politidistrikt 2015, 2016; Utekontakten i Bergen 2015). Personer som bor og jobber i dette området har ikke lenger en åpen russcene i sitt nærmiljø, og har slik sett fått en tryggere hverdag.

Beboere og næringsdrivende i Vågsbunnen opplevde at det som lenge hadde vært en mindre åpen russcene ble en større åpen russcene i månedene før Nygårdsparken stengte og fram til og med forsommeren 2015. I denne perioden var beboere, næringsdrivende og den øvrige bybefolkningen vitne til mer åpenlys rusmiddelbruk og -omsetning. Den offentlige sjenansen som åpne russcener skaper (Bless mfl. 1995) ble merkbar i hjertet av Bergen sentrum. Da politiet på forsommeren 2015 foretok en omorganisering av innsatsgruppen som muliggjorde en mer eller mindre døgkontinuerlig tilstedeværelse i Vågsbunnen, kombinert med en økt bruk av bortvisningsvedtak, trakk mange av brukerne ut av sentrum og over Puddefjordsbroen til området rundt Strax-huset på Damsgård. Det har etter dette fremdeles vært rusrelatert aktivitet i Vågsbunnen, men ikke i samme omfang som det første året etter at Nygårdsparken stengte.

To år etter at Nygårdsparken stengte var status at de åpne russcenene i Bergen sentrum var kraftig redusert. Det var også den rusrelaterte kriminaliteten, og den offentlige sjenansen som de åpne russcenene førte med seg. Slik sett ble Bergen sentrum et tryggere sted for de fleste.

Forflytningen av russcenene ut av sentrum til tunellen og området rundt Strax-huset har imidlertid skapt mer utrygghet for beboere og næringsdrivende på Damsgård og Laksevåg. Politiet har registrert en økt kriminell aktivitet i disse bydelene siden russcenen etablerte seg i

og rundt tunellen (Hordaland politidistrikt 2016). Strax-huset opplevde en nærmest fordobling av besøkstallene fra 2014 til 2015, og de ansatte oppgir at brukerne ofte oppholder seg i og utenfor senteret over lengre tid. Tunell-systemet ved Strax-huset, særlig den lange tunellen som løper parallelt med Michael Krohns gate, er en viktig trafikkåre for myke trafikanter. Beboere i området har gitt uttrykk for at de opplever det som utrygt å benytte denne tunellen på grunn av russcenen som er etablert der.⁴⁵

Bydelene som nå har fått den største åpne russcenen i sitt nærmiljø er samtidig bydeler med større levekårsutfordringer enn de fleste andre bydelene i Bergen (Bergen kommune 2011).⁴⁶ Velforeninger, beboere og næringsdrivende på Damsgård og Laksevåg har protestert og vist sin misnøye mot at den åpne russcenen har fått etablere seg i deres nærmiljø. Denne protesten har imidlertid fått langt mindre medieoppmerksomhet enn den som ble reist av beboere i området rundt Nygårdsparken og av beboere og næringsdrivende i Vågsbunnen (se også kapittel 1 og 2). Beboere og næringsdrivende i disse områdene av byen, Nygårdshøyden, Møhlenpris og Vågsbunnen, har lyktes i langt større grad med å formidle utryggheten som nærheten til en åpen russcene medfører i mediene. Disse områdene av byen har også langt færre levekårsutfordringer sammenliknet med Laksevåg og Solheim Nord (Bergen kommune 2011), og kan karakteriseres som mer ressurssterke nabolag. Forflytningen av russcenene ut av mer ressurssterke og sentrumsnære områder til en tunell i et mer levekårsutsatt nabolag rammer derfor sosialt skjevt. En uintendert effekt av innsatsen mot åpne russcener er at den har bidratt til å forbedre bomiljøene i ressurssterke nabolag mens den har forverret bomiljøene i et av byens mer utsatte boområder.

For å vurdere den trygghetsskapende betydningen av innsatsen mot de åpne russcenene i Bergen må vi også undersøke brukernes erfaringer. Har stoffbrukerne fått en tryggere hverdag i årene etter at Nygårdsparken stengte? Vår undersøkelse er primært basert på observasjoner, samtaler og intervjuer med brukere som fremdeles tilbrakte tid i åpne russcener. Vi vet lite om dem som av ulike grunner trakk seg ut av de åpne rusmiljøene før eller like etter stengningen av parken. Vi vet imidlertid en god del om hvordan de som tilbrakte mye tid i Vågsbunnen og i tunellen opplevde hverdagen i de åpne russcenene.

I spørreundersøkelsen oppgav kun 19 % av respondentene at de var enig i at de opplever seg tryggere i rusmiljøet etter at Nygårdsparken stengte. Over halvparten (54 %) sa seg uenig i denne påstanden. Vi spurte også brukerne i spørreundersøkelsen om de opplevde at det var mer vold i rusmiljøet etter at Nygårdsparken stengte, og halvparten (54 %) svarte at de var enig i påstanden, mens 24 % var uenig. Disse tallene indikerer at brukerne opplever mer utrygghet i rusmiljøene etter at Nygårdsparken stengte.

I denne rapporten har vi utforsket hvordan vi kan forstå denne utryggheten. Et viktig funn er at utryggheten ser ut til å skyldes ulike forhold i de ulike russcenene. Vågsbunnen ble av både brukere, politiet og ansatte i hjelpetiltakene karakterisert som en russcene med lite vold. Vi mener dette henger sammen med den store graden av formell og uformell sosial kontroll i området (Parkin 2013). Å utøve vold i Vågsbunnen var risikabelt, fordi det var en mer overvåket russcene med tilstedeværelse av både politi, ansatte i hjelpetiltak, beboere,

⁴⁵ Kommunen innførte en ordning med tilstedeværelse av vektere i de travle timene på morgen og ettermiddager for å trygge publikum på vei til og fra jobb/skole/barnehage, men dette skjedde etter at vi avsluttet datainnsamlingen og vi har dermed ikke grunnlag for å vurdere hvilken betydning dette tiltaket har hatt

⁴⁶ Området rundt Strax-huset og tunellen ligger i skjæringsfeltet mellom Levekårssone Laksevåg og Solheim Nord.

næringsdrivende og andre borgere. Tidligere studier har vist at økt politinærvær gjør at vold i større grad unngås eller brukes med mer varsomhet fordi det kan tiltrekke seg uønsket oppmerksomhet fra politiet og befolkningen (Jacques & Wright 2011). Polititilstedeværelsen bidro dermed til trygghet ved å gjøre Vågsbunnen til en mindre voldsutsatt russcene.

Paradokset er imidlertid at denne polititilstedeværelsen også bidro til å skape utrygghet. I rapporten har vi beskrevet hvordan politiets innsats i Vågsbunnen ble opplevd av brukerne. Et hovedfunn her er at den omfattende bruken av bortvisningsvedtak gjorde Vågsbunnen til et mer utrygt sted å oppholde seg. 1800 bortvisningsvedtak ble fattet det første året etter at Nygårdsparken stengte, de fleste av dem i Vågsbunnen (Hordaland politidistrikt 2015). Halvparten av brukerne som besvarte spørreundersøkelsen vår hadde opplevd å bli bortvist minst en gang de siste to årene. Politilovens § 7 gir politibetjentene et vidt skjønn når de skal vurdere om det er grunnlag for bortvisning eller ikke, og brukerne i vår undersøkelse opplevde at bortvisningsvedtakene ofte ble fattet på urimelige eller uforståelige grunnlag. De opplevde at politiet opererte med en selektiv kontroll og maktbruk og at det var en «trynefaktorjustis» på gata, med mye forskjellsbehandling. Politiets praktisering av bortvisningene, og deres mer eller mindre permanente tilstedeværelse i området, gjorde Vågsbunnen til et mer risikabelt sted å oppholde seg. Risikoen var her i mindre grad relatert til vold, men i større grad relatert til politikontrollen. Voldsrisikoen i Vågsbunnen var lav, mens strafferisikoen var høy.

I tunellen var utryggheten i større grad relatert til vold. Brukerne i vår undersøkelse hadde generelt opplevd, utøvd og vært vitne til mye vold. 72 % av respondentene i spørreundersøkelsen hadde noensinne vært utsatt for vold og 1/3 oppgav at de selv noensinne hadde utøvd vold. Videre oppgav 40 % av brukerne at de hadde blitt utsatt for vold den siste måneden, og hele 73 % oppgav at de hadde vært vitne til episoder med vold minst en gang i rusmiljøet den siste måneden. Et kjennetegn på volden i rusmiljøene var også at den i stor grad skjedde *i det offentlige rom*. Når brukerne ble bedt om å oppgi hvor de sist gang ble utsatt for vold, oppgav 2/3 at det skjedde i det offentlige rom, og dermed ofte trolig i påsyn av andre. Tunellen utenfor Strax-huset utpekes i vår undersøkelse som det stedet der brukerne nå er mest utsatt for og hyppigst vitne til vold. At tunellen var trang, folksom og med få muligheter for å trekke seg unna ved konflikter, bidro trolig til å gjøre plassen voldsutsatt. Tunellen var også kjennetegnet av et mer akutt frustrasjons- og desperasjonsnivå hos brukerne sammenliknet med i Vågsbunnen. Selv om vi selv sjelden var vitne til voldshandlinger, var vi svært ofte vitne til aggresjon, trusler og truende atferd, og nylige voldshandlinger i tunellen var ofte et samtaletema med brukerne under feltarbeidet.

Den høye forekomsten av vold som brukerne beskriver i tunellen må ses i sammenheng med mangelen på både uformell og formell kontroll i det som har blitt en døgnåpen russcene i en bortgjemt del av byen. Den manglende tilstedeværelsen fra politi, hjelpeapparat og andre gjorde tunellen til en mer ubevoktet plass, hvor voldshandlinger kunne foregå uten at utenforstående ble vitne til den og kunne melde fra. Brukerne opplevde politiets fravær som positivt i den forstand at de kunne bruke, kjøpe og selge narkotika med langt lavere risiko for straff. På den andre siden bidro politiets fravær til at det utviklet seg en mer lovløs russcene i tunellen. Strafferisikoen i tunellen var lav, men voldsrisikoen var høy.

Den nye innsatsen mot åpne russcener ser ut til å ha gjort Bergen til en tryggere by for noen, men mer utrygg for andre. I den utstrekning åpne russcener skaper utrygghet for omgivelsene, er det særlig beboere og næringsdrivende i området rundt Nygårdsparken og Vågsbunnen som opplever en tryggere hverdag som følge av innsatsen mot åpne russcener. Beboere og

næringsdrivende på Damsgård og Laksevåg har fått problemene som åpne russcener skaper tettere på kroppen. Brukerne som tilbringer dagene i tunnelen og området rundt Strax-huset ser ut til å oppleve mer utrygghet.

7.3 Har de åpne russcenene blitt redusert?

Et annet viktig formål med strategien i Bergen var å redusere de åpne russcenene (Bergen kommune 2012b: 1). I de politiske dokumentene fremgår det ikke nærmere hva som menes med «å redusere de åpne russcenene», men det er nærliggende å tenke at dette består i å redusere *antallet* åpne russcener, forebygge utviklingen av *nye* åpne russcener, og redusere *omfanget* av den illegale aktiviteten forbundet med åpne russcener. I hvilken grad har man oppnådd dette?

Å stenge en åpen russcene innebærer som regel at den reetableres et annet sted (se Sandås 2016 for en grafisk fremstilling av hvordan dette har foregått i Oslo). Caulkins og Reuters, to anerkjente rusforskere, oppsummerer det slik: «Push down in one place, and they pop up somewhere else» (2009: 17). Denne dynamikken er i stor grad dekkende for utviklingen også i Bergen. Da Nygårdsparken ble stengt vokste den allerede eksisterende russcenen i Vågsbunnen, før den på forsommeren i 2015 ble mindre som følge av at det utviklet seg en ny og betydelig åpen russcene i tunnelen og området rundt Strax-huset. Det har slik sett ikke blitt færre åpne russcener i Bergen.

Størrelsen på russcenene ser imidlertid ut til å ha endret seg. Utekontakten gjennomførte en kartlegging av de åpne russcenene i Nygårdsparken og i Vågsbunnen våren 2014 (Utekontakten i Bergen 2014). Kartleggingen viste at det til enhver tid oppholdt seg 30-70 personer i den åpne russcenen i Nygårdsparken (ibid.: 5). Våren 2015, da Vågsbunnen var den største åpne russcenen, viste kartleggingen at det i gjennomsnitt oppholdt seg 27 personer fra rusmiljøet i dette området (Utekontakten i Bergen 2015: 18). Det er ikke blitt publisert noen tilsvarende tall fra kartlegginger i tunnelen og området rundt Strax-huset, men i perioden vi var hyppig til stede i dette området, fra høsten 2015 til våren 2016, var det som regel 20-30 personer fra rusmiljøet i området.⁴⁷ Verken tunnelen eller Vågsbunnen utviklet seg til å bli en like stor russcene som Nygårdsparken var før den ble stengt.

Sammensetningen av personer som oppholder seg i de åpne russcenene ser også ut til å ha endret seg. Utekontaktens kartlegging i Nygårdsparken våren 2014 viste at brukerne av russcenen kunne deles inn i tre grove grupperinger: Norske stoffbrukere, nord-afrikanere og øst-europeere (Utekontakten i Bergen 2014: 8). I tillegg til disse tre grupperingene nevnes en siste brukergruppe, som er personer som kun oppsøker plassen for å kjøpe rusmidler, og som forlater området med en gang handelen er overstått. De norske stoffbrukerne ble beskrevet som en gruppe med store hjelpebehov og en sammensatt avhengighetsproblematikk. De oppholdt seg i parken for å bruke, kjøpe, og selge narkotika, men de brukte også parken som en sosial arena. I følge Utekontakten var de utenlandske grupperingene i parken primært til stede for å selge narkotika (ibid.). I Vågsbunnen og i tunnelen var sammensetningen langt mer homogen. Det var primært de norske stoffbrukerne, med en alvorlig avhengighetsproblematikk, som oppholdt seg i disse russcenene i perioden vi gjennomførte feltarbeidet. De utenlandske selgerne var i liten grad til stede i Vågsbunnen og i tunnelen, blant annet som en følge av at politiet prioriterte å utvise utenlandske borgere de pågrep i

⁴⁷ Vi presiserer at dette er høyst uoffisielle tellinger, og at vi primært gjorde feltarbeid i tunnelen på dagtid og gjennom vinteren.

russcenene. Både politiet, brukere og ansatte i hjelpetiltakene er samstemte i at det store innslaget av utenlandske selgere i Nygårdsparken påvirket russcenen negativt. Politiet mener at de bidro til profesjonalisering av narkotikamarkedet og vold, og brukerne vektla at de dro med seg en kynisme og mangel på respekt for omgivelsene i parken. Selv om det også forekom at tilsynelatende velfungerende rekreasjonsbrukere oppsøkte tunellen for å kjøpe rusmidler, foregikk majoriteten av narkotikaomsetningen mellom majoritetsnorske brukere hvor både kjøpere og selgere var ruspåvirket og preget av lengre tids narkotikabruk.

At størrelsen på russcenene har blitt redusert, og at sammensetningen nå i større grad består av majoritetsnorske brukere med avhengighetsproblematikk, vektlegges som en positiv endring av politibetjentene vi intervjuet. De fremhevet at problemet har blitt mindre, konfliktene mellom utenlandske selgere og norske brukere har blitt færre, og at russcenes attraksjonskraft har blitt svekket som følge av den mer homogene sammensetningen med marginaliserte stoffbrukere. At tunellen i liten grad oppsøkes av tilsynelatende velfungerende rekreasjonsbrukere tolkes av politiet som at denne russcenen i liten grad fungerer som en rekrutteringsarena inn i narkotikabruk.

Åpne russcener produserer betydelig skade, både for brukere og for omgivelsene rundt (Bless mfl. 1995; Stevens 2013; Waal mfl. 2011). At innsatsen i Bergen ser ut til å ha redusert størrelsen på russcenene, blant annet ved at noen av grupperingene som oppholdt seg i Nygårdsparken i mindre grad er til stede i Vågsbunnen og tunellen, er derfor positivt.

I et skadereduksjonsperspektiv er det imidlertid vel så viktig å undersøke skadepotensialet ved ulike russcener, som størrelsen og sammensetningen (Caulkins og Reuter 2009). En liten russcene kan produsere betydelig skade på omgivelsene dersom den er plassert i et særlig utsatt nabolag eller i direkte nærhet til skoler, barnehager eller andre plasser hvor barn oppholder seg (ibid.). En liten russcene kan også produsere betydelig skade på brukerne dersom plassen gir særlig dårlige vilkår for trygge injiseringspraksiser (Parkin 2013). Vi vil derfor kort drøfte risikoprofilen til tunellen, som nå er den største åpne russcenen i Bergen, i et skadereduksjonsperspektiv.

I forskningslitteraturen er det en økt interesse for å undersøke hvordan politiets ulike innsatser mot åpne russcener både kan produsere og redusere skade (Caulkins og Reuters 2013; Kerr mfl. 2005; Small mfl. 2006; Stevens 2013). En skadefull virkning av politiinnsatser er at de kan svekke brukernes og nærmiljøenes tillit til politiet dersom de blir opplevd som urettferdige, diskriminerende eller ineffektive (Gau og Brunson 2009; Stevens 2013). Lav tillit til politiet kan være skadelig på mange måter, blant annet ved at politiet ikke får nok informasjon til å utføre sitt samfunnsoppdrag på en best mulig måte og ved at brukere vil unngå å anmelde lovbrudd og i stedet ta loven i egne hender (ibid.). Mange av brukerne i vår undersøkelse opplevde at de ble jaget ut av Bergen sentrum og inn i en grå, fuktig og trang tunell i uhygieniske og lite attraktive omgivelser. Tunellen var preget av forsøpling, trafikkstøy og dårlig lukt. Forflytningen fra Nygårdsparken, Vågsbunnen og sentrum til tunellen ble av noen brukere tolket som en avvisning og eksklusjon, og harmen over dette ble i stor grad rettet mot politiet. I selve tunellen var politiet mer eller mindre fraværende, og politibetjenter vi intervjuet la vekt på at problemene i tunellen nå primært var et anliggende for kommunen og helsetjenesten. Politiets innsats mot de åpne russcenene kan beskrives som en *utvisning fra sentrum* og en *ansvarsfraskrivning i tunellen*. Vi mener at den lave tilliten brukerne i vår undersøkelse tildelte politiet, må tolkes mot dette bakteppet. Det høye voldsnivået i tunellen, og den manglende anmeldelsen av disse hendelsene, er også en indikasjon på det lave tillitsnivået.

Tunellens nærhet til byens største lavterskeltilbud, Strax-huset, har flere positive skadereduserende effekter. Majoriteten av rent brukerutstyr som deles ut i Bergen skjer fra Strax-huset. Strax-huset har også åpent om ettermiddager, og det er dermed tilgang til rent brukerutstyr store deler av dagen. Utenfor Strax-huset er det montert en kran med rennende vann som brukere kan benytte til tilberedning av rusmiddelinntak. Selve tunellen utgjør imidlertid svært risikable forhold for tilberedning og injisering (se Parkin 2013 for en analyse av hvilke forhold ved offentlige injiseringsplasser som produserer og reduserer skade). Det er ingen rene flater i tunellen hvor man kan plassere brukerutstyret. Det er ingen muligheter for håndvask, bortsett fra inne på Strax-huset. Det er ingen benker eller andre steder å sitte enn på selve bakken, som alltid er våt og fuktig. Tunellen er trang, og brukere som tilberedte og injiserte stoff stod i konstant fare for å bli dultet bort i av andre brukere. Det var ofte store mengder brukte sprøyter på bakken, som utgjorde en smittefare. Tunellen gav altså få muligheter for trygge injiseringspraksiser.

Høsten 2016, etter at vi hadde avsluttet datainnsamlingen som ligger til grunn for denne rapporten, åpnet Bergens første sprøyterom ved Strax-huset. For de rene opiatbrukerne er dermed sprøyterommet nå et langt bedre og mer hygienisk alternativ til åpenlys injisering i tunellen. Per nå åpner imidlertid sprøyteromsforskriften kun for injisering av heroin ved sprøyterommet. Inntil denne forskriften er endret vil majoriteten av de som injiserer i tunellen være ekskludert fra denne muligheten til skadereduksjon.

Et siste vesentlig forhold ved risikoprofilen til tunellen er overdoseproblematikken. Norge har høye overdosedødsfall og Hordaland og Bergen har skilt seg negativt ut med høyere andel overdosedødsfall målt i forhold til innbyggertallet (Amundsen 2015: 10). I 2015 var det imidlertid et markant fall i overdosedødsfallene i Bergen. Mens antallet overdosedødsfall var 31 i 2013 og 2014, sank antallet overdosedødsfall til 17 i 2015.⁴⁸ I samme periode har imidlertid antallet overdoseinnleggelses ved Rusakutten vært stabilt og antallet overdosetilsyn ved Strax-huset blitt mer enn fordoblet. Tallene tyder altså på at overdoser forekommer minst like hyppig som før, men at flere overlever. Dette viser at nedgangen i overdosedødsfall ikke nødvendigvis har sammenheng med mindre eller tryggere narkotikabruk i de åpne russcenene. Injiseringskulturen i en trang, folksom og uhygienisk tunell utgjør en betydelig risiko for skade, men den umiddelbare nærheten til Strax-huset for assistanse ved overdoser kan ha bidratt til å gjøre situasjonen mindre fatal.

Stengningen av Nygårdsparken og innsatsen mot åpne russcener har ikke ført til en reduksjon i antallet slike scener, men størrelsen på scenene ser ut til å ha blitt redusert og sammensetningen har blitt endret. Skadepotensialet ved den russcenen som nå er den største, tunellen ved Strax-huset og området rundt, er imidlertid stort. I det videre arbeidet mot åpne russcener mener vi det vil være fornuftig å målrette innsatsen mot å redusere skadene som denne russcenen produserer, fremfor å redusere størrelsen på den (Caulins og Reuter 2009; Stevens 2013).

7.4 Har samarbeidet om innsatsen mot åpne russcener blitt bedre?

Strategien overfor de åpne russcenene i Bergen var lenge «tradisjonell», i den forstand at det var stor avstand mellom kontroll- og hjelpeinnsatsene (Ørn 2011). Den nye strategien som ble utviklet i Bergen og formulert i Handlingsplanen mot åpne russcener (Bergen kommune

⁴⁸ Hentet fra: <https://www.fhi.no/hn/statistikk/statistikk2/narkotikautloste-dodsfall-i-norge-i-2015/>. Hentet 200517.

2012a, b), representerte en lokal nyskaping ved at den vektla en langt sterkere integrering og koordinering av kontroll- og hjelpeinnsatsene. Denne samarbeidstenkningen har støtte i forskningslitteraturen, hvor det fremheves at et tettere samarbeid mellom helsetjenester, sosialtjenester og politiet er avgjørende for å lykkes med å redusere problemene som forårsakes av åpne russcener (Kerr, Small og Wood 2005; Stevens 2013; Waal, Gjersing og Clausen 2011). I hvilken grad har man lykkes med å styrke det lokale samarbeidet mot åpne russcener i Bergen?

Et viktig funn i denne rapporten er at den nye strategien mot åpne russcener ser ut til å ha skapt et bedre samarbeid mellom de sentrale aktørene og tiltakene. Vi finner at det har skjedd en tilnæringsprosess der institusjoner med til dels ganske ulike verdier, mål, roller og oppgaver har blitt sterkere integrert (se også Houborg, Frank og Bjerge 2014; Wälti og Kübler 2003). Særlig har det utviklet seg et tettere samarbeid og mer dialog mellom politiet og Helse Bergen, og mellom politiet og lavterskeltiltakene. Den forskningsbaserte anbefalingen om samordning (Waal mfl. 2011; Ørn 2011), Bergenspatriotiske allianser og entusiasme over en radikalt ny kurs i den lokale ruspolitikken (Bjerkestrand 2015), og flere tverrsektorielle møteplasser både i Rådhuset og på gata, har ført til tettere relasjoner, forsterket samarbeidsviljen, og gitt økt sektoroverskridende forståelse, respekt og informasjonsflyt mellom mange av de sentrale aktørene.

Det tettere samarbeidet mellom Bergen kommune, Helse Bergen, Vest politidistrikt og frivillige organisasjoner har særlig blitt utviklet gjennom Operativ gruppe, hvor representanter fra de tiltakene og tjenestene som jobber tetttest opp mot rusmiljøene har møttes regelmessig hver 14. dag. Blant deltakerne som har møtt fast i operativ gruppe synes det å være en bred enighet om at samarbeid er viktig for å løse problemene knyttet til de åpne russcenene. Deltakerne i operativ gruppe ser også ut til å dele en «strategiutholdenhet»: ingen av de sentrale aktørene vi intervjuet gav uttrykk for at problemene med de åpne russcenene nå var løst, men flertallet gav uttrykk for en tilslutning til handlingsplanens mål og virkemidler og understreket at satsningen vil måtte pågå over tid for å oppnå resultater.

I handlingsplanen mot åpne russcener fremstår bedre samarbeid mellom kontroll- og hjelpeapparatet som et mål i seg selv, og som et virkemiddel for å oppnå planens formål om en reduksjon i de åpne russcenene og en tryggere by for alle. Mens deltakerne i Operativ gruppe var samstemte i at samarbeidsrelasjonene har blitt bedre, var det flere som etterlyste at dette samarbeidet ble materialisert i konkrete og bedre løsninger. Den negative utviklingen i tunellen ved Strax-huset var tidlig et sentralt tema i operativ gruppe. Politiet og andre etterlyste mer tilstedeværelse fra hjelpeapparatet både i tunellen og inne på Strax-huset. På tross av enighet om at dette var viktig og måtte prioriteres, forble tunellen en russcene med manglende tilstedeværelse fra både politiet og hjelpeapparatet.

Til forskjell fra Sentrumssamarbeidet i Oslo, som var en forløper for Handlingsplanen mot åpne russcener i Bergen, er det ingen brukerrepresentanter med i Operativ gruppe. Samarbeidet som har blitt etablert gjennom handlingsplanen har dermed i liten grad inkludert brukerne. Kunnskapen om brukerne blant ansatte i tiltakene og blant beslutningstakere har økt blant annet på grunn av det tettere samarbeidet, men brukerdeltagelsen har vært tilfeldig og personavhengig. Det betyr at brukerkunnskap i for liten grad har blitt inkludert i forslag til forbedringer og i beslutningsprosesser av stor betydning for brukeres livssituasjon og hverdag.

7.5 Har flere brukere fått hjelp?

Handlingsplanen mot åpne russcener har utløst en større satsning på rustiltak i Bergen. Har det medført at flere stoffbrukere får hjelp?

Bergen kommune har opprettet tre MO-sentre for å kunne tilby brukere et mer bydelsnært og differensiert dagtilbud. Både MO-senteret på Wergeland og på Nesttun har opplevd økte besøkstall siden de ble etablert i 2014, og Strax-huset, som ble definert som et MO-senter i 2012, opplevde en nærmest fordobling av besøkstallene fra 2014 til 2015. Bergen kommune har også gjennomført en sterke boligsosial satsning i perioden. En sterk reduksjon i antallet som venter på kommunal utleiebolig, etableringen av nye kommunale botilbud for mennesker med rusmiddelproblemer (Lonemarka, Bjørgsonsgate og Merkurveien), og en forsiktig reduksjon i botiden ved midlertidige botilbud er utviklingstrekk som antyder en bedring av de boligsosiale forholdene for stoffbrukere i Bergen. Helse Bergen opprettet M31 i 2014, som er et lavterskel LAR-tilbud hvor opiatbrukere kan få rask oppstart i behandlingen. Behandlingsstatistikken fra Helse Bergen viser, når vi sammenlikner utviklingen fra 2012–2015, at flere ønsker rusbehandling (døgn og poliklinisk), at flere starter opp i rusbehandling (døgn og poliklinisk), og at ventetidene har gått ned (døgn, poliklinisk og LAR). Disse utviklingstrekkene tyder på at stoffbrukere i Bergen har fått flere tilbud og tiltak, og at flere benytter seg av dem.

Denne positive utviklingen er imidlertid vanskeligere å få øye på for brukerne i vår undersøkelse. Over halvparten av brukerne oppgir i spørreundersøkelsen vi gjennomførte at de ikke får den hjelpen de har behov for, mange opplever at det er vanskeligere å få rusbehandling (45 %), og langt flere er uenig (47 %) enn enig (26 %) i at de har fått en bedre livssituasjon etter at Nygårdsparken stengte. Hvordan kan vi forstå brukernes negative erfaringer og vurderinger med et hjelpeapparat som ser ut til å ha blitt betydelig utbygget de siste årene?

I denne rapporten har vi antydnet at en mulig forklaring er at de som har blitt hjulpet av den sterkere satsningen på hjelpetiltak ikke lenger tilbringer tid i de åpne russcenene. De negative erfaringene fra brukerne i vår undersøkelse kan dermed skyldes at utvalget vårt er skjevt. En annen mulig forklaring er at de hjelpetiltakene som har blitt etablert ikke oppleves som gode eller tilstrekkelige nok for brukerne. Svært mange av brukerne som tilbringer tid i de åpne russcenene i Bergen er LAR-pasienter, og et viktig funn i denne rapporten er at mange av pasientene er svært ambivalente til behandlingen de får og opplever LAR vel så mye som et kontrollorgan som et hjelpetiltak. Flere av LAR-pasientene, selv dem med relativt god rusmestring og egen leilighet, tilbringer tid i åpne russcener av mangel på andre tilgjengelige arenaer for sosial omgang. Tilsvarende var erfaringene med de nye boligtiltakene til dels svært negative. De var ikke primært fornøyd med å ha fått en bolig men snarere fortvilet over en bosituasjon som opplevdes som utrygg.

Det manglende samsvaret mellom utbyggingen av hjelpetiltakene og brukernes negative vurderinger av mulighetene for å få hjelp må imidlertid også ses i sammenheng med hvordan brukerne har opplevd og fortolket den nye innsatsen mot åpne russcener i Bergen. Fra brukernes perspektiv har de viktigste tiltakene i denne satsningen vært stengningen av Nygårdsparken og bortvisningene i Vågsbunnen. Begge disse tiltakene har en *ekskluderende* profil. For de brukerne som i dag tilbringer tid i en trang, folksom og uhygienisk tunell på den andre siden av Puddefjordsbroen, fremstår satsningen mot åpne russcener med en mer *ekskluderende* enn inkluderende profil.

7.6 Brukermedvirkning og skadereduksjon

I denne rapporten har vi prioritert å beskrive og diskutere brukernes erfaringer med myndighetenes forsøk på å løse problemene som åpne russcener skaper. En av flere grunner til at vi har valgt å vektlegge brukernes perspektiv så sterkt, er at brukernes stemme i for liten grad har blitt inkludert i satsningen mot åpne russcener. Vi mener at brukermedvirkning er særlig viktig i tilfeller som dette, hvor myndighetenes intervensjoner har så store og direkte konsekvenser for en marginalisert gruppes handlingsrom og livsvilkår. Offentlige møteplasser er særlig tillitsbetydningsfulle arenaer for borgeres rettsfølelse. Brukermedvirkning er ikke bare viktig for å sikre et tilstrekkelig beslutningsgrunnlag og en god skjønnsbruk, men kan også ha en skadereduserende funksjon ved å hindre unødige kontroller og krenkelser (Lundeberg mfl. 2010). Dette gjelder blant annet et krav om bedre informasjon, kontradiksjon, medvirkning, respektfull behandling og mulighet for overprøving. Brukermedvirkning i tjenesteutforming på gateplan kan innebære allmøter, å involvere brukere i styringsgrupper, i utvikling av informasjons- eller evalueringsmateriale, samt ulike former for innspill fra brukere.

Den åpne russcenen som har etablert seg i tunellen og området ved Strax-huset er en voldsutsatt og uhygienisk plass som utsetter brukerne for en rekke former for skade. I tråd med andre forskeres anbefalinger, mener vi at målsetningen i større grad bør fokusere på å redusere skadene som denne russcenen produserer, både for brukere og omgivelsene, og ikke bare på å redusere størrelsen (Caulkins og Reuter 2009; Stevens 2013). En tydeligere tilstedeværelse av hjelpe- og kontrollapparatet i større dialog med brukerne vil kunne gi brukerne bedre beskyttelse og en større opplevelse av trygghet. En sameksistens krever flere arenaer der brukernes syn kan bli inkludert i viktige beslutningsprosesser som gjelder dem selv. Potensialet ligger i den økte gateplansnærheten som samarbeidet om og på de åpne russcenene har medført. Den sosiale kapitalen som genereres gjennom denne gatenære interaksjonen kan bli brukt i en brobyggende rolle overfor brukerne og styrke også de mer sårbare tillitsrelasjoner i samfunnet.

Litteraturliste

- Abbott, A. (1988): *The Systems of Professions. An Essay on the Division of Expert Labour*, University of Chicago.
- Aitken, C., Moore, D., Higgs, P., Kelsall, J., & Kerger, M. (2002). The impact of a police crackdown on a street drug scene: Evidence from the street. *International Journal of Drug Policy*, 13, 189–198.
- Amundsen, E.J. (2015): *Narkotikautløste dødsfall*. SIRUS Rapport 2/2015.
- Amundsen, E.J. og Reid, M.J. (2014): Self-reports of consumption of amphetamines, cocaine and heroin in a survey among marginalized drug users. *Science of the Total Environment*. 487: 740–745.
- Andenæs, J. (1996): *Straffen som problem*. [Halden]: Exil.
- Anderson, E. (1991): *Code of the street. Decency, violence, and the moral life of the inner city*. New York: W.W. Norton
- Becker, H. (1973): *Outsiders. Studies in the sociology of deviance*. New York: The free press.
- Beetham, D. (1991): *The legitimation of power*. Atlantic Heights, N.J.: Humanities Press International.
- Bell, J. (2010): The global diversion of pharmaceutical drugs: opiate treatment and the diversion of pharmaceutical opiates: a clinician's perspective. *Addiction*. 105(9): 1531–7.
- Bergen kommune (2014): *Boligmelding 2014–2020*. Bergen: Bergen kommune.
- Bergen kommune (2012a). *Tiltak for å redusere åpne russcener*. Bergen.
- Bergen kommune (2012b). *Oppfølging av Handlingsplan mot åpne russcener*. Bergen.
- Bergen kommune (2011): *Levekår og helse i Bergen 2011*. Bergen: Bergen kommune.
- Bjerkestrand, F. (2015): «Rusen mellom de syv fjell». *Rus og Samfunn*. 6(8): 34–36.
- Bless, R., Kort, D. J., & Freeman, M. (1995). Open drug scenes: a cross-national comparison of concepts and strategies. *European addiction research*, 1, 128–138.
- Bourgois, P. (2000): Disciplining addictions: the bio-politics of methadone and heroin in the United States. *Culture, Medicine and Society*. 24(2): 165–195.
- Bourgois, P. (2003): *In Search of Respect: Selling Crack in El Barrio*. New York: Cambridge University Press
- Bourgois, P. I., & Schonberg, J. (2009). *Righteous dopefiend*. Berkeley: University of California Press.
- Bosworth, M. og E. Carrabine (2001): «Reassessing Resistance: Race, Gender and Sexuality in Prison». *Punishment & Society*, 3 (4): 501–515.
- Brownstein, H., Crimmis, S., Spunt, M. & Barry, J. (2000). A Conceptual Framework for Operationalizing the Relationship Between Violence and Drug Market Stability. *Contemporary Drug Problems*, 22. desember.
- Bukten, A. (2012): *Criminal convictions among patients in opioid maintenance treatment in Norway: a national cohort study*. Oslo: Unipub.

- Caulkins, J. og Reuter, P. (2009): Towards a harm-reduction approach to enforcement. *Safer Communities*. 8(1): 9–23.
- Clark, A.K., Wilder, C.M. og Winstanley, E.L. (2014): «A systematic review of community opioid overdose prevention and naloxone distribution programs». *Journal of Addiction Medicine*. 8 (3): 153–63.
- Cohen, S. (1985): *Visions of social control: crime, punishment and classification*, Polity press: Cambridge.
- Connel, R. (1995): *Masculinities*. Cambridge: Polity Press
- Coomber, R. (2006). *Pusher Myths: Re-Situating the Drug Dealer*. London: Association Books.
- Cresswell, T. (1996): *In place/out of place: Geography, ideology, and transgression*. Minneapolis/London: University of Minnesota Press.
- Crewe, B. (2009): *The prisoner society: power, adaptation, and social life in an English prison*. Oxford: Oxford University Press.
- Dahl, H.V. (2007): «The methadone game: Control strategies and user responses» s. 102–115 i Fountain, Jane og Dirk J. Korf (red.), *Drugs in Society: European Perspectives*. Oxford, New York: Radcliffe Publishing Ltd..
- Dahl, Helle Vibeke (2008): «Metadonkontrol: hvorfor, hvordan og hvorledes? Dansk metadonpraksis belyst fra aktørenes perspektiv». *Nordisk alkohol- og narkotikatidsskrift*, 25 (5): 377–396.
- Dahl, V. H. og M. U. Pedersen (2008): *Kvinder og køn: Stofbrug og behandling*. Center for Rusmiddelforskning, Aarhus Universitet.
- DeBeck, K., Wood, E., Qi, J. Z., Fu, E., McArthur, D., Montaner, J., et al. (2011). Interest in low-threshold employment among people who inject illicit drugs: Implications for street disorder. *International Journal of Drug Policy*, 22(5), 376–384.
- DeBeck, K., Wood, E., Qi, J. Z., Fu, E., McArthur, D., Montaner, J., et al. (2012). Socializing in an open drug scene: The relationship between access to private space and drug-related street disorder. *Drug and Alcohol Dependence*, 120(1–3), 28–34.
- Deutsche AIDS-Hilfe (DAH) og akzept e.V. (2011): *Drug Consumption Rooms in Germany. A Situational Assessment by the AK Konsumraum*. Berlin: DAH og akzept e.V.
- Dixon, D., & Maher, L. (2002). Ann hai: policing, culture and social exclusion in a street heroin market. *Policing and Society*, 12(2), 93–110.
- Duffy, P. og Baldwin, H. (2012): The nature of methadone diversion in England: a Merseyside case study. *Harm Reduction Journal*. 9(3): 1–10.
- Dwyer, R. (2011). The social life of *smokes*: Processes of exchange in a heroin marketplace. In S. Fraser & D. Moore (Eds.), *The Drug Effect: Health, Crime and Society* (pp. 19–34). Cambridge: Cambridge University Press.
- Edland-Gryt, M. og Skatvedt, A.H. (2012): Thresholds in a low-threshold setting: An empirical study of barriers in a centre for people with drug problems and mental health disorders. *International Journal of Drug Policy*. 24(3): 257–64.
- EMCDDA. (2010). *Harm reduction: evidence, impacts and challenges*. Lisbon: European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA).

- Emerson, R.M., R.I. Fretz og L.L. Shaw (1995): *Writing ethnographic fieldnotes*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ervik, R., Lindén, T.S., Askildsen, J.E., og Ruths, S. (2016): Work package 2: Comprehensive description of the most promising ICC Models for multi-morbidity – Medically assisted Rehabilitation (MAR) Bergen – Learning networks for whole, coordinated and safe pathways (Learning networks). SELFIE 2020.
- Fangen, K. (2010): *Deltagende observasjon*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Fagan, J., & Davies, G. (2000). Street stops and broken windows: terry, race and disorder in New York City. *Fordham Urban Law Journal*, 28, 457.
- Finstad, L. (2000): *Politiblikket*. Oslo: Pax Forlag AS.
- Flesland, L. og Knoff, R.V. (2016): *Føre Var: Rustrender i Bergen 02/16*. Kompetansesenter Rus – Region Vest Bergen, Stiftelsen Bergensklinikkene.
- Frantzen, E. (2001): *Metadonmakt. Møte mellom stoffbrukere og norsk metadonpolitikk*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Frantzen, E. (2005): *Narkojakt på gateplan. Om politikkontroll av narkotika på Vesterbro*, PhD-thesis, Faculty of Law, University of Copenhagen.
- Garland, D. (2001). *Culture of control*. Oxford: Oxford University Press.
- Gau, J.M. og Brunson, R.K. (2009): Procedural Justice and Order Maintenance Policing: A Study of Inner-City Young Men's Perceptions of Police Legitimacy. *Justice Quarterly*. 27(2): 255–279.
- Gjersing, L. og Sandøy, T.A. (2014): *Narkotikabruk på gateplan i syv norske byer*. SIRUS Rapport 1/2014.
- Gobo, G. (2008). *Doing ethnography*. Los Angeles: Sage Publications Ltd.
- Goffman, E. (1967): *Anstalt og menneske*, København: Jørgen Paledons forlag.
- Goldstein, P. (1985). The Drugs/Violence Nexus: A Tripartite Conceptual Framework. *Journal of Drug Issues*, 15(4), 143–174.
- Grimen, H. (2008): Profesjon og tillit, i Molander A. og L. I. Terum (red) *Profesjonsstudier*, s 197–215, Oslo: Universitetsforlaget
- Grundetjern, H. (2015): Women's gender performances and cultural heterogeneity in the illegal drug economy. *Criminology*. 53(2): 253–279.
- Grønnestad, T.E. og Lalander, P. (2015): The Bench: An open drug scene and its people. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*. 32 (2): 165–182.
- Havnes, I. A., T. Clausen og A.-L. Middelthon (2014): «Execution of control among 'non-compliant', imprisoned individuals in opioid maintenance treatment». *International Journal of Drug Policy*, 25 (3): 480–5.
- Havnes, I. A., Clausen, T., & Middelthon, A. L. (2013). 'Diversion' of methadone or buprenorphine: 'harm' versus 'helping'. *Harm Reduct J*, 10(1), 24.
- Havnes, I. A., Clausen, T., Brux, C. og Middlethon, A. L. (2013): The role of substance use and morality in violent crime – a qualitative study among imprisoned individuals in opioid maintenance treatment. *Harm Reduction Journal*. 11:24. [10.1186/1477-7517-11-24](https://doi.org/10.1186/1477-7517-11-24).

- Harris, M. og T. Rhodes (2013): «Methadone diversion as a protective strategy: the harm reduction potential of 'generous constraints'». *International Journal of Drug Policy*, 24 (6): 43–50.
- Helsedirektoratet (2010): *Nasjonalt retningslinje for legemiddelassistert rehabilitering ved opioidavhengighet, IS-1701*. Oslo: Helsedirektoratet.
- Helse- og omsorgsdepartementet (2010): *Rapport om narkotika: Stoltenbergutvalget*. Helse- og omsorgsdepartementet. Publikasjonskode: I-1149 B.
- HKH rapport Strax-huset (2015): *Mobilisering for et bedre liv: Inntak i rusmidler i Bergen – en kartleggingsrapport om arenaer, risiko og konsekvenser*. Bergen: Strax-huset.
- Holmberg, L. (1999): *Politiets skøn i rettssociologisk belysning*, PhD thesis, Faculty of Law, University of Copenhagen.
- Hordaland politidistrikt (2016): *Statusrapport mai 2016: Følgeevaluering av politidistriktets innsats mot åpne russcener*. Bergen: Hordaland politidistrikt.
- Hordaland politidistrikt (2015): *Statusrapport september 2015: Følgeevaluering av politidistriktets innsats mot åpne russcener*. Bergen: Hordaland politidistrikt.
- Hordaland politidistrikt (2011). *Nygårdsparken, ingen muligheter for «kvikkfiks»*. Bergen: Hordaland politidistrikt.
- Houborg, E., V.A. Frank and B. Bjerger (2014): From zero-tolerance to non-enforcement: Creating a new space for drug policing in Copenhagen, Denmark, *Contemporary Drug Problems*.
- Houborg, E. og M. Pedersen (2013): *Håndhævelse af narkotikalovgivningen vedr. besiddelse af illegale stoffer til eget forbrug efter 2004*. Rapport, København: Justitsministeriet.
- Høigård, C. (2002): *Gategallerier*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Ipsos (2016): *Politiets innbyggerundersøkelse*. Oslo: Ipsos.
- Jacques, S. & Wright, R. (2011). Informal Control and Illicit Drug Trade. *Criminology*, 49(3), 729–765.
- Jacques, S. (2009). The Necessary Conditions for Retaliation: Toward a Theory of Non-Violent and Violent Forms in Drug Markets. *Justice Quarterly*, 27(2), 186–205.
- Jacques, S. & Wright, R. (2008b). The Victimization–Termination Link. *Criminology*, 46(4), 1009–1038.
- Jacobs, B.A. & Wright, R. (2006). *Street Justice: Retaliation in the Criminal Underworld*. New York: Cambridge University Press.
- Jenkinson, R.A., Clark, N.C., Fry, C.L., Dobbin, M. (2005): Buprenorphine diversion and injection in Melbourne, Australia: an emerging issue? *Addiction*. 100(2): 197–205.
- Johannessen, K. Lied, C. og Dyb, E. (2014): *Kartlegging av bostedsløse i Bergen kommune*. NIBR-rapport 2014:10.
- Johansen, N. B. , Ugelvik, T. og K. Franko Aas (red.): *Krimigrasjon? Den nye kontrollen av de fremmede*. Oslo: Universitetsforlaget
- Johnson, B. og Richert, T. (2015): Diversion of methadone and buprenorphine from opioid substitution treatment: the importance of patients' attitudes and norms. *Journal of Substance Abuse Treatment*. 54: 50–5.

- Järvinen, M. (2002): Mødet mellom klient og system – om forskning i sosialt arbeid. *Dansk Sociologi* 13, 2, s. 73–85.
- Kerr, T., Small, W., & Wood, E. (2005). The public health and social impacts of drug market enforcement: A review of the evidence. *International Journal of Drug Policy*, 16(4), 210–220.
- Krug, E.G., Mercy, J.A., Dahlberg, L.L., Zwi, A.B. (2002): The world report on violence and health. *The Lancet*. 360(9339): 1083–1088.
- Lalander, P. (2001): *Hela världen er din. En bok om unga heroinister*. Lund: Studentlitteratur.
- Lie, E.M. (2003): The goal of total control – mobile police squads' encounters with drug users in Oslo, in E.H. Pedersen & C. Tigerstedt (ed.) *Regulating Drugs – between users, the police and social workers*. NAD-publication No. 43 (2003): 63–75.
- Loader, I (2000): Democratic governance and plural policing. *Social Legal Studies*, 9 (3). DOI: 10.1177/096466390000900301
- Lundeberg, I.R., og Mjåland, K. (2016): Rehabilitering og prosedural rettferdighet i kriminalomsorgen. *Retfærd*. 23(2): 154–162.
- Lundeberg, I. R., Mjåland, K., Søvig, K. H., Nilssen, E., & Ravneberg, B. (2010). *Tvang overfor rusmiddelavhengige : evaluering av Lov om sosiale tjenester §§ 6-2, 6-2a og 6-3*. Bergen: Uni Rokkansenteret, Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier.
- Larsson, P. (2015): Utfordringer for Nordisk politiforskning. I *The Past, the present and the future of police research: Proceedings from the fifth Nordic Police Research seminar*, 60–80. Polisutbildningen, Linnéuniversitetet.
- Madah-Amiri, D. Clausen, T., Myrmel, L., Brattebø, G., og Lobmaier, P. (2017): Circumstances surrounding non-fatal opioid overdoses attended by ambulance services. *Drug and Alcohol Review*. 36(3): 288–294.
- Mazerolle (2017): A policy guide to the state of drug law enforcement research. *International Journal of Drug Policy*, Volume 41, Pages 164–165. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.drugpo.2017.01.009>
- Mazerolle, L., Soole, D., & Rombouts, S. (2007): Drug law enforcement: A review of the evaluation literature. *Police Quarterly*, 10(2), 115–153.
- Meld. St. 30 (2011–2012) (2012): *Se meg! En helhetlig rusmiddelpolitikk, alkohol – narkotika – doping*. Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet.
- Mik-Meyer, N. og M. Järvinen (2003): *At skabe en klient. Institutionelle identiteter i sosialt arbeid*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Mjåland, K. (2015): «The paradox of control: An ethnographic analysis of opiate maintenance treatment in a Norwegian prison». *International Journal of Drug Policy*, 26 (8): 781–789.
- Mjåland, K. og I.R. Lundeberg (2014): Penal hybridization: Staff-prisoner relationships in a Norwegian drug rehabilitation unit. I H.S. Aasen et al. *Juridification and Social Citizenship in the Welfare State*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Moeller, K. & Hesse, M. (2013). Drug Market Disruption and Systemic Violence: Cannabis Markets in Copenhagen. *European Journal of Criminology*, 10(206).

- Moloney, M., Hunt, G og K. Joe-Laidler (2015): Drug Sales, Gender, and Risk: Notions of Risk From the Perspective of Gang-Involved Young Adults. *Substance use and misuse*. Volume 50, s. 721–732.
- Mossige, S. og K. Stefansen (2016): Vold og overgrep mot barn og unge. Omfang og utviklingstrekk 2007–2015. NOVA rapport 5/16
- Mullins, C.W., R.T. Wright, and Bruce A. Jacobs. (2004): *Gender, streetlife and criminal retaliation*. *Criminology* 42:911–40.
- Murji, K. (1998): *Policing Drugs*, Ashgate. Aldershot.
- Nafstad, I. (2011). Changing Control of the Open Drug Scenes in Oslo – Crime, Welfare, Immigration Control, or a Combination? *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 12(2), 128–152.
- Nafstad, I. (2012): *Et anstendig menneske: Møter mellom rusbrukere og det offentlige rom i Oslo*. Ph.D.-avhandling. Universitetet i Oslo: Det juridiske fakultet.
- Nettleton, S. (1995): *The Sociology of Health and Illness*. London:Polity Press.
- NKVTS (2014) Rapport nr. 1/2014: *Vold og voldtekt i Norge – En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Nord, G. (2010). *Nord og ned : mitt liv som junkie*. Oslo: Spartacus.
- NOU 2009: 12: Et ansvarlig politi. Et ansvarlig politi – Åpenhet, kontroll og læring. Evalueringsrapport fra utvalget oppnevnt av Justis- og politidepartementet 5. mars 2008.
- Olsen, H. og A. Skretting (2006): *Ingen enkle løsninger – Evaluering av tiltaksplan for alternativer til rusmiljøene i Oslo sentrum*. Sirius rapport, Nr. 2/2006. Oslo: Statens Institutt for Rusmiddelforskning (SIRUS).
- Opptrappingsplanen for rusfeltet (2016–2020) (Prop. 15 S: 2015–2016).
- Oslo kommunes handlingsplan for sentrumsarbeidet 2012–2015: «Det åpne narkotikamisbruket i Oslo sentrum.»* Oslo: Oslo kommune. URL: <http://www.sak.oslo.kommune.no/dok/Byr%5C0%5CVEDLEGG%5C20120050431009030.pdf>.
- Pape, H. & Stefansen, K. (2004). Den skjulte volden. En undersøkelse om Oslobefolkningens utsatthet for trusler, vold og seksuelle overgrep. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Page, J. Bryan og Merrill Singer (2010): *Comprehending drug use : ethnographic research at the social margins*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.
- Parkin, S. (2013): *Habitus and Drug Using Environments: Health, Place and Lived-Experience*. London: Taylor & Francis Ltd.
- Putnam, R (1993). *Making Democracy Work. Civic Traditions in Northern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Raine, P. (2001): *Women`s perspective on drugs and alcohol: the vicious circle*. Aldershot: Ashgate

- Rothstein, B. & Stolle, D. (2008). The State and Social Capital. An Institutional Theory of Generalized Trust. *Comparative Politics*, 40, 441–460. DOI: <http://dx.doi.org/10.5129/001041508x12911362383354>.
- Rhodes, T., & Hedrich, D. (2010). Harm reduction and the mainstream. In EMCCDA (Ed.), *Harm Reduction: evidence, impacts and challenges* (Vol. 10, pp. 19–33). Lisbon: European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA).
- Sahlin, I. (2001): Gränskontroll och disciplin – strategier för kontroll och förändring. I *Skyldig eller sjuk? Om valet av påföljd för narkotikabruk*. Hildigunnur Ólafsdóttir (red.). NAD-publikation, Nr. 40/2001, s. 121–140. Helsingfors: NAD.
- Sandberg, S. (2012). The Importance of Culture for Cannabis Markets: Towards an Economic Sociology of Illegal Drug Markets. *British Journal of Criminology*, 52(6), 1133–1151.
- Sandberg, S. (2009): *Symbolic capital and discursive practice in street culture*, dr. polit avhandling, UiB
- Sandberg, S., & Pedersen, W. (2008). «A magnet for curious adolescents»: The perceived dangers of an open drug scene. *International Journal of Drug Policy*, 19(6), 459–466.
- Sandberg, S., & Pedersen, W. (2006). *Gatekapital*. Oslo: Universitetsforl.
- Sandberg, S. og Pedersen, W. (2005): «Rett frå pikerommet med ransel på ryggen?» *Om ungdom som oppholdt seg rundt Plata*. NOVA Rapport 6/05.
- Sandås, L. (2016): *Narkoatlas Oslo*. Oslo: Stripa forlag.
- Schiøtz, A. (2017): Rus i Norge – politiske og medisinske tilnærminger i historisk lys, I *Tidsskrift for Velferdsforskning*, 20(1), 4–26
- Silverman, D. (2001): *Interpreting qualitative data: methods for analysing talk, text and interaction*. London: Sage.
- Skogan, W.G. (2006). Asymmetry in the Impact of Encounters with Police. *Policing and Society: An International Journal of Research and Policy*, 16(2), 99–126.
- Small, W., Kerr, T., Charette, J., Schechter, M. T., & Spittal, P. M. (2006). Impacts of intensified police activity on injection drug users: Evidence from an ethnographic investigation. *International Journal of Drug Policy*, 17(2), 85–95.
- Smith-Solbakken, M. og Tunngland, E. (1997): *Narkomiljøet. Økonomi, kultur og avhengighet*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Steffensmeier, D.J. og E. Allen (1996): Gender and crime: Towards a gendered theory of female offending, *Annual Review of Sociology* 22: 459–87
- SSB (2015): Utsatthet og uro for lovbrudd, Levekårsundersøkelsen. <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/statistikker/vold/hvert-3-aar/2016-03-08>
- Stevens, A. (2013). *Applying harm reduction principles to the policing of retail drug markets*. London: International Drug Policy Consortium.
- Strang, J., mfl. (2012): «Drug policy and the public good: evidence for effective interventions». *The Lancet*, 379 (9810): 71–83
- Svensson, B. (2007): *Pundare, jonkare och andra: med narkotikan som føljeslagare*. Stockholm: Carlssons.

- Sundhedsstyrelsen. (2013). *Evaluering af ordning med lægeordineret heroin til stofmisbrugere 2010–2012*. København.
- Sykes, G.M. og D. Matza (1957): «Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency». *American Sociological Review*, 22 (6): 664–670.
- Tankebe, J. og Liebling, A. (2013): *Legitimacy and Criminal Justice: An International Exploration*. Oxford: Oxford University Press.
- Taylor, M., & Potter, G.R. (2013). From «Social Supply» to «Real Dealing»: Drift, Friendship, and Trust in Drug Dealing Careers. *Journal of Drug Issues*.
- Tjora, A. (2012) *Helsesosiologi: Analyser av helse, sykdom og behandling*. Gyldendal Akademisk. 2012. ISBN 978-82-05-42414-2.
- Tritter, J.Q. (2009) Revolution or evolution: the challenges of conceptualizing patient and public involvement in a consumerist world, *Health Expectations*, 12(3):275–287.
- Tyler, T.R. (2006): *Why people obey the law*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- UDI, Årsrapport (2009). URL: <http://www.udi.no/Global/UPLOAD/Publikasjoner/Aarsrapport/2009/AarsrapportUDI2009.pdf>. [Lesedato 14.3.2012].
- Utekontakten i Bergen (2014): *Kartleggingsrapport om åpne russcener i Bergen sentrum. Delrapport 1, juni 2014*. Utekontakten i Bergen: Rapport 01/14.
- Utekontakten i Bergen (2015): *Åpne russcener i Bergen sentrum. En kartleggingsrapport om å avvikle og forebygge åpne russcener*. Utekontakten i Bergen.
- Vidal-Trecan, G. Varescon, I., Nabet, N. og Boissonnas, A. (2003): Intravenous use of prescribed sublingual buprenorphine tablets by drug users receiving maintenance therapy in France. *Drug and Alcohol Dependence*. 69 (2): 175–181.
- Waal, H., Bussesund, K., Clausen, T., Skeie, I., Håseth, A., Lillevold, P.H. (2016): *Statusrapport 2015: Mot grensene for vekst og nytte?* SERAF Rapport 1/2016.
- Waal, H., Gjersing, L., & Clausen, T. (2011). *Open drug scenes and overdose mortality – what to do? Report from five European cities*. Oslo: Senter for rus- og avhengighetsforskning (SERAF).
- Waal, H. (2007): «Merits and problems in high-threshold methadone maintenance treatment. Evaluation of medication-assisted rehabilitation in Norway 1998–2004». *European Addiction Research*, 13 (2): 66–73.
- WHO (2009): *Guidelines for the Psychosocially Assisted Pharmacological Treatment of Opioid Dependence*. Geneve: World Health Organization.
- Wälti, S. & D. Kübler (2003): «New Governance» and Associative Pluralism: The Case of Drug Policy in Swiss Cities, *The Policy Studies Journal*, 31 (4): 499–525.
- Wåde-Engelsen, M. og Hjellum, K. (2016): *BrukerPlan 2015*. Bergen: Bergen kommune.
- Yokell, M.A., Nickolas D. Zaller, Traci C. Green og Josia D. Rich (2011): «Buprenorphine and buprenorphine/naloxone diversion, misuse, and illicit use: an international review». *Current Drug Abuse Reviews*, 4 (1): 28–41.
- Zimmer, L. (1990). Proactive policing against street-level drug trafficking. *American Journal of Police*, 9(1), 43–74.
- Ørn, M. (2011): *Nygårdsparken: Ingen muligheter for «kvikkfiks»*. Hordaland politidistrikt.

Appendiks

Tabell A.1: Besøksstall for MO-Strax-huset januar-september 2016:

Måneder	Dagsenter besøk	Ettermiddag besøk
Januar	2103	2004
Februar	2093	2094
Mars	2457	2366
April	2258	2043
Mai	2283	2075
Juni	2047	2151
Juli	2131	1864
August	2175	2147
September	1919	1953

Tabell A.2: Antall utdelt brukerutstyr ved MO-Strax-huset januar-oktober 2016.

	1.tertial 2016	2. tertial 2016	sep.2016	okt.2016	Totalt pr. okt 16
SPRØYTER					
Kvinner	40989	42736	13114	8626	105465
Menn	106434	106787	30136	25922	269279
Totalt	147423	149523	43250	34548	374744
KANYLER					
Kvinner	45532	47406	14346	9642	116926
menn	111824	111753	31096	27232	281905
Totalt	157356	159159	45442	36874	398831
PUCKER					
Kvinner	1114	1190	317	224,5	2845,5
Menn	2050	2075	598,67	472	5195,67
Totalt	3164	3265	915,67	683,5	8028,17
FOLIER					
Kvinner	3548	3960			7508
Menn	14197	14609			28806
Totalt	17745	18569			36314

Tabell A.3: Månedlig besøksoversikt ved Halvardsstuen 2015

	Antall nye	Unike menn	Unike kvinner	Unike personer	Nyregistrerte hittill i år
Januar	22	398	152	550	22
Februar	31	424	157	581	53
Mars	38	453	166	619	91
April	14	462	171	633	105
Mai	28	484	177	661	133
Juni	25	498	188	686	158
Juli	35	522	199	721	193
August	8	528	201	729	201
September	27	551	205	756	228
Oktober	16	566	206	772	244
November	33	593	212	805	277
Desember	15	605	215	820	292

Tabell A.4: Grad av politikontakt og tillit til politiet⁴⁹

Coefficients ^a						
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	2,848	,148		19,221	,000
	Politikontaktny	-,135	,024	-,419	-5,569	,000

a. Dependent Variable: I hvilken grad har du tillit til politiet?

Tabellen viser at det er en signifikant sammenheng mellom grad av politikontakt og tillit ($p = 0,000$). Koeffisienten er negativ og på 0,135. Resultatet viser dermed at scoren som måler tillit til politiet (går fra 1–5) synker med 0,135 for hver økning i politikontroll. Med andre ord: Desto hyppigere brukere har blitt anmeldt, bortvist og ransaket, desto lavere vurderer de tilliten til politiet. Intensiteten i politikontrollen spiller altså en betydelig rolle for tillitsvurderingene. Kjønn og alder ble lagt til som kontrollvariabler i regresjonsanalysen, men ingen av disse variablene var signifikante i modellen (kvinner har høyere tillit til politiet, men forskjellen mellom kvinner og menn var ikke signifikant).

⁴⁹ R er 0,419 og R Square er 0,175.

Tabell A.5: Betydningen av politikontakt, kjønn og alder for tillit til politiet siden Nygårdsparken stengte⁵⁰

Coefficients ^a						
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	3,099	,601		5,159	,000
	politikontaktny	,109	,032	,321	3,422	,001
	Kjønn	,059	,337	,016	,174	,862
	Hva er din alder?	-,001	,013	-,010	-,114	,909

a. Dependent Variable: Jeg har fått mindre tillit til politiet

Tabellen viser at det er en signifikant sammenheng mellom grad av politikontakt og tillitsvurdering til politiet etter at parken stengte ($p = 0,001$). Koeffisienten er positiv og på 0,109. Resultatet viser dermed at scoren som måler hvorvidt de er enig i at de har fått mindre tillit til politiet etter at parken stengte stiger med 0,109 for hver økning i politikontroll. Med andre ord: Desto hyppigere brukere har blitt anmeldt, bortvist og ransaket siden parken stengte, desto mer enig er de i at de har fått mindre tillit til politiet. Også her spiller intensiteten i politikontrollen en rolle i å forklare tillitsvurderingene til politiet. Kjønn og alder har ingen signifikant sammenheng med tillitsvurderingene. Det er altså ikke slik at kvinner og menn vurderer dette systematisk forskjellig, og heller ikke slik at yngre og eldre vurderer det systematisk forskjellig.

⁵⁰ R er 0,318 og R Square er 0,101.

Spørreundersøkelse om russcener og rusmiljø i Bergen etter stengningen av Nygårdsparken

Kjære bruker,

Denne spørreundersøkelsen handler om rusmiljøet og russcener i Bergen etter stengningen av Nygårdsparken. Med russcener tenker vi på steder hvor det brukes og selges narkotika, for eksempel Nygårdsparken, Vågsbunnen og tunellen ved Strax-huset.

Formålet med undersøkelsen er å undersøke hva som kjennetegner rusmiljøet i Bergen nå snart to år etter at Nygårdsparken stengte, og hvordan stoffbrukere opplever sin hverdag.

Det skrives og menes mye om rusmiljøet i Bergen, men **vi mener at det er viktig at brukere selv får si sin mening** om hvordan de opplever situasjonen. Vi oppfordrer derfor så mange som mulig til å svare på spørsmålene.

Etter at du har fylt ut spørreundersøkelsen, ønsker vi at du legger den i en konvolutt. Husk å klebe konvolutten igjen. Konvolutten leveres deretter til forskerne.

Undersøkelsen er anonym. Du skal derfor ikke sette ditt navn på skjemaet eller konvolutten. Det vil ikke være mulig å spore svar til person. Bare forskerne vil se de besvarte skjemaene, og vi vil ikke ha mulighet til å finne ut hva du heter.

Undersøkelsen er et samarbeid mellom Universitetet i Bergen og Uni Research Rokkansenteret. Forskingen er uavhengig, og forskerne har ingen bindinger til kommunen eller helsetjenesten eller andre offentlige etater.

Forskningsprosjektet er godkjent av Personvernombudet for forskning ved Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD). Det er selvfølgelig frivillig om du vil besvare (alle) spørsmålene eller ikke. Men for å få et så pålitelig bilde som mulig, er det viktig at flest mulig besvarer spørsmålene. Vi ville derfor sette stor pris på om du deltar. Det vil ta ca. 15 minutter å fylle ut skjemaet.

På forhånd hjertelig takk for hjelpen!

Med vennlig hilsen,
Ingrid Rindal Lundeborg
Postdoktor, UiB

Kristian Mjåland
Forsker, Uni Research Rokkansenteret

For spørsmål kontakt: ingrid.lundeborg@sos.uib.no eller kristian.mjaland@uni.no

Spørsmål nr.

1

I perioden før Nygårdsparken ble stengt, hvor ofte oppsøkte du parken?

(Vennligst sett kun ett kryss)

Besøkte ikke parken	Noen ganger i året	Noen ganger i måneden	Noen ganger i uken	Nesten daglig	Daglig

2

Etter at Nygårdsparken stengte så er Vågsbunnen og tunellen ved Strax-huset blitt de to største russcenene i Bergen. Hvor ofte har du oppsøkt disse plassene den siste måneden?

(Vennligst sett kun ett kryss i hver rad)

	Ikke besøkt	Mindre enn 1 gang i uka	En gang i uka	To-tre ganger i uka	Nesten daglig	Daglig
Vågsbunnen						
Tunellen ved Strax-huset						

3

Hvilke av disse lavterskeltilbudene har du benyttet den siste måneden, og hvor ofte?

(Vennligst sett kun ett kryss i hver rad)

	Ikke besøkt	Mindre enn 1 gang i uka	En gang i uka	To-tre ganger i uka	Nesten daglig	Daglig
MO-Strax-huset						
MO-Nesttun						
MO-Wergeland						
Møtestedet						
Halvardstuen						

4

Hva er de viktigste grunnene til at du oppsøker lavterskeltilbud?

(Her har du anledning til å sette flere kryss)

- For å få mat
- For å treffe venner
- For ikke å være alene
- For å få omsorg
- For å lese aviser
- For å få tiden til å gå
- Annet (vennligst skriv her): _____
- For å føle meg trygg
- For å selge narkotika
- For å kjøpe narkotika
- For å få helsehjelp (for eksempel sårbehandling)
- For å hente rent brukerutstyr
- For å få hjelp til å ordne praktiske ting (for eksempel telefon, internett)

5 **Hvor pleier du å få tak i narkotika til eget bruk?**
(Her har du anledning til å sette flere kryss)

☐ I tunellen ved Strax-huset	☐ I private adresser
☐ I Vågsbunnen	☐ Hjemme hos venner/bekjente
☐ Andre offentlige steder i Bergen	☐ I hospits
☐ Ved lavterskeltilbud	☐ Ved LAR-poliklinikk
☐ Annet (vennligst skriv her): _____	

6 **Sist gang du brukte narkotika, hvor inntok du det?**
(Vennligst sett kun ett kryss)

☐ Tunellen ved Strax-huset	☐ Hjemme hos meg selv
☐ Vågsbunnen	☐ Hjemme hos venner/bekjente
☐ Lavterskeltilbud (for eksempel MO-senter)	☐ Annet offentlig sted (for eksempel parkeringshus, smau, kirkegård, park, offentlig toalett)
☐ Annet (vennligst skriv her): _____	

7 **Er du for tiden i:**
(Vennligst sett kun ett kryss i hver rad)

	Ja	Nei, men har vært tidligere	Nei
Legemiddelassistert rehabilitering (LAR)			
Poliklinisk rusbehandling (samtale med psykolog/terapeut)			
Rusbehandling i institusjon			

8 **I hvilken grad har du rusproblemer?**
(Vennligst sett kun ett kryss)

- Ingen problemer, ingen behov for hjelp
- Lite problemer, lite behov for hjelp
- Moderate problemer, moderat behov for hjelp
- Betydelige problemer, betydelig behov for hjelp
- Svært store problemer, svært stort behov for hjelp

9 **I hvilken grad får du den hjelpen du selv mener du trenger for å håndtere dine rusproblemer?**
(Vennligst sett kun ett kryss)

- I svært liten grad
- I liten grad
- Verken/eller
- I en viss grad
- I svært stor grad
- Uaktuelt/trenger ikke hjelp

10 I det følgende vil vi liste opp noen påstander om hvorfor du oppsøker russcener slik som tunellen ved Strax-huset og/eller Vågsbrunnen.

Vi ber deg ta stilling til hvor enig eller uenig du er i de følgende påstandene:

	Svært uenig	Litt uenig	Verken enig eller uenig	Litt enig	Svært enig
Jeg oppsøker russcener for å bruke narkotika					
Jeg oppsøker russcener for å kjøpe narkotika					
Jeg oppsøker russcener for å selge narkotika					
Jeg oppsøker russcener for å omsette tyvegods					
Jeg oppsøker russcener for å gjøre opp gjeld					
Jeg oppsøker russcener for å inndrive gjeld					
Jeg oppsøker russcener for å få hjelp til å sette sprøyte/tilberede stoff					
Jeg oppsøker russcener for å treffe venner					
Jeg oppsøker russcener for å treffe bekjente					
Jeg oppsøker russcener for å få helsehjelp/oppfølging					
Jeg oppsøker russcener for å slå i hjel tid					
Jeg oppsøker russcener fordi jeg er ensom					
Jeg oppsøker russcener for å kjøpe seksuelle tjenester					
Jeg oppsøker russcener for å selge seksuelle tjenester					

11 I det følgende vil vi liste opp noen påstander om hva som har skjedd i perioden etter at Nygårdsparken ble stengt.

Vi ber deg ta stilling til hvor enig eller uenig du er i de følgende påstandene:

	Svært uenig	Litt uenig	Verken enig eller uenig	Litt enig	Svært enig
Jeg opplever at prisen på rusmidlene jeg bruker har gått opp					
Jeg opplever at det er lettere å få rusbehandling					
Jeg har fått mindre tillit til politiet					
Jeg opplever at livssituasjonen min har blitt bedre					
Jeg opplever mer vold i rusmiljøet					
Jeg føler meg tryggere i rusmiljøet					
Jeg føler meg mer inkludert i Bergen by					
Jeg føler meg mer stigmatisert					
Jeg har fått bedre helse					

12 Har du noen gang vært utsatt for vold i rusmiljøet?
(Vennligst sett kun ett kryss)

- Ja Nei

13 I den siste måneden, hvor mange ganger har du vært utsatt for vold i rusmiljøet?
(Vennligst sett kun ett kryss)

- Aldri 2 ganger 4 ganger
 1 gang 3 ganger 5 ganger eller flere

14 I den siste måneden, hvor mange ganger har du vært vitne til voldsbruk i rusmiljøet?
(Vennligst sett kun ett kryss)

- Aldri 3-4 ganger 7-8 ganger 11 ganger eller flere
 1-2 ganger 5-6 ganger 9-10 ganger

15 Hva slags typer vold har du selv vært utsatt for?
(Her har du anledning til å sette flere kryss)

- Voldtekt Knivstikking
 Slag Kvelning
 Spark Har ikke vært utsatt for vold
 Annet (vennligst beskriv her): _____

16 Sist gang du ble utsatt for vold, hvor skjedde det?
(Vennligst sett kun ett kryss)

- Nygårdsparken Annen privat bolig
 Tunellen ved Strax-huset Hjemme hos venner/bekjente
 Vågsbunnen Annen offentlig plass
 Hospits Kommunalt botiltak
 Hjemme hos meg selv Annet (beskriv): _____

17 Hva mener du er **de viktigste** grunnene til voldsbruk i rusmiljøet?
(Her har du anledning til å sette flere kryss)

- Offer har pådratt seg narkotikagjeld Gjerningsmann er psykotisk/psykisk ustabil
 Gjerningsmann er sterkt ruset Offer har tystet
 Offer har solgt dårlig stoff/ «bøffet» Gjerningsmann ønsker å sette seg i respekt
 Annet (vennligst beskriv her): _____

18 Har du selv utøvd vold mot andre i rusmiljøet?

(Vennligst sett kun ett kryss)

- Ja Nei

19 I den siste måneden, hvor mange ganger har du selv utøvd vold i rusmiljøet?

(Vennligst sett kun ett kryss)

- Aldri 2 ganger 4 ganger
 1 gang 3 ganger 5 ganger eller flere

20 Hvor trygg føler du deg i rusmiljøet?

(Vennligst sett kun ett kryss)

- Svært utrygg
 Litt utrygg
 Verken trygg eller utrygg
 Litt trygg
 Svært trygg

21 Siden Nygårdsparken stengte, hvor ofte har du fått bortvisningsvedtak av politiet?

(Vennligst sett kun ett kryss)

- Aldri 2 ganger 4 ganger
 1 gang 3 ganger 5 ganger eller flere

22 Siden Nygårdsparken stengte, hvor ofte har du blitt ransaket av politiet på åpen gate?

(Vennligst sett kun ett kryss)

- Aldri 2 ganger 4 ganger
 1 gang 3 ganger 5 ganger eller flere

23 Siden Nygårdsparken stengte, hvor ofte har du blitt anmeldt av politiet for narkotikalovbrudd?

(Vennligst sett kun ett kryss)

- Aldri 2 ganger 4 ganger
 1 gang 3 ganger 5 ganger eller flere

24 I hvilken grad opplever du å bli respektfullt behandlet av politiet?

(Vennligst sett kun ett kryss)

- I svært liten grad
- I liten grad
- Verken eller
- I noen grad
- I svært stor grad

25 I hvilken grad har du tillit til politiet?

(Vennligst sett kun ett kryss)

- I svært liten grad
- I liten grad
- Verken eller
- I noen grad
- I svært stor grad

26 I hvilken grad opplever du at politiet skaper trygghet ved å være tilstede i russcenene (for eksempel Nygårdsparken, Vågsbunnen, tunnelen ved Strax-huset)?

(Vennligst sett kun ett kryss)

- I svært liten grad
- I liten grad
- Verken eller
- I noen grad
- I svært stor grad

27 Hvor mye penger bruker du daglig på narkotika?

(Vennligst sett kun ett kryss)

- 0 – 250 kroner
- 250 – 500 kroner
- 500 – 750 kroner
- 750 – 1000 kroner
- 1000 – 1250 kroner
- 1250 – 1500 kroner
- 1500 kroner eller mer
- Bruker ikke penger på narkotika/rusmidler

28 Hvor ofte får du rusmidler uten å betale for det?

(Vennligst sett kun ett kryss)

- Daglig
- Ukentlig
- Månedlig
- Årlig
- Aldri

29 Nå kommer noen spørsmål om priser på stoff. Oppgi de prisene som du måtte ha betalt om du skulle ha kjøpt disse varene:

	<i>Pris</i>
Heroin (0,2 / «kvartering»)	kroner
Amfetamin (0,2 gram/ ett "skudd")	kroner
Kokain (1 g)	kroner
Stesolid/valium/vival (5 mg, pris per tablett)	kroner
Xanor (1 mg, pris per tablett)	kroner
Rivotril (2 mg, pris per tablett)	kroner
Clonazepan (2 mg, pris per tablett)	kroner
Lyricea (300 mg, pris per tablett)	kroner
Sobril (25 mg, pris per tablett)	kroner
1 gram hasj	kroner
Metadon (90 mg)	kroner
Subutex (8 mg, pris per tablett)	kroner
Suboxone (8 mg, pris per tablett)	kroner
Suboxone film (8 mg, pris per film)	kroner
Buprenorfin Santoz (8 mg, per tablett)	kroner
Buprenorfin Orifarm (8 mg, per tablet)	kroner

30 Hvordan skaffer du penger til stoff?
Vær vennlig å oppgi de tre viktigste inntektskildene.

- Arbeid Tyveri/innbrudd Prostitusjon
 Trygd/sosialhjelp Salg av stoff Annet: _____

31 Hvis du ser tilbake på de to siste årene etter at Nygårdsparken ble stengt, når du har hatt penger, synes du at det å få tak i de «varene» du vanligvis kjøper har vært...
(Vennligst sett kun ett kryss)

- Lettere Som vanlig Vanskeligere

32 For hvilke stoffer gjelder endringene?
(Hvis du ikke opplever at det er noen endring kan du hoppe over spørsmålet)

Heroin	☐ Lettere	☐ Som vanlig	☐ Vanskeligere
Amfetamin	☐ Lettere	☐ Som vanlig	☐ Vanskeligere
Hasj	☐ Lettere	☐ Som vanlig	☐ Vanskeligere
Piller	☐ Lettere	☐ Som vanlig	☐ Vanskeligere
Annet: _____	☐ Lettere	☐ Som vanlig	☐ Vanskeligere

Tilslutt vil vi stille deg noen bakgrunnsspørsmål:

33 Hva er din alder? _____

34 Kjønn?
 Kvinne Mann

35 Er du født i Norge?
 Ja Nei

36 Hvor kommer moren din fra?
(Vennligst sett ett kryss)

Norge Asia Nord-Amerika Oceania
 Europa Afrika Sør-Amerika Vet ikke

37 Hvor kommer faren din fra?
(Vennligst sett ett kryss)

Norge Asia Nord-Amerika Oceania
 Europa Afrika Sør-Amerika Vet ikke

38 Hvilket statsborgerskap (nasjonalitet) har du?
(Vennligst sett ett kryss)

Norsk statsborgerskap Dobbelt/flere statsborgerskap
 Annet statsborgerskap Har ikke statsborgerskap

39 Hva er dine viktigste inntektskilder?
(Her har du anledning til å sette flere kryss)

Arbeidsinntekt Arbeidsavklaringspenger Inntekter fra prostitusjon
 Studielån Uføretrygd Inntekter fra annen kriminalitet
 Sosialhjelp Inntekter fra salg av narkotika (inkludert illegalt salg av legale medikamenter)

40 Hvis du inkluderer alle dine inntektskilder (legale og illegale), hvor mye har du i inntekt i måneden?
(vennligst oppgi i tall): _____

41 Stort sett, hvordan vil du si at din helse i dag er?
(Vennligst sett kun ett kryss)

- Svært dårlig
- Nokså dårlig
- Verken god eller dårlig
- Nokså god
- Svært god

42 Hvordan bor du nå (de siste fire ukene)?
(Vennligst sett ett kryss)

- Egen eller leid leilighet/hus (alene eller med partner/venner)
- Foreldre
- Institusjon
- Botrenings-senter
- Uten fast bopel/bostedsløs
- Hybel
- Hospits

43 Hvor mange ganger har du sittet i fengsel?
(Vennligst sett kun ett kryss)

- Aldri
- 1-2 ganger
- 3-4 ganger
- 5-6 ganger
- 7-8 ganger
- 9-10 ganger
- 11 ganger eller flere

44 Hvor ofte har du brukt følgende stoffer de fire siste ukene?
(Vennligst sett kun ett kryss i hver rad)

	Ikke brukt	Mindre enn 1 gang i uka	En gang i uka	To-tre ganger i uka	Nesten daglig	Daglig
Heroin						
Amfetamin						
Kokain						
Morfin						
Piller/tabletter						
Metadon (illegalt)						
Subutex/Subuxone/ Buprenorfin (illegalt)						
Cannabis						
LSD						
Ecstasy						
Annet: _____						

45 Har du noensinne hatt en overdose? Det vil si måtte ha hjelp av andre for å komme tilbake til bevissthet?

Ja Nei

46 Hvis du har hatt overdoser, hvor mange har du hatt...

Siste måned: _____ (antall)

Siste år: _____ (antall)

Totalt: _____ (antall)

47 Har du noensinne brukt sprøyte for å injisere stoff?

Ja Nei

48 Hvor ofte har du injisert stoff den siste måneden?
(Vennligst sett kun ett kryss)

Ikke injisert	Mindre enn 1 gang i uka	En gang i uka	To-tre ganger i uka	Nesten daglig	Daglig

Tusen hjertelig takk for at du tok deg tid til å svare på denne undersøkelsen!

Vær vennlig å legg den ferdig utfylte spørreundersøkelsen i den medfølgende konvolutten. Husk å klebe konvolutten igjen, og gi den til forskerne. Igjen hjertelig takk for hjelpen!

Hilsen Ingrid Rindal Lundeberg og Kristian Mjåland